

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK THAILAND

การปฏิรูปการทาสวนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปริญญานิพนธ์

ของ

มนู อุดมเวช

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๖

การปฏิรูปการศึกษากลางของกระทรวงศึกษาธิการในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทคัดย่อ

ของ

มน อภินวณิช

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๖

การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ได้ศึกษาปัญหาใหญ่ ๆ สามประการคือ

1. การศาลไทยสมัยก่อนการปฏิรูป
2. การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรม
3. ผลของการปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้เสนอข้อเท็จจริงและโต้พยายามวิเคราะห์เรื่องราวโดยอาศัยเอกสารประเภทจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 5 ที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ รวมทั้งเอกสารต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์แล้ว เนื้อหาที่สำคัญสรุปได้ดังนี้คือ

การศาลไทยสมัยก่อนการปฏิรูปในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นั้น รวมอยู่ในสายต่าง ๆ ของฝ่ายบริหารอย่างใกล้ชิด วิธีพิจารณาความต่าง ๆ ตลอดจนการลงโทษเป็นไปในลักษณะรุนแรง และพระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดในทางศาลโดยตรง สิ่งเหล่านี้เป็นไปตามคตินิยมแบบไทยโบราณ ซึ่งอำนวยความสะดวก และเหมาะสมกับสังคมไทยสมัยนั้นมากระยะหนึ่ง ต่อมาสภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ก็มีการพยายามแก้ไขปรับปรุงการศาลไทยในบางส่วนให้เหมาะสมขึ้นตามกาลสมัย ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 สังคมเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วมาก การปรับปรุงเป็นส่วน ๆ เช่นที่เคยปฏิบัติมาไม่ได้ผล ระบบการศาลอันเก่าแก่กลายเป็นเครื่องก่อให้เกิดวิกฤตการณ์อย่างรุนแรงขึ้น นอกจากนั้นความมีอคติจากชาติมหาอำนาจ ๆ ก็ช่วยเป็นแรงกระตุ้นอีกแรงหนึ่ง ทำให้การปฏิรูปการศาลเกิดขึ้นในที่สุด การปฏิรูปการศาลเริ่มเมื่อมีการตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปลายปี ร.ศ. 110 แต่ที่จริงแล้ว ก่อนหน้านั้นผู้บริหารประเทศหลายกักระหนักมานานแล้วว่าจะต้องมีการปฏิรูปการศาลโดยเร่งด่วน หากแต่ยังกระทำลงไม่ได้เนื่องจากบีบคั้นต่าง ๆ ไม่อำนวย เช่นไม่มีกำลังคนเพียงพอเป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผลงานในการปฏิรูปการศาลที่เด่น ๆ จะปรากฏมากอยู่ในสมัยที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรและกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดี คือระหว่าง ร.ศ. 113 - ร.ศ. 129 เช่น การชำระความค้างศาล การแก้ไขความทุจริต และการให้ศาลมีอิสระในการพิจารณาพิพากษา เป็นต้น การปฏิรูปการศาลครั้งนั้นได้เปลี่ยนโฉมหน้ากระบวนการยุติธรรมของไทยใหม่เกือบทั้งหมด ทั้งในชั้นหลักการและรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ จริงอยู่ การปฏิรูปการศาลไทย

ดำเนินไปโดยยึดการศาลแบบตะวันตกเป็นหลัก แต่ผู้มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปครั้งนั้นก็ได้ออกฟันเอา
แนวทางแบบตะวันตกมาใช้เฉพาะส่วนที่เหมาะสมกับประเทศไทยเท่านั้น

ตามระบบการศาลภายหลังการปฏิรูปนั้น กษัตริย์จะมีได้ใช้อำนาจและทำหน้าที่เป็นศาลสูงสุดอีก
ต่อไป ขบวนการนิยมการให้กษัตริย์ตัดสินความฎีกาและตรวจฎีกาเป็นอันยกเลิก แต่ผู้พิพากษาซึ่งทำหน้าที่
เหล่านั้นต่อไปนั้น จะทำให้นามของกษัตริย์ ซึ่งเป็นพระประมุขของประเทศ ศาลไทยภายหลังการปฏิรูป
จะเปลี่ยนรูป เป็นการศาลแบบมีศาลสามชั้น และเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า กระบวนการศาลใหม่อำนวยความสะดวก
เป็นอันมากทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองและในสมัยต่อ ๆ มา

การปฏิรูปการศาลไทยครั้งนั้นเป็นไปอย่างดีที่สุด และเหมาะสมเต็มที่แล้ว กล่าวได้ว่า หากก
ปฏิรูปครั้งนั้นเป็นไปในทิศทางอย่างอื่น ก็จะไม่บังเกิดผลดีเท่าที่ได้กระทำกันมาแล้ว แม้ในปัจจุบันการปฏิ
การศาลในสมัยนั้นก็ยังคง เป็นรากฐานอันมั่นคงของการศาลไทยทุกวันนี้.

THE CENTRAL JUDICIAL REFORM OF THE MINISTRY
OF JUSTICE DURING THE REIGN OF
H.M. KING CHULALONGKORN.

ABSTRACT
BY
MANOO UDOMWECH

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education Degree
the College of Education
August 30, 1973

The Central Judicial Reform of The Ministry
of Justice during the Reign of
H.M. King Chulalongkorn.

The purpose of this study is to examine three main problems

1. The judicial administration before the reforms,
2. the central judicial reform of the ministry of justice,
3. the consequences of the reforms.

In this study, the writer's presentation analysis is based on the published official records of the reign of King Chulalongkorn well as on the printed materials of that reign. His major findings are as follows :

Before the reforms during the reign of King Chulalongkorn, the judicial administration in Thailand, was merely part of administrative power. The ancient Thai society peacefully utilized the facilities established by the judicial administration, which had very rigorous procedure and harsh punishment. Later some partial improvements were made so that the courts could get along with the changing society. During the Rattanakosin period, the society changed rapidly, so the improvement of the judicial administration was inadequate. Then, the judicial crises emerged as a great problem of Thai society. The crisis in the ancient judicial system together with political pressure from some powers hastened the Thai government to reform the judicial administration. The reform was started by instituting the Ministry of Justice in 1892. In reality, for a long time, many administrators were well aware of the fact that the judicial reforms were long overdue, but

1

because of the lack of resources, such as competent men, nothing could be done at the time. However, many important reforms, such as clearing up court congestions, putting an end to corruption, and instituting independence of the courts, were made during the time that H.R.H. P. Pichitpreechakorn and H.R.H. Prince Rajburidige-rit were ministers that is, from 1895 to 1911. The reforms evolved nearly all principles and details of Thai judicial administration. Although, the reforms patterned after the western judicial systems, the reformers carefully selected only those parts of the Western concepts appropriate for Thailand.

Under the reformed system, the King, who was the Supreme Judge of the land, no longer sat in person to try cases nor review them, administration of justice has since been carried out exclusively by professional judges in the three-tier court system, though it is done in the name of the King, as Head of the State. The new system proved work remarkably well during King Rama V's reign as well as in the succeeding reigns.

In short, the judicial reform was carried out effectively and most harmoniously. Had it been done in any other way, it might not have given such good results. It remains the sound foundation of the administration of Justice in Thailand at the present day.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปัญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้

..... ประธาน
..... กรรมการ

ประกาศผลการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้เพราะผู้เขียนได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือ
อย่างดียิ่งจากท่านอาจารย์ กุศลฤกษ์พร สนิตวงศ์ ณ อยุธยา ท่านศาสตราจารย์ฉานินทร์
กรัณวิเชียร ผู้พิพากษาลูกเสือ และ คุณเถาเรือน กรัณวิเชียร ซึ่งคอยให้คำปรึกษาแนะนำ
แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาให้ทุนในการ
ทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนขอกราบขอบพระคุณคุณเชอ คุณเว็ลกร นิลพงษ์ อาจารย์
รัตน์ ยืนนาน อาจารย์นิคมล อุดมเวธ ที่คอยช่วยเหลืออุปการะคอยประการต่าง ๆ จน
ปริญญานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ และขอขอบคุณอย่างสูงต่อคุณวรรณ นิลพงษ์ คุณฤทธิมา นิลพงษ์
คุณเอฑะ วัฒนิกะกุล ที่ช่วยพิมพ์ และโรนีย์วณิกความเกื้อป้อนยาจนสำเร็จลงทันเวลา

และท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณคุณสุเมธ อุดมเวธ ภรรยาของผู้เขียน ซึ่งคอยช่วย
เป็นกำลังใจ และช่วยเหลือโดยตลอดจนบรรลุลดความสำเร็จในที่สุด

ผู้เขียนมีความซาบซึ้งในความกรุณาของท่านผู้มีพระคุณทั้งกล่าวมาแล้ว และขอ
ขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

บุญ อุดมเวธ

สารบัญ

บท

หน้า

๑	บทนำ	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษากนกว	๔
	ความสำคัญของการศึกษากนกว	๔
	ขอบเขตของการศึกษากนกว	๕
	วิธีดำเนินการศึกษากนกว	๕
๒	การศาลไต่สวนการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๑
	การศาลสมัยสุโขทัย	๑๑
	การศาลสมัยอยุธยา	๑๒
	การศาลสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๑
๓	วิกฤตการณ์ทางการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๖๒
	ความเปลี่ยนแปลงของการศาลไทยนับแต่สมัยอยุธยาจนถึงก่อนการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๖๓
	ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม	๗๕

ความไปเหมาะสมของวิธีสำรวจความของศาลแบบเดิม	๘๘
ความทุจริตของเจ้าหน้าที่	๑๐๘
ความขึ้นกันจาก ทางประเทศด้านการศาล	๑๑๐
๔ การตั้งกระทรวงยุติธรรมและการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรม	
ในกรณีที่พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเป็น	
เสนาบดี	๑๓๐
ความเคลื่อนไหวก่อนการตั้งกระทรวงยุติธรรม	๑๓๓
การตั้งกระทรวงยุติธรรมและความเปลี่ยนแปลงทางการศาลอันเนื่อง	
จากการตั้งกระทรวงยุติธรรม	๑๓๖
การตั้งระเบียบการส่งความเกาหมายังศาล	๑๔๖
การปรับปรุงศาลคำร่ายจะเอื้อยในทางปฏิบัติ	๑๕๑
การปรับปรุงในส่วนเกี่ยวกับคดีอาญา	๑๕๓
การออกประกาศวางกฎบัตรรับฟ้อง ร.ศ. ๑๑๑	๑๖๔
การตราพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนาบลิตยุติธรรม	
ร.ศ. ๑๑๑	๑๖๓
การตั้งศาลโปริสภา	๑๗๔
สรุปการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมในสมัย	
พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ	๑๗๖

๕ การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดี ตอนที่ ๑	๑๗๕
การตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็น เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม	๑๘๒
แผนชั้นแรกในการสร้างอรรถคดีของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	๑๘๘
การปรับปรุงศาลโปริสภา	๑๙๕
การปรับปรุงในส่วนเกี่ยวกับการอุทธรณ์	๒๐๑
การปรับปรุงศาลกำลังคน	๒๐๗
การออกพระราชบัญญัติลักษณะพยาน	๒๒๕
การออกพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับไซ ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕	๒๓๔
ขอเสนอวิธีการปรับปรุงการศาลของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เมื่อเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๕	๒๓๗

๖	การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็น เสนาบดี ตอนที่ ๒	๒๔๐
	การชำระความเกาต่างศาล	๒๔๐
	การรวมการารายพิพาทเข้ากับศาลพระราชอาญา และรวม ศาลแขวงเกษมกับศาลแพ่งไคสีเป็นศาลยพ	๒๔๑
	การติดตามผลการปรับปรุงการศาลในกระทรวงยุติธรรม	๒๔๕
	การปรับปรุงศาลให้พิจารณาคดีไ้จำนวนมากขึ้น	๒๔๘
	การตราพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาความ ปลายปี ร.ศ. ๑๑๕	๒๔๙
	สรุปการปฏิรูปการศาลของ กระทรวงยุติธรรมในสมัยที่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงเป็นเสนาบดี	๒๕๑
๗	การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่ พระเจาลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็น เสนาบดี ตอนที่ ๑	๒๕๔
	การตั้งพระเจาลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็น เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม	๒๕๑
	การกำหนดโทษในความผิดทางอาญา	๒๕๕
	การโอนคดีในหน้าที่กรมการตรวจตัดสินการนามาในศาล ในกระทรวงยุติธรรม	๓๐๓

การปรับปรุงงานกำลังคน	๓๐๓
การปรับปรุงศาลากลางหลักการในการพิจารณาความ	๓๑๓

๔ การปฏิรูปการศาลากลางกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็น
เสนาบดี ตอนที่ ๒

การปรับปรุงงานรายละเอียดในทางปฏิบัติ	๓๔๕
การปรับปรุงในด้านความเป็นอิสระของศาล	๓๕๕
อิทธิพลของแนวความคิดจากต่างประเทศในการปฏิรูป การศาลกลางของไทย	๓๖๓
การออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมของ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์	๓๗๓

๕ บทสรุป

สรุปการปฏิรูปการศาลกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๘๕
แง่คิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ในฐานะเป็นมูลฐานของการศาลปัจจุบัน	๓๘๗
ขอเสนอแนะ	๓๙๒

บรรณานุกรม	๓๙๓

ภาคผนวก	๔๐๔

บทที่ ๑

บทนำ

การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชนโดยทั่วไป และมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมากเรื่องหนึ่ง สำหรับสังคมไทย การพิจารณาและพิพากษาคดีความต่าง ๆ มีรูปแบบที่เป็นแบบแผนโดยมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา^๑ โดยเป็นระบบการศาลแบบที่แยกย้ายกันอยู่ตามเนวयरราชการต่าง ๆ กรม กระทรวงใดมีอำนาจจะและตัดสินคดีก็ถือว่าเป็นศาล^๒ นอกจากนี้ ในการไต่สวนพิจารณาพิพากษาคดีความแต่ละคดีก็ไต่สวนหน่วยงานหลายหน่วยทำงานร่วมกัน เช่น กรมรับฟ้อง ศาลการ ลอกชน และผู้รับ เป็นต้น ระบบการศาลแบบนี้ได้ใช้กันเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์^๓ ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นที่ตระหนักว่า ระบบการศาลของไทยที่ไต่สวนนั้นไม่เหมาะสมกับกาลสมัย ทั้งนี้เนื่องจากสังคมเปลี่ยนไป คดีความประเภทต่าง ๆ กันมีมากขึ้น การพิจารณาพิพากษาเท่าที่ไต่สวนอยู่ขาดความเหมาะสมและไม่เป็นธรรม^๔ เป็นที่คำนึงถึงของชนทั่วไป^๕

^๑กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๑๖๐ - ๑๗๑ และ กระทรวงยุติธรรม
ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา
หน้า ๖๔ - ๖๕

^๒กระทรวงยุติธรรม ล.ค. หน้า ๖๕

^๓ค.

^๔"ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผนกที่ ๒,
๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๕ - ๑๐

^๕กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
ที่ ๓/๒๗๓ พระราชหัตถเลขา: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวง
พิชิตปรีชากร ๑๕ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔

นอกจากนั้น จำนวนคดีความต่าง ๆ ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนหนังสือที่ศาลไทย สมัยนั้นจะรับไว้ได้ ถ้าหากยังใช้วิธีการแบบเดิมอยู่

แรงบีบคั้นต่าง ๆ ที่บังผลให้เกิดการปฏิรูปการศาลในรัชการศาลในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อาจจำแนกได้ดังนี้คือ

๑. ความไม่เหมาะสมของการศาลไทย

ในเรื่องนี้อาจนับได้ว่าเป็นความบีบคั้นภายในซึ่งมีอยู่แล้ว และนับเป็นแรง อันสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการศาลขึ้น ระบบการศาลเดิมของไทยอาจเหมาะ หรับสังคมไทยโบราณ แต่สำหรับสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ระบบการศาลดังกล่าวนับได้ว่าล้าสมัยมาก ความไม่เหมาะสมของการศาลไทย ระยะนั้นอาจกล่าวโดยละเอียดได้ดังนี้คือ

ก. การมีศาลต่าง ๆ แยกย้ายสังกัดอยู่ตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ มากมาย เช่น ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย ศาลกรมพระสุรัสวดี ศาลกระทรวงนครบาล ศาลกรมวัง ศาลกรมแพทยา ฯลฯ กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ซึ่งมีศาลในสังกัด เหล่านี้ต่างก็มีหน้าที่งานการบริหาร เป็นหลักอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อต้องรับภาระงานการศาล อีก จึงมีผลเสียหายต่อการศาลยุติธรรมดังต่อไปนี้

กองควบคุมอาชญากรรมแห่งชาติ ร. ๕ พ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๓ และ
 ๒๒ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔ และ ขอสรุปคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงพิชิตปรีชากร
 กันยายน ร.ศ. ๑๑๔

๑) กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ซึ่งมีศาลอยู่ในสังกัด ไม่อาจดูแล
บังคับบัญชาศาลในสังกัดของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะมีงานงานอื่น ๆ สนม
อยู่แล้ว

๒) การให้ศาลไปสังกัดหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ด้านบริหารนั้น อาจ
ทำให้เสียความยุติธรรมได้ ทั้งนี้เนื่องจากการที่อำนาจบริหารมากกว่าการกำกับควบคุมการ
ยุติธรรม

๓. วิธีการไต่สวนของศาลไทยไม่เป็นธรรม ความไม่เป็นธรรมในการ
ไต่สวนของศาลไทยสมัยก่อนการปฏิรูปในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นั้นอาจแยกพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ได้ดังนี้

๑) วิธีการของศาลไทยก่อนการปฏิรูปนั้น กล่าวโดยย่ออีกที มีศาล
ต่าง ๆ แยกย้ายกันอยู่ตามกระทรวงกรมต่าง ๆ มากมาย แต่ละศาลก็มีระบอบการชำระ
ความเอง ก่อไต่สวนเอง กรันแล้วจึงจะบันทึกคำไต่สวนคำให้การนั้นไปให้ลูกขุนชี้ขาด
ว่าผิดถูกประการใด แล้วจึงให้ผู้รับทำหน้าที่ปรับโทษดีกรัหนึ่ง^๑ การที่ลูกขุนและ

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชวินิจฉัยแก่ไขการปกครองแผ่นดิน
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงไฉ่ เกษมสุขการี ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๔ - ๖

๒พระยานิติศาสตราภิชาน ตำนานารศาล หน้า ๕ และ พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบริพาร พระราชบัญญัติในสมัยนั้น เล่ม ๑ หน้า ๑๔๖

^๓สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลักษณะการปกครอง
ประเทศสยามแต่โบราณ ทรงแสดงปรากฏการณ์สำคัญยาวารสมาคมเมื่อ ๔ ตุลาคม ๒๔๗๐
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายปานวิทย์ เอนกวิธ ณ เมรุหน้าพลับพลาเจษฎิราภรณ์
วัดเทพศิรินทราวาส ๓ เมษายน ๒๔๗๔ หน้า ๒๓ - ๒๔

ผู้รับมิได้เห็นการไต่สวนด้วยตนเองนี้ จะนับว่าเป็นธรรมเนียมมิได้

๒) มีการใช้จารึกนครบาลในการไต่สวน เรื่องนี้เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นเรื่องสร้างความตกชัทรมาณแก่คนต้องหาอย่างยิ่ง ผู้บริสุทธิ์อาจต้องยอมรับว่ากระทำผิดก็ได้ เพราะทนทุกข์ทรมานมิได้

ก. โทษที่ต้งไว้สำหรับลงโทษผู้ต้องหาในสมัยนั้นรุนแรงมาก เช่น มีทั้งไว้วา ให้อับชวยัง ถัดปากกัดมือ ฝืนนกดวนจากก ฯลฯ เป็นต้น การตั้งโทษไว้วาเช่นนี้ยอมทำให้เป็นที่รู้สึกว่ายานเมืองยังไม่เจริญ ป่าเถื่อนโก ทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ง. การที่ถือความแกละละก็ต้องผ่านเจ้าหน้าที่หลายกระทรวงทบวงกรม เช่น ตระลาการ ลูกขุน ผู้รับ และในชั้นอุทธรณ์ก็ตามองเกี่ยวกับอีก ทั้งนี้ยอมทำให้เกิดผลเสียในแง่ที่ความอานกลางต่ำไป ถือความซักขาไปได้

จ. การศาลไทยสมัยนั้นใจอารวมักถือความที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ไร้นั้น จำนวนคดีเพิ่มมากขึ้นทุกทีขณะที่ศาลต่าง ๆ ชำระไปไม่ได้จะเอ็ดละน้อยเท่านั้น ในที่สุดคดีก็ตั้งค้างเป็นจำนวนมหาศาล ไปเห็นทางจะหลบหนีไปก็ ถ้าวายางเช่นในปี ร.ศ. ๑๑๓ อันเป็นระยะหลังจากตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้ว ก็พยายามแก้ไขกันมาไคราวสามปีเวลานั้น ยังปรากฏว่าในเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๓ นั้น ศาลพระราชอาญาและศาลราชทัณฑ์เจตซึ่งเป็นศาลชำระความอาญา มีคดีความก่งทางวนแทบไม่นาเชื่อ ทั้งสองศาลนี้มีคดีทางศาลอยู่ถึงราว ๑๕๐๐ เรื่อง และมีคดีที่ฟ้องร้องกันขึ้นมาไปถึงราวเดือนละ ๑๐๐ เรื่อง ในขณะที่ศาลทั้งสองชำระคดีได้เดือนละ ๒๐ เรื่องเศษ ในเดือนกันยายนนั้นชำระความ

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในสมัยนั้น เล่ม ๑

๒ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ ตอนที่ ๒ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า

ใต้ ๒๒ เรื่อง นั้นคือ ชำระความเข้าใจถึงรอยระดวงของความผิดองชำระ^๑ เรื่องนี้
จัดว่าเป็นปร เลื่อนยศศักดิ์ เรื่องแห่งที่กระ^๒ ๒๒ มีการปฏิรูปการศาลโดยด่วน

๓. ความเปลี่ยนแปลงจากต่างประเทศ

ความเข้าใจถึงการศาลของไทยถึงกล่าวมาแล้ว เป็นโอกาสอย่างหนึ่งที่จะได้
วาทะโรปการ ๆ ฉวยเวลาเป็นเกริ่นเป็นขึ้น ในสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ด้วยเหตุที่กำลัง
ของไทยไปอาวคาณตามหาวิทยุโรปการ และไม่ว่าจะกล่าวถึงว่าความการศาลของ^๓ ๓๒ มีความ
ยุติธรรมอย่างแน่นอน เมื่อพร้อมด้วยประสิทธิภาพ การบอกการไว้วางใจ การจะ
จัดปัดเอาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไปขึ้นฟ้องทางเกี่ยวกับ^๔ ๓๒ มีการปฏิรูปกฎหมายและ
ระเบียนการศาลของ^๕ ๓๒ มีประสิทธิภาพโดยด่วน^๖

เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้ กล่าวไว้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่คู่ประการหนึ่ง
ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยสมัยนี้ต้องรับปฏิรูประบอบการศาลใหม่โดยด่วน การปกครองในระบอบ
การศาลใหม่เริ่มรอบ โจรผู้ร้ายกำเริบเหี้ยมตามนั้นอาจเป็นเหตุหนึ่งได้ถึงกับล้มตาย
จากการเบียดเบียนของจาวิทยุโรปการ^๗ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุได้ถึงกับเสียเอกราชก็ได้

^๑ กางจกหมายแห่งสภาอิ ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์กรมหลวงวิจิตรวิชากร
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องการพระราชทาน ๓๐
พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

^๒ ทรงกรี กางจก การแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศ
มหาอำนาจในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕๔

^๓ ว่า ด้วยพระราชกฤษฎีกาการกราบบังคมทูลเกล้าขอแก้ไขการเปลี่ยนแปลงราชการ
แผ่นดิน ร.ศ. ๑๑๓ และ พระราชดำรัสใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชวินิจฉัยการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อม
สนิท กุฎาการ ๓ เมรุวัดธาตุทอง ๒ มีนาคม ๒๔๐๐ หน้า ๓

ผู้เขียนได้ศึกษาประวัติการปฏิรูปการศึกษาคณะกลางของกระทรวงยุติธรรม
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ก็ช่วยให้เห็นว่า การแก้ไขวิกฤตการ
การศึกษาถึงเช่นนี้ก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจนิ่งนอนใจได้ เนื่องจากมีเหตุต่าง ๆ มีมากมายและเพิ่มขึ้น
อย่างรวดเร็วทั้งในทางรูปแบบและปริมาณถึงกล่าวมาแล้ว

สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง หลังจากที่ได้ทรงรับฟัง
ข้อเสนองานของเจ้ากระทรวงในทางนี้แล้ว ก็ทรงให้พระอาจารย์กรมธรรมขึ้นเมื่อ
วันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) เพื่อแก้ไขการศึกษา และทรงให้พระ
เจ้าศรีวิไลยอลงกรณ์ ซึ่งสำเร็จวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และมีความรู้ถึง
ทรงศึกษาว่า เป็นผู้มีวิสัยทัศน์และแน่วแน่ เป็นคนขยันขันแข็ง การศึกษาที่ปรากฏว่า
ความในกระทรวงยุติธรรมที่ทั้งทางปกครองทั้งการทรงงาน ภายหลังถึงกระทรวงแล้วก็ยัง
เป็นบุคคลที่เรารู้จักชื่อและใจได้เป็นอย่างดี ในการสละงานก็ต่างต่าง ๆ ก็ประสบกับเหตุเรื่อง
เรื่องการเมือง ความทรงจำของ นายราชนาวี และอื่น ๆ ต่อมาวันที่ ๒๒ ตุลาคม

๑ กองการช่างแบบแผนสถาปัตย์ ร. ๕ บ. ๑/๕ นายพระยาศรีวิไลยอลงกรณ์
กรมวังกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ไปปรากฏวันที่ ๒๕
ร. ๕ บ. ๑/๓ นายพระยาศรีวิไลยอลงกรณ์ กรมวังกรมทหารมหาดเล็กรักษา
พระองค์ ๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๐๕

๒ เรื่องของนาย ขุนวิจิตร หน้า ๔๔

๓ กองการช่างแบบแผนสถาปัตย์ ร. ๕ บ. ๑/๕ นายพระยาศรีวิไลยอลงกรณ์
กรมวังกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

๔ กองการช่างแบบแผนสถาปัตย์ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ นายพระยาศรีวิไลยอลงกรณ์
ที่ ๓/๒๖ นายพระยาศรีวิไลยอลงกรณ์ กรมวังกรมทหารมหาดเล็กรักษา
พระองค์ ๑๖ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

ร.ศ. ๑๑๓ พระนางองค์เธอ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงให้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรม ก็ทรงเสวยยาบทกัญชาเสวยต่าง ๆ เสด็จไปถวายการการต่าง ๆ บากมาย
ทรงพระอาการกำเริบขึ้นมาใหม่เกิน ขุนบรมศาลาข้างศาล ตั้งศาลใหม่ข้างศาล เปลี่ยน
ระเบียบวิธีทำงานของเวาจนาคในกระทรวงยุติธรรม ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนและคิ
ตามผลงานอย่างใกล้ชิดจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑ ซึ่งผู้ที่ปรากฏ
จากที่กล่าวต่าง ๆ ที่ถึงทางสะดวกเมื่อก่อนนั้น เมื่อบางครั้งไป ต่อมาวันที่ ๓ มีนาคม
ร.ศ. ๑๑๔ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าระพีพัฒน์ก็ ซึ่งสำเร็จปริชาการต่าง
กฎหมายจากมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
ทรงวางระเบียบปรับปรุงการศาลต่างภายในกระทรวงยุติธรรมให้ทันสมัยตามหลัก
นิยมทั้งในทางวิชาการและธุรการ แต่ขณะเดียวกันก็ทรงประสมยาต่าง ๆ ไปจนยกว่า
เสนาบดีวงกกลบ ๆ เคย^๒

จะเห็นได้ว่าวิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทยในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุการณ์หัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์ไทยที่น่าสนใจยิ่ง
การปกครองที่ขาดความและแผนพรรคไป

^๑ กองกฎหมายแพ่งแพ่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ พระราชกฤษฎีกาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงพิชิตปรีชากร ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ กองกฎหมายแพ่งแพ่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ หนังสือกราบบังคมทูล
ที่ ๑๐/๑๔๖ พระราชกฤษฎีกาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวง
พิชิตปรีชากร ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

^๓ เรื่องของเวา ระบายหนี้ร หน้า ๕๐ - ๕๔

ความมุ่งหมายของการศึกษานกหว้า

๑. เพื่อศึกษาสภาพ โดยทั่วไปของการศาลา โดยไปส่วนกลางก่อนการปฏิรูปการศาลาในรัชสมัย รัชกาลที่ ๕ และ รัชกาลที่ ๖
๒. เพื่อศึกษาสาเหตุที่การปฏิรูปการศาลาในชนบทในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๓. เพื่อรวบรวมข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์การปฏิรูปการศาลาส่วนกลางของกรมหลวงพิทักษ์ธรรม
๔. เพื่อศึกษาปฏิวัติที่มาที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการศาลา
๕. เพื่อศึกษามาตรการของรัฐบาล "ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์" ในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น
๖. เพื่อศึกษาผลของการปฏิรูปการศาลาส่วนกลางของกรมหลวงพิทักษ์ธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสำคัญของการศึกษานกหว้า

๑. ผลจากการศึกษานกหว้า จะทำให้ทราบถึงที่มาของปัญหาของการศาลา และการปฏิรูปการศาลาในรัชสมัย รัชกาลที่ ๕ และ รัชกาลที่ ๖
๒. ผลจากการศึกษานกหว้า จะทำให้ทราบถึงปัญหาการปฏิรูปการศาลาส่วนกลางของกรมหลวงพิทักษ์ธรรมตามมติจากคณะไต่สวนเรื่องขึ้น
๓. ผลจากการศึกษานกหว้า จะทำให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการศาลาของกรมหลวงพิทักษ์ธรรม
๔. ผลจากการศึกษานกหว้า จะทำให้ทราบถึงวิธีแก้ปัญหามาจากรัฐบาลและกรมหลวงพิทักษ์ธรรมในการที่จะจัดการศาลาในชนบทและรักษาถึงขึ้น

๔. ผลของการศึกษาก่อนหน้านี้ นำไปใช้วางใจในการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาก่อนหน้านี้

๑. จะศึกษาก่อนถึงวิธีการทางการศึกษาค้นคว้าการปฏิรูปการศาลโดยสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับเรื่องราวในเรื่องการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องความแตกต่างจากเดิม

๒. จะศึกษาก่อนถึงการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องความแตกต่างจากเดิม

๓. จะศึกษาก่อนถึงเกี่ยวกับประวัติที่เกิดขึ้นในเรื่องการปฏิรูปการศาล วิธีการแก้ปัญหา และผลของการแก้ปัญหาใน

วิธีดำเนินการศึกษาก่อนหน้านี้

การศึกษาก่อนหน้านี้ จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ของผู้ที่ได้ศึกษาก่อนหน้านี้ จะใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลักและรองลงมาคือข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ตาม

๑. กองกฎหมายและแผนงานคดี กรมตุลาการ
๒. กรมศาลทางกระทรวงยุติธรรม
๓. กองสมุดแห่งชาติ
๔. กองสมุดแห่งชาติ

๔. การศึกษาวิจัยทางการศึกษา ประเด็นนี้

๕. แหล่งอื่น ๆ เช่น หอสมุดกลางภายนอก สถาบันพระปกเกล้า

นิตยสาร ฯลฯ

สำหรับเอกสารที่เผยแพร่โดยเอกสารดังนี้

๑. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่

๑.๑ เอกสารตัวเขียน (Manuscript Sources) เช่น

— หนังสือทรงพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงชินวราลงกรณ เรื่องอนุญาตให้ชาวต่างประเทศตั้งกรรมการชำระคดีทางวิชาการ ๑๙ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

— สารานุกรมต่าง ๆ ทั้งกรุงเก่า และกรุงใหม่ ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๑๔

— รายงานคดีการพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน เรื่องราชการศาลยุติธรรม

๑๐ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕

— ประกาศต่าง ๆ เช่น ข้าราชการรับผู้รักษาพระองค์พระราชทาน

เงินเดือน

๑.๒ เอกสารที่พิมพ์แล้ว เช่น ราชกิจจานุเบกษา รายงานประจำปีของกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น

๒. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่

๒.๑ หนังสือต่าง ๆ เช่น ประวัติของราชบัณฑิตยสถาน

กรมหลวงชินวราลงกรณ การปฏิรูปราชการและการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์ของกรมหลวงชินวราลงกรณ การศึกษาการปกครอง

๒.๒ วารสาร (Periodicals) ต่าง ๆ เช่น กฎหมาย วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ วารสารศิลปกรรม และอื่น ๆ

บทที่ ๒

การคาดโทษก่อนการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า จนมาคิไทยเป็นเวเนชาติเก่าแก่มากนาน ก่อนสมัยสุโขทัย ชาวไทยก็รวบรวมกันเป็นบ้านเมือง เป็นสังคม ที่มีอารยธรรมขนานทาง ๆ อยู่แล้ว ดังนั้น เราอาจเชื่อได้ว่า ก่อนสมัยสุโขทัย ผู้ปกครองบ้านเมืองก็จะต้องมีวิธีการที่จะพิพากษาคัดสินอรรถกถาต่าง ๆ อยู่บ้างแล้ว แต่เนื่องจากไม่มีหลักฐานพอที่จะยืนยันได้ว่าวิธีการพิจารณาคัดสินอรรถกถาในสมัยนั้นหากันอย่างไร มีระเบียบวิธีอย่างไร ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวถึงให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวไปได้ ในที่นี้จะเริ่มพิจารณากว้าง ๆ เกี่ยวกับการศาลของไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นไป ซึ่งเรามีหลักฐานที่เชื่อถือได้ทางประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่

การศาลสมัยสุโขทัย

ดังกมลสุโขทัยเป็นสังคมที่ไม่ซับซ้อน ประชาชนก็ยังไม่มากมายนัก ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงทรงสามารถใช้อำนาจตุลาการด้วยพระองค์เองได้โดยตรง ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ ๓๑ ด้านที่ ๑ ถึงบรรทัดที่ ๒ ด้านที่ ๒ ว่า ที่เมืองสุโขทัยนั้น "... ในปากพระมืองมีกะดังอันหนึ่งแขวนไว้ไหน ใครจะมาบอก กลางบ้านกลางเมือง มีถอยมีกวาง เจ็บทองของใจ บันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนไร ไปล้นกระดังอันงานแขวนไว้

พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยขึ้นเรียก เมื่อถามสวนความถนัดด้วยชื่อ ไพรในเมือง
สุโขทัยนี้จึงถาม ..."^๑ จากข้อความนี้ เราก็ทราบได้ว่า กษัตริย์กรุงสุโขทัยทรงทำหน้าที่
ไคยสวนและพิจารณาพิพากษาคดีความต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง และ "เมื่อราษฎรมีทุกข์
รอนประการใด ก็มาร้องทุกข์ทูลขอพ้อเมืองไค้โดยตรง ผู้เป็นพ่อเมืองมิใช่แต่เพียงกรอง
เมืองเท่านั้น หากแต่ต้องว่าระความของราษฎรด้วยแบบพ้อปกครองลูก ..."^๒

การศาลสมัยอยุธยา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงการศาล
สมัยอยุธยาไว้ก่อนหนึ่งว่า

"วิธีการพิจารณาและพิพากษาคดีในประเทศไทยสยามตามแบบกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี ยังใช้ต่อมาในกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งตั้งกระทรวงยุติธรรมใน
รัชกาลที่ ๕ เป็นวิธีแปลกที่เอาแบบอินเดียมาประสมกับแบบไทย ด้วยความฉลาด
อันพึงเห็นได้ในเรื่องนี้อีกอย่างหนึ่ง จึงเป็นประเพณีที่ไม่มีเหมือนในประเทศอื่น
คือในบทกล ๒ จำพวกเป็นพหุทวนกลางการ จำพวกหนึ่งเป็นนวนาณัติว่าต่างประเทศ
ซึ่งเชียวชาญทางนิติศาสตร์ เรียกว่าลูกขุน ๗ ศาสนหลวง มี ๑๒ คน ภูมิตนาคเป็น
พระมหาราชกรบ ๑ พระมหาราชกรมพิธีกรณ ๑ ถือศักดินา ๔๐
เจ้าพระยา ภูมิตนาคของลูกขุน ๗ ศาสนหลวงสำหรับจับทักทวนมา แต่จะบังคับ

✓ ^๑ คำ ทองคำวรรณ กิจจาธิกรสุโขทัยหลักที่ ๑

✓ ^๒ ชานินทร์ กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช หนา ๓๓

บัญชาอย่างใดไม่ได้ อำนาจการบังคับบัญชาทุกอย่างอยู่กับเจ้าพนักงานที่เป็นไทย /..."

กฎหมายสมัยอยุธยาขึ้นต่อพระธรรมศาสตร์เป็นหลัก การชำระความต่าง ๆ ศาลก็ทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ "และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงไขพระวิจารณ์จากวินิจฉัยบรรดาที่คดีด้วยพระองค์เอง พระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้นก็นับเป็นแบบฉบับที่ศาลสถิตย์ยุติธรรมพึงถือปฏิบัติในคดีอื่น ๆ ซึ่งรูปคดีเป็นทานองเดียวกัน ในกาลต่อมา พระบรมราชวินิจฉัยส่วนมากของโบราณราชกษัตริย์รวมอยู่ในสาขะกรณีในกัมภีร์พระธรรมศาสตร์ด้วย"^๒

สำหรับตัวพระธรรมศาสตร์นั้นเรามาจากอินเดีย เรื่องการที่พระธรรมศาสตร์จากอินเดียผ่านมาถึงไทยนี้ เอ. บี. กริสโลด และ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้กล่าวไว้ว่า

"... ตามประเพณีของชาวอินเดียถือกันว่า สากคพิภพอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ อันแปรเปลี่ยนมิได้ คือ ธรรม ซึ่งพระมุนีได้นำมาเผยแพร่แก่มนุษย์ทั้งหลายในรูปพระธรรมศาสตร์ กษัตริย์อินเดียไม่มีหน้าที่ออกกฎหมาย แต่จะทรงเรียนรู้ธรรมโดยศึกษาพระธรรมศาสตร์แล้วตัดสินคดีไปตามหลักในพระธรรมศาสตร์นั้น มิใช่แต่เริ่มเขียนกฎหมาย โดยเรียกชื่อว่า ราชบัณฑิต (ภาษาสันสกฤตตรงกับพระธรรมศาสตร์ในภาษาสันสกฤต) ฉบับที่พระเจ้าฟารัว ผู้ครองประเทศรามัต (ในสมัยสุโขทัย) สร้างขึ้นไว้ เป็นฉบับที่รู้จักกันแพร่หลายมาก งานนี้ใช้หลักการจากพระธรรมศาสตร์ของพวกฮินดู แต่เปลี่ยนข้อความที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์มาเป็นศาสนาพุทธ เพื่อเป็นหลักให้กษัตริย์ที่ถือศาสนาพุทธใช้พิพากษาคดี พระเจ้าอูทอง กษัตริย์

✓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายปานวิทย์ เวนกวนิชย์ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๒๓

๒ ฐานันดร ภูริวัชร การปฏิรูประบอบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช หน้า ๓๔

พระองค์แรกของอยุธยาได้ใช้ระบบศักดินาแบบมณฑลเป็นเกณฑ์ศักดินาก็เหมือนกัน ..."^๑

กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีลักษณะสังคมซับซ้อนมากกว่ากรุงสุโขทัย เนื่องมาจากสะดวกในการปกครองสังคมที่ซับซ้อนเช่นนี้ พระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ประมุขกษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาจึงทรงตราพระราชบัญญัติเกี่ยวกับระบบการศาลและวิธีพิจารณาคriminal ความต่าง ๆ ไว้อย่างฉะฉาน ในการศึกษาระบบการศาลของสมัยอยุธยานี้ จะยึดถือพระราชบัญญัติเหล่านี้ซึ่งยังปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวง เป็นหลัก เพราะเป็นหลักฐานที่เข้าถึงลักษณะการศาลไทยสมัยอยุธยาโดยตรง พระราชบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบการศาลและวิธีพิจารณาคriminal ความต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งที่ตราขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทองและที่ตราขึ้นในรัชสมัยหลัง ๆ ได้จกรรวมในกฎหมายตราสามดวงส่วนที่เรียกว่า "กฎหมายวิธีสบัดคดี" หม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช ได้อธิบายย่อ ๆ เกี่ยวกับกฎหมายวิธีสบัดคดีตามลำดับที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงดังนี้ไว้ความต่อไปนี้

๑. พระธรรมนูญ กำหนดเกี่ยวกับคดีที่จะขึ้นศาลว่าก่ออย่างไรใดสภวรจะขึ้นศาลใด ทั้งนี้เพราะสมัยอยุธยามีศาลมากมายหลายศาล รัชกาลสินอรุณคดีต่าง ๆ กันไป

๒. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง บัญญัติเกี่ยวกับลักษณะของคดีที่สภวรและใบสภวรรับพิจารณา

๓. กฎหมายลักษณะพยาน บัญญัติเกี่ยวกับพยานในชั้นสืบพยาน เช่นพยานอย่างไรที่จะรับฟังไม่ได้ ฯลฯ

๔. กฎหมายลักษณะพิสูจน์ความผิด คำนำคืบเพลิง เป็นกฎหมายเพิ่มคดีถึงวิธีการพิสูจน์ความผิดของกฎหมายตามความเชื่อของคนสมัยนั้น หรือวิธีการที่

^๑เอ. บี. กริสโวลด์ และ ประเสริฐ น. นกร "อารัมภ" บังรายกาสตรพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไตรภพนิพนธ์(อาสา ไทพระภิกษุ) ณ เมรุวัดพระกริมหาธาตุ ๘ เมษายน ๒๔๑๕ หน้า (๑๔)

จะดูว่าความข้างใดเห็น ข้างใดจริงนั่นเอง

๕. กฎหมายลักษณะตระลาการ กำหนดลักษณะวิธีการอุทธรณ์ความของกฎหมายในเมื่อไม่พอใจในคำพิพากษา^๑

กฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้ก็เช่นเดียวกับกฎหมายอื่น ๆ ในสมัยอยุธยา กล่าวคือจะมีกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งริเริ่มตรากฎหมายนั้น ๆ ขึ้นก่อน แล้วก็อาจจะมีการมีกษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาทรงตราเพิ่มเติมตอบทวยอีกตามความเหมาะสมในรัชสมัยของพระองค์ เช่นกฎหมายลักษณะรับฟ้อง เริ่มตราสมัยพระเจ้าอู่ทอง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็มีการตราเพิ่มเติมอีก เป็นต้น แต่ที่สอส่วนได้โดยอาศัยการตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงพบว่า กษัตริย์อยุธยาที่ทรงริเริ่มตรากฎหมายเกี่ยวกับวิธีสบัณฑิมี ๓ พระองค์คือ

๑. พระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงเริ่มตรากฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะพิสูจน์ค่านำลอบเพลิง และกฎหมายลักษณะตระลาการเป็นพระองค์แรก

๒. พระเจ้าทรงธรรม ทรงตราพระธรรมนูญศาลเป็นพระองค์แรก

๓. พระเจ้าปราสาททอง ทรงตราพระอัยการ ลักษณะอุทธรณ์เป็นพระองค์แรก

ต่อไปนี้จะไต่พิจารณาถึงการศาลสมัยอยุธยาโดยพิจารณาจากกฎหมายวิธีสบัณฑิตามลำดับการตรากฎหมายวิธีสบัณฑิเหล่านี้ เพื่อจะไต่พรวดถึงลักษณะทั่ว ๆ ไปของการศาลสมัยอยุธยาตามลำดับเวลา

ในพระอัยการลักษณพยานไก่อสาปแข่งพยานเท็จและสรรเสริญพยานที่มีสัตย์จะไว้
เป็นอันมาก ในตอนต้นของเนื้อหา มีระบุถึงบุคคลที่จะอ้างเอาเป็นพยานไม่ไก่อไว้
๓๓ ประเภท เช่น คนมิไก่ออยู่ในสี่ล ๕ ล ๖ ล คนที่กลัวความ หาสกความ คนที่อยู่กับ
กับกลัวความ คนมากถอยมากกลัวความ คนเป็นโรคมาก คนหูหนวก คนตาบอด โสเภณี
สตรีที่มีกรรม กระเทย เด็กอายุต่ำกว่าเจ็ดขวบ คนอายุตั้งแต่ ๗๐ ปีขึ้นไป ช่าง
ทำรองเท้า ผู้มีอาชีพประมง ช่างทอ พะชาก ฯลฯ แต่ในบรรดาบุคคลเหล่านี้
ถ้าความอีกฝ่ายหนึ่งยอมให้สืบเป็นพยานไก่อก็ใช้ได้

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ พระอัยการลักษณพยานนี้แบ่งพยานออกเป็น
สามประเภท คือ ทิพพยาน อัครพยาน และอตรีพยาน และถือว่าพยานทั้งสามประเภท
นี้มีน้ำหนักไม่เท่ากันด้วย

ทิพพยาน ไก่อแก้สมณะวิพราหมณ์ที่ทรงศีล

อัครพยาน ไก่อแก้กันทั่ว ๆ ไป ที่ประพฤติดีประพฤติชด

อตรีพยาน ไก่อแก้บุคคลที่เข้าปร. เกตแวนลงถน ๓๓ ว่าพวกที่ถ่อเข้ามาแล้ว^๒

สำหรับน้ำหนักของพยานทั้งสามประเภทนี้ ปิงกณอบตางกันถึงกำหนดไว้ในพระอัยการ
ลักษณพยานมาตรา ๑๖ ว่าดังนี้

" ๑๖ อนึ่ง ถักความทั้งสองอ้างพาด ๆ ไก่อการว่าหมิไก่อแทนแก้วัช
หมิไก่อยืนแก้โสดเป็นเบตผู้มีกิดีมาบออกเลาจึงรู้ ทานว่าทิพพาดก็คิ อัครพาดก็คิ
ทานบหมิพิงไก่อจึง เอาพาดนั้นเลย

อนึ่งผู้มีอรรถกิดีทั้งสอง เป็นความกันอ้างพาดเสม ทิพพาดชนะนะแก้

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัฎกคดี ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เอม ๑ หน้า ๓๓๓ - ๓๓๔

^๒ ก. หน้า ๓๓๔

๑. สมัยพระเจ้าอู่ทอง

สมัยนั้น กรุงศรีอยุธยาเพิ่งจะตั้งขึ้นใหม่ ๆ ระบบการปกครองต่าง ๆ ยังไม่เป็นที่แน่นอน พระเจ้าอู่ทองจึงทรงตรากฎหมายวิธีสบัญญัติต่าง ๆ ขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายวิธีสบัญญัติในส่วนที่ใช้ในการไต่สวนและพิจารณาพิพากษารรณคดีโดยตรง เช่น ลักษณะพยาน ลักษณะรับฟ้อง ลักษณะพิสูจน์ค่าน้ำลูบเพลิง เป็นต้น ในการตรากฎหมายเหล่านี้เชื่อว่า นอกจากพระเจ้าอู่ทองจะทรงอาศัยพระธรรมศาสตร์เป็นหลักแล้ว ยังจะต้องอาศัยประสบการณ์จากเมืองเดิมที่พระองค์เคยทรงครอบครองจะเข้าถึงกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วย บานเมืองเดิมของพระองค์น่าจะเป็นเมืองใหญ่ไม่น้อย* ทั้งนี้เราจะสังเกตได้จากความเชี่ยวชาญรอบคอบของพระองค์ในการตรากฎหมายต่าง ๆ ในสมัยของพระองค์ ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าจะต้องคุ้นเคยกับการปกครองสังคมที่ซับซ้อนและมีขนาดใหญ่มาก่อน

ก. กฎหมายลักษณะพยาน

พระรามาธิบดีอู่ทองขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๓ ครั้นปีรุ่งขึ้น คือปี พ.ศ. ๑๘๕๔ ก็ทรงตราพระอัยการลักษณะพยานขึ้น ในตอนแรกของพระอัยการลักษณะพยานนั้นมีบอกถักราชไว้ว่า "ศุภมัสดุ ถักราช ๑๘๕๔ พุทธศักราช ๖๔๑๖ รัชชระเชษฐมาเสกาดมกัเช ..."^๑ ก็บอกว่าเป็นปีชวด เดือนเจ็ด ข้างแรม นั่นก็อธิบายอย่างสมัยก่อน ซึ่งเปลี่ยนศักราชตอนสงกรานต์เดือน ๕ ก็นับได้ว่าพระเจ้าอู่ทองทรงตรากฎหมายนี้ก่อนต้นปี พ.ศ. ๑๘๕๔ ความจริงก็สมควรที่จะต้องรับตรากฎหมายเรื่องนี้ขึ้นก่อน เพราะพยานเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากที่สุดเรื่องหนึ่งในการพิจารณารรณคดีต่าง ๆ

*เรื่องเมืองเดิมของพระเจ้าอู่ทองนี้ ยังเป็นเรื่องถกเถียงกันอยู่ และหาข้อยุติไม่ได้

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๓๖๔

อุครพญาณ อุครพญาณณะแกอุครพญาณ อุครพญาณณะแกพญาณณาษา* ถ้า
 อ่างไค อคร } พญาณก้วยกัน ไหพิคเกวระหคกาพญาณก้งสองผู้ไคมีลมแลพิรท
 อครวิ }
 ถาสมอางชาวผู้ไค ไหเอาชาวผู้นั้นเป็นจริง"๑

ข. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง

พระอัยการลักษณะรับฟ้องนี้ตราขึ้นเมื่อขึ้นสองก่าเดือนอ้าย ปีมะแม พ.ศ. ๑๘๘๕^๑
 ก่อหลังจากตราพระอัยการลักษณะเพยานรว่านาปี

ตามพระอัยการนี้ ศาลจะไม่รับฟ้องของบุคคลที่เจ็ดประเภทคือ กนคาบอดทั้ง
 สองข้าง กนหนวกทั้งสองข้าง กนวิคกรวิต กนงอยเป็ล้วยไปไหนมาไหนไคไค บายก
 ขอทาน กนส่งอายจนกระทั่งหลงแคว และเด็กอายุตั้งแต่เจ็ดปีลงไป แต่กระลาการ
 ะสอบสวนตามการร้องเรียนของกนพวกนี้ดู ถ้าหากมีพยานหลักฐานพอ มีความจริงอยู่
 ก็ะรับฟ้องไว้พิจารณา

นอกจากนี้ก็ยังบังคับเกี่ยวกับการฟ้องร้องอื่น ๆ อีก เช่น ห้ามนาเรื่องราว
 ของกนอื่นที่มีใจอาคิมาฟ้องร้อง ถ้าบุคคลฟ้องเรื่องเดียวกันสองศาลต้องถูกปรับ ผู้จะ

*พยานอาษานี้ ในพระอัยการลักษณะเพยานนี้ มาตรา ๑๐ กล่าวถึงไว้ว่า "๑๐ อนึ่ง
 ผู้มีอรรถกถาอย่างพญาณ ๆ ๑ การแลแถกกันเขาควยฝ่าย โจท } ไซ้ชื่อพญาณอาษา ทาน
 บิให้ทั้งพัง ไทกฎเอาถิ่นนั้นเป็นแพ" กฎ มหะ วิทาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๒๒ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๒๒ เล่ม ๑ หน้า ๓๔๐

๒ค. หน้า ๒๘๔

ฟ้องร้องทอ้งมีสักกัณณาย ถ้าไม่มีสักกัณณายจะถูกลงไปเป็นไพร่หลวง* ในประการ
 หลังนี้เขาใจว่าเพื่อเป็นการบังคับให้คนมีสักกัณณายเพื่อประโยชน์ในการควบคุมคนตาม
 ระบบไพร่ และยังมีเรื่องกำหนดอายุความทอ้ง เช่น วิวาทคดีคำกัณของฟ้องร้องใน
 ๑๕ วัน พ้นจากนั้นไปมีคดีฟ้อง ก็คือสาวอาบโคแจวของฟ้องร้องในสามเดือน เป็นต้น^๑

ก. กฎหมายลักษณพิสูจนคำนำสอยเพลิง

ในตอนต้นของศักราชว่าว่าเรีวตราเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ก็ปีเดียวกันกับที่ตรา
 พระอัยการลักษณรับฟ้อง "มฤตมาศศกกับกษัตริยะคดีดี ..."^๒ ก็เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ
 นั้นก็หลังจากตราพระอัยการรับฟ้องไ้สสามเดือนเท่านั้น

กฎหมายลักษณพิสูจนคำนำสอยเพลิงนี้เป็นรายละเอียดวิธีเตรียมการพิสูจนคำนำ
 หรือสอยเพลิง และคำอธิบายสำหรับอ่านเมื่อจะพิสูจนคำนำหรือสอยเพลิง เรื่องนี้ก็เป็
 กระจ่างแสดงถึงความเชื่อของคนสมัยนั้นประการหนึ่ง

*พระอัยการลักษณรับฟ้องมาตรา ๔ กำหนดว่า "มาตราหนึ่ง ราษฎรมาร้องฟ้อง
 ทอ้งคดีประการใด ๆ และมีสักกัณณาย อยาหึงรับไว้มั่งกับ } เปนอันขาดทีเดียว
 ไ้สงทอ้งหาสักกัณณายมิไ้ไหนแกัดดีเอาเปนคนหลวง" ดู มหาวชิราวุธวิชาวรรณศาสตร์
 และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ อดิศัย ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๒๕๔

^๑ดู หน้า ๒๕๔ - ๒๕๕

^๒ดู หน้า ๓๔๔ ภาษาปากว่า มฤตมาศ ก็เดือน ๔ และ ทุกฉบับก็่อข้างขึ้น

ดู รวบนิติคดีสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๖๑๔ และ หน้า ๘๕๗

ง. กฎหมายลักษณะตระลาการ

พระอัยการลักษณะตระลาการ เริ่มตราเป็นครั้งแรกเมื่อเดือนเจ็ด พ.ศ. ๑๙๐๐ ในพระอัยการนี้ระบุถึงหน้าที่และอำนาจของผู้พิพากษาตระลาการทั่วไป ตลอดจนแนวปฏิบัติต่าง ๆ

โดยหน้าที่แล้ว เจาหน้าที่ทางการศาลสมัยอยุธยาจะทำงานน้อยลงไปได้โดย เพราะมีบัญญัติไว้ทั้งสมัยพระเจ้าอู่ทองในปี พ.ศ. ๑๘๐๐ นี้ว่า "อนึ่งให้นายมหาคไทย ตรวจความทุกตระแวงปีละ ๓ คาบอย่าให้ขาดใด ถ้าความอันใด (๒) เกินให้ คำนวณความนั้นยากดูง่าย ผู้แต่งยังมีของชัดไซ้ หมี่ใดก็ให้ขาดกฎหมาย*ละไว้ให้หา ใช้ให้เอากฎหมายใส่กาไว้อย่างอาทาน"^๑

อำนาจในการไต่สวนของตระลาการตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตระลาการนี้มีมาก ตัวอย่างเช่น จากความเกิดขึ้นขึ้นกลางศาล กระลาการถามไม่ฟังก็อาจถูกจำข้อหา ไขว่จนถึงจำ แล้วจึงจะปล่อยให้ออกมาว่าก็ต่อไปได้^๒ หรือ "อนึ่งหากความออกจา พร้อมกันจะว่าความต่อกัน โจทก์ก็ว่าเสียก็ว่าหาส คณินสอมีไต่ไป ท่านว่าให้เอา มันขวางว่าหาสมุคกับสอมีไต่กันโยงกันเกี่ยวไว้โมงหนึ่ง แลยกออกไปหาสคณินสอ"^๓ โดยทั่วไปแล้ว พระอัยการลักษณะตระลาการจะให้อำนาจแก่กระลาการมากเพื่อความ สะดวกในการไต่สวนคดี แต่ก็ยังมีบัญญัติว่ากระลาการทำเกินอำนาจหน้าที่ไว้ด้วย ทั้งนี้เพื่อความเป็นธรรมแก่ความ ตัวอย่างเช่น

*"ภคาบ" เป็นตำแหน่งพนักงานฝ่ายธุรการของศาล พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถานสะกดว่า "ภคาค" แปลว่าเสมียน ดู ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๖๔๔

^๑มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ รุลฎักราย ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๓๔๑ - ๓๔๒

^๒ก. หน้า ๓๔๔

^๓ก.

"... มาตราหนึ่ง กระลาการนิกรให้จำชื่อ ๆ ก็ดี มีกรที่ว่ากา ๆ ก็ดี มีกรที่ว่าครวน ๆ ก็ดี มีกรที่ไสร ๆ ก็ดี มีกรจำกงจำคงก็ดี มีกรจำใส่ปลอกจำใส่ปลอกก็ดี และมีกรว่าตาก แคน } แลเอาลูกความมาตาก แคน } และมีกรจำเข่นจำเข่นน้ำก็ดี มีกรที่ตบตองตบตองก็ดี และมีกรมัดมกอกเอามามัดมกอกก็ดี แลทำขมเหงเป็นเมี่ยงก็ดี แลขมขืนลูกความถึงชาเราก็คดี บุคบื้อถ้อยบื้อชักมลักใส่ลูกความโดยอวดอวดคงนี้ ทานวาทะลาการทำเลมิกพระราชอาชญาพระญเปนเจ้า"

แต่สำหรับบัญญัติที่จะลงโทษกระลาการที่จะเบิดพระราชอาญานั้นพบน้อยมากที่มีอยู่บ้างก็เช่น พระอัยการลักษณกระลาการมาตรา ๑๐๘ ซึ่งกำหนดว่า

"๑๐๘ มาตราหนึ่ง นายสภากะลาการทำควยลูกความอันน้อยกลางว่านา* เสมอให้สิ้นจาง ถ้าหญิงนั้นมีผิวไซ่ ลูกากระลาการทองสองโทษ ใหลงโทษแลวให้ไท่โดยนิคเมียทาน ส่วนหญิงรายไท์ควยลวคหนึ่ง ๑๐ ที่ประจัน ถ้าหญิงรองแรกขัดแขงมิฟัง ทาหมขืนควยอาจไซ่ ใหลงโทษกระลาการบวักนแกวให้ถอดเสีย"^๒

ในที่นี้ข้าสั้งเกตว่า ถึงจะระบุไว้ว่า ถ้าหญิงมีสามเฒลวกระลาการจะไ้รับทั้งโทษโดยปรกติและถูกปรับฐานนิคเมียทาน แต่ก็มิไ้กล่าวให้ชัดเจนว่าโทษที่จะลงในตอนแรกนั้นคือโทษอะไร

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เดือน ๑ หน้า ๔๐๘

* เขาใจว่าจะหมายถึงกำลังอยู่ในระหว่างการควบคุมตัวขณะกำลังดำเนินคดี
^๒ก. หน้า ๔๐๘

๒. สมัยพระเจ้าทรงธรรม

กฎหมายวิธีสบัญญัติที่สำคัญยิ่ง และเรียงตราเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าทรงธรรม
คือพระธรรมมนุสาค หรือที่ในกฎหมายตราสามดวงเรียกว่า "พระธรรมมนุ"

"พระธรรมมนุ" ประกอบด้วยเนื้อหาสองตอนใหญ่ ๆ ตอนแรกเป็นพระธรรมมนุ
ศาลโดยตรง ตราขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๕* ส่วนตอนหลังเป็น
พระธรรมมนุไฉตรา ซึ่งตราขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททองเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๖ ในที่นี้
จะพิจารณาเฉพาะพระธรรมมนุส่วนแรกอันเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศาลโดยตรง

จากพระธรรมมนุศาลนี้หาได้ทราบได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นไป จะมีศาลรวมทั้งสิ้น ๑๔ ประเภท
มีหน้าที่พิจารณาไกล่เกลี่ยบรรดาคดีต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้คือ

๑. ศาลความอดุทธหรือศาลหลวง รับพิจารณาคำฟ้องร้องเรื่องเกี่ยวกับ
ตระกูลการ ตามความ ผู้ถือสำนวน พยาน เสนอ ฟ้องว่าตระกูลการเป็นใจกับ
ลูกวางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง บิดเบือนสำนวน หรือทำผิดกับกฎหมาย หรือฟ้องว่าพยานมิได้
ให้การตามความจริง เป็นต้น ถ้าฟ้องร้องเรื่องนี้ในสมัยนั้นนับว่าเป็นความอดุทธ คือ
ความอดุทธสมัยนั้นจะเป็นความผิดความชางโคชางทั้งกล่าวหาตระกูลการ ผิดความ
ผู้ถือสำนวน หรือพยาน มิใช่เป็นเรื่องระหว่างความเค็มอย่างปัจจุบัน และตาม
พระธรรมมนุนี้ ถ้าหากเป็นความอดุทธในตัวเบื้องต้น ศาลหน้าโรงมูรึกษาเมืองจะเป็น
ผู้พิจารณา

*ในที่นี้ถือว่าถ้ากระทำความผิดไว้ในกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งตราขึ้นในระยะปลายสมัย
อยุธยา นั้น เป็นจุดที่ทราบ

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุดที่ทราบ ๑๐๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒

๒. ศาลความอาชญา* หรือศาลราษฏร พิจารณาความอาชญา ซึ่งหมายถึง ความประเทษฆาตแย่งกัน เช่นจับกุมมาลงโทษต่าง ๆ โดยไม่มีหมาย บังคับเอา ทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน กระทำการร่วมกับลูกความ เป็นต้น

สำหรับความอาชญา ถ้าหากจำเลยมิได้เป็นกระดากการ คือเป็นบุคคลทั่วไป ขุนประชาเสพอจะเป็นผู้พิจารณาคดี และถ้าจำเลยเป็นสมเิน** ก็เป็นกบในสังกัดกรมวัง ขุนอินธรรพาวะเป็นผู้พิจารณา

ถ้าหากความอาชญาเกิดในหัวเมือง ขุนปลัด เว็รรองปลัดจะเป็นผู้พิจารณา นอกนั้นก็ขึ้นศาลราษฏรไปถามปลัด

๓. ศาลความอาชญาจักร พิจารณาคดีว่าความแทนกัน เจนไม่ไคเป็นตาคติ ฟีนอง แตอาจว่าเป็นตาคติฟีนองกัน แลว่าความแทนกัน หรือแต่งสำนวนใหม่อื่นเฟองรอง กัน คดีประเทษถ้าหากเกิดในหัวเมืองศาลอาชญาจะเป็นผู้พิจารณา

*ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ ซึ่งมีท้าววิทยายุทธวิชาธรรมศาสตร์ และการเปื่องจักพิณพิโดยยักฉบับหลวงตรา ๓ คงเป็นหลัก จะสะกดว่า "อาชา" ก็ มีคีน ๗ อยู่ไค ๗ อันเป็นวิธีการสะกดตามแบบอักษรอม ในที่นี้จะสะกดด้วยอักษรไทย ปัจจุบัน จึงเห็นควรว่าต้องสะกดว่า "อาชญา"

**จากที่ไคศึกษาเรื่องราวของการศาลไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ก่อนต้น พอจะสรุปเรื่องของสมเินและสมนอกไคว่า พวกที่เป็นสมเินหมายถึงพวกที่สังกัดกรมวัง การที่เรียกกันพวกนี้ว่า "สมเิน" อาจเพราะถือว่าเป็นผู้ที่สังกัดในพระมหากษัตริย์โดยตรง ส่วนพวกที่อยู่ในสังกัดอื่น ๆ นอกจากที่ จักว่าเป็นพวก "สมนอก"

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เดิม ๑ หน้า ๓๒

ในที่นี้ต้องเข้าใจกันว่า การว่าความแทนกัน หรือแต่งฟ้องให้กันโดยอาวิพ
 พายความในโจรบัญนั้น เป็นการผิดกฎหมายสำหรับสมัยอยุธยา ผู้ที่จะมีนายแทนตัวใด
 ก็ต้องมีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปเท่านั้น*

๔. ศาลความนกรบาล พิจารณาความดีไว้กว่าความนกรบาล เชนปลน
 และชาฝ่ายเจ้าทรัพย์กาย ยาแฝดยาเมาถึงกาย ทำมถึงตาย ความนกรบาลเนนี้
 ในเขตกรุงทองขึ้นศาลนกรบาล แต่สำหรับความนกรบาลที่เสียเลยไม่ถึงกับเสียชีวิต
 และจำเอยเป็นสมใน ขุนพรหมสุภาจะเป็นผู้พิจารณาอีก ถ้าเป็นคดีเกิดในหัวเมือง
 ขุนแขวงจะเป็นผู้พิจารณา^๒

๕. ศาลความแพ่ง ตามพระธรรมนูญศาลซึ่งตราสมัยพระเจ้าทรงธรรมนี้
 ระบุว่า ศาลประเภทนี้มีหน้าที่พิจารณาคดีดังต่อไปนี้

"... หากันว่าคาสประมาทประการใดก็ดี แผละโถมยิกยกอ ล้วงแยงเมียบ
 หนาน ลูกสาวหลานสาวหนาน แลวมขึ้นมิไ้ถึงว่าเรากี้ดี แลหุบดองตบตีควาย
 ไป } มิไ้ถึงจาศักดิ์ กั้นยบขึ้น } ของสิ่งใด ๆ กี้ดี ราษฎรทั้งหลาย
 บือ } ขาย }
 ไปมาอาไ้กรบ แลมันลักเอาคนฉางมาโกกระปือตรพิยสิ่งใดของหนานเจ้าเรือน
 ซึ่งมีไ้ไ้เอาไ้สรมมาฟองหาเจ้าเรือนผู้ใดเอาไ้สรมกี้ดี ผัวเมียแยกกันแยง

*ค. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช กฎหมายสมัยอยุธยา หน้า ๘๒ - ๘๓

๑ ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความ
อย่างเกา

๒ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จัดกักราว ๑๙๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๓

สิ่งของแลผิววักของ เวีย ๆ ลักของผิว } ฟ้อง ลูกหลานลักของ ลูก } ๆ ลัก
นม } สไฟ }

ของ } ฝ่ายผิวฝ่ายเมียบ แลรัก } เรือกวแสชัก } แลฉวน
มารดา } แกน } รัว }

ทานไปฆ่าฟันมีนมาอาไศรยของทานหายแลของตกก็ดี แลรับสิ่งของฝากเขา จานำ
แลมึงก็ดักขายกนแก่ทานก็ดี แลเอางามมาโกกระปือเรือเกวียนสิ่งใดไปมิได้บอก
แก่เจ้าของแลพรางวาโก แลของใดเขาทานก็กินถึงสาหัส ชาลักของเจ้าไปฝาก
มีรับก็ดี แลของทานหายมีนออกเขยก็ดี ถมำลายรถหัวทานทองคาบ แลสิ่ง
อันโลกโกรกทองทาน ผิวตามมีนยคนขึ้นไปหาเมียบคานถึงที่บอเพำชอุยเบียบทาน

แลชมรับกอดจูบเบียบทานลูกหลานทานถึงชำเราก็คี สมกบ } เมียบ } ทานก็ดี ..."^๑
ชา }

ในคดีแพ่ง ถ้าจำเลยเป็นสมใบ คดีนั้นก็จะต้องไปขึ้นศาลกรมวัง เช่นเดียวกับ
คดีอาชญาและนกรบาด

ความแ่งที่เกิดในหัวเมืองแะจำเลยเมืงสมใบ ขุนสุพมาตราแะรองสุพมาตรา
จะเป็นผู้พิจารณา^๒

๖. ความมรคก มีกาลกรมมรคก ซึ่งพิจารณาความมรคกของเมืงมรคกาก็ดี
ตั้งแต่นา ๔๐๐ ขึ้นไป ถ้าเป็นมรคกของเมืงมรคกาก็ดีตั้งแต่นาคำกว่า ๔๐๐ ลงมาถึงนา
๑๐ ไร่ ขุนศรีราชบุตรจะเป็นผู้พิจารณา
สำหรับความมรคกหัวเมือง กรมมรคกหัวเมืองเป็นผู้พิจารณา^๓

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔

๒. หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕

๓. หน้า ๑๓๕

๓. การกล่าวถึงต่างประเทศ ก็คือความระหว่างชาวไทยกับชาวต่างประเทศ หรือระหว่างชาวต่างประเทศด้วยกันก็ตาม ชุมพินิจไจราชปลัดจะเป็นผู้พิจารณา แต่ความนั้นเกิดในหัวเมือง ยกกระทันครจะเป็นผู้พิจารณา^๑

ในพระธรรมนูญศาลคดีเกี่ยวกับศาลสำหรับชาวต่างประเทศนี้ตอนหนึ่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า "อนึ่งทางประเพณีฟิไลบย เขาบออยู่ในประเทศเวียงไค บีกคือถอยการมาให้พิจารณาจากอาทราประเพณีจารีตเมืองนั้น"^๒ นั่นคือตามพระธรรมนูญนี้ จะไม่มีการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาติใด สิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั้นเกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ตามสัญญาที่ไทยทำกับฮอลันดา เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๐๙^๓ นั่นคือภายหลังจากตราพระธรรมนูญนี้แล้ว ๔๒ ปี

๔. ศาลกรรมาพิจารณาความโยกย้าย^๔ ก็คือบรรดาคดีที่เกี่ยวข้องกับวิวาทคดีวิวาทกันด้วยเรื่องนา เรื่องชาว และคดีซื้อขาย เป็นคน ถ้าความอยู่ในหัวเมืองก็เป็นหน้าที่ขุนหมื่นกรมการพิจารณา

^๑มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จัดพิมพ์ ๑๙๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๕ -

๒ ก.

^๓ตรงศรี อัจฉอร การแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า วาอยู่หัว หน้า ๑๔

^๔ทองสุขุคกระทรวงยุติธรรม แผนอธิบาย ระหวางศาลและกระบวนพิจารณาความ
อย่างเกา

^๕มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ด.ก. หน้า ๑๓๖

๙. ศาลกรงพระคลัง พิจารณาอรรถคดีเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ เจน
"... กนิยัมพรพิณดินในทอง พระคลัง แลหากันควยขนวนตะหลากกานำเชิงเรือเป็นกา
ชีพระทองพระคลัง ..."

๑๐. ศาลความพระภิกษุสามเณร เชนนิตที่ลณวินัยที่ราบแรงทาง ๆ มีเสพ
เมณฑธรรมเป็นต้น เป็นพนาที่ศาลธรรมการพิจารณา ถ้าเป็นความในหัวเปื่อง ธรรมการ
หัวเมือง เป็นผพิจารณา

๑๑. ศาลแพ่งกลาง พิจารณาคดีแพ่งที่จำเลยเป็นสมนอล และเป็นคดีที่
กล่าวหากันในสถานเบา คือ

"... หากันว่าศาลประมาทประการใดก็ดี แผละใจยกออก ล้วงแย่งเมีย
ทาบ ลูกสาวหลานสาวทาน แลข่มขืนมิไคถึงชำเราก็คี ทุบถองตบตีควยไม
ควยบ้อมิไคถึงสาหัส กนิยัมฉิ่นซื้อขายสิ่งของสิ่งใด ๆ ก็คี ราษฎรทั้งหลายไปมา
อาไศรย แลมันลักเอาผกนขางบาโคกระบือหรือสิ่งใดของทานเจ้าเรือนซึ่งมิไค
ไคอาไศรยบาฟองผาเจ้าเรือนผไคอาไศรยก็คี ผัวเมียหยากันแย่งชิงของแด
ผัวลักของเมีย ๆ ลักของผัว พอแย่งชิงลูกหลานลักของลูก } ลักของ
สไฟ }

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแลกรมวิพิจารณา
ความอย่างเกา

๒มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๖

ก. หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗

ค. หน้า ๑๓๗

บิตามารกาฝ่ายผู้ฝ่ายเมีย ..."^๑

คดีแพ่งที่กล่าวหากันในสถานเบาเช่นนี้และจำเลยเป็นสมนอก คือมิใช่คนในสังกัด
กรมวัง ศาลแพ่งกลางจะพิจารณาคดีพิจารณา
ส่วนคดีแพ่งสถานเบาว่าเคยเป็นสมนอก แต่เป็นคดีในหัวเมือง รองแพ่ง
จะทำหน้าที่พิจารณา^๒

๑๖. ศาลแพ่งเกษม พิจารณาคดีแพ่งที่ว่าเลยเป็นสมนอกและเป็นคดีที่กล่าวหา
กันในสถานหนัก คือ

.... หากันวาร์ก } เรือสวนแซ็ค เรือน } แลชวนทวนซาพันมีผู้มาอาไศรย
แทน } รว }
ทวนหายของตกก็ดี แลรับเช่าของฝากเขาจำมาแลยังกักตักขายคนแก่ทวนก็ดี
แลเอาขางมาโคกระบือเรือเกวียนสิ่งใดไปมิไคบอกแก่เจ้าของแลพรางว่าเอง
ไคแลขอไคทาหนัดกันถึงสาหัส ซาลักของเจ้าไปฝากมีผู้รับก็ดี แลของทวน
หายมีผู้ออกจับก็ดี ถมนำลายรบกหัวทวนตองทวนแลส่งอันโลโกรกกตองทวน
ผู้ทวนมียศขึ้นไปทาเมียทวนถึงที่นอนทำขวัญเมียทวน แลชมขึ้นกอดขวัญเมีย
ทวนลูกหลานทาถึงชั่วเราก็คดี สมกบเมีย } ทวนก็ดี..."^๓
ชา }

คดีแพ่งกล่าวหาสถานหนักและจำเลยเป็นสมนอกเหล่านี้เป็นหน้าที่ของศาลแพ่ง
เกษม

ส่วนคดีแพ่งสถานหนักจำเลยเป็นสมนอก แต่เป็นคดีในหัวเมือง ขุนแพ่งจะเป็น

มหาวิทยาลัยวิชาธรรม ศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๗

๒ค.

๓ค. หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘

ผู้พิจารณา^๑

๑๓. ศาลความศักดิ์^๒ พิจารณาคดีพิพาทเรื่อง เกี่ยวกับศักดิ์หมายของ
บ่าวไพร่ การปันหมั้น กักเเหลนนี้เป็นหน้าที่ของศาลกรมสามัญ ส่วนในหัวเมืองเป็นหน้าที่
ของขุนอัสสัและรองอัสสั^๓

๑๔. ศาลความเวทมนต์^๔ และความท่างแพทย์ พิจารณาคดีที่ "... หากันว่า
เป็นกระสือจะกระกระหางฉมบกฤษคิยาอาคมใส่หวนยา แลทำเสน่ห์ทำยาแฝงยาเมา
แลรื้อกลุ่เสียสารพัดคำดังปวง ..."^๕ โดยที่ผู้เสียหายไม่ถึงเสียชีวิต ความเหล่านี้เป็น
หน้าที่พิจารณาของศาลแพทยา ถ้าเป็นหัวเมือง เป็นหน้าที่ขุนหมื่นกรมแพทยาหัวเมือง^๖

นอกจากนี้ ตามพระธรรมนูญศาลฉบับนี้ยังระบุคดีอีกประเภทหนึ่ง เกี่ยวกับการ
เรียกชื่อ บางแห่งเรียกคดีแบบนี้ว่า ความไร้ชื่อผิด^๗ กล่าวคือ ถ้าหากผิดจะฟ้องร้อง
หรือเรียกชานผู้มีบรรดาก็คือเป็นทางการของระบือของผิดคนกล่าวถึงนั้นให้จับชื้อตอนคน
และถ้าจะไ้ชื่อประกอบตราก็ต้องระบุใ้ครบทั้งหมด ผู้ที่เรียกชื่อผู้มีบรรดาก็คือไม่ครบชื้อ

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุดศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๘

^๒ หอสมุดกระทรวงยุติธรรม แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลและกระบวนพิจารณาความ
อย่างเกา

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง น.ก.

^๔ หอสมุดกระทรวงยุติธรรม น.ก.

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง น.ก.

^๖ ก. หน้า ๑๓๘ - ๑๓๙

^๗ หอสมุดกระทรวงยุติธรรม น.ก.

ตอนต้น หรือใช้ตราโดยวิธีชัก ถือว่ามีความผิด ให้พ้นภาณูราชหัวพันมหาดไทยเอาตัวมาปรับตามบรรดาศักดิ์ เอาค่าปรับเป็นกาออยข้างหลวง^๑

๓. สมัยพระเจ้าปราสาททอง

ในรัชกาลนี้ มีการตราพระอัยการลักษณะอุทธรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระอัยการนี้ เนื้อความโดยสรุปเป็นเรื่องของแนวการพิจารณาพิพากษาคดีที่ตกความข้างใดข้างหนึ่งร้องเรียนขึ้นมาในศาลความอุทธรณ์ เช่นกล่าวหาว่าผู้พิพากษาระลาการประพฤติกินเขาข้างคความอีกฝ่ายหนึ่ง เจาหนาที่ในศาลรับสินบน พิจารณาผิดแยกไปจากตัวบทกฎหมาย เป็นต้น ถ้าฝ่ายเจาหนาที่แพความในชั้นอุทธรณ์นี้ก็จะต้องถูกปรับใหม่ลงโทษตามความเหมาะสม และให้ออกค่าธรรมเนียมในการขึ้นศาลอุทธรณ์ใหม่ฟ้องร้องด้วย ส่วนคดีเดิมที่เจาหนาที่บกพร่องนั้นก็ให้เจาหนาที่ใหม่ทำเนาที่พิจารณาใหม่ แต่ถ้าฝ่ายเจาหนาที่ชนะความในศาลอุทธรณ์ ก็ให้ผรองเรียบออกค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ใดฝ่ายเจาหนาที่ และอาจมีการปรับใหม่ตาบกรณี ส่วนคดีเดิมก็ถือว่าผรองอุทธรณ์นั้นแพ้ไป แล้วให้ระลาการเกาปรับใหม่ตามรปความเดิม^๒

เป็นที่น่าสังเกตว่าในพระอัยการลักษณะอุทธรณ์นี้ มีกล่าวถึงแต่แนวการพิจารณาเมื่อความผรองกล่าวหาระลาการหรือเจาหนาที่ฝ่ายยุติธรรมอื่น ๆ แต่ไม่มีกล่าวถึงแนวการพิจารณาเมื่อความผรองเรื่องพยานเลย ทั้ง ๆ ที่ในพระธรรมนูญศาลซึ่งตราเมื่อแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมก็กำหนดให้ความเช่นนั้นเป็นความอุทธรณ์เหมือนกัน

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๔

๒ค. หน้า ๘๒๔ - ๔๔๐

การศาลสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ระบบการศาลไทยระยะนี้ก็เช่นเดียวกับสมัยอยุธยาตนเอง ทั้งนี้เพราะยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงในหลักการอะไรมา กฎหมายวิธีสบัญญัติต่าง ๆ ก็ยึดถือตามแบบสมัย อยุธยาทุกประการ การนำระบกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงอะไรในหลักการเลย เป็นแต่เพียงการรวบรวมชำระ กฎหมายใหม่บริบทขึ้นเท่านั้น^๑ แต่ในที่นี่เรามีหลักฐานเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความสมัย รัตนโกสินทร์ที่ปฏิบัติกันจริง ๆ โดยละเอียด จึงสมควรที่จะนำมากล่าวไว้ในฐานะที่ เป็นรายละเอียดทางการศาลของสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะ

๑. วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความแพ่ง

วิธีการไต่สวนพิจารณาและพิพากษารรคดีในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งที่เป็นความแพ่ง มีรายละเอียดลำดับขั้นดังต่อไปนี้คือ

๑. เมื่อบุคคลใดมีเรื่องราวต้องการฟ้องร้อง ก็จะต้องไปแจ้งความประสงค์ ต่อขุนศรีธรรมราชจาศาล^๒ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นนัยเรื่องราวของทุกศาล ขุนศรีธรรมราช จาศาลจะเรียกหนังสือทนายมาทักใจเกวักก่อน เพื่อประกันมิให้นำเรื่องเกาษาฟ้องใหม่ อันจะสร้างความยุ่งยากแก่ศาล ตัวอย่างเช่น เมื่อเงินผิดระบองนายดา เงินหลั๊กทอง

^๑ ดู พระวรราชโอรส กรมหมื่นพิศดารพฤตยากร เรื่องพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม หน้า ๓๔ - ๓๖

^๒ ต้องสมุทกระตรวงยุติธรรม "อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระตรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

ทำหนังสือทูลทูลให้ไว้ขอขึ้นถักรัชมราชกิจนี้

"วันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมแมศรึก จุลศักราช ๑๒๓๓
ข้าพเจ้าจีนดีเป็นวันฎปี ถึงบ้านเรือนอยู่ริมวัดจักรวรรดิราชาวาส แด่แขวง
กรุงเทพพระมหานคร มาทำหนังสือสัญญาทูลทูลให้ไว้กับขุนศรีธรรมราชจาศาล
ทูลทูลว่า ข้าพเจ้า ลูกชนดกาลหลวงฉบับ ๑ คอยกักที่ ข้าพเจ้า บำเพ็ญกลางโพธิ์
นายสาธิตฉบับนี้เป็นกักใหม่มีโชคกักเกา ที่พระธรรมาจารย์ระทางอยู่ที่ดี ข้าพเจ้าแล้ว
กักที่ ข้าพเจ้า ไม่ยอมใจในพระธรรมาจารย์ระทาง ข้าพเจ้าปกปิดใจกักเก็บเอาคักเกาที่มี
พระธรรมาจารย์ระทางโรงศาลอยบ่าพองข้าพเจ้าอีกได้เป็นสองโรงสองศาลให้
ยากแก่พระธรรมาจารย์พิจารณาต่อไปอีกฉันใดใครก็ให้ทานยกพองฉบับนี้ของ ข้าพเจ้า
เสีย แล้วให้ทานปรึมิใหม่โพธิ์แก่ ข้าพเจ้า จงหนัก ข้าพเจ้า ไกลลงลายมือไว้เป็น
สำคัญ

(จีนดี)"๑

เมื่อทำหนังสือทูลทูลแล้ว โจทกก็จะไต่การทางพอง ขุนศรีธรรมราชจาศาล
ก็จะเขียนพองลงในสมุดไทยตามก้าให้การทางพองของโจทกนั้น ตัวอย่างพองซึ่งเท่าที่
พบเหลืออยู่ถึงปัจจุบันเพียงกักเดียว เป็นดังนี้

	พระมหाराษฎรปะโรหิตาจารย์
	พระราชากรพิเชศ
"วัน ๒ ๖ ปีมแมศรึก ๑๒	หลวงบรรพสาคร
	หลวงบรรพธยา
	ขุนไชยอาญา
นั่งศาลาลูกขุนในฝ่ายขวา	

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิเทศ แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลและบรรณาธิการความหมาย เกา

ข้าพเจ้าวันหนึ่งเป็นจีนผู้หนึ่งซึ่งกักขังอยู่ในกรมท่าซ้ายในพระบรมมหาราชวัง
ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมวัดจักรวรรดิราชาวาส แขวงกรุงเทพฯพระมหานคร มาให้การ
ต่างฟ้องแก่ขุนศรีธรรมราชว่าศาลคองฯลฯ ถูกขุนฯลฯดลวง เกิดวัน ๓

กำ ปีมเมียโทศก เมื่ออำเภอยุ่บ้านในศิษย์ไม่เคยได้บอกให้ชันนาพานรองจอก
ลอยเงินถมกะทองแก่ ๑ สำหรับ แก ๑ ฯลฯ ยังหาใครรับเอาชันนาพานรอง
จอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับมาจากอำเภอยุ่ไม่ อยู่มาไ้ประมาณสองเดือน
อำเภอยุ่ตายทรัพย์สินมรดกของอำเภอยุ่กับชันนาพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง
๑ สำหรับซึ่งอำเภอยุ่ให้กับ ๑ ฯลฯ โคตรอยู่กับนายสามกรอำเภอยุ่ ๑ ฯลฯ ได้ไป
ขอพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับต่อนายสา ๑ กับความรีบไป
หาให้ชันนาพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับกับ ๑ ฯลฯ ไม่เคยนายสากลับ
พุดจายบงชากับ ๑ ฯลฯ ต่าง ๆ ซึ่งนายสาทำทั้งนี้ ๑ ฯลฯ ได้ความยากเกินเคื้อครอน
นัก ๑ ฯลฯ ได้ทำหนังสือหาบดไว้กับผู้นับฟ้องแล้ว ความเรื่องนี้เป็นความสัตย์
จริงของ ๑ ฯลฯ ขอ ๑ ฯลฯ ลูกขุนฯลฯดลวงจงพิจารณาโดยยุติธรรมให้เห็นเท็จ
จริงตามกฎหมาย"

เมื่อเขียนฟ้องลงใบสมุดโดยการทำให้การต่างฟ้องของโจทก์แล้ว ขุนศรีธรรมราช
เจ้าศาลก็จะนำฟ้อง"ละตัวโจทก์ส่งไปให้ผู้ประทับ^๒ ก่อพระยาตรีเศวตโรหาร^๓ แทน
ประหลาดที่ต้นหมกลอมกลองซึ่งเบ่งในรัชกาลพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๘๐
ระบว่าผู้ประทับฟ้องก่อระบพิณ^๔ เมื่อได้รับฟ้องแล้วผู้ประทับก็จะประทับรับฟ้องไว้^๕

^๑ห้องสุขุกระตรวจยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

^๒"อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

^๓"ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

^๔กระทรวงศาลหลวงตามฉันทกลอมกลองแต่งในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา

พ.ศ. ๒๓๘๐" ก.

^๕"อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

๒. เมื่อเสร็จชั้นฟ้องดังในข้อ ๑. แล้ว ผู้ประทับก็จะนำฟ้องเสนอลูกขุน ณ ศาลหลวง เมื่อลูกขุนเห็นสมควรก็จะให้ผู้ประทับ ประทับฟ้องสงฆ์ไปยังพระลาการศาล ที่มีหน้าที่พิจารณาคดีประเภทนั้น ๆ ต่อไป คำสั่งให้ผู้ประทับ ประทับส่งฟ้องไปยังศาลต่าง ๆ ใดนี้เรียกว่า คำปรึกษาสั่งฟ้อง^๒ เมื่อผู้ประทับได้รับคำปรึกษาสั่งฟ้องก็จะส่งสมุค คำฟ้องกลับคืนไปให้ขุนศรีธรรมราชจาสืบ ชุนศรีธรรมราชจะแก้ฟ้องในสมุคนั้นลงในกระดานไทย แล้วอ่านทานในโจทก์ฟัง เมื่อถกฟ้องก็ถกฟ้องเดิมแล้วให้โจทก์หยิกเส้นประทับไว้ จากนั้นขุนศรีธรรมราชจาสืบจะนำฟ้องที่คัดลงกระดานไทยกับตัวโจทก์ไปส่งให้ผู้ประทับ^๓ เป็นอันว่าตอนนี้จะมีคำฟ้องอยู่สองฉบับ คือที่อยู่ในสมุคไทยที่ขุนศรีธรรมราชจาสืบฉบับหนึ่ง และที่ในกระดานไทยซึ่งส่งไปพร้อมกับตัวโจทก์อีกฉบับหนึ่ง

๓. ขึ้นต่อไปผู้ประทับก็จะพิจารณาความคดีนั้น ๆ ควรจะขึ้นศาลใด แล้วก็ออก คำสั่งให้คดีที่พิจารณานั้นไปศาลตามที่ระบุไว้ในธรรมนูญศาล คำสั่งนี้เรียกว่าพระธรรมนูญ ประทับฟ้อง^๔ ตัวอย่างของพระธรรมนูญประทับฟ้อง เป็นดังนี้

^๑ห้องสมุคกระทรวงยุติธรรม "อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

^๒ห้องสมุคกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

^๓"อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

^๔ก.

^๕"ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

"วัน ๙ ก่ำ ปีมแมกรีกก พระยาศรีสุนทรโวหารเจ้ากรมพระอาลักษณ์ ผู้
ประทับ ไคเจ็ดพระธรรมนมาประทับฟองจีนหัดคามพระธรรมนญ จีนหัดฟอง
กวยเรื่องความคังนี้มีใจความว่า อำแดงยบอกไชนำพานรองวอกดอยเงิน
ถมตะทองเบกจีนหัด ๑ สำหรับ กรันว่าแดงยบอช่นำพานรองวอกดอยเงินถม
ตะทอง ๑ สำหรับ ถกอยกับนายสา จีนหัดไปขอ นายสาไมไ่นายสากลับ
พทจายาขาทาง ๆ แแดงอยู่ในฟองนั้นแล้ว ไคพิเกราะหัดฟองจีนหัดฉบับนี้
ทองกวยพระธรรมนญเปนกระทรวงตระลาการศาลแพ่งกลางสมเือกไคพิจารณา
นั้นก็ชอยไคชนสภายะตระลาการศาลแพ่งกลางรับเวาฟองฉบับนี้ไปหมายเกาะ
เอาตัวจาเลยมทองช่อไคเอนมาพิจารณาไคเห็นไคแล้วจริงจากฎหมาย ถ้า
ฟองประทับฉบับนี้ นิกระทรวงลงกรมเปนสมไค ก็ให้เก็นกลับจีนมาใหม่
ประทับ จะไคประทับไคถกของ สงให้เจ้ากระทรวงพิจารณาต่อไปตาม
กฎหมาย ผู้ประทับ ๆ คราไคเปนสำคัญ"

กคนี้เปนกคี่แห่งสดานเบา แลเจ้าเลยเปนสมนอก จึงเปนเษาที่ของศาลแพ่ง
กลางตามพระธรรมนญศาลคั้งกล่าวมาแล้วก่อนการศาลสมัยอยุธยา แะจะเห็นไคว่า
ผู้ประทับไคยบอกลงทนาไคกวยวาทานิกระทรวง ก่อเจ้าเลยปิไคเปนกนสมนอก ก็ให้
ส่งกลับไปให้ประทับใหม่ ก่อถ้าเจ้าเลยเปนสมไค กคี่แห่งไมว่าจะกล่าวหาสดานหนักหรือ
เบา ก็คงเปนคณาคี่ของศาลแพ่งกรมวังตามพระธรรมนญศาลคั้งกล่าวมาแล้ว

๘. เปื่อตระลาการของศาลคี่หน้าคี่พิจารณาเก็นไคนั้น ไครับฟองและตัวโจทก์
ไคแล้ว ตระลาการก็จะมีหมายถึงมุลนายเจ้าสังกัดว่าเลยให้ส่งตัวว่าเลยมาให้ตระลาการ
ไคสวนใน ๑๕ วัน^๒ คตัวอย่างหมายเกาะตัวว่าเลยเปนคังนี้

๑"ห้องสมุทกระหวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิถิ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกรบวรพิจารณาความอยางเกา

๒"อธิบายของพระยาธรรมสารนิถิ" ก.

ขุนสุภาไชยกระลาการ ปลัดนั่งศาลแพ่งกลางมาถึงขุนอินทร์สิ่งหมบาท
 สืบหาญาติ กรมพระกลาโหม คว้าจีนหลี่ฟองธศาลหลวงกลาวโตนายสาแปน
 เนื้อความหลายข้อแจ้งอยู่ในฟองนั้นแล้ว ๗๗๗๗ ลูกขุนศาลหลวงปลุกษาสิ่งฟอง
 จีนหลี่ ส่งให้เจ้ากระทรวงศานายเกาะเอาตัวว่าเลยมตองซื้อในฟองมาพิจารณา
 ตามโจทย์บอกวานายสาจำเลยเป็นชนหมื่นขึ้นอยู่ในกรมพระกลาโหม ถ้าขุนอินทร์
 สิ่งหมบาทสมญาผู้รู้หมายนี้แล้วก็ให้ส่งตัวนายสาจำเลยมาไว้ที่กระลาการพิจารณา
 ภายในกำหนด ๑๕ วัน

หมายมาฉวัน ๑ ๗ ๗ ก่า ปีมะแมกรีก๓๓

เมื่อได้ตัวว่าเลยมาถึงศาลแล้ว กระลาการก็จะคัดฟองจากกระลาไทย์ที่
 จากศาลส่งมาให้ ลงในสมค อานทานให้เรียบรอย แล้วเอาฟองที่คัดลงสมคแล้วถาบ
 จำเลย ให้จำเลยให้การแก้ฟอง^๒ สำหรับกัตัวอย่างนี้ จำเลยให้การแก้ฟองดังนี้

"ข้าพเจ้านายสาจำเลยไคฟังแล้วให้การว่า ข้าฯ เป็นชนหมื่นสังกัด
 ขึ้นอยู่ในกรมพระกลาโหมในพระบรมมหาราชวัง ข้าฯ ตั้งบ้านเรือนอยู่ริม
 ปากคลองบางสมเด็จเจ้าพระแขวงกรุงเทพฯ เล่นเมื่ออำแดงอยมารดา
 ข้าฯ ตายไคประมาณ ๒ เดือน จีนหลี่โจทย์มาบอกกับ ข้าฯ ว่าอำแดงอย
 มารดา ข้าฯ ไคบอกให้ขันนำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง ๑ สำรับกับ
 จีนหลี่โจทย์ ๆ ยังหาไครับเอาขันนำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง ๑ สำรับ
 ไปจากอำแดงอยมารดา ข้าฯ ๆ เปนผู้เก็บรักษาไว้ จีนหลี่โจทย์ขอให้
 ข้าฯ เอาขันนำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง ๑ สำรับให้กับจีนหลี่โจทย์

^๑ห้องสมคกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
 กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

^๒"อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

ฯลฯ จึงพบกับเงินหลัโจทย ว่า ขณะเมื่ออำนาจอยู่เราดาฯฯฯฯ บั ไม่
 ตายจะไ้บอกไ้เห็นน้ำพานรองจกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับกับเงินหลั
 โจทยหรือไปไ้บอกไ้ ฯฯฯฯ ไมรู ฯฯฯฯ ก็ไม่ยอมให้ขันน้ำพานรอง
 จกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับกับเงินหลัโจทยไป เงินหลัโกรธ ฯฯฯฯ
 เงินหลัโจทยก็ล้มพกวายาบชาทาตบ ฯฯฯฯ ทาง ๆ ซึ่ง ฯฯฯฯจะไ้กระทำให้
 กับเงินหลัโจทยก็จับเงินหลัโจทยฟองกลาวโษ ฯฯฯฯนั้นตามไ้ได้ เป็นความสัตย์
 จริงสิ้นคำให้การ ฯฯฯฯ แคเท่านั้น"๑

จากนั้นกระลาการจะคัดคำให้การจำเลยรวมไว้กับคำฟ้องของโจทยในสมุด
 แล้วผูกสมุดคำให้การโจทยจำเลยและให้โจทยจำเลยหยิกเส้นทวิ่ประทับตราไว้

๕. กระลาการจะแยกฟ้องของโจทยออกเป็นข้อ ๆ แล้วสอบถามจำเลยทีละ
 ข้อ และแยกคำให้การของจำเลยออกเป็นข้อ ๆ เพื่อสอบถามโจทยบ้าง ในข้อใด
 ประเด็นใดคำตอบของสอบถามไ้รับกันก็ให้ระบุข้อพยานที่โจทยหรือจำเลยอ้างไ้ไว้
 หายประเด็นนั้น ๆ" ตัวอย่างการสอบโจทก์ว่าเลยเป็นดังนี้

"วัน ๕ ๖ ๗ ก่ำ ปีมแมกรีกก จุลศักราช กระลาการนั่ง
 ระเบียบโรงป็นในพระบรมมหาราชวัง เงินหลัโจทย นายสาวว่าเลยมากรวมกัน
 กระลาการบังคับให้เลยแยกเอาข้อหาเงินหลัโจทยออกสอบถามนายสาวว่าเลยเอา
 ความจริงตามกฎหมาย

ข้อหนึ่ง เงินหลัโจทยหาว่า เลิบละวัน ๆ ๓ ก่ำ ปีมเมียโกศก
 จุลศักราช เมื่ออำนาจอยู่ยังไม่คาบไ้บอกไ้เห็นน้ำพานรองจกลอยเงิน
 ถมกะทองแก่เงินหลัโจทย ๑ สำหรับ แต่เงินหลัโจทยยังเอาไ้รับเอาขันน้ำพานรอง

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" เพิ่มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเกา

๒ "อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" ก.

๓ ก.

จอกลอยเงินถมตะทอง ๑ สำหรับมาจากอำเภอยะไม ภาษานายสาจำเลยแถว
 ไบรู สอววันหลัโจทยอางพพาน ขลุ่ย ๓ } คน ๑ ขอหนึ่ง หาวอวยมาไก
 ประมาณ ๒ เดือน อำเภอยะไมทรมมฤกของอำเภอยะไมกับขึ้นนำพานรอง
 จอกลอยเงินถมตะทอง ๑ สำหรับ ซึ่งอำเภอยะไมให้กับเงินหลัโจทยนั้นตกอยู่กับ
 นายสาทรอำเภอยะไม ภาษานายสาจำเลยรับว่า (จริง) ... แต่ขอที่ว่า
 เงินหลัโจทยไกรธนายสาวาเสปหายขาดตายนายสาจำเลยทาง ๆ นั้น
 วันหลัโจทยแถวาไหมไก สอวจำเลยอางพพาน ขลุ่ย ๓ } คน"๑

๖. จากนั้นกระลาการจะนำสำนวนเอกสารโจทก์จำเลยขึ้นไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง
 ปรึกษารื้อสองสถาน เมื่อลูกขุนที่สองสถานแล้ว กระลาการก็จะรับสำนวนกับคำปรึกษา
 ที่สองสถานกลับไป๒

การให้ลูกขุนที่สองสถานก็ให้ลูกขุนบอกว่าในสำนวนเท่าที่กระลาการสืบไปแล้วนั้น
 ข้อใดที่รับกันแล้วทั้งโจทก์และจำเลย ไม่ทวงสืบพยานอีก และข้อใดที่ลูกขุนเห็นว่าต้องสืบ
 พยาน๓

ตัวอย่างคำชี้สองสถานของลูกขุนเป็นดังนี้

๑ ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระบารมหารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอาญา

๒ "อธิบายของพระบารมหารนิติ" ก.

๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลักษณะการปกครอง
ประเทศสยามแต่โบราณ หน้า ๒๓

	พระมหาราชกรปะโรหิตาจารย์ ๑	
	พระมหาราชกรมหิธร	
	พระมหาราชกรพิเชก	
วัน ๑ ๒ ๔ ก่ำ ปีมแม	พระมหาราชกรพิราม	นั่งศาลหลวง
ศรีศก จุลศักราช	หลวงเทพราชธำภา	
	หลวงธรรมสาคร	
	หลวงศรีสังขกร	
	หลวงจักรปาตี	

ปลูกนาซึ่ง กระลาการศาลแพ่งกลาง นำสำนวนกระบวนพิจารณา
เรื่องความเงินเหลือใจพยานจำเลยขึ้นมาขอไปปลูกนา จึงไต่กรวจดูข้อหา
ทำให้การโจทก์จำเลย การโจทก์จำเลยรับเสมอปฏิบัติเศษพาดเศษคำโจทก์จำเลย
แบ่งรับแบ่งแก้ขอตอบในสำนวนตลอดแล้วเห็นว่า ที่ขอโจทก์จำเลยขอต่อพิสดาร
นั้นในคดีนี้ ที่ขอไต่กรวจดูโจทก์จำเลยให้การไม่รับกันในสำนวนจะพึง
เอาเป็นจริงยังไม่ได้ ขอไปให้โจทก์จำเลยกำหนดอวงพยาน นำกระลาการ
เสมือนผู้ถามไปสืบหาตามเอาคำพยานมาประกอบสอบกับสำนวน ถ้าสืบพยาน
เสร็จ ก็ให้กระลาการเรียกหนังสือสมอ้างสมกันโจทก์จำเลยไว้สืบพยาน ไต่
ความประการใด ในกระลาการก็ค้นสำนวนเป็นกระบวนแถลงส่งขึ้นมา จะได้
ตรวจพิจารณาทั่วทุกความ แล้วให้กระลาการคัดข้อความความสำนวนกระบวน
พิจารณาที่ไม่ไต่กรวจส่งกลับขึ้นมา จึงจะพิจารณาหาว่าในกระลาการส่งระวาง
ไปยังผู้รับ* ให้วางบทปรับคดีโจทก์จำเลยตามกฎหมาย ถ้าพิจารณาข้อสอง
สถานมีกฎดังนี้"

*ต้นฉบับเป็น "ผู้รับ" แต่เข้าใจว่าประสงค์จะเขียนว่า "ผู้รับ" แล้วเขียน
ตกไป

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิเทศ" แพมอริยา
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

ที่ว่าวงกานั้น ก็ทำเครื่องหมายให้ตัดเอาข้อความที่ไม่เป็นแก่นสารออก^๑

๗. ปรากฏการกัณฑ์และคำให้การของจำเลยแยกออกเป็นประเด็นโดยชัดเจน
ประเด็นข้ออ้างของโจทก์และจำเลยนี้มีตัวอย่างการเขียนดังนี้

ประเคน	ข้อหนึ่ง จินหลี่โจทก์ท้าว เคิมฉวัน ๓ คำ	๑	จินหลี่โจทก์
ขออ้าง	ปืมเมียโทศกจลศักราช เมื่ออำแดงอยู่		อานายยัง
จินหลี่	ยังไม่ตายโคบอกให้ชนนำพานรองจอกลอยเงิน		อำแดงสุข
โจทก์	ณ ตะทองแก่จินหลี่โจทก์ ๑ สำหรับ แต่จินหลี่		อำแดงสา
	โจทก์ยังหาไกรยเอาชนนำพานรองจอกลอย		ขอนี้
	เงินณตะทอง ๑ สำหรับมาจากอำแดงอยู่ไม่		
	จินหลี่โจทก์อ้างพยาน ชาย ๓ หญิง ๓ } คน		
	ข้อหนึ่งท้าว แลวนายสาถัมพคจาบาชากับ	๑	จินหลี่โจทก์
	จินหลี่โจทก์ทาง ๆ จินหลี่โจทก์อ้างพยาน		อานายยัง
	ชาย ๓ } คน รวมบน		อำแดงสุข
	หญิง ๓ }		อำแดงสาขอนี้
ประเคน	ข้อหนึ่งนายสาจำเลยให้การว่า จินหลี่	๑	นายสาจำเลย
ขออ้าง	โจทก์ไกรชนายสาจำเลย จินหลี่ถลั		อานายมา
นายสา	พคจาบาชาทายกับนายสาจำเลยทาง ๆ		นายภ
จำเลย	นั้น จินหลี่โจทก์แกว่าตามิได้ สอบนายสา		ขอนี้
	จำเลยอ้างพยาน ชาย ๓ หญิง ๓ } คน ^๒		

^๑ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอาญา

กตฺติในเขตกรุงเทพฯ ก็ชนหลวงพระยาไกรสีตระกูลการศาลพระธรรมาธิกร ผู้รับคดี
หัวเมืองคือพระเกษมราชสุภาวดีศาลันลังสิงห์ โดยปกติแล้วชนหลวงพระยาไกรสีเป็น
เจ้ากรมแพ่งกลาง และพระเกษมราชสุภาวดีเป็นเจ้ากรมแพ่งเกษม แต่จะมีหน้าที่พลัก
กฎหมายขึ้นฉีกชอบเป็นผู้ปรับกาย๒

ระวางใบสั่งเมื่อผู้ปรับไต่ปรับแล้วจะเป็นดังนี้

	พระมหาราชครูปะโรหิตาจารย์ ๑	
	พระมหาราชกรมพิธี	
วัน ๗ ๑ ๑๒ ค่ำ	พระราชกรพิเชต	
ปีมะแม ตรีศก จุลศักราช	พระราชกรพิราม	นั่งศาลหลวง
	หลวงเทพราชธาดา	
	หลวงธรรมสาคร	
	หลวงศรีสังขกร	
	หลวงจักรปาณี	

ตระกูลการศาลพระธรรมาธิกร เชื้อบทกฎหมายมาปรับ เรื่องความ จินหลี่โจทย์
นายสาจำเลย กวดยพระราชกฤษฎีกา มีบทกฎหมายในลักษณะอินทภาษณา ๓๕
ไม่มีมาคราวา ขอโทษเจ้าจำเลยแก่ จำเลยรับคำกล่าวแก่แก่กันสำนวนฟังได้
บทหนึ่งในลักษณะเบิกเสร็จ มา ๓๔ มาตรา ๑๖ มีว่า ผู้ใดเสนอทะเลกัน แล้วจะ
ให้ทรัพย์สินกันแก่กัน แลทรัพย์สินที่จะให้กันยังอยู่ในสถานที่ไกล แลมิไถ่อยู่ในมือ
นั้น แลออกปากว่าจะให้แก่กันทั้งนั้น ถ้าทรัพย์สินมาถึงมือผู้นั้น จึงจะว่าเป็นสิทธิ์
แก่ผู้นั้น เหตุไฉนจึงกล่าวกันนี้ เหตุว่าทรัพย์สินมิไถ่มาถึงมือผู้จะไต่ ถ้าไต่ให้

ห้องสมุทระทรวงยุติธรรม "อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" เพิ่มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชินาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์
ในงานศพคุณหญิงไฉ เกษมศุขการี ๒๙ กรกฎาคม ๒๔๔๓ หน้า ๑๗ - ๑๘

ใบสัวซึ่งผู้รับ ๆ ขานันตกท้องแล้ว จินหลี่โจทย์นายสาจำเลยยอมให้ระดการ
บังคับตามระวางใบสัวทุกประการ จินหลี่โจทย์นายสาจำเลยไกลงลายมือให้ไว้
เปนสำคัญ" * *

๒. วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความนกรบาด

สำหรับการพิจารณาอรรถคดีที่เป็นความนกรบาด ก็เป็นคดีที่ร้ายแรงทำนอง
คดีอาญาแผ่นดินในปัจจุบันนี้ การไต่สวนจะมีวิธีการพิเศษกว่าคดีธรรมดาถึงที่ไต่กล่าว
ถึงมาแล้ว ในหนังสือของพระยาธรรมสารนิติวิธีพิทักษ์คดี กราบทูลองค์สภานายกหอพระสมุค
วชิรญาณ พระยาธรรมสารนิติวิธีพิทักษ์คดีไต่กล่าวถึงขอแตกต่างออกไปเป็นพิเศษของการ
ไต่สวนคดีนกรบาดมีใจความดังต่อไปนี้

เมื่อโจทก์ฟ้องจำเลยในคดีที่เป็นความนกรบาด จำเลยปฏิเสธข้อ
กล่าวหา ก็จะมีการให้โจทก์จำเลยอาจพยาน นำหลักฐานการสืบพยาน โจทก์
จำเลยกันถึงพยานซึ่งกันและกัน ระยะเวลาการไต่ถามถึงพยานของกความออก
สอบถามพยาน เช่นเดียวกับความแพ่ง แต่ทั้งนี้มีข้อยกเว้นอยู่ว่าถ้าระยะเวลาการ
สืบพยานรั้งวัด** กความจะถี่ใจกันถึงพยานรั้งวัดนั้นไม่ได้ เพราะเป็นพยาน
ที่ระยะเวลาการสืบเอง

ห้องสมุคกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนวิธีพิจารณากความอย่างเก่า

*กระบวนไต่สวนพิจารณาพิพากษากความในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่ง
แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ดำเนินไปในทำนองเดียวกันนี้

**เข้าใจว่าจะหมายถึงเจ้าหน้าที่ซึ่งระยะเวลาการให้รั้งวัดสถานที่เกิดเหตุ

เปิดก็ถึงลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนจะพิจารณาว่าจำเลยมีพินิจหรือไม่
ลักษณะที่จะถือว่าจำเลยมีพินิจน่าสงสัยนั้นมีอยู่สามประการคือ

๑. คำให้การของจำเลยมีพิรุธ

๒. พยานโจทก์และพยานรับวัดเบิกความตรงคำฟ้องของโจทก์

๓. พวกพ้องฝ่ายจำเลยให้การขัดทอกันตั้งแต่สามปากขึ้นไป

หากกรณีนั้นเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งในสามลักษณะนี้ ลูกขุนก็จะลง
ความเห็นว่าเป็นจำเลยมีพินิจ และจะไต่กระลาการซักฟอกจำเลยตามจารีต
นครบาล คือ เอาจำเลยสวมกายาวผูกท้าวเอว เขียน ๕ ที่แล้วถาม ถ้า
จำเลยยังไม่รับก็ใจไม่ปับขยับ คอกเล็บ ไขลวดหนึ่งซี่แขงพร้อมกับถาม
ไปควยเป็นจำนวน ๑ ยก คือ ๓๐ ที่ ถ้าจำเลยรับสารภาพ กระลาการ
ก็จะทำรายงานการซักฟอกและคำให้การของจำเลยซึ่งเรียกว่า ส่วนวน
คำให้การกระบวนพิจารณา ส่งลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนจะพิจารณาแล้ว
ส่งเป็นระวางใบสั่งให้ปรับวางบปรับโทษจำเลยตามกฎหมาย

แต่ถาถึงชั้นไขลวดหนึ่งซี่แขง ๓๐ ที่แล้วจำเลยก็ยังไมรับสารภาพ
กระลาการก็จะขอให้แปลจำเลยหายเสียก่อน แล้วจึงดำเนินการตาม
จารีตนครบาลต่อไป กล่าวคือ ผูกจำเลยไว้ แล้วเขียนกรังละ ๕ ที่สลับกับ
ถามเรื่อยไป จนครบ ๓ ยก คือ ๙๐ ที่ จำเลยก็ขยับยืนกราบปฏิเสธอยู่
กระลาการก็จะคัดสำนวนคำให้การกระบวนพิจารณา ส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง
ถาลูกขุนเห็นว่าสำนวนของจำเลยนั้นมีพินิจเพียงเล็กน้อยขอเถียง ลูกขุน
ก็จะไต่กระลาการ เรียกประกันทานบนจำเลยไว้แล้วจะปล่อยตัวไป แต่ถา
จำเลยมีพินิจมากถึงสองขอขึ้นไป ทำให้เป็นขอใหญ่ หรือมีพินิจเป็นขอใหญ่
สองขอ ลูกขุนก็จะไต่กระลาการส่งตัวจำเลยไปจำไว้นาทุกฐานเป็นฉนวน
ใจแข็ง

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความ
อย่างเกา หนังสือพระยาธรรมสารนิเทศวิรัชกัฏฐิการามทูลสภานายกหอพระสมุทวชิรญาณ

จากนั้นตระลาการจะนัดวันให้โจทก์และจำเลยนำตระลาการเสียดินฉกมไปสืบ
พยาน เมื่อถึงวันนัด โจทก์จำเลยซึ่งผู้ใดเป็นพยาน ตระลาการก็จะพาผู้นั้นไปสาบานตัว
ที่โบสถ์ สุเกรา ศาลเจ้า ฯลฯ ตามศาสนาที่พยานนับถือ จากนั้นโจทก์จำเลยจะถาม
และตั้งพยานของอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าหากคดีใจงสัย แล้วตระลาการจะถามประเด็นข้ออ้าง
ของโจทก์หรือจำเลยให้พยานที่ถุกอ้างในประเด็นนั้น ๆ ฟัง แล้วถามพยาน เมื่อพยาน
ให้การเสร็จแล้ว ตระลาการจะซักเอาความก้ำกึ่งของโจทก์จำเลยออกสอบถามพยาน
โจทก์จำเลย พอเสร็จตอนนี้ก็เรียกว่าพิจารณาเสร็จสำนวน^๑

ตัวอย่างกาให้การพยานโจทก์ว่าเลย ซึ่งเป็นรายละเอียดของการพิจารณา
ตอนนี้ มีดังนี้

"ณวัน ๑ ๒ ๔ คำ ปึงแมตริศก จุลกักราช จินหลี่โจทก์นายสา
จำเลยนำตระลาการเสียดินฉกมไปเค้นพะเชื้อญี่พยาน จินหลี่โจทก์นาย
นายยัง อำพะศุช อำแกงลา นายสาจำเลยซึ่งโกนายบว นายภ เป็น
พยาน ตระลาการเสียดินฉกมไค่นำพยานไปสาบานตัวต่อหน้าพระภักตร์
พระพุทธรูป ณพระอุโบสถวัดจักรวรรดิราชาวาดแล้ว บังกับถามพยานเอา
ความจริงตามกฎหมาย

ทันใดนั้นนายสาวว่าเลยเถิดใจก้านมายังพยานว่า นายยังพยานจินหลี่
โจทก์ก้นนี้จินหลี่โจทก์ขี้มาแปนพยานนายยัง เห็นแกหน้าจินหลี่โจทก์แปนพักพวก
จินหลี่โจทก์ ซึ่งจินหลี่โจทก์อ้างมายังมาแปนพยานนั้นข้าพเจ้ายังสงสัยคดีใจ
อยู่

ทันใดนั้นจินหลี่โจทก์ถึงแกก้าก้านนายสาวจำเลยว่า นายยังพยานของ
ข้าพเจาก้นนี้เป็นกนักรักจกณมิคาวรรคาไม่เขาควยฝ่ายโจทก์ฝ่ายว่าเลยให้ถาม
เบิกความตามสัจย์จริง ซึ่งนายสาวว่าเลยเถิดใจก้านนายยังพยานของข้าพเจ้า

^๑ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "คำอธิบายของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลและระบวรพิจารณาความอาญา

นั้น ข้าพเจ้ายังสงสัยอีกใจอยู่ ข้าพเจ้านายยังพยานเงินหลัโจทย่นายสา
 จ่าเลยคดีโจทก์จนสาบานแล้วให้การ เบิกความว่า จะเป็นวันเดือนใดจำไม่ได้
 ปีมเมียโทศก วุศักราช เวลาเช้าประมาณ ๔ โมง ข้าพเจ้าไปพยาน
 เรือนอ้าแคงอยู่มารดานายสาจ่าเลย ข้าพเจ้าเห็นเงินหลัโจทย่นายสา
 นั่งพักจ่าอยู่กับอ้าแคงอยู่ ข้าพเจ้าก็นั่งพักอยู่กับอ้าแคงอยู่ด้วยประมาณครึ่ง
 ข้าพเจ้าได้ยินอ้าแคงอยู่พูดบอกให้ชนนำพานรองจอกลอยเงินถมะทอง ๑ สำหรับ
 กับเงินหลัโจทย่นั้น ข้าพเจ้าไม่เห็นอ้าแคงอยู่หยิบเอาชนนำพานรองจอกลอยเงิน
 ถมะทอง ๑ สำหรับมาให้กับเงินหลัโจทย่นั้น ข้าพเจ้าก็ลาอ้าแคงอยู่กลับมา
 ข้าพเจ้า เป็นความสัตย์จริงสิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เดานี้ ขอหนึ่ง นายสา
 จ่าเลยถามนายยังพยานว่า นายยังพยานเงินโจทย่นั้น เงินหลัโจทย่นั้นมาเป็น
 พยานยังเห็นแก่หน้าเงินหลัโจทย่นั้นเป็นพักพวกเงินหลัโจทย่นั้นถามนายยังพยานแม้รับ
 แลว่า นายยังพยานเงินหลัโจทย่นั้น เงินหลัโจทย่นั้นมาเป็นพยานนั้นรับว่า (จริง)
 แลขอว่า นายยังเห็นแก่หน้าเงินหลัโจทย่นั้นเป็นพักพวกเงินหลัโจทย่นั้น นายยัง
 พยานแก่ความหาไม่ได
 ขอซึ่ง เงินหลัโจทย่นั้นแก่ก้านนายสาจ่าเลย ขอหนึ่งว่า นายยังพยานของ
 ข้าพเจ้าคนนี้เป็นคนดีรู้จักคุณมีการค่าไม่เขาคอยฝ่ายโจทย่นายสาจ่าเลย ให้การ
 เบิกความตามสัตย์จริง ถามนายยังพยานรับว่า (จริง)
 ข้าพเจ้าอ้าแคงอยู่พยานเงินหลัโจทย่นายสาจ่าเลยไม่ติดใจก้าน เงินหลัโจทย่นั้น
 ไม่ติดใจจึงสาบานแล้วให้การ เบิกความว่า ...
 ข้าพเจ้านายมาพยานนายสาจ่าเลยเงินหลัโจทย่นั้นไม่ติดใจก้าน นายสาจ่าเลยไม่
 ติดใจจึง ... ทันใดนั้นเสมียนไถ่ถามก้านให้การพยานก้านพยานรับก้านปฏิเสธก้าน
 ก้านพยานรับก้านให้พยานโจทย่นายสาจ่าเลย พยานโจทย่นายสาจ่าเลยให้ถ้อยคำ
 ก้านให้การของพยานก้านรับก้านปฏิเสธก้านก้านรับก้านของพยานถูกถ้อยแล้ว พยาน

พยานไต่ลงลายมือไว้เป็นสำคัญ"^๑

เมื่อพยานโจทก์พยานจำเลยให้การเสร็จแล้ว โจทก์จำเลยก็จะต้องทำหนังสือ
สมอ้างสมทวนให้ไว้กับกระลาการและคณะเจ้าหน้าที่ ๑ ฉบับ มีใจความว่าจะขอนำสืบ
พยานเพียงเท่านั้น และตนเห็นว่าเพียงพอแล้ว ถ้าหากภายหลังจะขอนำสืบพยานที่อ้าง
ไว้ในสำนวนให้ครบ หรือเพิ่มเติมจากที่นำสืบไปแล้ว ก็ให้กระลาการปรับไหมสถานหนัก
ได้^๒

เมื่อสืบพยานเสร็จแล้ว กระลาการจะให้เสมียนคัดสำนวนทั้งหมด ถือทั้ง
คำให้การทางฟ้องของโจทก์ คำให้การแก้ฟ้องของจำเลย คำให้การของพยานทุกคน
รวมทั้งคำถามคำถามพยานด้วย รวมเรียกว่ากระธงแดง เมื่ออ่านทานกระธงแดงแล้ว
เห็นว่าถูกต้องเรียบร้อยดี โจทก์จำเลยไม่คัดค้าน ก็ได้โจทก์จำเลยลงชื่อในบันทึกท้าย
กระธงแดงยินยอมให้กระลาการนำกระธงแดงนั้นไปส่งลูกขุนวงกา เอาความความที่
ไม่สำคัญออก จากนั้นกระลาการจะนำกระธงแดงไปส่งลูกขุนพร้อมกับโจทก์จำเลย
เมื่อลูกขุนวงกาสำนวนกระธงแดงแล้ว กระลาการก็จะนำโจทก์จำเลยไปรับกระธงแดง
นั้นกลับมาคัดลอกใหม่โดยคัดเอาพลความออกตามที่ลูกขุนวงกาไว้ให้ จากนั้นกระลาการ
และโจทก์จำเลยก็จะนำสำนวนกระธงแดงที่คัดลอกใหม่แล้วไปส่งลูกขุนเพื่อให้ลูกขุนปรึกษา
ชี้ขาด เมื่อลูกขุนปรึกษาชี้ขาดแล้วกระลาการก็จะนำโจทก์จำเลยไปรับคำปรึกษาชี้ขาด
ลงมา^๓ ในตอนนี้เราจะเห็นว่าวิธีการศาลของสมัยรัตนโกสินทร์นี้พยายามให้ทุกความ

^๑ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

^๒ค.

^๓อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ ๖ ค.

ได้มีโอกาสควบคุมครุฑการมีให้มีโอกาสฝึกเป็นส่วนตัวได้เลย กระทั่งแดงที่จะส่ง
ลูกขุนก็ขอให้โจทก์ว่าเลยเห็นชอบเสียก่อน การรับส่งสำนวนระหว่างศาลและลูกขุนก็
มีโจทก์จำเลยกำกับไปมาด้วยทุกครั้ง

กรันไค่กำปรึกษาชี้ขาดมาแล้ว กระทั่งการจะอ่านคำปรึกษาชี้ขาดให้ความ
ฟัง คำปรึกษาชี้ขาดคดีระหว่างจีนหลีและนายสาเป็นดังนี้

	พระมหาราชครูปะโรหิตาจารย์ ๑	
	พระมหาราชครูมหิธร	
	พระมหาราชครูพิเชก	
"วัน ๓ ๕ ๖ ก่ำ ปีมแม	พระราชาครูพิราม	นั่งศาลหลวง
ศรีศก จดสักการ	หลวงเทพราชชาภา	
	หลวงธรรมสาคร	
	หลวงศรีสังข์กร	
	หลวงจักรปาณ	

ปฤกษาซึ่ง ทำให้การพยานพยานเบิกความว่าประการนี้พิเคราะห์หัดมุลคดีแต่ที่
อันควรไค่ความคามที่จีนหลีโจทก์ฟ้องว่า ...

นายยังพยานจีนหลีโจทก์ปาก ๑ รับกันไม่คองบห้ามเบิกความว่า ...
อ่าแดงศุขพยานจีนหลีโจทก์ปาก ๑ นายสาจำเลยไม่คิตใจกานเบิก
ความว่า ...

นายมาพยานนายสาจำเลย ๑ ปากไม่คองกานเบิกความว่า ...
พิจารณาไค่ความคามขอหาคำให้การคำพยานถานพิจารณาประการนี้ มุลคดีที่
ขอจีนหลีโจทก์หานายสาจำเลยให้การทางกนทางอางพยานสืบ จีนหลีโจทก์
อางนายยังอ่าแดงศุขพยานไม่คองกาน นายสาจำเลยอางนายมาเปนพยานไม่
คองกาน ๑ ปากเบิกความยุติเจือกัน สมขอหาจีนหลีโจทก์ สมก่าให้การนายสา
จำเลย ขึ้นเปนประมาณในการพิพากษาเล้ากัไมเทาที่ขอจีนหลีโจทก์ฟ้องรับัน

ขอหาเป็นข้อใหญ่ใจความว่าอำนาจอย่าจีนหฺลียังไม่ตายใครบอกให้ชื่อน้ำพานรอง
จอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับกับวันหฺลีย แต่จีนหฺลียังหาใครรับชื่อน้ำพานรอง
จอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับมาจากอำนาจอย่าไป ก็ควรฟังเอาฟองรับจีนหฺลีย
ข้อนี้เป็นจริงได้ ถึงจะสืบพยาน เบิกความสมขอหากำให้การ ก็ไม่เอาจีนหฺลีย
โจทก์ฟ้องรับ ควรฟังเอาเป็นจริงตามฟ้องรับได้ ว่าอำนาจอย่าเป็น แด่อกปาก
บอกให้ชื่อน้ำพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับกับจีนหฺลีย ครั้นว่าอำนาจ
อย่าตาย ชื่อน้ำพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับ เป็นมรฎกตกอยู่กับ
นายสาบุตรอำนาจอย่า จีนหฺลียโจทก์ไปขอชื่อน้ำพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง
๑ สำหรับกับนายสา ๆ จึงไม่ให้ ซึ่งพิจารณาไต่ความเช่นนี้จะควรให้นายสา
จำเลยให้ชื่อน้ำพานรองจอกลอยเงินถมกะทอง ๑ สำหรับกับจีนหฺลียโจทก์หรือ
ไม่ควรให้กันใด นายสาจำเลยจะมีความผิดบางหรือหากความผิดมิได้ และ
จะต้องครบบทกฎหมายบท ^{หนึ่ง}ใด } ให้ผู้รับวางบทปรับมาให้แจ้ง"

ก่อนนี้เราจะเห็นได้ว่า หน้าที่ของลูกขุนนั้นมีได้ซึ่งขาดลงไปว่าผู้ใดผิดผู้ใดถูก
ลูกขุนเพียงแต่หาหน้าที่ที่ความและสรุปข้อเท็จจริงจากคำฟ้อง แด่ฟ้อง และคำให้การ
ของโจทก์จำเลยและพยานเท่านั้น ส่วนผู้ใดจะผิดหรือไม่ผิด และจะปรับไหมเพียงใดนั้น
เป็นหน้าที่ของผู้ปรับโดยสิ้นเชิง

เมื่อกระลาการอ่านคำปรึกษาซึ่งขาดของลูกขุนให้ทักความฟัง และทักความรับว่า
ถูกต้องแล้ว กระลาการก็จะชักกระธงแดงและคำปรึกษาซึ่งขาดลงในกระดานไทย
เอกสารส่วนนี้เรียกว่าระวางใบสั่ง กระลาการจะส่งระวางใบสั่งนี้ไปให้ผู้ปรับ ผู้ปรับ

ห้องสมุทกระหวงยุทธิธรรม "ก๊วยอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระหวงศาลแลกระหวงพิจารณาความอย่างเก่า

มาถึงมือแล้วแลผู้ใดที่รับเอาทรัพย์สินไปจำหน่ายเสียสิ้นเชิงแล้ว ๆ ผู้ใดนั้นจะ
กลับคืนเอามิได้เลย แลที่ข้อ ๖ ๗ ๘ ๙ ลูกขุนศาลหลวงปกครองพิจารณาคำมาว่า
จำเลยอยู่เป็นแต่อดอกปากบอกให้ชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับ
กับเงินหลั กรันจำเลยอยู่ตาย ชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับ
เป็นมรดกตกอยู่กับนายจำเลยอยู่ตาย เงินหลัไต่ไปขอชันนำพยานรองจอก
ลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับกับนายสา ๆ ไม่ให้ จะกรวไต่พยานสาว่าเสียให้
ชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับกับเงินหลัไต่หรือไม่ว่าให้
นายสาว่าเสียจะมีกว่าความผิดบ้างหรือหาความผิดมิได้ฉันใด จะต้องควบบท

กฎหมายบท หนึ่ง } ให้ผู้รับวางบทปรับมาให้แจ้งนั้น ข้อความตามคำ ๖ ๗ ๘
ลูกขุนศาลหลวงพิจารณาคำมาที่กฎหมายทั้งนี้เห็นว่าจำเลยก็ไปแต่อด
ปากให้ชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับกับเงินหลัไต่ ก็ยังหา
ไต่รับชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับมาจำเลยอยู่ไม่
เงินหลัไต่จะว่าชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับเป็นสิทธิ์ของ
เงินหลัไต่ที่ยังไม่เสียสิทธิ์ ซึ่งเงินหลัไต่ไปขอชันนำพยานรองจอกลอบเงินถม
ตะทอง ๑ สำหรับที่นายสาว่าเสีย ๆ ไม่ให้กับเงินหลัไต่ที่ยังไม่ถูกฟ้องตามกฎหมาย
แล้ว เพราะชันนำพยานรองจอกลอบเงินถมตะทอง ๑ สำหรับเป็นทรัพย์สินมรดกตก
เป็นของนายสาว่าเสียจะไต่พยานสาว่าเสียให้ชันนำพยานรองจอกลอบเงินถม
ตะทอง กับเงินหลัไต่ไต่ไปก็ผิดด้วยกฎหมายเป็นยุติธรรม นายสาว่าเสียหาความ
ผิดมิได้ ให้เงินหลัไต่เสียค่าฤชาธรรมเนียมแทนนายสาว่าเสีย ทั้งเสีย
ส่วนตัวเงินหลัไต่ควบบทฝ่ายเดียวเพราะเงินหลัไต่ฟ้องไต่พยานแก่กระลาการ
พิจารณาโดยบทพระอัยการวางบทปรับประทัณฑ์ครามาเป็นสำคัญ ๆ " "

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของนระบายธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลและกระบวนพิจารณาความอาญา

เมื่ออุปรับ ๆ แล้ว กระลาการจะนำความขึ้นระวางใบสั่ง ไปให้ลูกขุนปรึกษา
ประทับหลังระวางใบสั่ง* จากนั้นกระลาการจะอ่านระวางใบสั่งกับคำลูกขุนปรึกษาประทับ
หลังสั่งให้ทักความฟัง

๕. ในชั้นนี้ ถ้าหากโจทก์จำเลยยังสงสัยคำพิพากษาชี้ขาด หรือสงสัยระวาง
ใบสั่ง ว่าคำพิพากษาชี้ขาดหรือระวางใบสั่งนั้นไม่ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย กระลาการ
ก็จะยังไม่สามารถบังคับกับความตามที่ได้ตัดสินนั้นได้ กล่าวคือ โจทก์จำเลยอาจ "มีคำ
ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาชี้ขาดหรือระวางใบสั่ง" กระลาการก็จะรับคำมีคำทูลเกล้าฯ ของโจทก์จำเลย
นำขึ้นไปให้ลูกขุนปรึกษา ๆ มาพิจารณาใด กระลาการก็ต้องกระทำตามคำลูกขุนปรึกษา
ต่อไปทุกประการ^๒ ดังนั้นความจะมีโอกาสร้องเรียนขอความยุติธรรม หรือแถลงถ่วง
โทษก็ไม่เสร็จสิ้นไปโดยตลอดเวลา ตามทางที่ระบบการศาลเปิดช่องไว้ให้ดังนี้ แม้
คดีนั้น ๆ จะเสร็จสิ้นไปทุกชั้นก่อนแล้วก็ตาม

ถ้าหากความไม่มีข้อสงสัยคดีอะไร และยินดีจะปฏิบัติตามคำพิพากษาคำยกกัน
ทั้งสองฝ่าย ความก็จะพ้นขึ้นจากหลังสั่งแสดงการยินยอมไว้ ตัวอย่างบันทึกหลังสั่งเป็น
ดังนี้

"วัน ๑ ๒ ๒๒ ก่ำ ปีมแมตรีศก กระลาการนั่งระเบียบโรงป็นโน
พระบรมมหาราชวัง จินหลัโจทก์นายสาจำเลยมาพร้อมกัน กระลาการบังคับ
ให้เสมียนอ่านระวางใบสั่ง ให้จินหลัโจทก์นายสาจำเลยฟัง รับวาระวาง

*การประทับหลังระวางใบสั่งนี้ไม่พบหลักฐานว่าทำอย่างไร

ท้องสมุทกระทรวงยุติธรรม "อธิบายของพระบาทธรรมสารนิติ" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวรพิจารณาความอย่างเกา

ใบสัวซึ่งผู้รับ ๆ มา นั้นถูกต้องแล้ว จันทลิโจทย์นายสาจำเลยยอมให้ตระลาการ
บังคับการระวางใบสัวทุกประการ จันทลิโจทย์นายสาจำเลยไต่ลงลายมือให้ไว้
เป็นสำคัญ" * *

๒. วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาคความนกราบ

สำหรับการพิจารณาอรรถคดีที่เป็นความนกราบ ถือเป็นคดีที่ร้ายแรงทำนอง
คดีอาญาแผ่นดินในปัจจุบันนี้ การไต่สวนจะมีวิธีการพิเศษกว่าคดีธรรมดาทั้งที่ได้กล่าว
ถึงมาแล้ว ในหนังสือของพระยาธรรมสารนิคตวิชิตรักดิ์ กราบทูลองค์สภานายกหอพระสมุค
วชิรญาณ พระยาธรรมสารนิคตวิชิตรักดิ์ได้กล่าวถึงขอแตกต่างออกไปเป็นพิเศษของการ
ไต่สวนคดีนกราบมีใจความดังต่อไปนี้

เมื่อโจทก์ฟ้องจำเลยในคดีที่เป็นความนกราบ ว่าเลยปฏิเสขอ
กล่าวหา ก็จะมีการให้โจทก์จำเลยอ้างพยาน นำตระลาการสืบพยาน โจทก์
จำเลยกำหนดพยานซึ่งกันและกัน ตระลาการคัดค้านกันถึงพยานของกความออก
สอบถามพยาน เช่นเดียวกับความแพ่ง แต่ทั้งนี้มิใช่อยกเว้นอยู่ว่าตระลาการ
สืบพยานรั้งัก* * ถ้าความจะคิดใจกันถึงพยานรั้งักนั้นไม่ได้ เพราะเป็นพยาน
ที่ตระลาการสืบเอง

* หองสมุคกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิคต" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

* กระบวนการไต่สวนพิจารณาพิพากษาคความในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่ง
แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ดำเนินไปในทำนองเดียวกันนี้

* * เขาใจว่าจะหมายถึงเจ้าหน้าที่ซึ่งตระลาการให้รั้งักสถานที่เกิดเหตุ

เปิดคดีถึงลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนจะพิจารณาว่าจำเลยมีพริศหรือไม่ ลักษณะที่จะถือเอาว่าจำเลยมีพริศนาสงสัยนั้นมีอยู่สามประการคือ

๑. กําให้การของจำเลยมีพริศ
๒. พยานโจทก์และพยานรับวัดเบิกความตรงตามฟ้องของโจทก์
๓. พวกพ้องฝ่ายจำเลยในการชักพอกกันตั้งแต่สามปากขึ้นไป

หากคดีนั้นเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งในสามลักษณะนี้ ลูกขุนก็จะลงความเห็นจำเลยมีพริศ และจะไต่กระลาการชักพอกจำเลยตามจารีตนครบาล คือ เอาจำเลยสวมกายาวผูกท้าวเอว เข็ม ๕ ที่แล้วถาม ถ้าจำเลยยังไม่รับก็ให้ไขเข็มขึ้น คือกัดเข็ม ไขลวดหนึ่งซี่แขว่พร้อมกับถามไปกวยเป็นจำนวน ๑ ยก กัด ๓๐ ที่ ถ้าจำเลยรับสารภาพ กระลาการก็จะทำรายงานการชักพอกและกําให้การของจำเลยซึ่งเรียกว่า ส่วนวน กําให้การกระบวนพิจารณา ส่งลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนจะพิจารณาแล้วส่งเป็นระวางใบสั่งให้มปรับวางบทปรับโทษจำเลยตามกฎหมาย

แต่ถาถึงชั้นไขลวดหนึ่งซี่แขว่ ๓๐ ที่แล้วจำเลยก็ยังไม่รับสารภาพ กระลาการก็จะรอให้แผลจำเลยหายเสียบก่อน แล้วจึงดำเนินการตามจารีตนครบาลต่อไป กล่าวคือ ผูกจำเลยไว้ แล้วเข็มครั้งละ ๕ ที่สลับกับถามเรื่อยไป จนครบ ๓ ยก กัด ๙๐ ที่ จำเลยก็ขยับยื่นกรานปฏิเสธอยู่ กระลาการก็จะกักส่วนวนกําให้การกระบวนพิจารณา ส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ถ้าลูกขุนเห็นว่าส่วนวนของจำเลยนั้นมีพริศเพียงเล็กน้อยอยู่ขอเดียว ลูกขุนก็จะไต่กระลาการเรียกประกันทานบนจำเลยไว้แล้วจะปล่อยตัวไป แต่ถ้าจำเลยมีพริศมากถึงสองขอขึ้นไป ทำให้หูเป็นขอใหญ่ หรือมีพริศเป็นขอใหญ่สองขอ ลูกขุนก็จะไต่กระลาการส่งตัวจำเลยไปจำไว้หน้าคุกฐานเป็นนุรายใจแข็ง

ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความ
อย่างเกา หนังสือพระยาธรรมสารนิตวิจิตรภักดีกราบทูลสดานายกหอพระสมุดวชิรญาณ

๓. เจ้าหน้าที่ฝ่ายยุติธรรมสมัยรัตนโกสินทร์

เจ้าหน้าที่ฝ่ายยุติธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์มีนามตำแหน่งปรากฏอยู่ในฉันทกล่อมกลองซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๔๐ ดังต่อไปนี้

๑. จำศาลกับขุนศรีธรรมราชท่าหน้าที่รับฟ้องอยู่ที่ศาลหลวง และพระราชพิณิจัยจะตำหนิติประทัพบองไปตามกระทรวงศาลที่มีหน้าที่พิจารณาคดีรับนั้น ๆ

๒. ลูกขุน มี ๑๒ ท่าน ซึ่งไม่ปรากฏว่าชื่อใดบ้าง แต่เขาใจว่าจะไม่ต่างกันกับสมัยอยุธยา ในสมัยอยุธยา ลูกขุน ๑๒ ท่านประกอบด้วย

พระมหาราชกรปโรหิต

พระมหาราชกรุมพิตร

พระราชกรพิราม

พระราชกรพิเชต

พระเทพราชธาดา ปลัดปโรหิต

พระธรรมสาคร ปลัดมพิตร

พระจักรปาณี ปลัดพิราม

พระอัครยา ปลัดพิเชต

พระญาณประกาศ อธิบดีไรรคจารย์

พระศรีสังกร อธิบดีไรรคจารย์

ขุนไชยอาญา

ขุนจินคาภิรมย์

ห้องสมุทกระหวงยุติธรรม "กระทรวงศาลหลวงตามฉันทกล่อมกลอง แต่งในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๔๐" แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

๒. "ชื่อผู้พิพากษาศาลการตามทำเนียบในกฎหมาย" ก.

๓. ศาลาอาณานิคม ซึ่งสังกัดกลาโหมมีตระกูลการ ๒ คนคือ
 - ขุนประชาเสพ
 - ขุนเทพประชา
๔. ศาลาอุทธรณ์ ซึ่งสังกัดมหาดไทย มีตระกูลการ ๓ คนคือ
 - ขุนบริรักษ์
 - ขุนเทพอาญา
 - ขุนอาญาจักร
๕. ศาลาทางประเทศ ซึ่งสังกัดกรมท่า มีตระกูลการ ๔ คนคือ
 - ขุนพิณวิชัย
 - ขุนอภัย
 - ขุนพิณิต
 - ขุนจิตรพิจารณา
๖. ศาลาโภชนาการ ซึ่งสังกัดกรมนา กระทรวงการคือขุนชำนาญวิจิตร
๗. ศาลาคนรบาล ซึ่งสังกัดกรมเมือง มีตระกูลการ ๔ คนคือ
 - ขุนงำเมือง
 - ขุนทรงธรรม
 - ขุนศรีบุรีรักษ์
 - ขุนพิทักษ์วานินทร์
 - ขุนโลกบาล
 - ขุนธรรมบาล
 - ขุนนรบาล
 - ขุนธรวาล
๘. ศาลากรมวัง แยกออกเป็นศาลาย่อย ๆ ในสังกัดกรมวังรวม ๔ ศาลา คือ

ก. ศาลมรกก มีกระลาการ ๔ คนคือ

ขุนศรีราชบุรุษ

ขุนวฑฒมาตย์

ขุนราชปัญญา

ขุนกิจาวิจารณ์

ข. ศาลแพ่งวัง มีกระลาการ ๔ คน คือ

ขุนเทพสุภา

ขุนเฑาะวิจารณ์

ขุนชำนาญคดี

ขุนศรีสุภา

ค. ศาลนครบาลวัง กระลาการคือขุนพรหมสุภา

ง. ศาลอาญาวัง กระลาการมี ๒ คนคือ

ขุนอาญาคดี

ขุนอินทรอาญา

๕. ศาลธรรมการ กระลาการคือขุนศรีประจักษ์

๑๐. ศาลกรมพระสุรัสวดี มีกระลาการ ๔ คน คือ

ขุนอินทรวีเชียรชาติ

ขุนพรหมราชประชา

ขุนวิสุทธิเสนี

ขุนศรีกระคานพล

๑๑. ศาลพระคลังมหาสมบัติ กระลาการคือขุนพิพิธสมบัติ

๑๒. ศาลกรมแพทยา มีกระลาการ ๓ คน คือ

พระศรีมโหสถ

ขุนพรหมแก้ว

ขุนศรีแก้ว

๑๓. ศาลแพ่งเกษม มีตระลาการ ๔ คนคือ

ขุนสภาทิพ

ขุนสภาการ

ขุนสภาเทพ

ขุนเสพสภา

๑๔. ศาลแพ่งกลาง หรือศาลแพ่งไกรสี มีตระลาการ ๒ คนคือ

ขุนราชสภา

ขุนสภาไชย^๑

๔. ระบบการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา

ตามระบบการศาลสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ถือว่าศาลพิพากษาแล้วก็เป็นอันเสร็จ ไม่มีการฟ้องร้องกันระหว่างความในศาลชั้นสูง ๆ ขึ้นไปอีก เว้นเสียแต่ความผ่ายผอมหนึ่ง เห็นว่าเจาหนาที่พิพากษาระลาการที่เกี่ยวข้องอยู่กับคดีของตนนั้นไม่ให้ความยุติธรรมแก่ตน ก็อาจฟ้องร้องเจาหนาที่นั้น ๆ ได้ต่อศาลหลวงซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์อีกชั้นหนึ่ง ส่วนศาลฎีกานั้นไม่มี แต่อาจมีบางกรณีที่ยานฎีกาต้องการให้เรื่องราวของตนถึงพระเนตรพระกรรณก็อาจใช้วิธีทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ ซึ่งความจริงก็จะเป็นหนังสือร้องทุกข์มากกว่า และในการตัดสินเรื่องราวที่มีทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาของกบฏวิชัยสมัยก่อนนั้น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายไว้ว่า

^๑ห้องสมัคกระทรวงยุติธรรม "กระทรวงศาลหลวงตามฉันทกล่อมกลอง แดง ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๘๐" แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า

"พระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระกรุณาโปรดสั่งประการใด คงจะไม่เป็นแบบเหมือน
มาตุคามดินนิก เพราะอำนาจพระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ใช่อำนาจศาล เป็น
พระบรมเชษฐาภคินทรองแผ่นดินคนละอย่างออกไป ใหญ่กว่าอำนาจศาลที่
เป็นอำนาจมัดกรังผืนนิกมัน ยังไม่ปรากฏว่า พระเจ้าแผ่นดินใดทรงมีวิธี
พิจารณาความตามคำที่เรียกกันในศาลเลย เพราะเหตุนี้จึงสงสัยว่าแต่เดิม
ฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏนักในกฎหมายนั้น เพราะถือเสียว่าถ้าใดทรง
พระกรุณาโปรดประการใดก็แล้วไปถวายพระบรมเชษฐาภคินทร ..."

การให้ราษฎรมีโอกาสพูดกล่าว ถวายฎีกาทำให้พระมหากษัตริย์กลายเป็นสถาบัน
สูงสุดที่จะประสาทความยุติธรรมแก่ราษฎร และก็ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงเอา
พระทัยใส่ในเรื่องให้ราษฎรพูดกล่าว ถวายฎีกามีขึ้นอย่างกว้างขวาง กล่าว
ฎีกาที่กรีกโกรมที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ก็แก่กรมหลวงรักษมรดกเรศอันนับเป็นตัวอย่าง
ความเอาพระทัยใส่ทุกสุขของราษฎรของพระมหากษัตริย์ไทยก็ตัวอย่างหนึ่ง เรื่องนี้เกิดขึ้น
เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๑ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมี
รายละเอียดในพระราชพงศาวดารดังนี้

"... พระยาราชจักรวาลมหาพิชัยทำฎีกาขอทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย กล่าวยุทธกรมหลวง
รักษมรดกเรศว่า ข้าราชการของตัวไม่ยุติธรรม กดขี่ราษฎรว่าเป็นคนราย
ยอของเขาลักเอาเงินทองของสมิงพิทักษ์เทวาไปเงิน ๒๐ ชั่ง สมิงพิทักษ์เทวาเป็น
โจทก์ จึงโปรดให้ประชุมเสนาบดีชำระใหม่ ก็ไต่ความจริงว่า บุตรพระยา
ราชจักรวาลเป็นราย รายนั้นคือบุตรเขยของสมิงพิทักษ์เทวานั่นเอง ครั้นสมิง
พิทักษ์เทวาโจทก์แพแก่พระยาราชจักร ทรงชักเคื่องกรมหลวงรักษมรดกเรศว่า ทรง
พระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยทางพระนคร

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรุษศิริเรศฤทธิ พระราชบัญญัติในบัดนี้

พระกรรมก็ไม่คงอยู่ในบิณฑิธรรม กตชัฏกหาญถอยความผิด ๆ อย่างนี้คงมีหลายเรื่องมาแล้ว เพราะควยอายุพวกละครชักพาให้เสียคน จึงให้ระลาการค้นหาความอื่นต่อไป ให้โคความว่า กรมหลวงรักษรมเรศราชระความของราษฎรมิไค้เป็นที่ยึดกรรมควยพวกละครรับสินบนทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย แล้วกักกักเอาชนะจงโค ..."

นอกจากนี้ ยังปรากฏว่ากรมหลวงรักษรมเรศทรงมีวามองหลายเรื่อง ทั้งทางส่วนพระองค์และทางหน้าที่ราชการ เช่น ไม่บรรทมข้างในกับพวกหมอมหาบ แต่เป็นสวาทไม่ถึงชำเรากับพวกละคร เบียดบังเงินเบี้ยหวัดและเงินรักพระพุทธานุภาพ และที่รุนแรงมากก็คือวางแผนจะครองราชย์สืบเองเมื่อสิ้นแผ่นดินแล้ว โดยถึงกับกะการไวควยว่าจะให้โคเป็นวังหน้าเมื่อโคขึ้นครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้ออกจากกรมหลวง ลงพระราชาอาญา แล้วสำเร็จโทษเสียควยทอนจันทร์ ทั้ง ๆ ที่ทรงตระหนักดีว่าเคยร่วมทกชัฏร่วมสุขกันมาในแผ่นดินก่อน

ในตอนนี้มีที่นาสั่งเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า ในการที่จะลงโทษกรมหลวงรักษรมเรศนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิไค้ทรงคิดแต่เรื่องที่ว่า กรมหลวงรักษรมเรศทรงพาให้ทรงชนเคืองพระราชนุททิต์เท่านั้น แต่ทรงคิดถึงความรู้สึกของประชาชนทั่วไปควย จึงปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

"... ประพฤตคค ๆ โกง ๆ เอาสินบนในการชำระถอยความและตั้งขุนนางก็ทรงทรงทราบโคฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่บางก็โคตรงเคื่อนสติเป็นหลายครั้งหลายคราววาวอย่าทำไทรราษฎรเขาติฉินนินทาหมิ่นประมาทโค อย่าให้ชื้อชัวอยู่ ในแผ่นดิน ... เป็นคนอุบาทว์บ้านเมือง แล้วมีพินำำกระทำไหแผ่นดินเคือครอน

๑. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

เล่ม ๒ หน้า ๑๑๒ - ๑๓๓

๒. หน้า ๑๓๕ - ๑๓๖

ไปทุกเสนาหาไปไมควความโลกเจตนา ใหขายไถมาละองรุสพระบาท
สมเด็จพะเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระ เฑษพระคุณเป็นสนพนของ พระบรมวงศานุวงค์
ทั้งปวง ทั้งขายหนาราชการณไถญณอย สมณชีพราหมณไฟรฟาชาแผนกิน
ควความชั่วของควมันฟ่ง เฟื่อง เลื่องลือไปทั่วนานาประเทศทั้งปวงหาคว
ไม่เลบ ..."^๑

วิธีการรับฎีกาของกษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์นั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้นไม่ปรากฏว่ามีรายละเอียด
อย่างไร แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นเช่นเดียวกับตอนต้นแผนกินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในแผนกินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนต้นรัชกาลนั้น
ราษฎรจะมีโอกาสถวายฎีกาได้ก็ในเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกนอกพระราชวังไปตาม
ที่ต่าง ๆ ^๒ และสำหรับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพิจารณาฎีกาโดยนำมาไถถามในที่ประชุมวาระราชการทุกวัน^๓

ในแผนกินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ เจ้าพระยา
พระคลังซึ่งออกไปสร้างเมืองวันพบรีไคหากลอง เขาบาดวาย และทรงไชกลองนี้เป็นกลอง
ให้ราษฎรเมื่อจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เรื่องนี้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เล่าไว้ดังนี้

"... กลองใบหนึ่งทำด้วยไม้รัก โต ๑๓ กวา ทรงพระราชดำริว่า ความทุกข์
ร้อนของราษฎรที่จะมารองถวายฎีกาตลอดเวลาเสด็จจึงจะรองไค ถ้าไ้เกิดกลอง
รองฎีกาไคทุกวันไมคองกอยเวลาเสด็จออก ก็จะมีบรรเทาทุกข์ของราษฎรไมคอง
กอยยากลำบาก จึงพระราชทานชื่อกลองว่า วินิจฉัยภริ ตั้งไว้ที่พิมคายกรมวัง
ล้นญแจ เมื่อเวลาผู้ไคจะไปรองถวายฎีกา กรมวังก็ไปไชญญแจให้ กรันก็
แล้วคำรวจเวรก็ไปรับเอาตัวและเรื่องราวมานำควมขึ้นกราบบังคมทูลทราบ

^๑เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

เล่ม ๒ หน้า ๑๓๕ - ๑๓๖

^๒ก. หน้า ๑๔๐

^๓ก.

ใตฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชโองการสั่งให้ผู้ใกล้ชิดฯ ก็ส่งไปตาม
รับสั่ง ลางที่ก็ไปรื้อให้ตำรวจชำระบาง ไม่มีเจ้าและขุนนางเป็นใหญ่ใน
ความฎีกา ถวายทรงไล่เลียงไต่ถามอยู่ทุกเวลาเช้าและค่ำ ตระลาการผู้ชำระ
ก็ไม่อาจพลิกแพลงไปได้"

เป็นอันว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๓ เป็นต้นมา ราษฎรไม่จำเป็นต้องรอเวลาเสด็จ
ออกนอกพระราชวังเสียบอกจนจึงจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ ใช่วิธีที่กลองร้องฎีกาได้โดย
แต่การที่กลองร้องฎีกานี้ ในทางปฏิบัติก็ไม่มีใครกล้าไปตีกลองนัก ทั้งนี้อาจเพราะชัฏของ
เรื่องต้องไปคิดคดไถกรรมวังไซ้ทุกแฉะ ซึ่งจะเป็นการยากลำบากอยู่มากสำหรับราษฎร
ธรรมดาสามัญนั้น *ถึงนั้นราษฎรก็ยังใช่วิธีทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาก่อนที่เสด็จพระราชดำเนิน

*สมเด็จพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "แต่ในรัชกาล
ที่ ๓ แม่ทรงประพฤติพระราชทานกิจตรงเวลาแน่นอนอย่างยิ่งก็ คือ โดยปกติมิได้เสด็จออก
นอกพระราชวัง เว้นแต่เวลาที่มีการพระราชพิธีประจำปี เช่นเสด็จลงลอยพระประทีปและ
เสด็จไปพระราชทานพระกรุณ หรือมีการจร เช่นงานศพ และบางทีเสด็จไปทอดพระเนตร
การก่อสร้างพระอารามบาง จึงเป็นเหตุที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิไกรจะทรงประจักษ์แจ้ง
ความเป็นไปในบ้านเมือง อีกประการ ๑ ราษฎรที่มีความเดือดร้อน เช่นถูกผู้มีอำนาจ
กดขี่ข่มเหงเป็นต้น ก็มีใครจะสามารถจะร้องทุกข์ให้ทราบถึงพระเนตรพระกรรณได้ แมว่า
มีกลองวินิจฉัยเกร์สำหรับผู้มีความทุกข์จะไปตีถวายเสียงกลองเป็นเครื่องสัญญาณให้ทรงทราบ
ถึงพระกรรณได้ กลองนั้นก็อยู่ในพระราชวัง มีห้องต้นทุกแฉะ และเจ้าพนักงานรักษา ยาก
ราษฎรจะสามารถเข้าไปให้ถึงที่กลองวินิจฉัยเกร์ได้ ความเสื่อมเสียซึ่งมีอยู่จึงกล่าวมา
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบตระหนักในเวลาเมื่อทรงผนวชทอด
รัชกาลที่ ๓ กรั้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติจึงทรงแก้ไขพระราชทานกิจ เป็นคนว่าให้เลิก
วิธี "ตีกลองร้องฎีกา" เปลี่ยนเป็นเสด็จรับฎีการามฎีกาถวายพระองค์เองเดือนละ ๔ ครั้ง
เป็นกำหนด ..." ดู สมเด็จพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดาร

กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ หน้า ๒๔๔ - ๒๔๕

๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

ไปตามที่ต่าง ๆ อยู่เช่นเดิม แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่คอยไล่เสด็จ
ไปตามที่ต่าง ๆ นอกพระราชวังบ่อยนัก ราษฎรที่ตกทุกข์ได้ยากก็พากันไปทูลขอ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่องนี้มาตั้งแต่ยังทรงผนวชอยู่ เมื่อทรงได้
ครองราชย์จึงทรงเอาพระทัยใส่เสด็จออกและพระราชทานโอกาสให้ราษฎรทูลเกล้า
ถวายฎีกาไต่สวนคดีตลอดรัชกาล^๑ เรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลง
ประเพณีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเลา
ไว้ในหนังสือ "ความทรงจำ" ว่า

"... ถวายทรงทราบตั้งแต่ยังทรงผนวชว่า ในสมัยนั้นราษฎรถูกตั้งอำนาจลอบชื้อ
ชุมแห่งชุกชุม เรื่องนี้ที่วังราชประเพณีก็มีมาแต่โบราณ อนุญาตให้บรรดาผู้มี
ความทุกข์ร้อนถวายฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินได้ทั่วหน้าเสมอกันหมด แลวิธีที่
ถวายฎีกาตามแบบเก่าของเขาคือไปตั้งกองที่หิมดาบกรมวัง ให้พระเจ้าแผ่นดิน
ทรงไต่สวนเสียงกลาง ก็ไปกราบทูลขอรับฎีกา จึงเรียกกันว่า คีตล่องร้องฎีกา
ครั้นนานมาผู้มีอำนาจก็คึกคักมีใ้ราษฎรเขาดังกลอง ก็ถวายฎีกายากขึ้น พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยทรงปรารภในพระราชนิพนธ์แห่งหนึ่งว่า
พระเจ้าแผ่นดินเหมือนเป็นพระประธานอยู่ในโบสถ์ ลืมพระเนตรอยู่ก็ไม่เห็น
อะไร พอเสด็จเสวยราชย์บรมราชาภิเษกแล้ว ก็ทรงตั้งประเพณีเสด็จออก
รับฎีการาชราษฎรด้วยพระองค์เองทุกวันโกน เกือบละ ๔ ครั้ง เวลาเสด็จออก
ให้เจ้าพนักงานคีตล่องวันฉัตรแก้วเป็นสัญญาณให้ราษฎรเขาดำเนินไปเป็นนิจ
ก็มีผลเห็นประจักษ์ทันที ด้วยผู้มีอำนาจก็ชุมแห่งราษฎร เช่นคนลูกสาว หรือ
จับผิดคนจนว่าความอาภอใจ ไม่มีใครกล้าทำถึงแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นเป็นประโยชน์ จึงโปรดฯ ให้ประกาศขยาย

^๑ กรมศิลปากร จดหมายเหตุปลายรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ พิมพ์ใน
งานกรณิพระราชทานสถาปนาแผนราษฎร ณ วัดทองนพคุณ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๔
หน้า ๑๔

พระบรมราชานุญาตออกไปถึงผู้ไม่สามารถจะมาถวายฎีกาได้เอง เช่นตก
กักขังเป็นตน ให้ฝากฎีกาให้ญาติพี่น้อง หรือมุลนาย ถวายทางตัวใด แต่
ในการได้รับฎีกาของรายนั้น ถ้าปรากฏว่าใครเอาความเท็จมากราบทูลเพื่อ
จะให้อื่นเสียหายโดยไม่มีมูลก็ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้ถวายฎีกาตามประเพณี
เดิม ปองกันมิให้ผู้ไม่มีผิดมิให้ก่อถรอน ..."^๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยเรื่องการทูลเกล้าฯ ถวาย
ฎีกามาก แม้ก่อนจะเสด็จสวรรคตก็ยังตรัสกับผู้ที่เฝ้าพระอาการอยู่ว่า "... ขอให้ท่าน
ทั้งปวงช่วยกันทำนุบำรุงแผ่นดินต่อไปให้เรียบร้อย ขอให้ทูลพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่
ให้เอาเป็นพระธุระรับฎีกาของราษฎรอันมีทุกข์ร้อน ในพระองค์สะดวกเหมือนพระองค์ได้
ทรงเป็นพระธุระรับฎีกามาแตกอน ..."^๒

๕. ศาลรับสั่ง

ศาลอีกแบบหนึ่งที่ควรกล่าวถึงไว้ในที่นี้ด้วย คือศาลรับสั่ง ศาลประเภทนี้เป็น
ศาลพิเศษซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเพื่อชำระและ

๑ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า ๘๒-๘๓ และ
เรื่องประเพณีการลงพระราชอาญาแก่ผู้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเท็จนี้ มียืนยันอยู่อีกใน สมเด็จพระ
กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ นายปานจิตต์ เอนกอุธิช ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัด
เทพศิรินทราวาส ๓ เมษายน ๒๔๑๕ หน้า ๒๔

๒ กรมกลาปกร จดหมายเหตุปลายรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ พิมพ์
ในงานกุศลพระราชทานศพนายแพนราชนิธิ ๗ วัดคองการาม ๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๔
หน้า ๑๔

พิพากษาคดีพิณทองกัก ซึ่งทรงเห็นว่าจำเป็นต้องมีสาทนิเทศขึ้น ศาลรับสั่งนี้ แม้
 เมื่อครั้งกระบวนคดีธรรมชั้นมาแต่ก็มีอยู่ กล่าวคือเห็นได้ว่าเป็นศาลที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์
 ตัวอย่างของศาลรับสั่งในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เช่น ศาลรับสั่ง
 ดำเนินชำระคนในบังคับสยามที่กองอาวาระหาความร้ายผิดกฎหมายที่ตั้งเชิงคำและที่
 แกลงเจก เมืองกำบว, ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติตั้งศาลรับสั่งศาลขึ้นซึ่งกราขึ้นเมื่อปี
 ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ตามมติตุลาภิไทยพากับฝรั่งตั้งเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒^๑
 สำหรับศาลรับสั่งศาลนี้ถือว่าเป็นศาลที่ตั้งขึ้นเป็นกรณีเฉพาะกิจ ๆ เพราะตั้งขึ้นเพื่อชำระ
 คดีที่เกี่ยวข้องกับการทางประเทศสยามมาก แต่โดยปกติแล้ว ศาลรับสั่งมักจะเป็นศาลที่
 ชำระความภายใน แต่เป็นเรื่องพิเศษ*

โดยสรุปก็คือ ศาลรับสั่ง เป็นศาลที่พระมหากษัตริย์จะทรงตั้งขึ้นเมื่อใดก็ได้
 ความหมายเหมาะสม และจะตั้งขึ้นเมื่อใดก็ได้ตามที่สมควรตามความจำเป็นหรือ
 ชำระโดยยาก และเป็นศาลที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

^๑ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๑๓

*ดูตัวอย่างเรื่องที่ได้จาก กองกฎหมายและงานคดี หนังสือกระทรวง
การต่างประเทศ ที่ ๕/๔๔๒ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔
 และพระราชกระแสทรงวินิจฉัยของลายพระวักถนกับนี้

บทที่ ๓

วิกฤตการณ์ทางการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แรงบีบคั้นต่าง ๆ ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศทำให้ประเทศไทยตกอยู่ในสภาพที่นำกล้วอันครายเป็นอย่างมาก เรื่องนี้ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปอยู่แล้ว วิกฤตการณ์ภายในที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในสมัยนั้นก็คือวิกฤตการณ์ทางการศาล การศาลไทยซึ่งมีรากฐานมาอย่างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาคล้ายคลึงกับเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในแผ่นดินนี้ ความไม่เหมาะสมของการศาลไทยสมัยนั้น หากจะแยกพิจารณาเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ก็จะได้เป็นสองด้านคือ ด้านระบบการศาลและวิธีการทางการศาล แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงความไม่เหมาะสมของการศาลไทยทั้งสองด้านนี้ น่าจะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของการศาลไทยนับแต่สมัยอยุธยาจนถึงระบะก่อนหน้าการปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสียก่อน ความเปลี่ยนแปลงของการศาลไทยดังกล่าวเป็นผลจากการที่รัฐบาลไทยนับแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พยายามปรับปรุงการศาลไทยเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป เรื่องนี้มีเรื่องราวโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ความเปลี่ยนแปลงของการศาลไทยนับแต่สมัยอยุธยาถึงก่อนการปฏิรูป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หากจะถือเอาการตราพระธรรมนูญศาลในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมเมื่อปีขาล
มหาศักราช ๑๕๔๘ เป็นการวางระเบียบการศาลอยุธยาให้แน่ชัดและเหมาะสมที่สุดกับ
สังคมอยุธยา การปฏิรูปการศาลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็
เป็นปฏิบัติการอย่างเกี่ยวกันนั่นเอง แต่เพื่อสังคมที่อยู่หลังจากสมัยนั้นมาอีกเกือบ ๓๐๐ ปี
และยังต้องเผชิญกับปัญหาซึ่งเกิดจากความไม่เหมาะสมของระบบเก่าที่สั่งสมเอาไว้ให้
อีกด้วย พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระ
บรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน ทำให้เราทราบได้ว่า สภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง
ไปในช่วงเวลาเกือบ ๓๐๐ ปีนี้ ได้สร้างปัญหาให้แก่อปการของประเทศไทยไม่น้อยในการที่
จะปรับปรุงระบบการศาลที่ใช้อยู่ให้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ได้ วิธีการแก้ปัญหาที่ได้อใช้
กันมา เป็นการแก้ไขปรับปรุงแต่งเติมของเดิมให้มีบางส่วนเพิ่มขึ้น หรือละทิ้งตัดทอน
บางส่วนออก เพื่อให้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง มิได้เป็นการปฏิรูปใหม่หมด
ทั้งระบบ ด้วยเหตุนี้ ในตอนต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น
ระบบการศาลไทยก็ยังเป็นเช่นเดียวกันกับที่เคยใช้อยู่ในสมัยอยุธยานั่นเอง แต่ก็มีส่วน
เปลี่ยนแปลงแปลกไปอยู่ไม่น้อยที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. ความเปลี่ยนแปลงในการอรรถคดี

ตามพระธรรมนูญศาลสมัยอยุธยา อรรถคดีที่จะเรียกว่าความอรรถคดีคือที่
ฟ้องร้องว่าเจ้าเขาที่กระทำความผิดและเจ้าเขาที่เกี่ยวของอยู่ในศาลไม่ดำรงอยู่ในความ

ยุติธรรม ศาลหลวงจะเป็นผู้พิจารณาความอุทธรณ์^๑ ศาลหลวงจะรับคดีอุทธรณ์ทั้งจากหัวเมืองและในกรุง วิธีการโดยละเอียดนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ว่า

"... ถ้าเป็นความหัวเมืองกฎหมายจะอุทธรณ์กระลาการเจ้าเมืองกรมการเป็นข้าราชการอุทธรณ์ชั้นกระลาการ ถ้าอุทธรณ์พิพากษา เจ้าเมืองกรมการที่ไม่ไ้ลงชื่อในคำพิพากษาเป็นผู้พิจารณาอุทธรณ์ ถ้าจะอุทธรณ์เจ้าเมืองต้องบอกอุทธรณ์ที่ศาลหัวเมืองนั้นก่อน หัวเมืองชำระไม่ไ้จึงเข้ามาฟ้องศาลหลวง* ประทับฟ้องไปศาลอุทธรณ์ ส่วนในกรุงถ้าจะฟ้องอุทธรณ์ก็ฟ้องศาลหลวงแล้วประทับไปศาลอุทธรณ์** ..."^๒

ครั้นตอบปรากฏว่าคดีความต่าง ๆ กันทั้งมากเพราะลูกขุนพิจารณาไม่ทัน^๓ ในเรื่องนี้ก็เป็นธรรมดาของเองที่จะต้องเป็นเช่นนั้น เพราะตามระบบการศาลเกิมนั้นลูกขุนจะทำหน้าที่พิจารณาคดีต่าง ๆ ทุกคดี ศาลต่าง ๆ ต้องส่งคดีที่ตนไ้ส่วนมายังลูกขุนทั้งสิ้น เมื่อคดีความศาลต่าง ๆ มากขึ้น อ้าวเพราะผู้คนมากขึ้นหรือเหตุไ้คดีตาม

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒

*ตามระบบการศาลตั้งแต่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์กันคน การฟ้องร้องในส่วนกลางไม่ว่าในคดีประเภทใด ๆ ต้องฟ้องที่ศาลหลวงทั้งสิ้น แล้วเจ้าหน้าที่ประทับฟ้องจะประทับฟ้องแยกส่งไปตามศาลที่มีหน้าที่เหมาะสมต่อไป

**ข้อศาลอุทธรณ์และศาลหลวงมีเรียกสลับกันว่ขบย ๆ ไ้ ทั้งนี้เป็นเพราะศาลหลวงก็ศาลอุทธรณ์นั่นเอง แต่กว่าศาลหลวงไ้เรียกเมื่อทำหน้าที่รับฟ้องไ้ก่อน

^๒พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๐

ลูกขุนซึ่งยังมีอยู่เท่าเดิมก็ยอมจะทำงานไม่คืน เมื่อเป็นเช่นนี้ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ความทุกข์ยากของราษฎรได้รับบรรเทาใจโดยเร็วก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อธิบดีเจ้ากระทรวงรับเรื่องราวซึ่งราษฎรฟ้องร้องกล่าวโทษเจ้าเมืองกรมการและกระลาการได้ ถวบนัดนี้ คดีซึ่งอยู่ในรบอรรถด้วยความประพฤติของเจ้าหน้าที่ยกขุนขึ้นซึ่งไม่อยู่ในความยุติธรรม ก็มีทางที่จะร้องเรียนไปยังเสนาบดีหรืออธิบดีได้ กลายเป็นคดีที่เป็นรูปร้องเรียนไปเกือบหมด ดังนั้น การอุทธรณ์ความก็จะแยกย้ายกันไปไกลหลายแห่ง มีโดยอรรถที่ศาลหลวงแห่งเดียวทั้งแคว้น

สำหรับวิธีพิจารณาความของเสนาบดีคือขึ้นซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาลอาญาชั้นนี้จะใช้วิธีเรียกความเข้ามา แล้วยกศาลอาญาชั้นสูงเรื่องไปให้ลูกขุน^๒ อาศัยเงินเกี่ยวกับศาล ๆ หนึ่งเห็นเอง

๒. ความเปลี่ยนแปลงของศาลอาญา

ตามพระธรรมนูญศาล ศาลอาญามีหน้าที่พิจารณาคดีที่ฟ้องร้องกันด้วยเรื่องกระลาการชมเชยราษฎร เช่นจับกุมโดยไม่มีหมาย ปักทรัพย์สินของราษฎรโดยพลการ ชนชั้นลูกความ เป็นต้น ส่วนคดีที่ชมเชยกันเช่นนี้ แคว้นเดียวมิได้เป็นกระลาการ เช่น

๑. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชินยอมแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๑

๒. อ.

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เดือน ๑ หน้า ๑๓๒

เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ก็เป็นความอาชญาอก ชนประชาเสฟ สังกัดกลาโหม เป็น
ผู้พิจารณา^๑

ครั้นต่อมาปรากฏว่าศาลราชนิติพิทักษ์ไปจากหลักฐานต่าง ๆ โดยไม่ทราบเหตุผล
นั้นทกลงมกลงซึ่งแกในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งกล่าวถึงข้อศาลต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่ไว้ ก็ไม่ไ้
กล่าวถึงศาลราชนิติพิทักษ์ใด กล่าวถึงแต่ศาลอาชญาอกของชนประชาเสฟ^๒ ซึ่งตาม
พระธรรมนูญสมัยอยุธยาเป็นศาลชำระความอาชญาอกถึงกล่าวมาแล้ว ในพระราชดำรัส
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครอง
แผ่นดินที่ ๓^๓ การที่ข้อศาลราชนิติพิทักษ์หายไปเฉย ๆ ทั้งนี้เข้าใจได้ว่าเป็นเพราะไม่มีคดี
มาขึ้นศาล ทั้งนี้เนื่องจากคดีกล่าวหากระทำความอาชญาอกเช่นนั้นอาจถูกตั้งไป
ทางใดทางหนึ่งไปตามทางดังต่อไปนี้เสียหมด กล่าวคือ

- ก. ถูกตั้งไปรวมกับความอาชญาอก ก็ไปขึ้นศาลชนประชาเสฟ
- ข. ถูกตั้งไปรวมกับความผิดธรรมดาหลวง คือฟ้องอาจฟ้องในรูปว่า
กระทำความผิดในความยุติธรรมจึงประทับไปอยศาลหลวงหมด
- ค. ถูกตั้งไปเป็นความผิดธรรมดาเรื่องราว ก็ไปขึ้นศาลอาชญาอกของเสนาบดี
อธิบดีที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นใหม่แยก ในข้อนี้ต้องเป็นไปได้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๒ และ ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม "กระทรวง
ศาลหลวงตามันทกลงมกลงแกในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๘๐" แฟ้มอธิบาย
กระทรวงศาลแลกระบวนพิจารณาความอย่างเก่า การเอาศาลอาชญาอกไปไว้ในกลาโหม
อาจเพื่อให้มีอำนาจในการเกาะกุมมากขึ้น เพราะจำเลยในคดีประเภทนี้มักเป็นผู้ชู้ฉ้อฉล
และโกง ก. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน
หน้า ๒๐ - ๒๑

^๒ ห้องสมุดกระทรวงยุติธรรม ด.ก.

^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด.ก.

ในระยะหลัง ๆ เพราะแม้แต่ความอัครมณียังถูกดึงมาทางนี้หมดจึงกล่าวมาแล้ว

๓. ความเปลี่ยนแปลงของศาลกระทรวงอาชญาจักร

ศาลอาชญาจักรเป็นศาลพิจารณาคดีซึ่งกล่าวหากันด้วยเรื่องจำเลยมิได้เป็นญาติพี่น้องกัน แ่อาจวาเป็น แล้ววาความแทนกัน หรือแ่งฟอง เลี่ยนสอนกัน^๑ ศาลนี้ในระยะต่อมากลายเป็นศาลที่ใช้วาระความทั่ว ๆ ไปอยู่ในกรมมหาดไทย^๒

๔. การเปลี่ยนแปลงระบบการพิจารณาพิพากษากฎมนครบาล

ตามพระธรรมนูญศาล อรรถคดีที่เป็นความนครบาลต้องฟ้องที่ศาลหลวงและให้ผู้ประทับ ประทับไปศาลนครบาลเช่นเดียวกับอรรถคดีประเภทอื่น ๆ แ่ต่อมาเนื่องด้วยการคำนึงตามลำดับชั้นเช่นนี้ชักจูงไม่ทันการกับความนครบาลซึ่งต้องการความรวดเร็ว จึงมีการเปิดโอกาสให้เสนานักกรมพระนครบาลมีอำนาจติดตามจับกุมตัวคนร้ายมาพิจารณาได้ เมื่อเกิดการปล้นสดมภ์และเจาณาที่ปกครองทองถิ่นมาแจ้งความหรือเจาทรัพย์มาให้

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๒

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน
หน้า ๒๐

เจาหนาที่ตรวจбакแผนหรือแจ้งรูปพรรณทรัพย์สิน และเมื่อเจาทรัพย์มายื่นเรื่องราวคอ
 เสนาบักแล้ว เสนาบักก็สามารถจะส่งให้ลูกขุนปรึกษาพิจารณาได้เลย* ไม่ต้องผ่าน
 จาศาลและณประทับ

ต่อมา กติกาขึ้นในกรมนครบาลนี้จะเป็นความรับสั่งเสียเป็นส่วนมาก เหตุที่เป็น
 ังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“... ด้วยเหตุว่าเมื่อมีผู้รายปล้นสดมภ์ด้วยกันตายแห่งใด กรมพระนครบาล
 กอนำความกราบบังคมทูล รับสั่งให้รีบเร่งชำระ เมื่อใดความประการใด
 มักจะตองนำขึ้นกราบบังคมทูลก่อน แล้วส่งให้ส่งลูกขุนปรึกษา เมื่อใดกำปรึกษา
 มาแล้วตองนำขึ้นกราบบังคมทูลก่อนที่จะลงโทษอันหนัก เพราะฉะนั้นความจึง
 เจือเป็นความรับสั่งโดยมาก การที่เป็นถึงนี้ก็ด้วยพระเจ้าแผ่นดินจะทรงระงับ
 ปรายปรามผู้รายให้สงบได้โดยเร็ว จึงตองเป็นพระราชหฤศมาก ...”๒

*พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน
 หน้า ๒๑

สำหรับความนครบาลในหัวเมือง ถ้าคดีใดคำนวณเบี้ยปรับตามศักดินา* ออกมา
ได้ไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐ เบี้ย คดีนั้นก็อยู่ในอำนาจของขุนแขวงหมื่นบวงษ์ คือหัวเมือง
พิจารณากันเองได้ ดังนั้นก็เป็นอันว่า ถ้าเบี้ยปรับเกินจากนั้นขึ้นไปก็ต้องส่งศาลกรม
พระนครบาล แต่ถ้ามามีการอุทธรณ์ความเกิดขึ้นในคดีนั้น คดีนั้น ๆ ก็มักจะชำระกันอยู่ใน

*ศาสตราจารย์ชานินทร์ กรัยวิเชียร กล่าวถึงเรื่องศักดินานี้ไว้ว่า "ศักดินาเป็น
ระบบการถือที่ดินซึ่งเริ่มขึ้นมาตั้งแต่ตอนคนสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานเด่นชัดใน
รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - พ.ศ. ๒๐๓๑) ตามระบบ
ศักดินานี้ บุคคลทุกคนมีศักดิ์และฐานะอย่างไรในสังคมนั้น มีจำนวนพื้นที่นาที่ตนถือคาม
กฎหมายว่าด้วยศักดินาเป็นเครื่องกำหนด บัญชีนาภิกษีว่า ในครั้งกระโน้นไม่เคยมีการให้
บุคคลถือที่ดินจริงตามจำนวนที่กำหนดในกฎหมาย หรือเป็นแต่เพียงการสมมติในกฎหมาย
เพื่อกำหนดศักดิ์หรือฐานะของบุคคลเท่านั้น อาทิ เช่นเจ้าพระยามหาอุปราชถือศักดินา
๑๐,๐๐๐ ดังนั้น จะหมายความว่าควมวาทกตถึงถาถาจริง ๑๐,๐๐๐ ไร่ หรือเป็นแต่เพียง
เรื่องสมมติเท่านั้น ยังเป็นปัญหาที่โต้เถียงกันอยู่ในวงการนักประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามก็ดี
ในสมัยต่อ ๆ มาเป็นที่ยอมรับกันว่าไม่เคยมีการถือที่ดินกันจริง ๆ หากแต่เพียงเป็นระบบ
การกำหนดศักดิ์และฐานะของบุคคลเท่านั้นว่า บุคคลนั้น ๆ มีมลกาเทาไรในสังคม ใน
กฎหมายนั้น การที่ผู้เสียหายเรียกร้องให้ละเมิดชกใจคาสินไหมทดแทนก็คื การปรับโทษ
ผู้กระทำผิดก็คื ค่าชดเชยตามศักดินาของผู้เสียหายและของผู้กระทำผิด ศักดินานี้มีบทบาท
อย่างสำคัญในกฎหมาย การสังคม และการปกครองประเทศมาเป็นเวลานานหลาย
ศตวรรษ และเพิ่งจะสิ้นความสำคัญไปเมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้เอง" อู ชานินทร์ กรัยวิเชียร
การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระปิยมหาราช หนา ๕

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หนา ๑๓๓

กรมเจ้าสังกัดเมืองนั้นเลย คือไม่มีการส่งไปศาลกรมพระนครบาลอีก ทั้งนี้เป็นความเหตุ
ดังนี้คือ

เมื่อมีการอุทธรณ์ความ ซึ่งเป็นที่ทราบอยู่แล้วว่า ความอุทธรณ์ในระยะหลังนี้
มักจะถูกต้อง เป็นความเรื่องราว และกลายเป็นหน้าที่ของ เสนาบดีอธิบดีกรมกระทรวงนั้น ๆ
พิจารณา ก็เป็นอันว่าคดีนั้น ๆ ไม่ว่าจะเบี่ยงปรับสักเท่าใด ก็ต้องพิจารณาชั้น
อุทธรณ์ในกรมกระทรวงเจ้าสังกัดก่อน และถึงแม้ว่าความคือโจทก์หรือจำเลยกับกระทรวง
เจ้าหน้าที่จะยอมความกันไปแล้วในชั้นอุทธรณ์ เสนาบดี ก็มักจะยังพิจารณาในกรมนั้น
ต่อไปอีก เว้นแต่จะเกิดขัดข้องบางอย่างเท่านั้นจึงจะส่งคดีนั้นไปให้กรมพระนครบาล
ตามพระธรรมนูญ การที่โจทก์หรือจำเลยจะอุทธรณ์ฟ้องว่าเจ้าหน้าที่ไม่อยู่ในบุุติธรรมนั้น
เป็นเรื่องที่ปรากฏบ่อยมากในระยะนั้น ดังนั้นจึงเป็นโอกาสให้ความนครบาลถูกต้องโดย
ในกรมกระทรวงเจ้าสังกัดเมืองนั้นเอง ก็อาจเป็นกลาโหม มหาดไทย หรือกรมท่า
แทบจะไม่มีโอกาสผ่านไปศาลกรมพระนครบาลตามพระธรรมนูญเลย

บางครั้งมีคดีนครบาลหัวเมืองที่กรมกระทรวงเจ้าสังกัดของเมืองนั้นส่งข้าหลวง
ไปชำระเองโดยตรง ก็จะปฏิบัติทำนองเดียวกับความรับสั่ง ถ้าไม่ส่งกรมพระนครบาล
แต่จะเอาไปชำระในกรมนั้นเองอีกเหมือนกัน และคดีความข้าหลวงชำระเช่นนี้ ก็ส่ง
ไปปรึกษาเลขาธิการในเรือนเดียวกับที่ศาลนครบาลทำอยู่เหมือนกัน^๒

เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นอันว่าระยะหลัง ๆ นี้ อรรถคดีที่เป็นความนครบาลจะได้รับ
การพิจารณาอยู่ในกรมกระทรวงเจ้าสังกัดของเมืองนั้นเสียเป็นส่วนมาก ศาลกรมพระนครบาล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ข้าราชการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๒

๒ ก.

จะไม่ค่อยมีโอกาสดูมาอย่างถี่ถ้วน ยกเว้นแต่เป็นคดีที่เกิดในเขตกรงโดยจำเลยเป็นสมนอก หรือจำเลยเป็นสมในแต่เป็นคดีที่เสียชีวิตถึงตาย ก่อในเขตกรงที่อยู่ในข่ายดังกล่าวมานี้ เป็นหน้าที่โดยกรงของศาลนครบาล การที่ศาลนครบาลกองหมกหน้าที่ในเขตหัวเมืองไป โดยปริยายทั้ง ๆ ที่มีอยู่ในพระธรรมนูญนี้แสดงถึงความไม่เหมาะสมของระบบการศาล สมัยอยุธยา ในอันที่จะนำมาใช้กับสังคมระยะหลัง ๆ ประการหนึ่ง

๕. การเปลี่ยนแปลงการพิจารณาคดีมรคก

ธรรมเนียมการปฏิบัติจริงในการพิจารณาคดีมรคกไม่เหมือนกับคดีทั่วไป เหตุที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการให้เป็นพิเศษไปนั้นก็เพราะว่าคดีมรคกเป็นความที่ยืดเยื้อ และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงินทองมาก แนวการปฏิบัติซึ่งมีขึ้นเป็นพิเศษสำหรับความมรคกโดยเฉพาะนั้นเป็นดังนี้

"... ฟ้องหาเป็นความมรคกกันในกรง ให้พระยาพระสิทธิศุภการซึ่งอยู่ในตำแหน่งมหาดเล็กแต่เป็นคู่กำกับศาลมรคกจำฟ้องขึ้นถวายก่อน ถ้ามีพยานพยานมาก ๆ มักจะถอนมาให้ตำรวจบาง กรมวังบาง ชำระความเป็นรับสั่ง ไม่ใกล้เคียงในศาลมรคกเดิม ถ้าเป็นหัวเมืองก็ต้องมีใบบอกเข้ามา ต่อเมื่อมีตราออกไปให้ชำระจึงชำระไค หากไม่กองส่งมาชำระที่กรุงเทพฯ "

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชวินิจฉัยแก่ไขการปกครองแผ่นดิน

๖. ความเปลี่ยนแปลงของคติในกรรมทำ

แต่เดิมนั้นคติที่ขึ้นในศาลกรรมทำก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องเงินทองเป็นส่วนมาก^๒ เพราะตามระธรรมเนียมให้ศาลกรรมทำมีอำนาจพิจารณาเรื่องที่ชาวต่างประเทศทุกชาติเป็นจำเลย ชาวต่างประเทศเหล่านั้นมักจะเข้ามาค้าขาย ดังนั้นเรื่องที่ขึ้นศาลมักเป็นเรื่องเงินทองภาษีเป็นส่วนใหญ่อยู่เป็นธรรมดา แต่ในระยะต่อมาปรากฏว่าศาลกรรมทำหรือกรรมพาคกลางก็ต้องพิจารณาคดีที่เป็นความต่างประเทศแท้ ๆ มากขึ้น สืบเสาะมาถึงอย่าง เกิมก็มีอัตราสวนน้อยลง และยิ่งต่อมาภายหลังกรรมทำก็มีเมืองขึ้นในสังกัดเช่นเดียวกับกลาโหมและมหาดไทย ก็ทำให้กรรมทำมีหน้าที่ต้องว่าความอหรรษ์เรื่องราวเพ่งขึ้นอีกอันเป็นความอหรรษ์อย่างใหม่ดังกล่าวนั้นในเรื่องอหรรษ์

๗. ความเปลี่ยนแปลงของคติที่ขึ้นศาลพระกลึงมหาสมบัติ

ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ศาลพระกลึงมหาสมบัติมีหน้าที่ว่าความที่เกี่ยวข้องกับพระราชทรัพย์ทั่วไป แต่ต่อมาปรากฏว่ากรมพระวังกลาง ๆ ซึ่งมีภาษีอากรขึ้นกรมของตนต่างก็มีศาลกลึงของตนทุกกรมกระทรวง ทำให้ศาลพระกลึงมหาสมบัติแท้ ๆ ใกล้เคียงการรรถคดีเข้าเป็นภาษีอากรซึ่งขึ้นอยู่ในกรมพระกลึงมหาสมบัติโดยตรง ยกเว้นแต่เป็นเรื่องรับจ่ายเงินราชการ ศาลพระกลึงก็สามารถชำระได้โดยทั่วไปดังเดิม แต่ทั้งนี้ก็จะมีแต่ความเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น เพราะคดีที่ความใหญ่ ๆ ก็มักจะมีกระลาการซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งเป็นศาลรับสั่งเฉพาะคดีไปอีก ในคดีรับสั่งเช่นนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน หน้า ๒๓

ฝ่ายพระกลัหมหาสมบัติอาจไปเกี่ยวข้องกับควยไค้ก็ได้โดยมีเจ้าหน้าที่ไปกำกับควยเท่านั้น ภาย
เหตุเช่นนี้ ในระยะหลัง ๆ กติในศาลพระกลัหมหาสมบัติจึงมักจะเป็นความเรื่องราว คือ
ความอัศจรรย์อย่างใหม่เสียมาก ไม่ใครจะจับความที่ผู้ประทับ ประทับฟ้องสงมา^๑

๔. ความเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาศาสนธรรมการ

กาลกระทรวงธรรมการซึ่งชำระความภิกษุสามเณรณิกวินัยยังงม้อยู่ตามเดิม
แต่ต้องมีเจ้านายไปกำกับอยู่เสมอ เนื่องจากอธิบดีศาลนี้จักจะไม่ใครมีอำนาจเพียงพอ^๒
เหตุที่อธิบดีไม่ใครจะมีอำนาจเพราะ ตามกฎหมายตราสามดวง ผู้มีตำแหน่งสูงส่ง
ในกรมธรรมการสังฆการีก็ออกอุทธรณ์เสด็จสเรนทราธิบดีศรีสุภราชพิริยพาหนะ มี
ศักดินาถึง ๑๐,๐๐๐ ไร่^๓ นับว่าเป็นขุนนางผู้ใหญ่ และการจะตั้งเจ้าหน้าที่ในกรม
นี้ก็ต้องให้เป็นผู้ที่ถนัดทางสงฆ์ภิกษุ ก็จะต้องใช้คนที่เคยบวชอยู่นาน ๆ แต่คนที่บวชอยู่
นาน ๆ ก็มักจะ "... เรอร่างมงามไปไม่สมควรเป็นขุนนางผู้ใหญ่ ..." ^๔ ดังนั้นการ
จะตั้งให้พระยาพระเสด็จศักดินาสูง ๆ มีอำนาจมาก ๆ เช่นนั้นจึงไม่ไ่ก่ตั้งกันมานาน แต่
ใช้วิธีให้เจ้านายไปกำกับแทน^๕

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกฤษฎีกาในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชวินิจฉัยการปกครองแผนดิน
หน้า ๒๔

^๒ก.

^๓มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๔๗

^๔พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ก. หน้า ๓๑

^๕ก.

กตี่ที่เป็นความพระภิกษุสามเณรนี้ ถ้าเป็นเรื่องสำคัญ เช่นเป็นความปาราชิก พระมตาภษัตรีบก็จะทรงตัดสินเอง ไม่กอบจะได้ให้ลูกขุนปรึกษาวางบทตามปกติ

๕. ความเปลี่ยนแปลงของศาลกรมพระศรีสวดี

ศาลกรมพระศรีสวดีหรือศาลกระทรวงสัสดีนี้ยังงมอยู่ แต่คดีเล็กไพร่หัวเมือง ไม่ไกรจะมีตัดสินเพราะกลายเป็นคดีขอพรเรื่องราวไปขึ้นศาลกระทรวง เจ้าสังกัดไปเสีย ตลอดเวลา กตี่ที่ศาลกระทรวงสัสดีไคตัดสินมักจะเป็นความเรื่องราวเสียมากกว่าความ ประทัมฟ้อง และเมื่อจะตัดสินอธิบดีกรมสัสดีก็จะตัดสินเองโดยอาศัยพระราชบัญญัติ ประกาศ และตัวอย่างกาคัดสินเหล่านี้สะสบกั้มาเรื่อย ๆ ใ้มากมายจนกระทั่งลูกขุนไม่ทราบ ก็มีน้อย สำหรับคดีของศาลกรมสัสดีที่จะส่งไปให้ลูกขุนชี้ขาดปรึกษาวางบทนั้นก็มียูบาง^๒

๑๐. ความไม่สมประสงค์ในการตั้งศาลกรมนา

ศาลกรมนาซึ่งเป็นศาลชำระความที่เกี่ยวข้องกับนา อยู่ภายใต้การดำเนินการทำนา และ ชาวในนา ไม่วากกันจะมีรูปเป็นแพง อาญา หรือนกรบาล ความหมายของการ ใ้มีศาลกรมนา นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อว่า "... ก็เพื่อ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๕

๒๓. หน้า ๒๕ และหน้า ๒๕

จะให้กรรมนามีอำนาจที่จะดับความทุกข์ร้อนของชาวนาไหมได้ช่วยการทำนา เป็นการบำรุง
ไร่นาเหมือนกับที่กรรมวังชำระความสมใน เพื่อจะให้เป็นการเร็วการสะดวก ..."^๑
แต่ความมุ่งหมายของการนี้ก็ไม่สำเร็จไปไ้เพราะความกรรมนั้นก็ยังเป็นเช่นเดียวกับกต
ความของศาลอื่น ๆ อยู่เ็นเอง ก็ยังชักช้า^๒ เพราะต้องผ่านชั้นตอนต่าง ๆ เช่นเดียวกับ
กับอรรถคดีประเภทอื่น ๆ อยู่ เมื่อเป็นดังนี้เราก็อาจกล่าวไ้ว่า การตั้งศาลกรรมนาขึ้น
ในสมัยอยุธยาและพยายามให้ตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ล้มเหลว แต่ก็ยังไม่
มีใครจะคิดแก้ไขอย่างใดจนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๑. การเลิกศาลกรรมนา

ศาลแพษาซึ่งตั้งขึ้นเพื่อจะชำระความประเภท "... หากันว่าเปนกระสือจะกละ
กระทางฉมกฤษคดียาอาคมโสหวานยา แล ห่าเสนห่ายาแฝดยาเมา แลรีกลเลียบสารพัด
ทำทั้งปวงประการใดแต่ที่หนีถึงตาย ..."^๓ ก็เป็นอันต้องเลิกไป เพราะไม่มีใครจะมีพ้อง
หากันควความเช่นนี้ บางครั้งมีอยู่บ้างก็มักจะกลไปอยู่ในศาลกรมพระนครบาล หรือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๔

^๒ก.

^๓มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๖ หน้า ๑๓๔

ศาลอื่น ๆ แล้วแต่ปรักปรำจะชักนำไป การที่ศาลต้องล้มไปทั้งศาลโดยที่ยังมีชื่ออยู่ในพระธรรมนูญ เช่นนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงถึงความไม่เหมาะสมของระบบที่มีอยู่ได้เป็นอย่างดี นอกจากความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ระหว่างเวลาเกือบ ๓๐๐ ปี หลังจากตราธรรมนูญกระทรวงศาลแล้วนั้น ยังคงมีการตั้งศาลใหม่ ๆ เพิ่มเติมอีกเพื่อให้เพียงพอับปรักปรำที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เรื่อบางครั้งก็เป็นศาลที่ตั้งเป็นพิเศษเพื่อชำระอรรถคดีบางประเภทที่มีชุกชุมขึ้น ศาลที่ตั้งขึ้นใหม่เหล่านี้มีเรื่องราวโดยย่อดังต่อไปนี้

๑. ศาลเพิ่มเติมในกรมท่า

แต่เดิมศาลกรมท่าตามพระธรรมนูญมีอยู่ศาลเดียวคือศาลขุนพิณิจิราช ซึ่งเป็นปลัดนั่งศาลกรมท่า กักคินา ๔๐๐^๒ เท่ากับปลัดนั่งศาลกรมอื่น ๆ ศาลกรมท่าเวลานี้พิจารณาความที่จำเลยเป็นชาวต่างประเทศดังกล่าวมาแล้ว แต่ต่อมาอาจเป็นด้วยอรรถคดีมีมากขึ้น การติดต่อกับชาวต่างประเทศมีมากขึ้น และมีชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนและแขก เข้ามามากขึ้นในประเทศไทยมากขึ้น จึงต้องตั้งศาลว่าความเกี่ยวกับชาวต่างประเทศเพิ่มขึ้น ศาลกรมท่าที่ตั้งเพิ่มขึ้นใหม่นี้มี ๓ ศาล ดังต่อไปนี้

ก. ศาลกรมท่าชาย มีหน้าที่พิจารณาคดีระหว่างชาวจีนกับชาวจีน

ข. ศาลกรมท่าขวา มีหน้าที่พิจารณาคดีระหว่างแขกกับแขก หรือแขกเป็น

จำเลย^๓

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชวินิจฉัยการปกครองแผนดิน

หนา ๒๕

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๖๖๖ เล่ม ๑ หนา ๑๔๔

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ก.

อันที่จริงถึของชาวจีน และคดีเชกนี้ พระยาโชฎีกราชเศรษฐี ขุนนางกรมท่าฝ่ายจีน และพระยาจุฬาราชมนตรี ขุนนางกรมท่าฝ่ายแขก^๑ ก็เคยทำหน้าที่รับคำอุทธรณ์อยู่บ้าง แต่หาไม่สามารถพิจารณาให้ลุล่วงไปได้ ลึกความก็อาจไปร้องเรียนยังเสนาบดีกรมท่ากลางไค้อก* และสำหรับกรมท่าชายและกรมท่าชวา^๒ ถ้าหากเป็นคดีที่ผลประโยชน์มาไหวแล้วก็สามารถนำสำนวนไปหารื้อลูกขุนไค้โดยตรงที่เดียว ไม่ต้องเกี่ยวของกับเสนาบดีกรมท่าอีก^๓

ก. ศาลต่างประเทศ ศาลนี้เป็นศาลที่ตั้งขึ้นใหม่หลังจากมีการทำสัญญาทางไมตรีกับนานาประเทศแล้ว ถือเป็นศาลรับสั่ง และ "... มีอำนาจที่จะพิจารณาความที่โจทก์เป็นกนตางประเทศไม่ว่าความแพ่งอาชญากรรมลอบยาโค ลูกขุนไม่ไค้สั่งฟ้องไม่ไค้ปรึกษาชี้ขาดเหมือนศาลอื่น ๆ กงสุลส่งฟ้องขึ้นมาแล้วก็รับพิจารณา ..." ^๓

สำหรับการตัดสินในศาลต่างประเทศนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า "... การที่จะปรึกษาคัดสินลงโทษเป็นสิทธิขาดในลกชั้นนี้เดียวซึ่งยกตำแหน่งขึ้นใหม่ เป็นพระพิพากษานานาประเทศกิจ เมื่อความนั้นจะทองอุทธรณ์อุทธรณ์มาที่เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ๆ มีอำนาจที่จะตัดสินยกถอนคำตัดสินเกิมนั้นไค้

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน
หน้า ๕๕ และ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๒๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๑๘๐ - ๑๘๑

*เทศที่มีกรมท่ากลางขึ้นนี้เข้าใจว่า เพราะมีการตั้งกรมท่าชายและกรมท่าชวาขึ้น
นั่นเอง ทำให้กรมท่าเดิมต้องเรียกว่ากรมท่ากลางไป

^๒พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ก.

^๓ก.

เป็นกาลเกี่ยวซึ่งไม้ไผ่เกี่ยวของกับลูกขุน ๓ กาลหลวงเลย"^๑

๒. กาลรับสั่งชำระความลักข่างมาโคกระบือ

กาลนี้แยกมาจากกรมพระนครบาล เพื่อให้กรมพระตำรวจชำระความ
นครบาลที่เกี่ยวข้องกับข่างมาโคกระบือ ก็คดีที่เป็นเรื่องลักข่างมาโคกระบือนั่นเอง
เหตุที่ต่งศาลขึ้นก็เพราะครั้งหนึ่งเคยมีคดีลักข่างมาโคกระบือชุกชุมขึ้น ต่อมาศาล
ขึ้นชำระกันเป็นพิเศ แลแล้วก็ไม้ไผ่เล็กลงไป คงตั้งอยู่ต่อมาเรื่อย ๆ จะเห็นได้ว่า
อำนาจหน้าที่ของศาลใหม่นี้ใกล้เคียงกับกาลกรมนามาก และควยเหตุนี้ทำให้เกิดการ
สับสนหน้าที่กันอบบาง ทั้งนี้เพราะกรมฯ เข้าใจว่าคดีที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโคกระบือจะ
อยู่ในศาลใหม่ทั้งสิบ แลแท้ที่จริง ศาลนี้เป็นศาลที่แยกมาจากศาลนครบาลชำระความ
โคกระบือที่เป็นความนครบาลเท่านั้น กาลนี้เป็นกาลรับสั่ง มีเรื่องราวชักของอย่างใด
ก็กราบบังคมทูลโดยตรงได้ แลลูกขุนก็ยังมีหน้าที่เกี่ยวข้องอยู่ ไม้ไผ่แยกกันไปเสียที่เกี่ยว
อย่างศาลตางประเทศที่กล่าวมาแล้ว^๒

๓. ศาลราชกระบือ

กาลนี้ต่งขึ้นเพื่อชำระคดีที่พระบรมวงศานุวงศ์เป็นโจทก์หรือจำเลยทุกชนิด ยกเว้น

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชโองการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

แต่ที่เป็นเรื่องถึงเสียชีวิตเท่านั้น วิธีการชำระความก็ดำเนินแบบเป็นญชำระความแต่อย่าง เดียว ส่วนการปฎิภาชีชาคเป็นหน้าที่ของลูกขุนเช่นเดียวกับศาลแบบเดิมทั่วไป เหตุที่ ศาลราชตระกลนขึ้นก็เพราะในระยะหลัง ๆ มานี้ เจ้านายและเชื้อสายในราชวงศ์ จักรมีมากขึ้นทุกที อรรถคดีที่เจ้านายและเชื้อสายเขาไปเกี่ยวของในฐานะโจดกจำเลย ก็มีมากขึ้น จำเป็นต้องตั้งศาลขึ้นชำระให้เป็นสัดส่วนทางหาก แต่วิธีการชำระความและ กฎหมายก็ยังงงไขเช่นเดียวกับศาลอื่น ๆ ทั่วไป

ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม

จะเห็นได้ว่า ระบบการศาลไทยที่ปรากฏอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุล จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนจะมีการปฏิรูปนั้น ก็เป็นระบบการศาลเดียวกับที่โสมมาตั้งแต่สมัย กรุงศรีอยุธยาตนเอง แต่มีการเพิ่มเติมบางส่วนขึ้นอีกเพื่อให้ทันกับสภาพการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคหลัง ๆ นี้ และในขณะเดียวกัน บางส่วนของระบบการศาลอยุธยาหัก หายไปเอง เพราะไม่มีที่จะใช้ไต่ เช่นศาลกรมแพทยาเป็นต้น ทั้ง ๆ ที่พยายามแก้ไข ปรับปรุงระบบเดิมให้ใช้แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไต่เรื่อย ๆ ไปเช่นนี้อยู่แล้ว แต่กรันมา ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ก็ยังพบวามดลเสียของระบบที่เก่าแก่นี้ปรากฏชัดออกมาในรูปแบบใหญ่ ๆ สองประการคือ ความล้าชา และเรื่องของการที่ ฝ่ายบริหารเขามากวากายกับอำนาจตุลาการ สองเรื่องนี้มีรายละเอียดดังนี้คือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

๑. ความสับสนอลาชา

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ระบบการศาลไทยตามแบบเกิมนั้นยุ่งยาก สับสนมาก มีศาลหลายศาลที่เกิดปัญหาว่ามีขอบเขตอำนาจเพียงใด ขอบเขตอำนาจศาลหลายศาลล็กกันซ้ำซ้อนกันอยู่ เช่นศาลกรมพระนครบาลขยายอำนาจครอบคลุมคดีที่ควรขึ้นศาลกรมแพทยาเขาไปกวย และศาลรับสั่งชำระความลักข่างมาโคกระป้อมมีอำนาจบางส่วนซ้ำซ้อนกับศาลกรมนา เป็นต้น

การที่สมัຍุรยาจักให้ศาลกระลาการชำระความไปสังกัดอยู่กับเสนาบดีอธิบดีกรมต่าง ๆ นั้นอาจเฝ้าให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ระยะเวลาการไต่รับการกวดขันจากอธิบดีโดยตรงยอมจะทำงานเข้มแข็งขึ้น บิดพลิ้วไม่ไ้ และอำนาจในการเกาะกมศความก็จะไ้แข็งแรงเป็นทีเกรงกลัวของราษฎรมากขึ้น ทำให้ศความไม่สามารถหลีกเลี่ยงไ้ แศครันอยู่ ๆ ไป ความเข้มงวดของอธิบดีเฝ้าสังกัดศาลก็ลดหย่อนลงตามเวลาปล่อยให้เป็นหนาที่ของกระลาการในศาลและลูกขุนชำระความและพิพากษากันไปเอง ความรวดเร็วในการชำระของกระลาการก็ลดลง และยิ่งอรรถคดีปีมากขึ้น ลูกขุนซึ่งต้องรับพิจารณาทุกคดีก็ทำงานไม่ทัน อรรถคดีต่าง ๆ ก็คั่งค้างมากขึ้น^๑ การแก้ไขในเรื่องนี้แยกไ้เป็นสองทางคือ

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

ก. ให้อธิบถ์รับเรื่องราวกล่าวโทษอรรถตระกูลการในศาลนั้น ๆ ได้

การที่ให้อธิบถ์รับเรื่องราวกล่าวโทษอรรถตระกูลการในศาลนั้น ก็เพื่อให้ความ
 ร่องเรียนเกี่ยวกับตระกูลการหมกไป ไม่เป็นที่เคื้อครอนแถมราษฎรถึงกล่าวมาแล้ว การ
 หาระความในศาลรับเรื่องราวของอธิบถ์นั้นก็ใช้วิธีเรียกความและความเคิมจากหัวเมือง
 ไหมมากรุงเทพฯ และกำหนดการชำระกันที่กรุงเทพฯ แต่บางทีความไม่ต้องการให้
 เรื่องเคื้อครอนมากก็มีการยอมความอรรถตระกูลการไประหว่างความผรวงเรียนกับเจ้าหน้าที่
 ฌเป็นจำเลย แต่ถึงกระนั้นก็เคิมระหว่างความก็จะยังกอดยทศาลของ เสนาบถ์ที่กรุงเทพฯ
 นั้นเอง ยังยักเยื้อไปส่วไร้งไปาย ๆ ใด ในสวนกความเองก็มีอยมากที่พอเห็นคดีของ
 ตนทำหจะเปลี่ยนพล่าก็อรรถตระกูลการเสนาบถ์เสียเลย เพราะถึงอย่างไรก็วางใจไควา
 "... ถ้าความอรรถตระกูลการใดที่ไคสกัน ความนั้นก็ไม่แลลงไค ..."

การให้เสนาบถ์รับเรื่องราวกล่าวโทษอรรถตระกูลการไคนี้เป็นการแย่งอำนาจ
 ศาลอรรถตระกูลการแล้ว แต่บางครั้งก็มีปฏิบัติการบางอย่างที่ช่วยสง เสริมให้การแบ่งความจาก
 ศาลอรรถตระกูลการมาเป็นของเสนาบถ์นี้ไปโดยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น บางคดีไคทกไปฟ้องร้อง
 กล่าวโทษตระกูลการคอสเสนาบถ์ เสนาบถ์มีเหตุผลบางอย่างก็ไคยอมชำระ กรันไคทก
 ไปฟ้องศาลหลวงอันเป็นที่รับฟ้องทั่วไปคามปกติ ฌประทับก็จะประทับไปยังศาลของ
 เสนาบถ์คามแบบใหมอยันนั้นเอง ไม่ประทับไปศาลความอรรถตระกูลการศาลหลวงคังเคิม^๒ ซึ่ง
 ที่จริงหากจะประทับไปศาลอรรถตระกูลการเคิมก็ไม่มีขอหามอันไค เมื่อเป็นเช่นนั้นก็อรรถ

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๗ - ๒๘

^๒ก. หน้า ๒๗

ก็ไปอยู่ในอำนาจเสนาบดีโดยเด็กชาค ทั้งนี้โดยยกเว้นอุทธรณ์เคราะห์ลาการก่อการหลวง
ของคดีที่เกิดขึ้นในกรุง

จะเห็นได้ว่าความพยายามที่จะให้บรรดาคดีเสร็จรวดเร็วโดยให้เสนาบดีช่วยชำระ
ความอุทธรณ์ไม่ไฉนผลตามที่ตั้งใจไว้เลย

ข. ให้มีแม่กองสำหรับรับเรื่องราวตรวจคำปรึกษาของลูกขุน

คดีที่อยู่ในรูปคล้ายกับอุทธรณ์อย่างหนึ่งก็คือความร้องเรียนเพื่อคัดความเห็นว่าลูกขุน
พิจารณาบังคับไปไม่ถูกต้องตามกฎหมาย อรรถคดีรูปนี้แต่เดิมเจ้าทนายจะไปทูลเกล้าฯ
ถวายฎีกาโดยตรง^๑ ต่อมาอาจเป็นเพราะพระราชภาระมากขึ้น จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมสารนิติเป็นผู้บังคับบัญชาลูกขุนทั้งหมด และเรียกว่าเป็น
แม่กองความรับเรื่องราวร้องทุกข์กล่าวโทษลูกขุนเคราะห์ลาการ^๒ ต่อมาพระยาธรรมสารนิติ
ถึงแก่กรรมใน จ.ศ. ๑๒๔๐ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิพิธโภคัยสุวรรณ
เป็นแทน และเลื่อนยศเป็นพระยาราชภักดี^๓ แม่กองที่ตั้งขึ้นไว้นี้ก็เพื่อป้องกันมิให้ลูกขุน

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน

หน้า ๒๓)

^๒พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในสมัยนั้น เล่ม ๑

หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑

^๓ก. หน้า ๑๒๑

ทำงานผิดพลาด เมื่อมีขึ้นเรื่องราวกล่าวโทษคาปรักขาทของลูกขุน แม่กองนี้ก็จะเรียก
 ส่วนและคำปรึกษาของลูกขุนมาตรวจ^๑ แต่การตั้งแม่กองนี้ก็มีผลเสียต่อเนื่องไปอีก
 ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

"... กว่าจะไต่มาตรวจและตรวจแล้วแต่ละเรื่องก็ช้านาน ถ้าจะตรวจเห็นว่า
 ลูกขุนว่าชอบลงเนื้อเห็นไปควยก็มีอำนาจเท่ากันกับเป็นลูกขุนอีกชั้นหนึ่ง ไม่มี
 อำนาจที่จะบังคับกับความที่ไม่ยอมมาเสียแต่คำลูกขุนนั้นให้ยอมอย่างไรได้ เพราะ
 ถ้าจะมารองฎีกาตัดสินคดีชอบก็จะมีโทษขึ้นเดียวเท่ากับที่ไม่ฟังคำพิพากษาชอบของ
 ลูกขุน ถ้าแม่กองเห็นควายไปอย่างอื่น ก็เป็นของที่ลูกความจะสงสัยว่าแม่กอง
 ว่าอย่างหนึ่ง ลูกขุนว่าอย่างหนึ่งมารองฎีกา เมื่อรองผิดก็มีโทษเพียงไม่ฟังคำ
 ปรึกษาที่ชอบเหมือนกัน แม่กองลูกขุนก็ไปเป็นการมีประโยชน์อันใดสักอย่างเดียว
 ความจะแล้วควยแม่กองสักเรื่องหนึ่งก็เกือบจะไม่ถึง เว้นแต่ขึ้นสำหรับจะให้
 ลูกความชักจูงควายไปหาอีกชั้นหนึ่งเท่านั้น ส่วนความที่จะแล้วไต่จริงนั้นคงมา
 แล้วอยู่ชั้นถวญฎีกาโดยมาก ..."^๒

จะเห็นว่าไม่ว่าจะหาทางแก้ไขกันไปอย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดคือความต่าง ๆ
 ก็หาทางไต่ขึ้นไปถึงชั้นทูลเกล้าฯ ถวญฎีกาจนได้ วิธีแก้ไขต่าง ๆ ที่จะให้คดีความเสร็จ
 รวดเร็วและไม่เป็นพระราชภาระ กลับกลายเป็นเครื่องถ่วงหน่วงเหนี่ยวให้บรรลุลดดีเสร็จ

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน

ชาลงไปอีก และด้วยเหตุที่ความมีทางหลวงเหนียวไปได้เรื่อย ๆ จนในที่สุดถึงทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เช่นนี้ จึงทำให้ฎีกามีมากถึงเดือนละ ๑๒๐ - ๑๓๐ ฉบับ^๑ พระมหากษัตริย์ก็ทรงใช้วิธี "... แจกพระราชทานให้ตำรวจชำระเป็นศาลรับแจ้ง ก็ชำระเรื่องไปทั้งความอุทธรณ์และความเดิมบ้าง ชำระแต่ชั้นอุทธรณ์บ้าง แจกให้เสนานักตามกรมไปวากลาวชำระบาง ..."^๒ แล้วทรงตัดสินด้วยพระองค์เอง ในระยะที่ทรงยังไม่มีราชการมากก็ทรงพอจะตัดสินตามที่ได้ชำระกันมานั้นไต่ถาม แต่เมื่อค่อย ๆ มาราชการมากขึ้นก็ไม่อาจตัดสินคดีมากมายเช่นนั้นได้ทัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นอธิบดีตรวจฎีกาเมื่อ ร.ศ. ๑๐๔^๓ แต่ถึงกระนั้นก็ปรากฏว่า "... กรณัคดีกันไปข้างเรื่องความก็ไม่ยอมตามกาคัดสินนั้น กลับเข้ามาถวายฎีกากล่าวโทษพระลาการศาลฎีกาจนต้องตรวจคดีเอง ซึ่งจะเป็นอันช้าเร็วใดก็มี ..."^๔ การที่ความทูลเกล้าฯ ถวายฎีกากล่าวโทษพระลาการศาลฎีกาอีกนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากโกลาหลขึ้นมาก กว่าจะแก้ไขได้สำเร็จก็หลังจากตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้วถึงเก้าปี พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเล็งถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

"... เกิดโกลาหลขึ้นด้วยมีฎีกาอุทธรณ์กรรมการฎีกาขึ้นอีก ราษฎรเรียกกันว่าฎีกาแก้ไขเถาะ คือเกิดอุทธรณ์ได้อีกชั้นหนึ่งแปลกมา กันทั้งเมืองเหมือนกันว่า

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน
หน้า ๒๔

^๒ค.

^๓ประมวลกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๐ กฎหมาย จ.ศ. ๑๒๔๐ - ๑๒๔๙

หน้า ๒๓๐ - ๒๓๑

^๔พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ล.ก. หน้า ๒๔

ส่วนความไม่มีที่สุดแล้ว คนที่ต้องถูกเคียดกรอนกว่าจะไถ่ความทุกข์นานนักฤา
ไม่เลย การเจ็บช้ำเกิดขึ้นตั้งแต่ประมาถถึง ๕ ปี คือระหว่างพ.ศ. ๑๑๕ และ
๑๑๘ แต่ในศก. ๑๑๗ ทรงพระกรุณาโปรดมีประกาศเปลี่ยนตัวกรรมการทั้งสำหรับ
วิธีฎีกายังหาเปลี่ยนไม่ จนปี ๑๑๘ การทั้งหลายนี้อังไม่หายไไปอย่างไร จน
ปี ๑๑๘ นั้นเป็นอันตกลงห้ามฎีกา ให้ฎีกาเป็นศาลที่สุดในเมืองไทย ..."^๑

ความลาขานวรายของระบบการศาลไทยก่อนการปฏิรูปในบางกรัง เป็นด้วยเรื่อง
ที่ไม่ว่าเชื่อว่าจะมีขึ้นไค่ ตัวอย่าง เชน

"... การที่ให้อธิปไตยในกรมต่าง ๆ กำกับศาลและรับเรื่องราวใดแล้วกระทำการ
จะปัดหมายเอาความมาว่าความ บางทีก็ไม่ไต่ถามว่าความ คอยชักขวาง
แอบอิงอยู่ในท่านผู้มีอำนาจเป็นรรคาศักดิ์ และถือเสียเองบ้าง อธิปไตยเป็นม
นังกับศาลนั้น ๆ ก็ไม่บังคับบัญชาตลอดไปใด พระเจ้าแผ่นดินทรงให้ตำรวจเป็น
รัชชกิจของ ซึ่งกระทำการเอาขึ้นปรึกษาทุกชน ๆ เห็นว่าเป็นจักษของแล้วจึงไต่สง
มาใหม่รัชชกิจของ ตำรวจรัชชกิจของนั้นไปเกาะจำเลยส่งศาลตามกำลังชนปรึกษา
ถ้ายังไปทำการไม่ตลอดใดก็ตองกราบบังคมทูล ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเอะอะเอง
จึงไต่ถามว่าความ ..."

ทางที่ความจะเกิดว่ าคคีำเนนไปขำหรือไปไมไ่ เลยนันจะเห่นวามีมำกเหลือ
เกิน กคคิกำงควำมำกขึ้นทุกที่ จนในสมบัพรเบพำสมเก็จพระจุลจอมเกลำเจำอยุ่หวั่น

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติแม่กบมัน เล่ม ๒
หน้า ๘๘๑

๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน
หน้า ๒๔

ระยะก่อนการปฏิรูปการศาล แพทย์จะกล่าวไว้ว่า ผู้ใดกระทำความผิดอย่างสามัญทั่วไปแล้ว แพทย์จะต้องถูกลงโทษ เพราะมีทางจะชักพาคดีเขื่อนแซงจนกระทั่งหาตัวพิพากษาที่สุดไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ที่กระทำความผิดยอมได้โดยง่ายไม่คงสงสัย บานเมืองก็ยอมหาความสงบเรียบร้อยไม่ได้

การที่ระบบการศาลเดิมของไทยเรากวณสืบสนเช่นนี้ และที่ยอมรับใช้กันมาเป็นเวลาหลายร้อยปีนั้นสาเหตุจะเป็นอย่างใดสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ กล่าวคือ "... ตามกะติกฎหมายของไทยที่เปนมามากเดิม ผิดกับกะติกฎหมายของฝรั่งสำคัญอย่าง ๑ ก็ตามกฎหมายเดิมของเรานั้น ท่านตั้งเพื่อเพ่งเล็งเอากฎหมายเป็นใหญ่ในทางฉรรบ ไม่ไว้เนื้อเชื่อใจทั้งตุลาการแลสกความ ต้องให้คอยตรวจตรา สอดสวนกันทุกอย่าง ..."๑ อันที่จริงเจตนาเช่นนั้นนับว่าเป็นเจตนาที่ดี กวรแก่การยกย่องแต่เป็นพื้นาเสียค่ายก็กลายเป็นช่องทางให้ฉุทธิชักฉกฉวยได้ก็ว่าได้จนจะเสียเปรียบนั้นชักฉาและอาจถึงไม่จบสิ้นไค้ดังกลาวมาแล้ว

๒. อำนาจบริหารเขามาภาวกายกับฝ่ายยุติธรรม

ทั้งอำนาจบริหารและอำนาจตุลาการต่างก็เป็นอำนาจสำคัญในการปกครองสังคม แต่ถ้าวากอำนาจสองอำนาจนี้มารวมกันอยู่ในมกกลเพียงคนเดียวหรือกลมเกลียว หรือมีการกาวกายซึ่งกันและกันแล้วยอมทำให้สังคมหมิ่นเหมตอความไม่เรียบร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรณีของระบบการศาลไทยสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปนี้ จะเห็นไควาก

๑ สุจริต ถาวรสุข การจัดศาลหัวเมืองครั้งแรก พิมพ์ในงานถวายผ้ากฐิน

พระราชทานของกระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเล็กและเบาวชนกลาง สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ กับ ศาลแขวงพระนครธนบุรี ๗ วักราชฉาติการาบ ๑๖ พฤศจิกายน

พระธรรมทูตทั้งแปดสมัยอยุธยาว่ากรมกระหรงทาง ๆ มีศาลในสังกัดของตนมากมาย การไต่สวนในศาลเหล่านี้ขึ้นอยู่กับบัญชาของอธิบดีเจ้ากรมกระหรงนั้นโดยตรง ศาลตามเมืองก็เช่นกัน เจ้าเมืองซึ่งเป็นผู้บริหารมีอำนาจบังคับบัญชาตราการโดยตรง และยังมีอำนาจพิจารณาแก้ข้อหยาในหัวเมืองอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ความยุติธรรมที่เป็นธรรมจริง ๆ อาจต้องถูกบิดเบือนไปได้ คงที่เสด็จในกรม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ตรัสไว้ว่า "... อำนาจพิจารณาพิพากษาคืออยู่ในมือพระการ*นั้นไซ้ไม่ไ้ มีแต่จะเกิดรายขึ้นเสมอ ๆ ..."๒ สำหรับเหตุผลที่ไม่ควรให้ฝ่ายบริหารเข้ามายุ่งเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมนั้น พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์อธิบายไว้ว่า

"..... ถ้าฝ่ายพระการ เข เกี่ยวข้องในการพิจารณาพิพากษาคดีแล้วไม่เป้น ผลดี พระการ เป้นผู้มีความคิดแจะไ้ ระเบียบการ เค้นสควกและ เป้นไปตามที่ตน กิดเห็นว่าเป็นการดีเป้นการถก บางทีไม่ไ้ระฤกว่ามีบทกฎหมายอยอย่างไร ฝ่ายตุลาการ เป้นผู้ที่ไ้เลาเรียนทีกษาวา กฎหมายของบานเมืองมีอยอย่างไร และจะไ้บังคับให้เป้นไปตามนั้น ..."๓

หลักกฎหมาย

ในการปฏิรูปการศาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หลักการหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือการ เปลี่ยนแนวความคิดจากการให้ศาลสังกัดอยู่กับฝ่ายบริหารแบบเดิมมาเป็นให้อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษา เมื่อครั้งที่กรุงกระหรง

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ หน้า ๑๓๑ - ๑๓๔

*"พระการ" ในที่นี้หมายถึงอำนาจบริหารนั่นเอง

๒ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในบัดยบัน

เล่ม ๑ หน้า ๑๔๖

๓ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ตำนารศาล หน้า ๑๐ - ๑๑

บุคิธรรมก็เน้นถึงหลักการเรื่องนี้^๑ นอกจากนี้ การปฏิรูปการศาลหัวเมืองซึ่งทำให้
 กวบกับการปฏิรูปการศาลส่วนกลางนั้นก็ดำเนินถึงเรื่องนี้ด้วย ดังจะเห็นได้จากการ
 ประชุมเทศาภิบาลครั้งที่ ๙ เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๘ ซึ่งประชุมกันด้วยเรื่อง
 "กล่าวอธิบายการจัดการศาลหัวเมือง" ในการประชุมครั้งนั้น พระยามหาเทพไคถาขันธ์
 ถึงทวามสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบุคิธรรมกับฝ่ายบริหารในส่วนภูมิภาคว่า "บันทึกการในศาล
 นั้นจะทำสิ่งใดผิดพิพาทของเจ้าหรือชาหลวงเทศาภิบาลก่อนหรือ"^๒ สมเด็จพระมหาคัมภีร์
 ราชานาถเมื่อยังทรงเป็นกรมหมื่น ทรงตอบว่า "ถ้าเป็นฝ่ายพระการแลวดองหรือ ถ้า
 เป็นหน้าพิพาทการ คือพิจารณาตัดสินยกยบลองโทษเหล่านี้ไปเกี่ยวกับชาหลวงเทศาภิบาล"^๓
 จะเห็นได้ว่าทวามไปเฉพาะสมของระบบการศาลเดิมทั้งสองค่า คือค่าความ
 สัมสนลาชา และค่าที่อำนาจบริหารเขาเขากวาทกายไคงานนี้ ทำให้ศาลไทยระยะก่อน
 การปฏิรูปปั่นป่วน และยากที่จะวางใจในความยุติธรรมได้ ทวามพยายามแก้ไขปรับปรุง
 ที่ไคทาลงไปเพื่อวางศาลต่าง ๆ เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป และเพื่อให้พิจารณา
 พิพาทชาไครวดเร็วขึ้นข้างนั้นก็ไคผล บางครั้งก็กลายเป็นเครื่องถ่วงให้ช้าลงไป
 เสียอีก นอกจากทวามระบบซึ่งกล่าวมาแล้ว ศาลไทยแบบเดิมยังมีความไม่เหมาะสม
 ในเรื่องวิธีการอีกด้วย ดังจะไคกล่าวถึงต่อไป

^๑ประกาศตั้งกระทรวงบุคิธรรม' ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ แผ่นที่ ๒

หน้า ๑๐

^๒สุจริต ถาวรสุข การจัดการหัวเมืองครั้งแรก พิมพ์ในงานถวายผ้ากฐิน

พระราชทานของกระทรวงบุคิธรรม ศาลคดีเล็กและเขาวชนกลาง สำนักงานอธิบดี
 ผพิพาทชาภาค ๑ กับ ศาลแขวงพระนครธนบุรี ๗ วักราชผาคีการาม ๑๒ พฤตจิกายน

๒๕๐๗ หน้า ๒๑

^๓ค.

ความไม่เหมาะสมของวิธีชำระความของศาลแบบเดิม

วิธีการทางการศาลต่าง ๆ ที่ไทยเราใช้กันอยู่ก่อนการปฏิรูปการศาลนั้นอาจเหมาะสมกับสังคมและแนวความเชื่อ ความนึก แบบเดิมของเรา แค่ว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สภาพสังคมและแนวความนึกของมนุษย์เปลี่ยนไปอีกมาก วิธีการทางการศาลต่าง ๆ ที่เราใช้กันอยู่กลายเป็นของล้าสมัยไปอย่างเห็นได้ชัด ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการอันล้าสมัยที่สำคัญ ๆ ในสามเรื่อง คือ 1. ความไม่เหมาะสมของแนวการนำสืบพยาน หรือ วิธีพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่กล่าวอ้าง 2. ความไม่เหมาะสมของระบบจารีตกรบาล และ 3. ความไม่เหมาะสมของทฤษฎีการลงโทษ สำหรับเรื่องสุดท้ายนั้นเป็นการวิเคราะห์วิธีการที่ศาลไทยสมัยนั้นปฏิบัติในการลงโทษออกมาเป็นรูปทฤษฎีซึ่งจะพบว่ายังบกพร่อง และควรแก้ไขโดยเร็ว

๑. ความไม่เหมาะสมของแนวการนำสืบ

ตามแนวคิดที่ถือกันว่าถูกต้อง และแพร่หลายทั่วไปในปัจจุบันนั้น ผู้พิพากษาจะถือไว้ก่อนว่าจะเลยในคดีอาชญากรรมบริสุทธิ จนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ว่าเลยมีผิดจริง กล่าวจึงจะถือว่าเลยนั้นผิด (การศาลของไทยปัจจุบันก็ยึดแนวความคิดนี้เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ก็จึงเห็นได้จากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งเราใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ในมาตรา ๒๒๗ กล่าวว่า "ให้ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยชี้ว่านักพยานหลักฐานทั้งปวง อย่างพิพากษาลงโทษจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำความจริง และจำเลยเป็นเหตุระทำความผิดนั้น"๑ ตามนัยแห่งมาตราที่กล่าวถึงนี้ จะเห็น

๑ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หน้า ๗๘

ไ้กว่าในชั้นแรกศาลจะต้องแก้ไขเสียก่อนว่ามีการกระทำซึ่งเป็นความผิดเกิดขึ้นจริง ๆ แล้วในอันที่ต่อไป ก่อนลงโทษจำเลย ศาลก็คงแน่ใจเสียก่อนอีกว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น มิใช่ผู้อื่นกระทำ หรือไมแนใจว่าจำเลยเป็นผู้กระทำ บังค่านั้น ในวรรคสองของมาตรา ๒๒๗ นี้ยังบ่าไว้ด้วยอีกว่า "เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย"^๑

แนวการพิสูจนข้อเท็จจริงในคดีอาญาที่เราถกกันว่าถูกต้องในปัจจุบันคือ โจทก์จะต้องเป็นผู้นำสืบ โจทก์จะตองนำสืบได้ไ้กว่าว่าเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น ศาลจึงจะลงโทษจำเลยได้ ในทางคดีแพ่งก็ยกแนวทางเช่นเดียวกันนี้ ถึงแม้จะได้จากมาตรา ๖ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกล่าวว่า "ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลทุกคนกระทำการโดยสุจริต"^๒

ส่วนการนำสืบในกระบวนการยุติธรรมของไทยก่อนการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กล่าวไ้ว่าตรงกับเข้ากับแนวทางที่ถกกันในปัจจุบันว่าถูกต้องและใช้กันอยู่ทุกวันนี้ กล่าวคือ (✓) ในสมัยนี้ระบบการศาลของไทยเราถ้ถือว่าเลยเป็นผู้กระทำผิดเป็นมติว่าเสมอ ศาลจะต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยกระทำความผิด ทั้งที่โจทก์กล่าวหา จนกว่าว่าเลยจะนำสืบให้หลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ให้ศาลเชื่อได้ว่าว่าเลยบริสุทธิ์ ศาลจึงจะยอมเชื่อว่าจำเลยไม่มีความผิด การให้หลักฐานพิสูจน์กันด้วยการค้านาก็ดี ลุยเพลิงก็ดี ตามที่มีในกฎหมายตราสามดวงนั้น ถึงแม้จะเป็นการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของควาว่าทั้งสองฝ่าย แต่หากเราพิจารณาแล้วจะเห็นไ้กว่า ในส่วน

^๑ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หน้า ๗๔

^๒ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๑ - ๒ หน้า ๕

หนึ่งก็เป็นการให้จำเลยพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของคนด้วยนั่นเอง การที่ให้จำเลยพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของคนด้วยเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า ศาลสมัยนั้นยึดแนวคิดที่ว่า จำเลยยอมจะกลายเป็นผู้ต้องหาไปในทันทีที่ถูกกล่าวหา

๒. ความไม่เหมาะสมของระบบจารีตนครบาล

เรื่องของจารีตนครบาลนี้ ได้กล่าวถึงการไต่สวนจำเลยในคดีนครบาลตามระบบ จารีตนครบาลมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยการศาลสมัยรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าเป็นระบบ ที่ก่อความทุกข์ทรมานแก่ผู้ต้องหาเป็นอย่างมาก พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ถึงกับตรัสไว้ว่า "... ในครั้งนั้นผู้ใดต้องหาเป็นความอาญาแล้ว ได้รับความเดือดร้อนอย่างที่สุด ..." การที่พวกเขาถูกล่ามโซ่จนหาอาหารรับประทานตามระบบ จารีตนครบาลอย่างเต็มที่ ไม่มีการลดหย่อนบ้างเลยนั้นอาจเป็นเพราะสมัยนั้น ราชการก็อยู่ในบังคับบัญชาของฝ่ายปกครอง เจาเฝ้าที่ฝ่ายปกครองอันมีเจ้าเมืองเป็นต้น ย่อมจะต้องการให้ระลาการช่วยบังคับเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษให้ได้ ระลาการก็ยอมต่อการให้บังคับบัญชาคือฝ่ายปกครองนั้นเห็นความดีความชอบ ก็บีบคั้นเอาทั้งจำเลยอีกคนหนึ่ง ในที่สุด ผู้พิพากษาระลาการก็กลายเป็นโจทก์ไปเสียเองพร้อม ๆ กับที่ทำหน้าที่ชำระความเอากับจำเลยด้วย^๒ การทั้งสินจึงตกหนักอับแก่จำเลย ไม่ว่าจะผิดหรือถูก

^๑พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในสมัยนั้น เล่ม ๒

ก็จะต้องเจ็บปวดทรมานเสียก่อน และถ้าใจไม่แข็งพอ ผู้บริสุทธิ์ก็อาจต้องรับสารภาพว่า กระทำความผิดนั้นก็ได้ เพื่อให้การทรมานเฉพาะหน้าที่กำลังประสบอยู่หยุดยั้งไปชั่วคราวก่อน

๓. ความไม่เหมาะสมของทฤษฎีการลงโทษ

ปัจจุบันนี้หลักที่จะยึดถือในการลงโทษก็มีแตกแยกกันไปต่าง ๆ แต่หากจะนำเอา แนวที่ส่วนใหญ่เห็นกันว่าเป็นแนวการลงโทษที่ถูกต้องที่สุดในปัจจุบันไปใช้เป็นมาตรฐานวัดความเหมาะสมของการลงโทษสมัยก่อนการปฏิรูปแล้วจะเห็นได้ว่ามีความไม่สอดคล้องในส่วน ทฤษฎีไม่น้อย แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงทฤษฎีการลงโทษในปัจจุบัน และแนวทางที่เรายึดถือเมื่อก่อนการปฏิรูปการศาลนั้น ใครจะกล่าวถึงความประสงค์ในการลงโทษเสียก่อน คงต่อไปนี้

ก. ความประสงค์ในการลงโทษ

ความประสงค์ในการลงโทษผู้กระทำความผิดกฎหมายนั้น พระยานิติศาสตราภิชานได้กล่าวว่ามีอยู่ ๔ ประการคือ

๑) เพื่อเป็นการปราบปราม* ให้คนร้ายตระหนักว่า การกระทำความผิด ย่อมจะต้องได้รับการลงโทษเป็นการตอบแทน

* Deterent

- ๒) เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ความผิดเกิดขึ้นอีก* เช่นการประหารชีวิตที่กระทำผิดร้ายแรง ยอมทำใจแนใจไว้ว่าการที่ผู้นั้นจะทำความผิดเช่นนั้นยอมไม่มีอีกแล้ว
- ๓) เพื่อเป็นการคัดค้านคนที่มีสันดานเป็นมั่วร้ายให้กลายเป็นคนดี**
- ๔) เพื่อชักใช้ความเสียหาย ที่ผู้เสียหายและสังคมรู้สึกว่าการทำความผิดใดสร้างขึ้น เช่นการที่ผู้กระทำความผิดใดทำความเจ็บปวดแก่ผู้เสียหาย หรือการที่ผู้กระทำความผิดใดสร้างความหวาดกลัวแก่ชุมชนทั่วไป เป็นต้น

ข. ทฤษฎีการลงโทษในปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้ความนึกเห็นเกี่ยวกับการลงโทษแบ่งออกได้เป็นทฤษฎีใหญ่ ๆ สองทฤษฎีดังต่อไปนี้

- ๑) ทฤษฎีเด็ดขาด*** ถือว่า "... เหตุและความมุ่งหมายของโทษอาญาอยู่ที่การตอบแทนแก่คน ... "๒ ขมมุขหรือรัฐจะตอบแทนผู้กระทำความผิดโดยการลงโทษตามความผิดที่ผู้นั้นประกอบขึ้น "... ตามทฤษฎีเด็ดขาดนี้ การลงโทษอาญายอมเป็นอิสระ

* Prevention

** Reformity

๑พระยานิติศาสตรไพศาลย์ หัวข้อเล็กเชอร์ธรรมศาสตร์ หน้า ๒๔ - ๓๑

*** Absolute Theory

๒หุยก์ แสงอุทัย "การลดอาชญากรรมโดยการออกกฎหมายกำหนดแนวทางให้ศาลใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษ" ขมมุขบทความทางวิชาการนิติศาสตร์และการต่างประเทศ หน้า ๒

จากการพิจารณาถึงความมุ่งหมายของการลงโทษ เพราะโทษอาญาย่อมเป็นการทำความเจ็บปวดหรือความเสียหายให้บุคคลกระทำความผิด เป็นการตอบแทนการละเมิดกฎหมายโดยความชั่วของเขา ..."

๒) ทฤษฎีสัมผัส* ตามทฤษฎีนี้ถือว่า การลงโทษอาญาไม่ได้ทำเพราะมีความผิดเกิดขึ้นจึงต้องทำ หรือเพื่อรักษาความยุติธรรมของโลก ดังที่กล่าวมาในทฤษฎีแก้ชรา หากแต่การลงโทษทางอาญานั้นหาไปเพื่อความมุ่งหมายที่จะให้เกิดประโยชน์ต่อไปอีก^๒ ทฤษฎีสัมผัสจะแบ่งออกได้เป็นอีกสามทฤษฎีคือ

ก) ทฤษฎีป้องกันทั่วไป** มุ่งให้การทำโทษที่จะมีขึ้นนั้นเป็นเครื่องเตือนให้บุคคลทั่วไปอื่น ๆ รู้สึกเกรงกลัว ไม่กล้ากระทำความผิดเช่นนั้นอีก^๓ แต่สำหรับทฤษฎีนี้อาจถามกันได้ว่า เราจะทราบได้อย่างไรว่าจะลงโทษผู้กระทำความผิดรุนแรงสักเพียงใด จึงจะทำให้คนอื่นกลัวเกรง ไม่กล้ากระทำความผิดเช่นนั้นอีก และอีกประการหนึ่งก็คือ น่าสงสัยว่า จะเป็นการเหมาะสมหรือที่จะเอาบุคคลหนึ่งมาลงโทษอย่างรุนแรง โดยที่ความผิดของเขาอาจไม่มากนัก แต่เราก็ทำโทษรุนแรงเช่นนั้นเพื่อที่จะให้เป็นตัวอย่างให้คนอื่นทั่วไปหวาดกลัว

*หยุด แสงอุทัย "การลดอาชญากรรมโดยการออกกฎหมายกำหนดแนวทางให้ศาลใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษ" ชุมนุมบทความทางวิชาการนิติศาสตร์และการต่างประเทศ
หน้า ๓

* Relative Theory

^๒ก. หน้า ๔

** General Preventive Theory

^๓ก.

ข) ทฤษฎีป้องกันพิเศษ* ทฤษฎีนี้มุ่งจะให้การทำโทษนั้นเป็นไปเพื่อป้องกันมิให้บุคคลกระทำความผิดนั้นกลับไปกระทำความผิดอีก โดยการลงโทษเท่าที่จำเป็น และประกอบกับการใช้มาตรการอื่นเข้าช่วยด้วย เช่น การอบรมสั่งสอนระหว่างครองโทษ เป็นต้น แต่สำหรับทฤษฎีนี้ก็มีข้อโต้แย้งอีกมาก เช่น ถ้าผู้กระทำความผิดหลบหนีการจับกุมไปได้ และกลับตัวเป็นปกติแล้ว เราก็จะไม่ลงโทษเลยที่เกี่ยวข้อง หรือ และบุคคลแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน หากเราจะลงโทษผู้กระทำความผิดเพียงเพื่อให้เขากลัวตน ในความผิดอย่างเดียวกัน การลงโทษย่อมจะต้องแตกต่างกันไปมาก สังคมทั่วไปอาจรู้สึกว่าเป็นการไม่ยุติธรรมก็ได้ ที่ผู้กระทำความผิดอย่างเดียวกันได้รับการลงโทษต่างกันมาก นอกจากนี้ยังมีข้อสงสัยอีกว่า มาตรการพิเศษเช่นการอบรมสั่งสอนเพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวนั้นเป็นสิ่งที่ได้ผลมากเพียงใด

ก) ทฤษฎีผสม** ทฤษฎีนี้ตั้งขึ้นด้วยความพยายามที่จะเอาทฤษฎีเด็ดขาด และทฤษฎีสัมผัสมาผสมผสานเข้าด้วยกัน กล่าวคือทฤษฎีนี้จะ "... พิจารณาทั้งในแง่บุคคลที่เกี่ยวข้องและสิ่งแวดล้อม เป็นการพิจารณาอำนาจหน้าที่ของโทษเป็นส่วนรวม ทั้งนี้โดยเอาจุดประสงค์ของโทษมาซึ่งนำหนักว่าควรจะให้การลงโทษเป็นไปเพื่อจุดประสงค์อันใด กล่าวคือ ในกรณีที่จุดประสงค์ขัดแย้งกัน ควรจะใช้ทฤษฎีเด็ดขาดและทฤษฎีสัมผัส จึงจะเหมาะสมมากที่สุด..."^๒ ผลจากการผสมระหว่างทฤษฎีเด็ดขาดและทฤษฎีสัมผัส ทำให้เราวางหลักการกว้าง ๆ ใดว่า ไม่ควรลงโทษผู้กระทำความผิดรุนแรงกว่าโทษที่เขา

* Special Preventive Theory

^๒ พุก แสงอุทัย "การลดอาชญากรรมโดยการออกกฎหมายกำหนดแนวทางให้ศาลใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษ" ชุมนุมบทความทางวิชาการ นิติศาสตร์และการต่างประเทศ หน้า ๒

** Vereinigungs Theorie

^๒ ก. หน้า ๗

๑) แนวคิดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น แนวคิดแบบศาสนามา ฟันโกมัน เชนนี้
มีอยู่มากในกฎหมายตราว่าดวง อันเป็นกฎหมายหลักของไทปโบราณ ตัวอย่าง เช่น
พระอัยการลักษณะโจรฉากรา ๕๕ กล่าววา

"... จาผู้โจจางวานใจผู้อื่นในเอาทอดคาบฉากราหุท ไชสาโหมแทงทาน
ดาชโหมแทงทานมีปากเจม ทาในไธเอาผู้โจจางวานแรมทานั้นจำกาไว แล
โหมมันถึงลงนั้นโดยกระบิลเจื่องทาน ฉาแชนแทงกายโหมมาผู้โหมแลนทานั้น
เสียโดยคาบตกไปตามกัน ฉาผู้โหมนี้ไปมาเวใจบ้านทรงพระกรุณาฆ่าที่เสีย
โหมจำใส่คาหังเนอโกไวเกเกื่อน แลแชนทวนควาควาเงโหมสกร* ๕๐ ที่
แฉวไปโหมแล"

หรือเช่นในพระอัยการลักษณะโจรที่เชนกัน มาตรา ๕๓ ก็กล่าวว่า "... ฌราย
โหมลงทานโหมไปไม่เสีย ทาผู้โหมมารายนั้นเสีย ฉามีโหมไปควย แฉเชื่อนนั้นไธ
พันแทงควย โหมสาเสียควย ฉาแชนสาเจมโหมตัวนี้เมื่อรายนั้นเสีย ๒

จากตัวอย่างทั้งสองด้วยกันนี้ จะเห็นได้ว่านักเรีการที่ว่า ฉาทำร้ายผู้อื่น
มากเจม ฌกระทำผิดก็ต้องไธรับโทษถึงบาดเจ็บหรือเคือครอยแฉกายควยประการทาง ๆ
ฉาผู้เสียหายถึงตาย ฌกระทำผิดก็ต้องคาบตกไปตามกัน นี้คือลักษณะของกฎหมายที่เิดชาด
โดยแ

๒) แนวคิดอย่างหนึ่งมีงกันทั่วไป แนวคิดในแบบตั้งมุงไธการลงโทษเป็น
การลงกันมิไธผู้จะกระทำความผิดเชนนั้นต่อไป เลิกความผิดที่กระทำนี้ เกาได้

* คือ "ฉกรรจ์" นั่นเอง

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๒๒ - โสภ ๒ หน้า ๓๒๒ - ๓๒๓

๒๓. หน้า ๓๒๔

ไม่ยาก เมื่อผู้ทั่วไปในกฎหมายไทยโบราณ การตัดมือตัดเท้ากระทำผิด ตักน้ำมือผู้กระทำผิด ตักศีรษะเสียไว้ที่ตะแลงแกง ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการแสดงความประสงค์อย่างเด่นชัดที่จะมีโทษอื่นเอาเยี่ยงอย่างอีกต่อไป การเอาขึ้นหาหยั่งประจานดังในพระอัยการลักษณะโจรมาตรา ๖๕ และ ๖๕^๑ หรือการ "... มัดฉจาร* ไปถึงตะแลงแกง* *..."^๒ "... ผูกคอหะเวดรอบตลาด ..." ^๓ ก็เป็นการแสดงเจตนาในการป้องกันทั่วไปนั่นเอง

วิธีการเพื่อการป้องกันทั่วไปในกฎหมายเก่าของไทยนี้บางครั้งก็ออกมาในรูปแปลก ๆ เช่น ฦาญลักทรัพย์ นอกจากจะลงโทษทวนและปรับไหมแล้ว ยังให้สักรปลิงที่ผู้นั้นลักไว้ที่อกของผู้นั้นด้วย^๔ หญิงที่แยกกันอยู่กับสามีแล้วฝ่ายหญิงไปมีชู้ก็ให้ลงโทษด้วยวิธี "... ฦาญอันรายให้เอาเฉลประหนาที่คอกกามาแดงทั้งสองหู รอยคอกกามาแดงเป็นมาไลยใส^๕ คอ } แล้วให้เอาหญิงนั้นเข้าเทียมแอกข้างหนึ่ง ชายชู้เทียมแอกข้างหนึ่ง ฦาญคอกกามา ๓ วัน ..." ^๕ หรือ "... ฦาญโคทำชุนอกใจฉัว มับเอาชายชู้มา

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๒ หน้า ๓๒๕ และ ๓๖๗

* คือ "ประจาน" นั่นเอง

* * ในที่นี้หมายถึงทางสี่แพร่ง ดู ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับ

ราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๔๐๕

๒ ก. หน้า ๗๐

๓ ก. หน้า ๓๒๓

๔ ก. หน้า ๓๒๔

๕ ก. หน้า ๕

มันเอาชายชู้นั้นมาร่วมประเวณีในวันเดียว ๒ คนขึ้นไป ท่านว่าเป็นหญิงแพศยา มีให้
 ปรับไ้มชายชู้นั้นเลย ให้เขาไปเขียนหน้าหญิงรายนั้นเป็นตาราง รอยคอดฉาบเป็นมาลัย
 ใส่ ศีรษะ } แล้วเอาขึ้นชาหย่างฉจาน โดยพระราชกฤษฎีกา ส่วนชานนั้นให้จำคม ให้นำ
 คอ } ไ้ชาหย่างฉจาน ๓ วัน แล้วให้ทวน ชาย } โดยสกันมิสกัน"๑ ดังนี้เป็นต้น

การลงโทษอย่างรุนแรงนั้น จากตัวบทกฎหมายทำให้เราทราบได้ว่า นอกจาก
 จะเป็นไปตามทฤษฎีเค็ดชาคแล้ว บางครั้งก็แผ่ควยเจตนาเพื่อการป้องกันทั่วไปควย
 เช่น โจรลอกทองพระ โจรขุดพระพุทธรูปสลบเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ วิหาร ถ้า
 กระทำความผิดหลายครั้ง ก็ให้ "... ทะแวน ^{บก} } สามวัน ให้ตักกว ฆ่าอกเสีย
 อยาให้คเหี้ยมหย่าง ... "๒

เจตนาเพื่อจะให้ผู้อื่นเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง เพื่อจะไ้ไม่กล้ากระทำความผิดเช่นนั้น
 อีกนี้ ทำให้ตัวบทกฎหมายไทยโบราณมีความรุนแรงและเหี้ยมโหดมาก และในการปฏิบัติ
 จริงก็มีหลักฐานว่ามีการลงโทษรุนแรงเช่นนั้นเหมือนกัน กังจะเห็นได้จากพระราชกำหนด
 โทษขอ ๔ ซึ่งกล่าวไว้ว่า

"... มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่ก่อนห้ามมิให้ทำเงินรวงเงินทองแดงพดควง
 คอดกราปปลอมใช้สอยเป็นอันขาดที่เดียว ผู้มีข้อยังหาฟังพระราชกำหนดไม่ คบ
 กันทำเงินรวง ... จึงให้วิภาวดีสืบสาว จับไ้ไ้อาบสนชางเงินเถากับอีเกิด
 ภรรยาพระไชยนาคนอกราชการคบพวกเพื่อนเป็นอันมาก กิดกันไ้ไ้อาบสนไปทำ
 เงินทองแดงในปากาบลทาพคยาชว แขวงเมืองนครไชยศรี บางใหญ่ แขวง

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุดศักราช ๑๑๒๒ เล่ม ๒ หน้า ๖

๒๓. หน้า ๓๑๔

นนทบุรี พกดวงกอกกราเอาเข้ามาปละมิไซในพระนคร ทรงพระกรุณาให้ลง
พระราชอาญาเขียนรับราชบาทัดนี้ว่าสักหนละเวรบกลสามวันละเวร เรือสามวัน
ส่งตัวไปจำไว้อะคุกกว่าจะตาย อย่าให้คนร้ายคบเยี่ยงหยางกัน ..."^๑

๓) แนวความคิดอย่างทฤษฎีป้องกันพิเศษ แนวความคิดที่จะลงโทษด้วย
วิธีการอันจะทำให้โทษกระทำผิดเจ็ดหลายนั้น ย่อมเป็นเจตนาของการลงโทษธรรมดาทั่วไป
อยู่แล้ว แต่การที่ทำให้โทษกระทำผิดกลับไปเขาอยู่ในสังคมทั่วไปอย่างเป็นปกตินั้น จะหา
ไฉยากในระบอบยุติธรรมของไทยแต่เดิม การเน้นในเรื่องการป้องกันทั่วไป ก็มุ่งจะให้
เป็นตัวอย่างมีโทษอื่นเอาเยี่ยงอย่างกัน มีมากเกินไปจนบดบังความคิดที่จะให้โทษกระทำผิด
กลับเขาสังคมได้เสียหมด การประจานก็ดี การสักแถมสักหนาก็ดี หรือการกักต้อนสันมือ
คัตหุ ก็ดี ล้วนแต่ยิ่งจะทำให้โทษกระทำผิดเขาสังคมไฉยากในภายหลังทั้งสิ้น

๔) การให้รับผิดชอบร่วมกัน แนวความคิดเช่นนี้จะปรากฏอยู่โดยทั่วไป
ในกฎหมายไทยโบราณ แต่ในปัจจุบันไม่เป็นที่ยอมรับ และไม่มีปรากฏในทฤษฎีการลงโทษ
ใด ๆ เลย การให้รับผิดชอบร่วมกันนี้อาจออกมาในรูปให้เพื่อนบ้านรับผิดชอบร่วมกันก็ได้
หรืออาจมาในรูปให้ญาติพี่น้องรับผิดชอบร่วมกันก็ได้

การให้เพื่อนบ้านรับผิดชอบร่วมกัน เช่น ในกรณีเกิดการปล้นทรัพย์ ก็ให้เพื่อน
ใกล้เคียงช่วยเหลือเจ้าทรัพย์ ดังในพระอัยการลักษณโจรมาตรา ๑๓๖ ซึ่งกล่าวว่า

"... โจรปล้นเรือนแถวเรือนเรือว่าควายค่างหาบคอน ให้เพื่อนบ้านค้าขาย
ช่วยรบโจรจงได้ ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนกาขายทมิขาย โจรเอาทรัพย์สิ่งสิ้น

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

ไปไค่ ทานวาเพื่อนบ้านเพื่อนกาขายสมรควยโจร ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนกาขาย
 ชวรบ โจรเอาทรัพย์ไปมิไค่ ผสรบควยโจรบาศเวบ ให้เจ้าทรัพย์เสียคา
 นามันทำชวันผเจบ เพราะไค่ทรัพย์คนกัน"^๑

และหากโจรปล้นไค่ไปแล้ว หรือหลบหนีไป ผู้ที่อยู่ไกลเคียงที่เกิดเหตุก็ต้องมี
 หนาที่ช่วยกันติดตามโจรควย ทั้งในพระอัยการลักษณโจรมาตรา ๑๕ ซึ่งกล่าววา
 "... อนึ่งโจรปล้นอยู่ใน ๓ เสน ๑๕ วา หนีไค่ควยตามโจรไค่ ทานวาหลงโทษ
 ควยลงคหนึ่งไค่ไกลแลไกล อนึ่ง ผตามโจรไค่รบพพันแทงมีปากเจบ ทานวาถมโทษ
 งามีหวยบางนำลึกก็พระวังวัค"^๒ การที่ไค่ผที่อยู่บานไกลเรื้อนเคียงชวบเหลือกันคอสและ
 คิคตามโจรเชนนีนาจะเหาะสมสำหรับสังคมไทยโบราณ เพราะสมัยนั้นการที่จะหวังพึ่ง
 เจ้าหนาที่บานเปื่องในการติดตามโจรผรายไค่โดยทั่นที่นั้นยอมเป็นไปไค่ปาก เพราะการ
 คิคตอสื่อสารแจงชวไปยังทางบานเมืองยอมชากวาสมัยนี้ การให้ประชาชนช่วยกันติดตาม
 ไปทั่นที่นั้นยอมจะไค่ผลในการปราบปรามไค่ไค่กวการรอฟายบานเมือง นอกจากนั้น โจร
 ผรายยอมเกรงกลัวชวบานที่รวมป้อกันคิคตามไปเป็นจำนวนมาก เพราะอาวุธของโจร
 หรือของชวบานสมัยนั้น ก็ยอมไมค่างกันมาก เป็นอาวุธสั้น ง่าย ประเภทดอก ดาบ
 แหลน หลาว หรือปืนคาบชุกคามศิลาเหมือนกัน ดังนั้น การจะเอาชนะกันไค่ยอมสำคัญ
 อยู่ทีจำนวนคน ถ้าหากชวบานช่วยกันออกคิคตามโจรทั่นที่ และรวมม้อกันเป็นจำนวนมาก
 การปราบปรามโจรผรายก็ยอมไค่ผล

คอดมาถึงปลายสมัยอยุธยา มีพระราชกำหนดเกาซึ่งออกในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัว
 ทยาสรณบัพหนึ่งซึ่งแจงความกวาหนาอย่างมากในเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับความ

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๒ หน้า ๓๕๑

^๒ ก. หน้า ๓๐๒

รับผิดชอบร่วมกันระหว่างเพื่อนบ้านนี้ พระราชกำหนดเกาซอนมีว่า

"... และมีโจรปล้นเรือนแห่งโคซาพันเวาทรียภายในจังหวัดแขวงเมืองโก
ไผ่รักษาเมืองผู้รั้งกรมการแลชาวบานจับเอาตัวผู้ร้ายให้ไก่อ ถ้าผู้รั้งกรมการ
ชาวบานเอาตัวผู้ร้ายมิไก่อ ไผ่รักษาเมืองผู้รั้งกรมการแลชาวบานใจทรพิศ
ซึ่งผู้ร้ายปล้นของราษฎรไปนั้น ถ้าผู้ร้ายปล้นชาวเวาทรียภายใน และจับเอาตัว
ผู้ร้ายมิไก่อ ให้โทษเอาผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการเสียส่วนหนึ่ง ชาวบานเสีย
ส่วนหนึ่ง ..."^๒

ต่อมาในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แนวความคิดเช่นนี้ได้วิวัฒนาการขึ้น
โดย "... ได้มีการยกเลิกความรับผิดชอบทางอาญาทั้งปวงของชาวบานเสีย เว้นแต่เมื่อ
ไก่อส่วนใดกล่าวหาชาวบานเหล่านั้นเป็นผู้เห็นควยโจร ..." ส่วนการให้เจ้าหน้าที่
และเพื่อนบ้านช่วยกันออกค้นหาโจรพิศแทนที่ที่ถูกปล้นไปนั้นยังคงมีอยู่ แต่มีวิธีการ
กำหนดแบ่งส่วนกันอย่างละเอียดและยุติธรรมขึ้น^๔

ครั้งต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏว่ากลับนำเอาแนวคิดแบบนี้มารับผิดชอบ
ร่วมกันเช่นนี้กลับมาใช้อย่างเต็มรูปอีก^๕ จึงจะเห็นได้จากพระราชกำหนดใหม่ฉบับที่ ๑๓

กระทรวงยุติธรรม ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ หน้า ๕๔

^๒มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๓ หน้า ๑๑๕

^๓กระทรวงยุติธรรม ล.ก. หน้า ๕๕

^๔มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ล.ก. กุ "พระราชกำหนดเกา"
หน้า ๑๓๕ - ๑๔๐

^๕กระทรวงยุติธรรม น.ก.

และกฎหมายลักษณะโจรหาเส้น

พระราชกำหนดใหม่ฉบับที่ ๑๓ ออกเมื่อวันจันทร์ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง
จุลศักราช ๑๑๔๗^๑ อันเป็นแผนดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในตอน
ท้ายของพระราชกำหนดใหม่ฉบับนี้มีใจความว่า ถ้าชาวบ้านไม่เอาใจใส่ตรวจตราดูแล
ป้องกันมรรยาทำอันตรายพระพุทธรูปสลัประจักษ์ตามที่กรมพระนครบาลกรมการนายอำเภอ
จัดไว้ แลมรรยาทำอันตรายสิ่งของดังกล่าวดังกล่าว ชาวบ้านจะต้องมีผิดไกรรับโทษ^๒

สำหรับกฎหมายลักษณะโจรหาเส้นซึ่งตราขึ้นในแผนดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวเมื่อปีระกา จ.ศ. ๑๑๔๕^๓ มีใจความว่า "... ชาวบ้านซึ่งอยู่ในระยะทาง
๕ เส้น จากสถานที่เกิดการปล้น จะต้องรับผิดชอบช่วยกันออกเงินในแผ่นดินที่ออกคนร้ายปล้นทรัพย์
และมีหน้าที่ที่จะพยายามจนเต็มความสามารถในการติดตามหรือจับคนร้าย มิฉะนั้นจะต้อง
ถูกลงโทษ ..."^๔ กระทรวงยุติธรรมได้พิจารณาการที่กฎหมายฉบับนี้หันกลับไปยังคณา
คิดแบบให้รับผิดชอบร่วมกันในหมู่เพื่อนบ้านอีกไว้วา

"... ลักษณะการเช่นนี้แม้จะมีข้อบกพร่องแสดงอาการถอยกลับอยู่บ้างก็ดี แต่ก็
แสดงให้เห็นแนวความคิดที่เจริญก้าวหน้าอย่างประการ กว่ในการกำหนดสวน
ของสินไหมค่าทำขวัญที่ชาวบ้านจะต้องออกนั้น มีวิธีการกำหนดดีกว่าในครั้งก่อน
โดยกำหนดให้ชาวบ้านผู้ที่ยังมีศักดิสสูงต้องยิงออกใช้เงินเป็นจำนวนสูงยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๓ หน้า ๓๔๖

๒. หน้า ๓๔๕

๓. กระทรวงยุติธรรม ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด
อาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ หน้า ๕๕

๔. ก.

การกำหนดเช่นนี้ ถือเอากำลังทรัพย์ของผู้ถูกเรียกให้ใช้หนี้ในหนี้นั้นเป็นเกณฑ์ นอกจากนั้นยังมีวิธีการใหม่เกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือถ้าเงินท้าวบานออกให้ทั้งหมดนั้น ยังไม่พอแก้ค่าเสียหายซึ่งเจ้ารองทรัพย์ควรจะได้รับ กฎหมายอนุญาตให้ระลาการ มีอำนาจสั่งให้เอาเงินหลวงออกเพิ่มเติมจนครบ..."^๑

ส่วนใหญ่ของการรับผิดชอบร่วมกันที่ปรากฏในกฎหมายไทยโบราณนั้นมักออกมา ในรูปการรับผิดชอบร่วมกันในหมู่ญาติพี่น้อง หรือคนในครอบครัวเดียวกัน เช่นถ้ามี ผู้ใดคนหนึ่งทำผิดร้ายแรง ผู้ที่เป็นญาติพี่น้อง บุตร ภรรยา ก็อาจถูกจองโทษด้วยได้ ตัวอย่างที่กฎหมายให้ญาติพี่น้อง หรือ บุคคลในครอบครัวเดียวกันรับผิดชอบกันนี้มีมาก เช่นพระอัยการอาชญาหลวงมาตรา ๙๑ กล่าวถึงโทษของเจ้าเมืองที่กระทำความผิดว่า "... ทานในหลวงโทษ ๓ สถาน ๆ หนึ่งก้อให้หันคอรับเรือน แล้วเอาบุตรภรรยาทรัพย์สินของเป็นหลวง ๑..."^๒ มาตรา ๑๔๒ ระบุโทษยกกระบัตรตรวจของป่าที่ลอบเอาของป่า ในท้องพระคลังไปขายต่างเมืองว่า "...ให้ตัดคอรับเรือน แล้วเอาบุตรภรรยาของหลวง ช่าง ..." ^๓ การรับผิดชอบร่วมกันในหมู่ญาตินั้น หากความผิดร้ายแรงมาก ญาติ ๆ ก็ต้อง ถึงตายด้วยซึ่งก็อยู่ในโฉนด เจน ใน ระอัยการกบฏศึกมาตรา ๑, ๕ และ ๑๔ เป็นต้น

^๑กระทรวงยุติธรรม ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ หน้า ๕๕

^๒มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุฬาลงกรณ์ ๑๑๖๖ เล่ม ๒ หน้า ๔๑๒

^๓ก. หน้า ๔๔๖

พระอัยการการกฏีกามาตรา ๑ กล่าววา

"๑ มาตราหนึ่ง ผู้ใดใจใหญ่ไปสูงศักดิ์ มีกระบดประทศร้าย จะทำ
พระองค์ออกจากกัณฐกร อึ่งทำร้ายพระองค์ควยไหรายาพิศ แลควยเครื่อง
ศาสตราสรรพทให้ถึงขึ้นระชนม์ อึ่งพระเจ้าอยู่หัวให้ผู้ใดไปรังเบื่องกรองเบื่อง
และมีไคเอาตุวรจุมพมาแลภักษาเจ้ามาบังคมถวายและแซงเบื่อง อึ่งผู้ใดเอา
ใจไปแผ่เผื่อชาก็ักศทร นักแนะให้บกเข้ามาเบียดเบียนพระนครขอบชั้เสมาชามี
บอยใหญ่ อึ่งผู้ใดเอากิจการบ้านเมืองและกำลังเมืองแจ้งให้ชาก็ักง ถ้าผู้ใด
กระทำถึงกล่าววານี้ โทษผู้นั้นเปนอกฎารโทษ ๓ สถาน ๆ หนึ่งให้รับราชบาทฆ่า
เสียให้สิ้นทั้งโคต สถานหนึ่งให้รับราชบาทฆ่าเสีย ๘ หัวโคต สถานหนึ่งให้รับ
ราชบาททลงให้ฆ่าเสีย โศคนั้นน้อยให้เลี้ยงสือไปเลย..."

มาตรา ๕ กล่าววา

"๕ มาตราหนึ่ง เปนข้าพระเจ้าอยู่หัวเลี้ยงให้มียศศักดิ์ และมันโมหะ
จิตรคิดใหญ่ใจใครฝ่ายสูงศักดิ์ ทำกระบดประทุสร้ายตอรวมพุงเมืองทาน ทว่าถึงนั้น
ทานวาโทษหนัก ให้ฆ่าเสียสิ้นทั้งโคต"

และมาตรา ๑๔ กล่าววา

"๑๔ มาตราหนึ่ง ผู้ใดพระเจ้าอยู่หัวแต่งตั้งให้มียศศักดิ์ แลเปนนาย
หมวคณา กองทแควทะหารในระไกราชแผ่นดิน บัการณะรงสงคราม มีไคอูช่วย

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เจม ๒ หน้า ๔๖๒ - ๔๖๓

๒ ก. หน้า ๔๖๕

ราชการ ภาครอบครัวขอขมาขี้ไปเข้าด้วยข้าก็แอะไปรวมซ่อนอยู่บ้าง ท่านว่า
เป็นกระบด ให้มาเสียวินทั้งโกศอย่าให้ดูเบี่ยงเหียงกันต่อไป^๖

ผู้ที่เป็นญาติพี่น้องของผู้กระทำผิดนั้น นอกจากจะต้องพลอยรับโทษไปด้วยตาม
ความหนักเบาของโทษที่ผู้กระทำผิดได้ทำ ดังที่เคยกล่าวอย่างบาแล้วนั้น ในกรณีนี้ผู้กระ
ทำผิดหลบหนีทางป่าเขาบึงและญาติพี่น้องไปอาวติดตามมาจนโทษได้สำเร็จ ผู้ที่เป็น
ญาติสนิทก็จะต้องรับโทษแทน เพราะ "...ตามกฎหมายสมัยนั้น หากทางราชการเอา
ตัวผู้กระทำผิดมิได้ก็ให้เกาะเอาตัวผู้ที่เป็นญาติสนิท เช่นบิดามารดาหรือญาติพี่น้องมาลง
โทษแทน..."^๗ การลงโทษแทนกับเช่นนี้มีมาจนถึงต้องแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว คดีที่...จะเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ได้ ก็คือคดีเรื่องที่ ม.ร.ว. ดวงใจ -
ปราโมช ชายาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า พระองค์เจ้าปราโมชกรมขุนวรจักร-
ธราภุภาพ ถูกลงพระอาญาเขียนหลัง ๓๐ ที่ จำคุก และริบราชบาตร พระบุตร^๘ คือ
หม่อมฉวีวาด หงวนเหือออกจากพระนครไปและทางฝ่ายบ้านเมืองก็ติดตามจับตัวไปได้^๙
เรื่องนี้เกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(การให้ครอบครัวและญาติพี่น้องร่วมรับผิดชอบหรือรับโทษแทนเช่นนี้ ในสายตาของ
คนปัจจุบันย่อมจะดูเป็นการรุนแรงเกินกว่าเหตุ และไร้เหตุผล แต่ก็อาจมีความเหมาะสม
และมีเหตุผลอยู่บางเหมือนกันสำหรับสังคมไทยโบราณ เพราะลักษณะของสังคมไทยนั้น
ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องและความผูกพันกันในครอบครัวมีมากและลึกซึ้งอย่างไม่ต้อง
สงสัย เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่คนในครอบครัวเดียวกันจะทำการอะไร บางครั้งในหมู่ญาติ
พี่น้องย่อมจะทราบกันดีเป็นธรรมดา และพอมีโอกาสชักเตือนกัน เมื่อปล่อยให้

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖ เลข ๒ หน้า ๔๖๘

๖ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โคร่งกระดุกในตุ้ หน้า ๘๐

๗ ต. หน้า ๖๖ - ๘๘

ผู้กระทำผิดกระทำความผิดนั้นลงไป ไปหาทางหาปราชัยชดชวาง ทางบ้านเมืองก็
ยอมเห็นเป็นการสมควรอยู่เองที่ของลงโทษหมดทั้งวงศ์ญาติ นอกจากนี้ การรณไวว่า
ความผิดเช่นนี้จะเท่าความเค็ดรอนนาให้ครอบครัวและญาติพี่น้องของตนควย หรือการ
หลบหนีก็จะทำให้ผู้เป็นญาติสนิทของตนได้รับทราบความเค็ดรอน ยอมทำให้ผู้ที่จะกระทำความ
ผิดเกิดความรู้สึกยับยั้งชั่งใจมากขึ้น เพราะห่วงใยสวัสดิภาพของครอบครัวและญาติพี่น้อง
ของตน เหตุผลประการสำคัญที่สุดที่ต้องกล่าวไว้ในนี้ด้วยก็คือ การประหารกันหมดทั้ง
ครอบครัวในกรณีที่เป็นความผิดร้ายแรงเช่นกบฏนี้ น่าจะแผงไวด้วยเหตุผลที่ว่า เพื่อป้อง
กันการที่ถูกหลาจะตามมาแกแคนแทนบรรพบุรุษในภายหลัง

(แต่อย่างไรก็ตาม บุคคลโดยทั่วไปย่อมตระหนักดีว่า การประหารหมดทั้งตระกูล
หรือการประหารเจ็ดชั่วโคตร ซึ่งรวมถึงลูกเจ็ดเด็กแดงที่ยังไม่รู้อะไรด้วยนั้น เป็นการ
ผิดมนุษยธรรมอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัว อันเป็นสมัยที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง-
แนวทฤษฎีการลงโทษเสียใหม่ย่อมมีมากขึ้น และนั่นแก่กระบวนการยุติธรรมของไทยได้
เริ่มเปลี่ยนแปลงรูปมาแต่สมัยนั้น เราก็เริ่มมีการคำนึงถึงทฤษฎีการลงโทษในรูปอื่น ที่เรา
ไม่ค่อยได้คิดถึงกันมาก่อน เช่นการคำนึงถึงแนวการลงโทษให้มีผลตามทฤษฎีการป้องกัน
พิเศษเป็นต้น เรื่องที่เราจะได้เห็นต่อไปในครั้งหน้าว่าด้วยการปฏิรูปการศาลในบทต่อไป //

ไป

ความทุจริตของเจ้าหน้าที่

มีหลักฐานที่เชื่อถือได้ซึ่งชี้ว่า การทุจริตหาผลประโยชน์เป็นกิจของเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมของไทยสมัยโบราณนี้เชื่อบุอย่างแน่นอน เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้เจตนาถึงความทุจริต หรือการหาผลประโยชน์พิเศษโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมในสมัยก่อนการปฏิรูปการราวไว้ว่า

... มีคำกล่าวกันว่า ในสมัยนี้เนื่องจากข้าราชการไม่ได้รับเงินเดือน รับแต่เบี้ยหวัดซึ่งจ่ายเพียงปีละครั้ง และจำนวนเงินก็เบา ถ้าข้าราชการขนาดชั้นเจ้ากรมรู้สึกว่ารายไถของงานไม่พอจะพอเลี้ยงบุตรภรรยา ก็มักจะร้องเรียนให้ผู้บังคับบัญชา หรือเจ้ากระทรวงทราบ ถ้าผู้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้ร้องยากจนสมควรช่วยเหลือจริง ก็จะมอบความแพ่งหรืออาญามาให้ข้าราชการผู้นั้นชำระที่บ้าน การชำระความที่บ้านนั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องหาที่ถูกลงการเป็นอยาว่าดี เพราะความตั้งใจทักจำเลย ตลอดจนพยานจะต้องมาทางบ้านตุลาการเป็นเวลานานแทบเดือน หรือแรมปีจึงกว่าตุลาการจะพิจารณาตัดสินเสร็จ ในระหว่างนี้โจทก์จำเลยและพยานก็ต้องหาข้าวปลาอาหาร ตลอดจนของใช้มาส่งเลี้ยงกับเอง เพื่อเอาใจตุลาการไว้ ทั้งโจทก์และจำเลยก็เลยต้องเสียตุลาการด้วย ทำให้ตุลาการควายความผิดเคืองลงได้... นอกจากจะทำให้หายความผิดเคืองดังกล่าวนั้นแล้ว ยังเป็นเหตุเกิดแรงอำนาจอันใหญ่ด้วย เพราะเมื่อพิจารณาตัดสินคดีอาญาก็ต้องมีผู้มารับไต่สวนจำเลยเก็บไว้ที่บ้านของตุลาการนั่นเอง และบางทีโจทก์เองก็ถูกเก็บไว้ในคุกเหมือนกัน เมื่อมีคดีมีตารางก็ย่อมมีเครื่องใช้ขนากการ และมีอำนาจโดยที่ผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีได้ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นโจทก์จำเลยหรือพยาน เมื่อรักบาวิบาบเหงเรือนจำไว้ ขอลำบากของตุลาการในสมัยนั้นที่อุบถอนที่คัดค้านความแฉ่กือ ถ้าผู้ที่ไม่พอใจในคำตัดสินยื่นอุทธรณ์ เขาไปอุทธรณ์ว่าคำตัดสินนั้นผิดอย่างในสมัยนี้ แฉ่อุทธรณ์ว่า ตุลาการ

พิจารณาถึงโยคีธรรม เอนเอียงเข้าข้างอีกฝ่ายหนึ่ง หรือรับสินบนเป็นต้น ในกรณี
เช่นนี้ ตัวตุลาการเองก็ยอมตกเป็นจำเลย ก็เข้าใจแก่ตัวแก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์หรือชั้น
ฎีกาว่า ความจริงตนได้ตัดสินคดีโดยสุจริตไม่เอนเอียง ตุลาการที่ทำหน้าที่ศาลชั้นต้นใน
สมัยนั้นจึงหาทางป้องกันตัวโดยหาความรู้จักและเอาอกเอาใจ หรือฝากเนื้อฝากตัว
แก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์ฎีกาไว้ล่วงหน้า โดยหวังว่าจะช่วยให้ตนรอดพ้นจากการถูก
จงโทษฐานตัดสินคดีโดยอคติ หรืออย่างน้อยก็ผ่อนหนักเป็นเบา ...”^๑

จากคำบอกเล่าของเจ้าพระยามหินทรฯ จะเห็นได้ว่ามีการทุจริตสืบเนื่องกันทั้งกาล
ต้นต้นและกาลสูง ทำให้ไว้วางใจว่าการบริหารยุติธรรมไทยสมัยนั้นจะมีความยุติธรรมหลง
เหลืออยู่พอที่จะเป็นสิ่งที่ของราษฎรทั่วไปได้

เรื่องของการทุจริตของเจ้าหน้าที่การมัธยคอนการปฏิรูปนั้น พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสยงยับไว้เช่น ทรงกล่าวถึงเรื่องในศาลสมัยนั้นไว้ ความหนึ่งเป็น
ไว้ความว่า ลูกขุน ตระลาการ และผู้พิจารณาพิพากษาตามลประโยชน์ส่วนตัวอันมิบังควร^๒
นอกจากนั้น ในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐ ยังมีข้อความตอนหนึ่งว่า
“... ผู้พิพากษาจะบังคับความชี้ขาดตัดสิน ก็อาไกรยแต่ในถ้อยคำสำนวนที่ในกระตาสมุด
ไม่ให้เห็นถ้อยจับในการพิจารณาเลย จึงเป็นของอบายทางทุจริตของตระลาการแลค
ความ ...”^๓ การที่ในประกาศฉบับนี้กล่าวไว้นั้น ทำให้มองเห็นวิธีการทุจริตของ
เจ้าหน้าที่ศาลสมัยนั้นเข้าหาอีกวิธีหนึ่ง

^๑เรื่องของเจ้าพระยามหินทรฯ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหินทร
(ดอกรัตน) ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๔๔ หน้า ๑๔ - ๒๑

^๒เจ้านายและข้าราชการทราบถึงทุกความเห็นจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน
ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำริโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลง
พระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน หน้า ๗๖ - ๘๑

^๓“ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔ แผ่นที่ ๒,
๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๔ - ๑๒

ภาคนี้แสดงว่ามีไว้เพื่อแสดงความยุติธรรมของสังคม ในเข็มนาฬิกาไม่อาจเป็น
เรื่องประกันความยุติธรรมได้เช่นนี้แล้วก็น่าจะเป็นสิ่งไร้ประโยชน์ แต่ที่จริงอาจกล่าวได้ว่า
เพียงเรื่องการที่ระบบวิธีทางการศาลของไทยโบราณเปิดช่องให้มีการทุจริตกันได้ เรื่อง
เดียวนี้ก็เป็นที่สาเหตุอันสมควรเพียงพอแล้วที่จะก่อให้เกิดการปฏิรูปการศาลกันขึ้น

ความมีอคติจากต่างประเทศต่อการศาล

สาเหตุที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการศาลขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากวิกฤตการณ์ระบบการศาลของไทยเองดังได้กล่าวมาแล้ว
ยังมีเหตุสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือ การที่เราต้องเสียเอกราชทางการศาล หรือ
กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่ต่างชาติมีอิทธิพลครอบงำเขตในประเทศไทยนั่นเอง

เอกราชทางการศาลแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ เอกราชภายนอก และ
เอกราชภายใน หลวงจักรปาณีกรัณฐวิสุทธิ (วิสุทธิ ไกรฤกษ์) ได้อธิบายความหมาย
ของเอกราชทางการศาลสองประเภทนี้ไว้ว่า

"... เอกราชภายนอกได้แก่การที่ศาลของประเทศหนึ่ง ๆ มีอำนาจเหนือบุคคล
ทุกคน รวมทั้งชนต่างชาติที่อยู่ภายในอาณาเขตของประเทศที่เป็นผู้ตั้งศาลนั้นอย่าง
เต็มที่ ไม่ถูกจำกัดโดยอำนาจของประเทศอื่น ส่วนเอกราชภายในได้แก่การที่
ศาลยุติธรรมซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการของประเทศไม่ต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของอำ-
นาจอายบริหารหรือฝ่ายนิติบัญญัติในประเทศนั้นเอง..."

หลวงจักรปาณีกรัณฐวิสุทธิ "เอกราชในการศาล" ที่ระลึกในการเสด็จพระ
ราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๕ กรกฎาคม

สำหรับการแก้ไขระยะก่อนการปฏิรูปในรัชสมัย รัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวนี้ กล่าวได้ว่า ชาติเอกราชทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ การที่ชาวไทย
ไม่พินาศเหมือนชนชาติที่อยู่ภายในพระราชอาณาจักร ทำให้กล่าวได้ว่าชาวไทยระยะ
นั้นชาติเอกราชภายนอก และการที่กลไกบริหารของไทยยังต้องอยู่ใต้อิทธิพลของฝ่ายบริหาร
หรือฝ่ายบริหารภายนอกากายกั้น ควบคุมธรรมดั่งคอกจวนมาแล้ว ทำให้กล่าวได้ว่า ชาติ-
เอกราชภายใน

เป้าหมายสำคัญยิ่งของการปฏิรูปการศาลในรัชสมัย รัชกาลสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ เอกราชทางการเมืองของประเทศนี้

ก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เราไปอ่านหลักฐานว่าประเทศไทยได้ทำ
สัญญากับประเทศใดมีใจความว่าอย่างไรบ้าง^๒ จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าเรื่องของสิทธิสภาพ
นอกอาณาเขตในประเทศใด ระยะก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้นเป็นเช่นไร แต่โดยทั่วไป
เราจะเรื่อกันว่า รัฐบาลไทยได้ยอมผ่อนผันให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาวต่างชาติเป็น
ลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในแผนดินสมเด็จพระนารายณ์ ตามสนธิสัญญาที่รัฐบาลไทยทำกับ
บริษัทในเทศอิสตันบูลของออตโต^๓ สัญญาทางพระราชไมตรีฉบับนี้ขอความสำคัญดังต่อไปนี้

"๑. ฝ่ายไทยยอมให้บริษัทเข้ามาค้าขายในเมืองไทยได้ ทั้งให้ซื้อขายกับ
ราษฎรได้โดยตรงด้วย

^๑หลวงสิทธิสยามการ สัญญาทาง ราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

หน้า ๕

^๒หลวงจักรปาณิธีที่ลวิสุทธิ ด.ก. หน้า ๘๘

๒. สำหรับสินค้าต่าง ๆ ที่นำเข้าหรือส่งออกไปจากเมืองไทยนั้น บริษัทจะไม่
ต้องเสียภาษี หรือค่าธรรมเนียม สูงกว่าหรือยิ่งไปกว่าที่เก็บอยู่ตามธรรมเนียมประเพณี
แล้วซึ่งจะได้เป็นปกติคงกัน ทั้งภาษีที่ว่านี้ ก็จะไม่มีการเพิ่มอัตราขึ้นอีกด้วย

๓. ต่อไป คนไทยจะคงไปขอซื้อสินค้าต่าง ๆ ในเรือ
ของคน จึงมุ่งเดินทางไปยัง ญี่ปุ่น ชวาเน ตังเกีย และที่อื่น ๆ ทั่วหลายทั้งนั้น

๔. ให้บริษัททำการผูกขาดสินค้าบางอย่างในกรุงศรีอยุธยา เช่น การส่งหนังสือ
-หนังสือทาง ออกนอกประเทศเป็นต้น

๕. กาลของบริษัทยุติความผิดอย่างรุนแรงขึ้นในเมืองไทย ให้หัวหน้า
บริษัทพิจารณาเองโทษบุคคลนั้นตามกฎหมายเนเธอร์แลนด์ ถ้าตัวหัวหน้าบริษัทเองกระ
ทำความผิดอย่างร้ายแรง ก็ได้เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจับตัวไว้ แล้วแจ้งความให้ผู้
เจ้าราชการทราบ

๖. ถ้าลูกหนี้ของบริษัทไม่ยอมชำระหนี้ให้แก่บริษัท เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะต้อง
ช่วยให้บริษัทได้รับชำระหนี้ โดยจับลูกหนี้มาหักตัวไว้จนกว่าจะชำระหนี้เสร็จ แต่ถ้า
แม่บริษัทไม่ได้รับชำระหนี้เต็มจำนวนโดยวิธีนี้แล้ว เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะต้องมอบตัว
ลูกหนี้ให้แก่บริษัท^๑

จะเห็นได้ว่าความสัญญาฉบับนี้ ไทยต้องยอมเสียเปรียบหลายประการ ทั้งด้านการ
ค้าและการศาล ตามข้อ ๖ และข้อ ๖ นั้นนับเป็นการลดฐานะเอกราชทางการศาลภาย
ภายนองของไทยโดยตรง แต่เนื่องจากขณะนั้นฮอลันดากำลังมีอำนาจมาก และได้บีบบังคับ
ไทยให้ทำสัญญานี้ รัฐบาลไทยจึงจำต้องยอมตาม^๒ สาเหตุที่ฮอลันดาถือโอกาสบีบบัง
กับไทยในครั้งนั้น เนื่องจากบริษัทอีสต์อินเดียของฮอลันดาได้ขอสิทธิทางการค้าจากไทย
หลายอย่าง แต่ฝ่ายไทยไปอ้าวนำความประสงค์ และก็ขอคืนกับชาวฮอลันดา กับชาวจีน

^๑หลวงวิจิตรวาทการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

พวกเจ้าเขากล่าวถึงไม่จอมเจตนาในการค้าของฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยา ฮอลันดาจึงยกกำลังทัพ
เรือมาปิดกั้นไทย ไทยไปไม่กำลังสู้เรือที่จะต่อสู้ไว้จึงต้องยอมตามข้อเสนอของฮอลันดา^๑

ต่อมา เจ้าเสียม เคอ โชมองค์ บุตรฝรั่งเศส ได้เข้ามาประเทศไทยด้วยความ
มุ่งหมายที่จะมาเผยแพร่ศาสนา และจัดการค้าขาย และได้ทำสัญญากับฝ่ายไทยว่าด้วยเรื่อง
การเผยแพร่ศาสนา และจัดการค้าขาย และได้ทำสัญญากับฝ่ายไทยว่าด้วยเรื่องการเผยแพร่
ศาสนา ลงนามกันที่ลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)^๒ และ
ในวันรุ่งขึ้นก็โคลงนาถไปสัญญาว่าด้วยการค้าอีกฉบับหนึ่ง ในสัญญาที่ว่าด้วยการค้า
ฝ่ายไทยยอมให้บริษัทรังเขามาตั้งทางค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าและขาออก และ
ปรากฏว่ามีข้อความที่กล่าวถึงสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่ด้วยดังนี้

"... ยอมว่าคนฝรั่งเศสทั้งหลาย ซึ่งมีได้รับราชการอยู่ในพระเจ้ากรุงสยาม หรือ
ทำงานอยู่กับเสนาบดีของ พระเจ้ากรุงสยามนั้น กระทำผิดกฎหมายของบริษัตกดีหรือ
ผิดกฎหมายกันเองก็ดี หรือกระทำความผิดอย่างอื่นก็ดี ให้หัวหน้าของบริษัทเป็นผู้ -
พิจารณาตัดสินและลงโทษคนฝรั่งเศสผู้กระทำความผิดได้ แลถ้าถูกความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด
ไม่พอใจในคำตัดสินของหัวหน้าบริษัท และจนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้มีรับสั่ง
มา

ถ้าคนฝรั่งเศสที่เป็นคนของบริษัตกดี หรือที่มิได้เป็นคนของบริษัตกดี กระทำ
ความผิด จะเป็นทางอาญาหรือทางแพ่งก็ตาม ต่อคนหนึ่งคนใดที่ไม่ใช่คนฝรั่งเศส
แล้ว ก็นั้นจะต้องขึ้นศาลไทย แต่หัวหน้าบริษัทจะไม่ให้พิจารณาตัดสินด้วยก็ได้"^๓

^๑พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชนิพนธ์ประพันธ์ ประวัติการทูตไทย
หน้า ๑๖

^๒หลวงสิทธิวิธานการ ศึกษาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
หน้า ๘

^๓ดู หน้า ๑๖

^๔ดู หน้า ๑๖ - ๑๗

การที่รัฐบาลไทยยอมทำสัญญากับฝรั่งเศสโดยยอมเสียเปรียบทั้งด้านการค้าและการการเวนคืน ว่าจะเป็นเพราะรัฐบาลไทยต้องการฝรั่งเศสไว้ช่วยเหลือกำลังในกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฮอลันดา อย่างไรก็ดีตามปรากฏว่าฝ่ายฝรั่งเศสยังไม่พอใจในสัญญาฉบับนี้ ดังนั้น เพื่อผูกฝรั่งเศส ก็มองซีเออร์ เคอ ลา ดูแบร์ และ เซเบเร เข้ามาใน ก.ศ. ๑๖๔๘ จึงได้นำเอาสัญญาซึ่งเตรียมแก้ไขขามกระทรวงไวแฉวเข้ามาควย ในที่สุดก็ได้ตกลงทำสัญญากันใหม่ และลงนามกันที่ลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ก.ศ. ๑๖๔๘ - (พ.ศ. ๒๓๙๐) ตามสัญญาที่ ฝ่ายไทยยอมให้สิทธิพิเศษทางการค้าแก่ฝรั่งเศสมากยิ่งขึ้นไปอีก ส่วนใบคำขการให้สิทธิพิเศษนอกอาณาเขตนั้น ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิมในสัญญาฉบับนี้ ข้อความที่กล่าวถึงอำนาจการตราฉันทไม่ว่าความดัง

"... ให้หัวหน้าของบริษัทนี้กำหนดเต็มที่ ที่จะชำระข้อพิพาทต่าง ๆ ทั้งในทางแพ่งและทางอาญา ซึ่งกณงานของบริษัทเป็นความกันเอง ไม่วางงานนั้นจะเป็นคนฝรั่งเศสหรือเป็นคนชาติอื่นใดก็ตาม แต่ถ้าความอีกฝ่ายหนึ่งไม่ไว้คนงานของบริษัทแล้วต้องขึ้นศาลไทย แต่ให้หัวหน้าของบริษัทเข้าร่วมทำการพิจารณาคดีโดยความชอบธรรมและตามความยุติธรรม"^๒

จะเห็นได้ว่าในด้านการมีสิทธิพิเศษนอกอาณาเขตนี้ ตามสัญญาฉบับที่สองนี้ ฝรั่งเศสจะยิ่งมีอำนาจมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะครอบคลุมไปถึงกณที่มีชาติฝรั่งเศสแต่ทำงานอยู่ในบริษัทฝรั่งเศสด้วย นั้นหมายความว่า ถ้ามีคนไทยกระทำความผิดขึ้นในประเทศไทย ศาลไทยอาจไปมีอำนาจชำระก็ได้ ถ้าคนไทยคนนั้นเผื่อเป็นคนงานของบริษัทฝรั่งเศส

หลวงจิตติธยานการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

อย่างไรก็ดี นับว่าเป็นโชคคี่ของประเทศไทยที่ในตอนนั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์นั้น เกิดการวิวาทจนวุ่นวายกันขึ้น และในสมัยต่อ ๆ มารัฐบาลไทยก็ดำเนินนโยบายแบบปิดประเทศ ทำให้สัญญาต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยทำไว้ถูกลบเลิกไปโดยปริยาย และไม่มีการรื้อฟื้นเอาขึ้นมาใช้กันอีก

ประเทศไทยเริ่มติดต่อกับชาวยุโรปอย่างจริงจังอีกครั้ง นับจากสมัยรัตนโกสินทร์ สัญญาฉบับแรกที่รัฐบาลไทยทำกับชาวยุโรปสมัยรัตนโกสินทร์คือสัญญาที่ทำเมื่อเฮนรี เบิร์กนีทูตของบริติชอีสต์อินเดียเข้ามาติดต่อ สัญญาฉบับนี้ลงนามกันเมื่อเดือนเจ็ด แรม ๑ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๘๘ มีใจ อธิบาย ตรงกับวันที่ ๒๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๓๖^๑ สัญญาฉบับนี้กล่าวถึงเรื่องการค้าขายเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายและการศาลนั้นสัญญาฉบับนี้ระบุไว้ว่า

"... ไทยจะไปเมืองอังกฤษ ๆ จะไปเมืองไทย ให้ทำตราบอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองทั้งสองฝ่าย ถ้าไม่รู้อาณาเขตธรรมเนียม ให้ขุนนางไทยให้ขุนนางอังกฤษบอกอย่างธรรมเนียม ให้พวกไทยที่ไปเมืองอังกฤษต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมเมืองอังกฤษทุกสิ่ง พวกอังกฤษไปเมืองไทยต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมเมืองไทยทุกสิ่ง"^๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือ คร. เฟรานซิส มีแซร์ มีกล่าวเห็นว่า ถึงแม้ว่าสัญญาฉบับนี้จะเป็นสัญญาฉบับแรกที่ประเทศไทยทำกับประเทศยุโรปก็ตาม แต่ความสำคัญในแง่หนึ่งยังน้อยกว่าความสำคัญที่ว่า "... บทบัญญัติอันแจ่มแจ้งที่มีอยู่ในตัว ไม่มีข้อเสนอกที่จะเป็น การข่มขู่ขี้อายของไทยของประเทศไทยเลยสักข้อเดียวในสัญญานี้..."^๓

^๑ประชุมกฎหมายประจำรัชกาล เล่มเพิ่มเติม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานาประเทศสมัยแรก หน้า ๘

^๒ ฎ. หน้า ๓

หลังจากสัญญาฉบับนี้แล้ว รัฐบาลไทยก็ได้ทำสัญญาในทำนองเดียวกันนี้กับสหรัฐอเมริกาใน
ค.ศ. ๑๘๙๓^๓

ถ้าหากรัฐบาลยุโรปจะมีคดีหลักแห่งความเข้าใจได้ยากขึ้นในการทำสัญญาดังที่เคย
ปฏิบัติมาในการทำสัญญาระหว่างไทยกับบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษเมื่อครั้งเฮนรี เบอร์นี
เป็นผู้เข้ามา และคงได้ปฏิบัติในการทำสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. -
๑๘๙๓ มิฉะนั้นที่รัฐบาลไทยจะตกลงวิพากษ์วลความเรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ย่อมจะ
บังเกิดขึ้น หากแต่การนี้ไม่เป็นไปเช่นนั้น กล่าวคือ ในปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๑๙
(ค.ศ. ๑๘๕๕) รัฐบาลของพระนางวิกตอเรียแห่งอังกฤษได้ส่ง เซอร์ จอห์น เมาวริง
เจ้าเมืองฮ่องกงเป็นผู้เข้ามาตั้งราชสำนัก รัฐบาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาล
ไทยและ เซอร์จอห์น เมาวริง ทูตอังกฤษ ได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์กัน
ขึ้นฉบับหนึ่ง ลงนามกันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๕ แลกเปลี่ยนสัตยา-
บันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๖^๔ และเริ่มบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๖
เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๖ (พ.ศ. ๒๓๙๙)^๕ ในสัญญานี้ก็ข้อความอันเป็นปฐมฤกษ์ของสิทธิ-

พระยากัลยาณไมตรี เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาฉบับ
ของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรง กัลยาณมิตร
แปล หน้า ๑๐

^๒ หลวงสิทธิสยามการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
หน้า ๒๒ - ๒๓ และ พระยากัลยาณไมตรี น.ก.

^๓ พระยากัลยาณไมตรี อ.ค. หน้า ๔๐

^๔ ประชุมกฎหมายประจำศกเล่มใหม่เดิม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่าง
สยามกับนานาประเทศสมัยแรก หน้า ๑๙ และ หลวงสิทธิสยามการ อ.ค. หน้า ๒๕

สภาพนอกอาณาเขตในประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่ ตามหลักฐานฝ่ายไทย ข้อความนี้เห็น
ดังนี้

“... ถ้าคนอยู่ในมังกัมอังกฤษ จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในมังกัมไทย กองสุ
กับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปลุกมาชำระตัดสิน คนอยู่ในมังกัมอังกฤษทำผิด กองสุ
จะนำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในมังกัมไทยทำผิด ไทยจะทำโทษตามกฎหมาย
หมายเมืองไทย ถ้าคนอยู่ในไทยมังกัมไทยเป็นความกันเอง กองสุไม่เอาเป็นธุระ
คนอยู่ในมังกัมอังกฤษเป็นความกันเอง ไทยก็ไม่เอาเป็นธุระ ...”^๑

แต่หลักฐานฝ่ายอังกฤษกล่าวไว้ว่าดังนี้

“... ข้อพิพาทใด ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างพลเมืองอังกฤษกับพลเมืองไทย จักได้รับ
การพิจารณาและวินิจฉัยจากกองสุร่วมกับเจ้าพนักงานฝ่ายผู้เหมาะสม และความ
ผิดทางอาญาในกรณีที่ผู้กระทำเป็นชาวอังกฤษ จะได้รับการพิพากษาโทษจากกอง
สุตามกฎหมายอังกฤษ และในกรณีที่ผู้กระทำความผิดทางอาญาเป็นชาวไทย แต่
กองสุจักไม่เข้าไปแทรกแซงในกรณีใด ๆ ที่เกี่ยวกับชาวไทยแต่ฝ่ายเดียว และ
เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็จะไม่เข้าไปแทรกแซงในปัญหาซึ่งเกี่ยวข้องกับพลเมืองของ
สมเด็จพระบรมราชินีเท่านั้น”^๒

ขอแตกต่างที่สำคัญระหว่างข้อความที่ยกมาสองข้อความนี้ก็คือ ในข้อความแรก
คือสัญญาที่เขียนเป็นภาษาไทยนั้น มิได้ระบุถึงว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทั้งนี้หมายถึง

^๑ ประชุมกฎหมายประจำกัลเลมเพิ่มเติม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่าง
สยามกับนานาประเทศสมัยแรก หน้า ๑๑

^๒ พระยากัลยาณไมตรี เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อมูกนักตามสัญญาฉบับ
ของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สารานุกรม
แปล หน้า ๘๑

เฉพาะในกรณีที่เป็นการนิเทศทางอาชญาเท่านั้น ดังที่ไคมิงบอกไว้ในสัญญาภาษาอังกฤษ เหตุที่เป็นเช่นนี้เราจะเห็นเพราะในสมัยนั้น ระบบการศาลของไทยยังไม่ได้แบ่งลักษณะคดีออกเป็นสองประเภท คือคดีแพ่งและคดีอาชญาดังเช่นปัจจุบันนี้ ในสมัยนี้ตามกฎหมายไทยปีคคืออยู่หลายประเภทเหมือนกัน เช่นความมั่นคง ความพระราชอาชญา ความแพ่ง ฯลฯ แต่คำว่า ความพระราชอาชญา และความแพ่ง ตามกฎหมายไทยโบราณนั้น ความหมายก็ไม่เหมือนกับความหมายของคดีแพ่งและคดีอาชญาดังที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน* การแบ่งคดีออกเป็นคดีแพ่งและคดีอาชญาแบบสากลนิยมดังที่เราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ เราเพิ่มจะทำได้เมื่อมีการออกประมวลกฎหมายต่าง ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง

การรับเอาไป ยืมของทำรัฐฎาอังกฤษ โดยยอมเสียเปรียบเช่นนั้นแม้จะด้วยเหตุผลของประการก็

ประการแรก รัฐบาลของ รัชกาลที่ ๔ แห่งพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตระหนักดีว่าสมัยนั้น การค้าเมืองขึ้นของชาวยุโรปกำลังเป็นไปอย่างกว้างขวาง ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียหลายประเทศต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติยุโรปไปเพราะคำเนนนโยบายแข็งขันไม่ยอมอวยตามความต้องการของมหาอำนาจยุโรป ทางที่จะรักษาประเทศไทยให้ตลอดรอดฝั่งไปได้ก็คือ ต้องยอมตามความประสงค์ของมหาอำนาจยุโรปเหล่านั้นบ้างในบางประการ เพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้

ประการที่สอง ระบบการศาลและกฎหมายของพหุสมัยนั้นยังไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยุติธรรมได้จริง ความข้อนี้ไคมิงมาแล้ว และชาวยุโรปสมัยนั้นก็ประจักษ์ความจริงในข้อนี้ ดังจะเห็นได้จากข้อสังเกตของ เวอร์ จอห์น เบาวริง ซึ่งกล่าวไว้ว่า

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
 วุฒิกฎราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า

*ความหมายของคำเหล่านี้อาจสังเกตได้จากตอนที่กล่าวถึงการศาลสมัยอยุธยา ในบทที่ ๒

๒. บางครั้ง อาจสรุป การแก้ไขสนธิสัญญาอันวิสัยนอกอาณาเขตกับ ประเทศ
 มหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรินิพนธ์ หน้า ๖๖

"ข้อสังเกตสั้น ๆ ต่อไปนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับระเบียบประเพณีของกระบวนการยุติธรรมและกฎหมายของประเทศสยาม ข้าพเจ้าได้ความรู้เหล่านี้จากชาวพื้นเมือง คำศัพท์ประเทศสยามและสิทธิราชย์ มักจะปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่าองค์การตุลาการและนิติบัญญัติไม่สามารถอำนวยความสะดวกนั้นคงพอคล้ายได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง พระราชประสงค์มักจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับความยุติธรรม ยิ่งกว่านั้น ขุนนางตำแหน่งสูง ๆ ยังมีอำนาจที่จะแทรกแซงการปฏิบัติงานของคณะตุลาการได้มากจนย่ำตามตำแหน่งและอิทธิพลของตน ..."

ในปี ค.ศ. ๑๘๕๖ อันเป็นปีที่ผู้ระหว่างไทยกับอังกฤษหนึ่ง เซอร์ จอห์น เบาริง ได้เข้ามาหาไว้ที่เริ่มบังคับใช้ นาย ฮาร์รี สมิธ ปาร์กส์ ผู้แทนอังกฤษก็เข้ามาเจรจากับฝ่ายไทย ขอขยายสัญญาบัตรที่เริ่มบังคับใช้เวลานั้นทางซีกที่ยังไม่ชัดเจน ให้ชัดเจน^๒ หลังจากฝ่ายไทยและอังกฤษได้ตกลงกันแล้วก็ได้ทำเป็นข้อตกลงเพิ่มเติมขึ้น และลงนามกันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๕๖^๓ ในข้อตกลงใหม่นี้

๑๓๑๑

^๑ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam P.170:

"The following short notice of the constitution of the Judicial establishment and of the law of Siam was furnished to me from a native source But, in a country where the authority of the sovereign is absolute, it is obvious that the organization of the tribunals and the protecting power of legislation can afford but very inadequate security, should supreme will at any time supersede the ordinary course of justice. To a great extent, also, the power of interferring with the action of the tribunals is possessed and exercised by the high nobles, accordingly to their rank and influence"

^๒ ประชุมกฎหมายประจำดลเพิ่มเติม รวบรวมทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานาประเทศสมัยแรก หน้า ๒๓

^๓ พระยาภิรมย์ภักดี เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อกฎหมายสัญญาสมัยของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สำนึก กัลยาณมิตร แปล หน้า ๔๑

มีข้อความในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตว่าดังนี้

"มาตรา ๑ มหัตตโทษทั้งปวง* คนในไต้บังคับอังกฤษเป็นความอันเองก็ดี หากคนในไต้บังคับอังกฤษเป็นเจ้าเลยของคนในไต้บังคับไทย กงสุลอังกฤษจะชำระฝ่ายเดียว ถ้าคนในไต้บังคับไทยเป็นความกันเองก็ดี หากคนในไต้บังคับไทยเป็นเจ้าเลยของคนในไต้บังคับอังกฤษด้วยความทั้งปวงที่เป็นมหัตตโทษ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะชำระฝ่ายเดียว

มาตรา ๒ ถ้าเป็นความมะโนสาเร่ หากความเล็กน้อย** ถ้าคนในไต้บังคับอังกฤษเป็นความกันเอง หากคนในไต้บังคับอังกฤษเป็นเจ้าเลยของคนในไต้บังคับไทย กงสุลอังกฤษจะชำระฝ่ายเดียว ถ้าคนในไต้บังคับไทยเป็นความกันเอง หากคนในไต้บังคับไทยเป็นเจ้าเลยของคนในไต้บังคับอังกฤษ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะชำระฝ่ายเดียว"

จะเห็นได้ว่าตามข้อตกลงเพิ่มเติมนี้ มีการแก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในทางเพ่งลงไปในหลักเจ้าอีกด้วย หลังจากนี้ในเรื่องทางอาญาดังที่ได้เคยตกลงกันไว้แล้วตามสัญญาที่ เซอร์ จอห์น เบาวริงได้เคยทำไว้

หลังจากทำสัญญากับอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๘๕๕ - ๑๘๕๖ นี้แล้ว ประเทศไทยก็ได้ทำสัญญากับมองเคียวกันนี้กับฝรั่งเศสอื่น ๆ อีกสามลำดับ คือสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส

* คือคดีอาญานั้นเอง ดู พระยาภิธานไพบรีย เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาว่าสนธิของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สารานุกรมไทยในพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๔๒ หน้า ๔๒

** หมายถึงคดีแพ่ง ดู พระยาภิธานไพบรีย น.ค.

๑ ประชุมกฎหมายประมวลกฎหมายเพิ่มเติมรวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานาประเทศสมัยแรก หน้า ๒๒

เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน และ นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรเลีย และกับสเปนเป็นประเทศสุดท้าย โดยลงนามกับสเปนเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๙๐ (พ.ศ. ๒๔๑๓)^๑ นั้นหมายความว่าประเทศไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเช่นเดียวกับที่เคียดเยี่ยงถึงอยู่แล้ว แต่ประเทศเหล่านี้ทุกประเทศ หลวงวิจิตรวาทการมีความเห็นในเรื่องการที่ไทยยอมทำสัญญาเสียเปรียบในระยะนั้นค่อนข้างว่า

"... เนื่องด้วยบทกฎหมายและวิธีการภาษีของประเทศทางตะวันออก ซึ่งแตกต่างกับของประเทศทางยุโรปมาก อันกฎหมายและระเบียบการศุลกากร ทั้งวิธีการภาษีของราชพิธีและใช้อยู่เมื่อก่อน ค.ศ. ๑๘๕๕ (พ.ศ. ๒๓๙๘) นี้ ก็ไม่สมกับกาลสมัย และไม่ระเบียบเรียบร้อย ทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกฝรั่งก็แตกต่างกับของไทยมาก พวกฝรั่งจึงรังเกียจไม่ยอมอยู่ใต้วงศ์กฎหมายไทย และเสียภาษีตามแบบธรรมเนียมของไทยประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่ง ฝรั่งที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยในสมัยนั้น มีจำนวนจำกัดมาก การที่จะได้เอกวิทย์บางอย่างแก่ะเพราะพวก ฝรั่ง ในขณะนั้น ก็ไม่เป็นปัญหายุ่งยากอย่างไร..."^๒

สัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษและประเทศตะวันตกเหล่านี้ ได้กำหนดอายุของสัญญาไว้คราวว่า ๑๐ ปี บาง ๑๒ ปีบ้าง แต่ปัญหาในการบอกเลิกสัญญาหรือแก้ไขสัญญาก็ยังเป็นปัญหาหนักสำหรับฝ่ายไทยจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะปีการกำหนดวิธีการบอกเลิกสัญญาหรือแก้ไขสัญญาไว้คราวว่า จะต้องเป็นไปโดยความยินยอมของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย^๓

^๑หลวงวิจิตรวาทการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

หน้า ๓๙ - ๔๐

^๒ค. หน้า ๓๙

^๓ค. หน้า ๔๐ - ๔๒

ต่อมารัฐบาลไทยได้ทำสัญญากับประเทศญี่ปุ่นเมื่อ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๔๐) และได้นำข้อตกลงกับรัสเซียเมื่อวันที่ ๑๑ - ๒๓ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๙๙ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ถึงว่าสัญญาและข้อตกลงนี้จะมีอยู่ในรูปที่เคยทำกับอังกฤษและประเทศอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็ยังมีเรื่องการขอยกอาณาจักว หรือการยอมให้ญี่ปุ่นและรัสเซีย มามีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ °

✓ การที่รัฐบาลไทยจะยอมให้ฝรั่งเศสมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทยบ้าง ในระยะแรก ๆ นั้นย่อมจะไม่ทำความเดือดร้อนแก่ประเทศไทยเท่าใดนัก ดังได้กล่าวมาแล้ว เนื่องจากฝรั่งเศสเข้ามาในจำนวนน้อย และเรายังมีมาตรการบางอย่างที่จะควบคุมให้ ฝรั่งเศสต่างชาติเหล่านั้นอยู่ในสายตาทาย เช่น จำกัดเขตอนุญาตให้ชาวต่างชาติเหล่านั้นพักอาศัยและถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็นต้น ความเดือดร้อนที่แท้จริงในระยะแรกนั้นเห็นจะอยู่ในข้อที่ว่า

"... แนวความคิดเห็นและสภาพการณ์ในสังคมไทยสมัยนั้น ... เปลี่ยนไป... อิทธิพลของอารยธรรมฝ่ายตะวันตกก็นับวันจะปรากฏอย่างกว้างขวางและฝังราก ลึกอย่างเห็นได้เด่นชัด กฎหมายที่ใช้อยู่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในยุคนั้นว่านับวัน จะล้าสมัยไปทุกขณะ ทั้งนานามหาประเทศที่ทำสนธิสัญญากับประเทศไทยในรัช สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็หาได้ยอมรับนับถือกฎหมายไทย ว่าเสมอด้วยกฎหมายของอารยประเทศไม่..."^๑

นั่นคือเรื่องของการที่ต่างประเทศมา มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย ในระยะแรกนั้น น่าจะไม่มีผลอะไรในทางปฏิบัตินัก แต่ในแง่ความรู้สึกของรัฐบาล

๑ หลวงอิทธิพิชฌายการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
หน้า ๔๐ - ๔๑

๒ ฎ. หน้า ๔๒

๓ ชานินทร์ กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช หน้า ๑๐

และเกียรติของประเพณีในหมู่บ้านประเพณี อาจจะยังเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีนัก เพราะเท่า
 ก็เป็นการบ่งบอกถึงความจำนงของประเพณีไทยอย่างเห็นได้ชัด และอย่างน้อยที่สุดการ
 ที่นานาชาติไม่ยอมรับไขกฎหมายไทย ก็ย่อมจะเป็นเครื่องกระตุ้นให้รัฐบาลไทยและบุคคล
 ทั่วไปเล็งเห็นความเหมาะสมของกฎหมายและระบบการศาลไทยมากยิ่งขึ้น

เรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตมาก่อให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติในระยะหลังต่อมา
 กล่าวคือ ประเทศตะวันตกได้มามีเมืองขึ้นทางเอเชียมากขึ้นเรื่อย ๆ คนชาวเอเชียซึ่งตก
 เป็นคนในบังคับของประเทศตะวันตกเหล่านั้น เช่น มลายู อินเดีย ชวา จีนจากมาเก๊า
 และฮ่องกง มา มอญ เป็นต้น ก็ได้รับการยกเว้นจากอำนาจศาลไทยเช่นเดียวกับ
 ชาวตะวันตกไปด้วย ตัวอย่างของปัญหาที่ติดตามมาเป็นดังนี้คือ

"... ถ้าเจ้าหน้าที่ย้ายสยามจะจับกุมคนในบังคับเหล่านั้น หรือเข้าตรวจคนเกะ
 สดานของคนเหล่านั้นแล้ว ก็จะต้องได้รับอนุญาตจากกงสุลที่เกี่ยวข้องของกอนเจน
 เกี่ยวกับพวกฝรั่งด้วย--เหมือนกัน เพราะเหตุนี้เอง พวกจีนไม่ได้มาจากหมา
 เกา หรือฮ่องกง แลเป็นคนไทยเราเอง จึงได้พยายามหาช่องทางไปจดทะเบียน
 เป็นคนในบังคับทางประเวศกันมาก เพื่อให้ได้รับความยกเว้นจากอำนาจศาลไทย
 และได้รับสิทธิพิเศษเช่นพวกนั้นด้วย กรณีเป็นดังนี้จึงทำให้เกิดความยากลำบากขึ้น
 เป็นอันมากในทางการปกครอง ฝ่ายไทยจึงรู้สึกหนักใจในเรื่องนี้มากขึ้นเป็น
 ลำดับ"^๑

ด้วยเหตุที่เกิดความยากลำบากในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ และเพื่อเอกราช
 อันแท้จริง รัฐบาลไทยจึงได้พยายามที่จะต่อสู้เพื่อตั้งเอาเอกราชทางการศาลคืนมาอยู่ตลอด

^๑หลวงสิทธิสยามการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

เวลา ในที่สุด อังกฤษซึ่งเป็นประเทศแรกที่เข้ามาทำอาณานิคมทางการค้าของไทยใน
สมัยรัตนโกสินทร์ ก็ได้เป็นประเทศแรกที่กลับมาทำสัญญาในชื่อ "อธิปไตยทางการศาลของไทย"
สัญญาฉบับนี้จึงนามกันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๓ กันยายน ค.ศ. ๑๘๘๓^๒ (พ.ศ. ๒๔๒๖)
ขอความสำคัญจึงเป็นการมอบเปลี่ยนสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของอังกฤษในประเทศไทยอันมีอยู่
ในสัญญาฉบับนี้เป็นฉบับแรกนั้นมีว่าดังนี้

"ข้อ ๔ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะตั้งผู้หนึ่งสมควรให้เป็นที่ระลาการภาษา
หลวง คนเดียวภาษาคนอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ เพื่อประโยชน์ที่จะว่าไว้ในที่
นี้ต่อไป ราชการนั้นต้องทำตามกำหนดเนื้อความที่มีอยู่ในสัญญานี้แล้ว มีอำนาจ
ที่จะพิจารณาความโมฆะ ความนครบาลก็ได้ทุกเรื่อง ในถ้อยความที่จะเกิด
ขึ้นในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน บันดาลความในระหว่าง
คนในบังคับอังกฤษ ถ้าในศาลที่คนในบังคับอังกฤษจะเป็นผู้กล่าวโทษก็ดี ถ้าเป็น
ผู้ต้องถูกฟ้องของคดีกองเรียกมาพิจารณาก็ดี ถ้าเป็นโจทก์ก็ดี เป็นจำเลยก็ดี
ชำระโคหมคตามกฎหมายฝ่ายสยาม แต่ต้องให้ถืออยู่เป็นนิจว่าในบันดาลความที่ว่ามา
เหล่านี้ กองสูงสุดไวยกงสุลจะต้องไปอยู่ในเวลาที่ชำระไต่ และในความที่สั
แยก อังกฤษเป็นจำเลย ถ้าผู้ถูกฟ้องนั้น จะต้องแก้สำนวนความให้กองสูงสุด
ไวยกงสุลไม่คิดค่าธรรมเนียมที่จะคัดเทียบถ้อยคำสำนวนนั้น แลถ้ากองสูงสุดเห็นว่า
เป็นการสมควรในผลประโยชน์ทางยุติธรรม จะแนะนำให้ระลาการใดถวายของ
ทำตามข้อความนี้ถือว่า ในเวลาก่อนที่จะตัดสินความนั้น ในความที่จำเลยถูก
ฟ้องเป็นสัแยกอังกฤษ ถ้ากองสูงสุดไวยกงสุลเห็นสมควรในผลประโยชน์ทางยุติ
ธรรม โดยจะเขียนหนังสือคำขอถวายลายมือของกองสูงสุดไวยกงสุลเอง เป็นการ

พระยาภิรมย์ภักดี เสด็จเสวยพระกระยาหารกลางวัน
ของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สำนวน กัลยาณมิตร
แปล หน้า ๑๒

ชี้ให้ตระลาการ เพื่อจะสำแดงความปรารถนาของสุลต่านไว้ซึ่งกงสุล ในความ
 เรืองโรจน์เรื่องหนึ่งจึงโจทจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าในความ
 เรื่องซึ่งคนในบังคับอังกฤษผู้ต้องคดีถูกฟ้องต้องเรียกหาจำเลยนั้น ให้ส่ง
 ไปยังศาลกงสุลที่เมืองนครเชียงใหม่ เพื่อจะได้วางบทกฎหมายดังนี้ กงสุล
 ว่างสุลต่านมีอำนาจที่จะทำได้ แลความเรื่องนั้น ก็ต้องส่งไปยังศาลที่กล่าวมา
 เมื่อก่อน ตามการที่กงสุลว่างกงสุลขออนุญาต แลความเรื่องนั้นก็ถูกแต่งสุลต่าน
 กงสุลจะตัดสิน ตามกฏข้อ ๒ ในข้อสัญญาเพิ่มเติม วันที่ ๑๓ เดือนเม
 คฤษศักราช ๑๘๘๖ คือวันอังคาร เดือนหก ขึ้นเก้าค่ำ ปีมะโรงอัฐศก ศักราช
 ๑๒๑๘ กงสุลว่างกงสุลนั้นในเวลาที่มีเหตุสมควรจะเข้าหาคนในบังคับอังกฤษ
 ผู้ที่คงจำอยู่โดยโหรดาโดยคำตัดสินของตระลาการนั้นได้ตลอดเวลา แลถ้ากงสุลเห็น
 สมควรว่าจะย้ายคนโหรนั้นมาจำเสียที่ ๆ ซึ่งต้องกงสุลต่อไปให้ครบกำหนดตามคำค
 ติสินนั้นก็ได้ คำบรรณนิยมกล่าวคำห้ามศาลซึ่งจะเรียกเสมอเหมือนกันทั้ง ๒ ฝ่าย
 จะเป็นคนในบังคับอังกฤษก็ดี คนในบังคับไทยก็ดี จะประกาศให้รู้ทั่วกัน

ข้อ ๘ ว่า ในความแห่งความนครบาลซึ่งสืบแยกอังกฤษเป็นโจทเป็นจำเลย
 และซึ่งตระลาการนี้คงเป็นผู้ชำระ ฝ่ายโจทอย่าฝ่ายจำเลยจะอุทธรความถึงกรุง
 เทพมหานครได้ แลผู้ที่เป็นสืบแยกอังกฤษนี้ โดยได้รับอนุญาตของกงสุลว่าง
 สุลต่าน ถ้าเป็นความอย่างอื่นโดยอนุญาตตระลาการนั้น

บรรดาความเหล่านี้ต้องส่งจำนวนความกับความเห็นของตระลาการมาที่กรุง-
 เทพมหานคร แลความอุทธรนั้นเจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับกงสุลเยเนรลของสมเด็จพระนาง
 เจ้าจะประกาศพร้อมทั้งตัดสิน แต่คงถืออยู่เป็นเสมอว่า บรรดาความที่จะ
 เลยกฎของฝ่ายเป็นสืบแยกสยาม เจ้าพนักงานฝ่ายสยามเป็นผู้ตัดสินความอุทธร
 นั้นเฉพาะแลบรรดาความอุทธรอื่น ๆ ที่สืบแยกอังกฤษเป็นคู่ความ กงสุลเยเนรล
 ของสมเด็จพระนางเจ้าเป็นผู้ตัดสินความอุทธรนั้นเฉพาะ ในเวลาที่ยังอุทธร
 ภายอยู่ คำตัดสินที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่ต้องงดไว้ตามกำหนดเวลาที่จะได้มีไว้

ตามแต่ตระลาการกับกงสุลหาว่ากงสุลจะตกลงกัน"^๑

เรื่องของสิทธิการถอนคดีตามสัญญาฉบับนี้ กล่าวโดยสรุปคือกงสุลหรือรอง
กงสุลอังกฤษจะถอนคดีไปชำระเองก็ได้ ทั้งนี้โดยบีบบังคับใดต่อไป

"๑. ถอนคดีเฉพาะคดีที่อยู่ในศาลชั้นต้น คือศาลพิเศษของไทย ซึ่ง
ตั้งขึ้นตามสัญญาที่เวลานั้น คดีที่อยู่ในศาลไทยธรรมดา หรืออยู่ในชั้นอุทธรณ์
กา นั้น ถอนไม่ได้

๒. ต้องถอนคดีก่อนมีคำพิพากษา เมื่อศาลได้อ่านคำพิพากษาแล้ว ถอน
ไม่ได้ทั้งนี้ ในสัญญาที่มีถ้อยคำปรากฏชัดแจ้งเช่นนั้น

๓. คดีที่จะถอนนั้น ต้องเป็นคดีที่คู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนในบังคับอ
ังกฤษด้วยกัน หรือที่จะเลยหรือผู้ต้องหาเป็นคนในบังคับอังกฤษ

๔. ทำคำขอเป็นลายลักษณ์อักษร ยื่นไปยังผู้พิพากษา"

การที่รัฐบาลไทยยินยอมเสียเอกราชทางการศาลเช่นนี้ เหตุผลสำคัญที่สุด
เนื่องจากบทกฎหมายของไทยเรายังไม่เข้ารูปเป็นระเบียบเรียบร้อยดี "ละการศาลไทย
ยังไม่อยู่ในสภาพที่จะเป็นเครื่องประกันความยุติธรรมได้เพียงพอถึงที่กล่าวมาแล้ว การที่
รัฐบาลไทยจะยกเอกราชทางการศาลมาคืน สิ่งที่จะต้องทำก่อนสิ่งอื่นคือ จะต้องปรับ
ปรุงระบบกฎหมายแลการศาลให้เหมาะสมกับคตินิยมของโลกสมัยใหม่ ถ้าระบบกฎหมายและ
การศาลของไทยอยู่ในสภาพที่ไว้วางใจได้ การจะแก้ไขเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตก็ย่อม
จะเป็นการง่ายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการทำสัญญายอมให้

๑ ประชุมกฎหมายประจำก่อกเดิมเพิ่มเติม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่าง
สยามกับนานาประเทศสมัยแรก หน้า ๔๕ - ๔๗

๒ หลวงสิทธิสยามการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
หน้า ๔๗ - ๔๘

สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ต่างประเทศในระยะหลัง ๆ ได้มีการตกลงไว้อย่างแน่ชัดในเรื่อง
ที่จะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้ เมื่อกฎหมายและการศาลของไทยมีความเหมาะสมเป็น
ที่น่าเชื่อถือได้แก่ชาวต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น สัญญาระหว่างไทยกับญี่ปุ่นซึ่งลงนามกันเมื่อ
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๙๘ (พ.ศ. ๒๔๔๐) และนับได้ว่าเป็นสัญญาทางพระราชไมตรี
ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นฉบับแรกที่กินขอบนั้น บัญชีความที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "... ขอมให้กงสุล
ญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ไปขยกว่าการเปลี่ยนแปลงระเบียบการศาล ... ขวงกรุงเทพฯ จะแล้ว
เสร็จบริบูรณ์ ก็คงจะจะได้ประกาศใช้ประวณกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่ง
(ยกเว้นกฎหมายว่าด้วยการสละและการล้มมรดก) ประมวลกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณา
ความอาญา ประมวลกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่ง และ ระรรมนูญกาลยุติธรรมครบ
ถ้วนแล้ว" ๑ ด้วยเหตุเช่นนี้จึงทำให้ต้องเริ่ม ปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยโดยด่วน
และเมื่อคงมือแล้วก็ต้องพยายามกระทำไปโดยรวดเร็วที่สุด

สรุปวิกฤตกาลทางการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวโดยสรุปคือ วิกฤตกาลทางการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวระยะก่อนการปฏิรูปนั้นอยู่ในสภาพร้ายแรงมาก สำหรับสาเหตุของวิกฤตกาล

๑ หอวงสิทธิสยามการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
หน้า ๙๐ ในที่นี้พึงระลึกไว้ด้วยประการหนึ่งว่า ขณะที่ทำสัญญากับญี่ปุ่นนั้นเป็นระหว่างที่
รัฐบาลไทยกำลังดำเนิน การปฏิรูปการศาลอยู่

เหล่านี้สรุปได้เป็นสามเรื่องใหญ่ ๆ คือ

๑. ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม ซึ่งสรุปออกมาได้เป็นสองเรื่อง คือ ความล้มเหลว และการที่อำนาจการบริหารเข้ามากวาทายกับฝ่ายยุติธรรม

๒. ความไม่เหมาะสมของวิธีการทางการศาลแบบเดิม ซึ่งแยกพิจารณาได้เป็นสามเรื่องคือ ความไม่เหมาะสมของแนวการนำสืบ ความไม่เหมาะสมของระบบจารีต นครบาล และความไม่เหมาะสมของทฤษฎีการคงโทษ

๓. ความปั่นป่วนจากต่างประเทศด้านการศาล ซึ่งหมายถึงความยากลำบากของฝ่ายไทยอันเนื่องจากการที่ชาวต่างประเทศมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทยนั่นเอง

สำหรับในสองเรื่องแรกนั้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทยได้พยายามแก้ไขปรับปรุงตลอดมา แต่ก็ไม่สำเร็จ และยิ่งกว่านั้น บางครั้งการแก้ไขปรับปรุงเหล่านั้นเองก็กลับเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้วิกฤตการณ์ทางการศาลร้ายแรงยิ่งขึ้นอีก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องนี้ก็คือการพยายามแก้ไขความล่าช้าของระบบการศาลด้วยการให้อธิบดีรับเรื่องราวกล่าวโทษอุทธรณ์ตระการการได้ และการให้มีแม่กองสำหรับรับเรื่องราวตรวจคำปรึกษาของลูกขุน การแก้ไขความล่าช้าทั้งสองวิธีนี้มิได้ทำให้ระบบการไต่สวนพิจารณาเร็วขึ้นเลย ตรงกันข้าม กลับทำให้สับสนล่าช้ายิ่งกว่าเดิมไปอีก การให้มีศาลรับเรื่องราวของอธิบดีก็มีค่าเท่ากับเปิดศาลอุทธรณ์ใหม่ขึ้นอีก เพราะว่ายังใช้วิธีการและลำดับขั้นตอนการไต่สวนพิจารณาเหมือนเดิม ซึ่งเป็นวิธีที่ผิดพลาดมาตั้งแต่ก่อนแล้ว การให้มีแม่กองสำหรับรับเรื่องราวตรวจคำปรึกษาของลูกขุน ก็เป็นการเพิ่มลูกขุนเหนือลูกขุนเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง ทำให้ลำดับขั้นตอนการพิจารณามากขึ้นอีก ซึ่งยังผลให้การพิจารณาคดีช้าลงไปอีก แทนที่จะเร็วขึ้น

จะเห็นได้ว่า เรื่องของความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม และความไม่เหมาะสมของวิธีการทางการศาลแบบเดิมนั้น เป็นเรื่องที่รัฐบาลไทยสมัยนั้นตระหนักอยู่แล้วเป็นอย่างดี และพยายามแก้ไขอยู่แล้ว แต่ยังไม่ใช้วิธีการแก้ไขแบบที่เคยใช้มาแต่เดิมอยู่

✓ ก้อนแก๊สเริ่มเต็มเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะส่วนที่เห็นได้ชัดว่าเป็นปัญหาสำคัญในขณะนั้น แต่ปรากฏว่าเมื่อแก๊สในควมกส่วนหนึ่งลงไป ก็เกิดปัญหาใหม่ขึ้นแทนที่อยู่เสมอ และบางครั้งปัญหาใหม่นั้นกลับสร้างผลมากกว่าเดิมขึ้นไปอีก การที่เป็นเช่นนี้จะเนื่องด้วยเหตุที่ว่าปัญหาการศาลไทยขณะนั้นยิ่งใหญ่เกินกว่าที่จะเยียวยาได้ด้วยการแก้ไขเป็นส่วน ๆ ไป หากแต่ต้องใช้วิธีปฏิบัติใหม่หมดทั้งระบบ ถึงได้กระทำกันอย่างจริงจังหลังจากที่กระทรวงยุติธรรมมีแล้วในปลายปี ร.ศ. ๑๑๐

ส่วนในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั้น ถึงแม้ว่าในระยะแรก ๆ จะมีใครให้ความสนใจให้กับฝ่ายไทยนักก็ตาม แต่ในระยะหลังต่อมา เรื่องนี้ได้กลายเป็นปัญหาที่ทำความยุ่งยากให้แก่การปกครองเป็นอันมาก

วิกฤตการณ์ทางการทูตที่ร้ายแรงขึ้นมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ กล่าวได้ว่าร้ายแรงมากจนกระทั่งสยามไทยจะไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปโดยสงบได้เลย ถ้าหากไม่แก้ไขวิกฤตการณ์นี้โดยรีบด่วน.

บทที่ ๕

การตั้งกระทรวงยุติธรรมและการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่
พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเป็นเสนาบดี

เนื่องด้วยมีความบีบคั้นในทางต่าง ๆ หลายประการประกอบกันดังกล่าวนั้น ทำให้รัฐบาลไทยในสมัยนั้น ภายใต้งานนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องริเริ่มปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลโดยแรงความที่สละเทวที่จะทำได้ ในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่ทรงสงสัยเลยว่าจะทรงตระหนักถึงความจำเป็นของการปฏิรูปการศาลอยู่แล้ว ทั้งนี้ก็เพราะการสังเกตจากพระปรีชาสามารถในทางต่าง ๆ ของพระองค์นั้นเป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว (✓) ความสนพระทัยของพระองค์ในเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการศาลแบบใหม่นั้นจะสังเกตได้จากที่ทรงพยายามหาโอกาสไปทอดพระเนตรศาลในต่างประเทศไม่ว่าจะสองครั้ง ก่อนที่ไทยจะตั้งกระทรวงยุติธรรมในเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔)

ในจดหมายเหตุเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์และเมืองปัตตาเวียมีบันทึกไว้ว่า เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ จุลศักราช ๑๒๓๒ (ตรงกับ ร.ศ. ๘๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปทอดพระเนตร "... ศาลหลวงศาลกรมเมือง (โบริสกา) ..." ที่เมืองปัตตาเวีย^๒ ซึ่งในสมัยนั้นปกครองโดยเนเธอร์แลนด์ เป็นที่น่า

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศ
 ในรัชกาลที่ ๕ เสด็จเมืองสิงคโปร์และเมืองปัตตาเวียครั้งแรก พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานพระศพ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ณ พระเมรุทองสนามหลวง ๒๔๖๔ หน้า ๓๑

เสียดายที่ไม่มีหลักฐานให้ทราบได้ว่า พระองค์ทรงได้รับความกึกและความรู้ะไรบ้างจากการเสด็จครั้งนี้ อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของพระองค์เองที่ทรงไว้ในโอกาสที่เสด็จไปทอดพระเนตรการสู้รบของสิงคโปร์ก่อนที่จะผ่านสิงคโปร์นั้นยังบอกให้ทราบถึงความสนพระทัยของพระองค์ในเรื่องนี้เป็นอย่างดี ในบันทึกนั้นมีว่า

"เมืองสิงคโปร์"

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม

...

เวลา ๕ โมงเข้าไปที่ศาลสปริมคอต มีศุภเศรษฐีพิชิตกิตติคุณส่งมารับข้างล่าง ขึ้นทางตลาดการไปนั่งในหอนตลาดการใหญ่ พุดจากนั้นอยู่ครู่หนึ่ง พอคนพร้อมเขาแกลงเปิดศาล แต่ที่นี่ไม่ใช่วิก แห่ออกไปนั่งที่ เราเห็นเป็นตลาดกิจตลาดการจะให้เขาเคียวออกไปก่อนเขาไม่ยอม ตกลงเป็นเคียวเกียวก็นำออกไป เราที่นั่งข้างขวาภิรมย์ ทานเล็กกับกรมตำรวจนั่งข้างซ้าย เสมอใจ เป็นเอตติงนั่งข้างหลัง เปิดศาลตามแบบ ว่าความเรื่องจกจกประตักใหญ่ถูกคนตายถามพระยาน ๒ คน มีบุรี ๘ คน ฝรั่งทั้งนั้น คัดสินลงโทษ ๑๔ เดือน เรื่องความอยู่ข้างจะแหง แต่ที่ไก่อเห็นชำระโดยบุรีเป็นครั้งแรก ไก่สนทนากันถึงเรื่องกฎหมายมรดก ไก่ความว่า แยกไขกฎหมายแยก แจกไขกฎหมายอังกฤษแต่ยอมรับเมียมาก ..."

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลาที่วิวาห์กว่าสองเดือน พิมพ์ในงานพระศพ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ๓ พระเมรุทองสนามหลวง ๒๔๖๔ หน้า ๑๐

ความเคลื่อนไหวที่แสดงถึงความที่ตระหนักว่า สภาพการของขบวนการยุติธรรมของไทยควรจะมีการเปลี่ยนแปลงนั้นมียุไมน้อย และที่เด่นมากก็คือในคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินของเจ้านายและข้าราชการหลายพระองค์ และหลายคนรวมกัน เจ้านายและข้าราชการกลุ่มนี้ประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤธิศาคา สมเด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระสวัสดิวัณวิศิษฎ์ (พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ) พระองค์เจ้า ปณณางค์ พระยามหาโยธว (นกแก้ว กษเสน) พระยาอภัยพิพิธ (สน ศาสตรภัย) จมื่น ไวรนาถ (บุศย์ เพ็ญกุล) ขุนปฏิภาณพิจิตร (หรุ่น) ในความเห็นที่เจ้านายและขุนนาง กลุ่มนี้ร่วมกันทำขึ้นนั้น มีกล่าวถึงภัยอันตรายอันอาจมาถึงประเทศไทยได้จากชาวยุโรป โดยชาวยุโรปอาจหาสาเหตุต่าง ๆ หลายประการมาเบียดเบียนได้ สาเหตุหนึ่งที่จะเป็น ขออาจใดก็คือในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ซึ่งในคำกราบบังคมทูลตอนนั้นว่า ชาวยุโรปอาจอาจเพื่อเบียดเบียนไทยว่า

๑. อ้างว่าเป็นธรรมดาที่มีความกระดากต่อมนุษย์ด้วยกันทั่วไปต่อ ประสงค์ที่จะให้มนุษย์มีความสุขความเจริญแลใคร่รับความยุติธรรมเสมอทั่วกัน
๒. อ้างเอาความเจริญความถี่วิไลของชาวยุโรป แลความไม่เจริญ ของประเทศเอเซีย แลจึงเห็นต่อไปว่า ไซ้แต่เป็นทางกีดขวางความเจริญ ของเอเซียเท่านั้นไป แต่ยังเป็นทางกีดขวางของความเจริญแห่งประเทศซึ่ง เคินทางกวีไลศด้วย จึงเป็นของให้ประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปคิดเขาเป็น ผู้ปกครองจัดการบ้านเมืองให้เจริญเพื่อจะได้ประโยชน์ทั่วกัน
๓. บอกว่าเขาเวอนเมนต้นั้น ๆ จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย จึง มีโจรร้ายทำอันตรายต่อชีวิต แลทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง แลอันตรายนั้นมาถึงชาว ยุโรปที่จะเขาจัดการบ้านเมืองนั้นได้ เพื่อประโยชน์ที่จะได้ให้ความสุขทั่วไป

ทั้งชาวยุโรปแลคนในชาตินั้น ๆ แลทั้งจะกำจัดคนพาลด้วย"๑

ความหวาดเกรงของเจ้านาย ข้าราชการกรมนี้ หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นว่านับเป็นเรื่องที่มีสาเหตุสมควรอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ หากเราจะพิจารณาถึง วิฤตติกาลทางการศาลของไทยเราเองในสมัยนั้น ดังที่ไกรกลางถึงมาแล้วในตอนต้น ก็ จะเห็นได้ว่า กระบวนการยุติธรรมของไทยอยู่ในสภาพที่แพะจะกล่าวได้ว่า ไม่อาจใช้เป็น เครื่องรักษาความยุติธรรมหรือความสงบสุขของสังคมได้ เมื่อนำข้อเท็จจริงข้อนี้มาประกอบ กับพฤติการณ์อันการวาวของมหาอำนาจตะวันตกสมัยนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าความหวาดเกรง ของเจ้านายและข้าราชการซึ่งกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น นับว่าเป็นความหวาดเกรงที่มีเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการ ยุติธรรมนี้

ความเคลื่อนไหวก่อนการตั้งกระทรวงยุติธรรม

ในปี ร.ศ. ๑๐๔ (พ.ศ. ๒๔๒๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งขณะนั้นยังมีพระยศเป็นกรมหมื่น

๑ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการ
แผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมสนธิ
กฤดากร ณ เมรุวัดธาตุทอง ๒ มีนาคม ๒๔๑๐ หน้า ๓

อยู่* เรียบเรียงความคิดที่จะใช้ในการศาลต่อไปขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อกรมหมื่นพิชิต
 รัชการทรงทราบรับสั่งจากพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ** ก็ได้
 ทำบันทึกขึ้นถวายตามพระราชประสงค์ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เราไม่อาจหาหลักฐานได้ว่า
 แผนงานสำหรับศาลยุติธรรมที่กรมหมื่นพิชิตรัชการทรงเรียบเรียงครั้งนั้นเป็นอย่างไร
 อย่างไรก็ตาม ในลายพระหัตถ์ของพระองค์ที่ทรงทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อม ๆ กันนั้น ได้ทรงกล่าวถึงความจำเป็นอันเร่งด่วนในการที่
 จะต้องปรับปรุงการศาลไทยไว้ว่า

"... การในศาลยุติธรรมขณะนี้เป็นการจำเป็นจะต้องทำ ไม่ทำไม่ได้
 อยู่แล้วและการทำงานนั้นไม่ไ้โดยเร็วกว่า ๒ ปี เพราะฉะนั้นวันก็ล่วงไป
 มากแล้วถ้าไม่ไ้เริ่มลงมือจับการเสียเร็ว ๆ นี้ ถ้าถึงช้าไปการก็จะคง
 ทำหวัค ๆ ถาต้องเป็นดังนี้ การก็จะไปไ้เป็นแท จะกลับเป็นการเสียพระเกียรติยศ
 อย่างยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง ..."^๒

* ต่อมา กรมหมื่นพิชิตรัชการก็ทรงได้รับแต่งตั้งเป็น "กรมหลวงพิชิตปรีชากร"
 ในปีเดียวกันนั้น ก็ปี ร.ศ. ๑๐๘

** พระยศในขณะนั้น

^๑ กองกฎหมายเทศาภิบาล ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเซอ
กรมหมื่นพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏ
 วันเดือนปี

^๒ดู

เหตุการณ์ตอนนี้เป็นพยานหลักฐานโดยย่อกว่า ขณะที่ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ นั้น ความคิดที่จะปรับปรุงการศาลไทยมิได้เพิ่งจะเกิดขึ้น หากแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้ที่ลุลกลืออยู่กับวงการศาลและวงการบริหารสมัยนั้นบางท่านได้ตระหนักถึงความจำเป็นในขณะนั้นมานานแล้ว

ต่อมาในวันที่ ๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ * ได้ทรงเรียบเรียงความเฝ้าในการจะจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นทดเกล้าฯ ถวาย** และเป็นขึ้นาสั่งเกล้าว่า ในตอนที่ตั้งกระทรวงยุติธรรมเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ นั้น ปรากฏว่าโครงร่างของกระทรวงยุติธรรมเท่าที่ทราบนั้นก็มีส่วนเหมือนกับที่พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเสนอไว้ไม่น้อย เช่นในเรื่องกรรมรัมฟองและเรื่องไต่ศาลฎีกามาขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมเป็นต้น ซึ่งในเรื่องนี้จะได้อธิบายต่อไปภายหลังในตอนที่เกี่ยวข้องกับการตั้งกระทรวงยุติธรรม

ในตอนนี้อธิบายโดยสรุปก็คือ ก่อนหน้าที่จะตั้งกระทรวงยุติธรรมกันขึ้นจริง ๆ ใน ร.ศ. ๑๑๐ นั้น ได้เป็นที่ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องหามาตรการการปรับปรุงการศาลใหม่หมด และได้มีการแสวงหาและเสนอแนะแนวของการปรับปรุงนี้กันมาแล้วไว้นานกว่า ๒ ปี ทั้งนี้โดยนับตั้งแต่ที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้เสนอบันทึกเพื่อปรับปรุงการศาลยุติธรรมตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

* หนังสือบางเล่ม และในบางแห่งสะกดว่า "สวัสดิโสภณ" แต่ในที่นี้ยึดตามที่ทรงใช้เองเมื่อลงพระนามความต่าง ๆ

** ก. ภาคผนวก ซึ่งคัดลอกมาจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕
 ข. ๑/๓ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๐๘

การตั้งกระทรวงยุติธรรมและความเปลี่ยนแปลงทางการศาล
อันเนื่องจากการตั้งกระทรวงยุติธรรม

ในที่นี้ ในปลายปี ร.ศ. ๑๑๐ (จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔) รัฐบาลไทยก็ได้
 ออกประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ประกาศนี้ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ แลลง
 ประกาศในราชกิจจานุเบกษามิมีประจำวันที ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ ก็อีก ๑๕ วัน
 ต่อมา ประกาศพระบรมราชโองการฉบับใดบรรยายเหตุผลของการตั้งกระทรวงยุติธรรม
 ไว้ในตอนต้นด้วยคงต่อไปนี้

"... ทว่าวันนี้ก็ของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องกับกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่าง ๆ
 ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะหาใคร่ร้ายราษฎรพลเมืองมีการซื้อขายเกี่ยวกับ
 พัวพันถึงกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้าย
 อยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาแล ผู้พิพากษาที่อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะ
 บังคับความซึ่งขาดบริบูรณ์ก็สืบก็เอาไกรยแต่ในดอยกว่าส่วนหนึ่งในกระดานสมัคร
 ไม่ได้เห็นด้วยรักในการพิจารณาเลย จึงเปื้อนของอุบายทางทุจริตของ
 ราชการแลความผิด แม้แต่อย่างคำก็เปื้อนทางที่จะชักประวิงให้ความเข้าใจ
 ต่าง ๆ ถัดของราษฎรจึงได้กังวาลหวั่นหวาดตามกระทรวงโรงศาลนั้น ๆ มาก
 ขึ้นทุกที ถวาวะเขวไคแต่ละเรื่องก็ยาวนาน เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของ
 ราษฎร ใคร่ควางล้ามากในเรื่องนี้เป็นอันมาก"

๑ "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผนกที่ ๒,

๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๕ - ๑๐

รายละเอียดของประกาศฉบับนี้ถามลำดับข้อในประกาศเป็นดังนี้

๑. กำหนดหน้าที่ของเสนาบดีไว้ว่าให้ "... เป็นประธาน เพื่อจะได้อำนาจ
ดูแลไต่ถามการชักชวนในคดีแล้วรับผิดชอบให้การพิพากษาแลพิจารณาต่อไปโดยสะดวกและเป็น
ยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิพากษาแลพิจารณาคดีนั้น ..."๑ ข้อความ
ในวรรคท้ายนี้เห็นว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดที่จะให้ฝ่ายบริหารของกระทรวง
มีหน้าที่อำนาจความสะดวกให้แก่ศาลยุติธรรม ไม่ให้มาทาบเกี่ยวในกระบวนการยุติธรรม
อันเป็นแนวความคิดอย่างใหม่ ซึ่งเพิ่งจะปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก นับได้
ว่าเป็นผลของการถือคติรับเอาแนวความคิดจากตะวันตกโดยตรง

๒. ให้โอนคดีที่อยู่ตามศาลกระทรวงต่าง ๆ รวม ๑๒ ศาลมาขึ้นศาลในกระทรวง
ยุติธรรมที่เพิ่งขึ้นใหม่ ศาลสำคัญ ๆ ๑๒ ศาลที่ให้โอนคดีมาคือ ศาลนครบาล ศาลแพ่งเกษม
ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมวัง ศาลอาญานอก ศาลอุทธรณ์เริ่มมณฑลไทย ศาลกรมนา
ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลต่างประเทศ ศาลราชตระกูล
ศาลมรกก ศาลสรรพากร ศาลธรรมการ และศาลฎีกา นอกจากนี้ก็ให้โอนคดีจากศาล
กรมพระราชวังบวร* และคดีที่อยู่ตามอธิบดีกรมต่าง ๆ มากมาย๒ การที่มีคดีไปตกกลาง
อยู่กับอธิบดีต่าง ๆ นั้นจะเป็นเพราะจะตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นนี้ไม่มีระบบการให้
อธิบดีจากกระทรวงต่าง ๆ มีอำนาจรับความร้องเรียนไต่ถามกล่าวถึงมาแลตนเอง

นอกจากให้โอนคดีจากศาลต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังให้โอนเจ้าหน้าที่ทางการศาล

๑ "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผ่นที่ ๒,

๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๑๐

* เรื่องของศาลกรมพระราชวังบวรนี้ ไม่อาจสืบสวนได้ว่าเป็นอย่างไร แต่เข้าใจ
ว่าจะเป็นศาลที่มีไว้เพื่อชำระความพลัดความเป็นคนในสังกัดวังหน้า

๒ ก.

ของกรมต่าง ๆ เหล่านี้มากว่ย กล่าวคือ บรรดาผู้พิจารณาและตระลาการต่าง ๆ

๓. เนื่องจากแต่เดิมนี้มีศาลประเภทต่าง ๆ ดยมากมายถึงที่ใดทราบมาแล้ว
ดังนั้นในโอกาสที่ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นและโอนศาลต่าง ๆ มารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม
นี้ จึงให้ยุบรวบ และเปลี่ยนแปลงศาลต่าง ๆ เสียบ้างเพื่อความเหมาะสมดังต่อไปนี้

ก. ศาลฎีกา เปลี่ยนเป็นศาลอุทธรณ์คดีพิพาท

ข. ศาลอุทธรณ์มหาดไทย เป็นศาลอุทธรณ์คดีอาญา

ค. ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก ให้รวมกันแล้วเรียกว่าศาลพระราชอาญา

ง. ศาลแพ่งเกษียณ ศาลกรมวัง ศาลกรมนา ให้รวมกันเรียกว่าศาล

แพ่งเกษียณ*

จ. ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา
ศาลธรรมการ ศาลราชกระฎุมภ์ ให้รวมกันแล้วเรียกว่าศาลแพ่งกลาง**

ฉ. ศาลสรรพากร ศาลมรดก รวมกันเป็นศาลสรรพากร

ช. ศาลทางประเทศ ยังคงเป็นศาลทางประเทศตามเดิม

เมื่อรวบรวมกันดังนี้แล้วก็เห็นอันว่าศาลต่าง ๆ ๑๖ ศาลก็จะกลายเป็นเพียง

๗ ศาล และอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมทั้งสิ้น

แต่สำหรับศาลกรมพระนครบาลซึ่งตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมให้รวมเข้ามา
อยู่ในกระทรวงยุติธรรมแล้วนั้น ปรากฏต่อมาภายหลังว่ามีการตั้งศาลทรงพระนครบาล

* ศาลแพ่งเกษียณนี้บางครั้งก็เรียกว่า ศาลแพ่งเกษียณราชสุภาวดี ดู ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๕๖ และ ๑๖๔

** ศาลแพ่งกลางนี้บางครั้งก็เรียกศาลแพ่งไคสีราชสุภาวดี ดู ค.

๑๓ "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผนกที่ ๒,
๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐ หน้า ๑๐

ขึ้นใหม่อีก และมีการขัดแย้งกับศาลกระทรวงยุติธรรมต่อมา^๑ เรื่องนี้จะกล่าวถึงโดยละเอียดอีกครั้งหนึ่งในตอนที่ว่าด้วยการตั้งศาลปรีศภานาในภายหลัง

๔. กาหนดรายละเอียดในทางปฏิบัติส่วนหนึ่งไว้ว่า "... จะไปรบกวนเกล้าฯ ให้มือชิตีสำหรับพิพาทช้างกับบัญชาในการพิจารณาคดีในศาลนั้น ๆ เฉพาะศาล และมีผู้พิจารณาสำหรับศาลโดยระเบียบมากแล่นอยตามสมควร ส่วนคดีเกาที่กล่าวภายในกระทรวง (เป็นคนว่าความในศาลธรรมการที่เป็นนครบาล) นั้น ก็ให้จัดยกไปว่าตามศาลที่เป็นเจานาที่ในศาลนั้น ๆ ให้เรียบรอยตามรปความ"^๒

๕. ให้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมนี้ด้วย เพื่อทำหน้าที่รับฟ้องและรับกำปั่นเรื่องราวต่าง ๆ ของราษฎร แล้วให้เจ้าหน้าที่ของกรมรับฟ้องประทับส่งไปตามศาลต่าง ๆ ที่สมควรแก่คดีนั้น ๆ การที่ต้องให้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นนี้ เนื่องจากแต่เดิมนั้นราษฎรบางคนก็นำคดีไปฟ้องร้องที่ศาลหลวงอันเป็นที่รับฟ้อง บางคนก็ทำเป็นเรื่องราวไปยื่นต่ออธิบดีเจ้ากระทรวง เป็นการสับสนกันหลายวิธี เมื่อตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมเสียเช่นนี้ ก็เป็นอันว่าต่อไปนี้ผู้ต้องการฟ้องร้องเรื่องราวอันใดก็ต้องมายื่นฟ้องที่กรมรับฟ้องนี้เหมือนกันหมด ซึ่งจะทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบรอยต่อไป^๓ การตั้งกรมรับฟ้องนี้ประโยชน์อีกข้อหนึ่งที่เราเห็นกันใกล้คืก็คือ ในระยะนี้เป็นระยะที่ปรับปรุงระบบการศาลใหม่หมด ศาลต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนนามและยบรวมกันมากมาย ย่อมทำให้ราษฎรสามัญเกิดความสับสนในกาย อาจไม่สามารถฟ้องร้องได้ถูกต้องตามศาลที่เหมาะสมกับรูปคดีของตน ดังนั้นจึงควรตั้งกรมรับฟ้องขึ้น

^๑พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในปัจุบัน เล่ม ๑ หน้า ๑๕๔

^๒"ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผ่นที่ ๒, ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐ หน้า ๑๐ - ๑๑

^๓ดู หน้า ๑๑

ในประกาศส่วนที่เกี่ยวกับกรรมรับฟ้องนี้ มีข้อความเตือนให้เจ้าหน้าที่ผู้ประทับฟ้องตระหนักไว้ควรวา "... โหมประทับฟ้องประทับไปยังศาลตั้ง ๘ นั้น ให้ถูกต้องถวายพระธรรมนุญ แลความรูปความที่เป็นแพ่งอาญา มิให้ประทับความความเป็นพิเศษแห่งบุคคล ถึงเป็นมาแล้วแต่เดิม ..."๑ ขอความตอนนี้แสดงถึงเจตนาอย่างชัดแจ้งที่กองการจะจัดระบบอภิสิทธิ์ให้หมดไปจากวงการยุติธรรม กองการให้เกิดความยุติธรรมที่แท้จริงทั่วกัน

๖. เมื่อโดยยกเอาศาลฎีกาเดิมไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงสำหรับพิจารณาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาของศาลชั้นต้นแล้ว ก็ให้ยกเอาฎีกาที่ยังค้างศาลอยู่ไปพิจารณาต่อไปในศาลอุทธรณ์คดีหลวงนั้นด้วย สำหรับเรื่องการฎีกาต่อไปภายหน้านั้นกำหนดไว้ว่า

"... ให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาใดแต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงแลศาลอุทธรณ์คดีราษฎร แลกล่าวโทษเสนาก็เจ้ากระทรวงทั้งปวง ถ้าในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่อง เป็นความฎีกาชนิดนี้เป็นอย่างสูงส่งที่ควรจะได้รับพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุจะต้องพิพากษาพิจารณาไต่สวนต่อไป จะไปรบกวนเกล้าฯ ทรงตั้งองคมนตรีเป็นครั้งคราวให้ชำระไต่สวน ถ้าเรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นการพิเศษอาจจะไปรบกวนเกล้าฯ ให้ที่ประชุมเสนาคณะฎีกาตัดสิน ความอื่นนอกจากนี้ ห้ามมิให้ราษฎรทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย"๒

๗. ให้ยกเลิกการเก็บค่าธรรมเนียมและค่าสืบสวน* ที่ใช้กันอยู่ในโรงศาลทั่วไป นอกจากราคาสืบสวนคดีมรดกเท่านั้นที่ยังให้คงไว้ ส่วนค่าธรรมเนียมที่จะเก็บต่อไปใดกำหนด

๑ "ประกาศถึงกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔ แผ่นที่ ๒,

๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐ หน้า ๑๑

๒ ก.

* "ค่าสืบสวน" นี้ ยังไม่สามารถจะค้นหาหลักฐานได้ว่าหมายถึงอะไร แต่เข้าใจได้ว่าหมายถึง เงินค่าธรรมเนียมศาลประเภทอาชญาที่ศาลเก็บจากคู่ความด้วยอัตราร้อยละสิบของจำนวนทุนทรัพย์ที่ฟ้องร้องกัน

ขึ้นใหม่

๕. กำหนดให้นับเขตประกาศเป็นต้นไป กฎธรรมเนียมความซื่อสัตย์และ
จําเลยของเสียนั้น ให้ใหม่แพดเสียฝ่ายเดียว

จะเห็นได้ว่าประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้ ได้ปฏิบัติโครงร่างระบบการศาล
ไทยใหม่หมดทีเดียว นับเป็นก้าวแรกอันสำคัญยิ่งของการปฏิรูปการศาลไทยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม ก้าวต่อ ๆ ไปยังต้องมีอีก
มาก มิฉะนั้นก้าวแรกอันสำคัญยิ่งนี้จะไม่ใช่ผลอะไรหากไปกล่าวหาความมุ่งงมงาย
ประชาชนทั่วไปซึ่งไม่เคยเกี่ยวกับการศาลแบบเก่าแล้ว

เมื่อประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปลายปี ร.ศ. ๑๑๐ นั้น ยังมีใ้กำหนด
แนวที่จะให้ใดเป็นเสนาบดี จนกระทั่งในวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ คือหลังจาก
ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้วเจ็ดวัน จึงมีประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี ตั้งเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรมพร้อม ๆ กับกระทรวงอื่น ๆ อีกหลายกระทรวง ผู้ที่ได้รับแต่งตั้ง
ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรกนี้คือ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า
สวัสดิโสภณ^๒ ซึ่งภายหลังต่อมาได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์* ในหนังสือ
"เรื่องของเจ้าพระยาบวรวิกรม" มีกล่าวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณไว้
ตอนหนึ่งว่า

๑ "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผ่นที่ ๒,
๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐ หน้า ๑๒

๒ "ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผ่นที่ ๔,
๒๔ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๒๔

* สะกดตามที่ทรงใช้เอง

"... กรมพระสวัสดิ์ศึกษา อยู่ในจำพวกนักเรียนไทยรุ่นแรก ๆ ที่ไต่ส่งไปศึกษาต่อในต่างประเทศอังกฤษ พระองค์ทำไต่ไปเรียนกฎหมายประจำอยู่ที่สำนักเบลเลียล ซึ่งเป็นสำนักศึกษาที่มีชื่อเสียงทางวิชาการยิ่งกว่าสำนักอื่นในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด พระองค์ท่านมีความร่ำทางภาษาอังกฤษดีมาก ครัสไต่ชักชวนเกือบเหมือนฝรั่ง และทรงมีชื่อเสียงเลื่องลือที่สำนักเบลเลียลว่าเป็นผู้มีปฏิภาณเฉียบแหลมมาก แต่การเรียนของท่านไต่เรียนอย่างเจ้านายอังกฤษ คือไม่ได้เรียนเพื่อสอบเอาปริญญา เมื่อถึงกระทรงบัญญัติธรรมขึ้นเป็นครั้งแรก ท่านจึงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นเสนาบดียิ่งกว่าผู้อื่น"^๑

การที่พระองค์เจ้าสวัสดิ์ โสภนทรงเคยมาร่างโครงการของกระทรวงยุติธรรมขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ร.ศ. ๑๐๕ นั้น อาจเป็นพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการจะจัดโครงการของพระองค์เจ้าสวัสดิ์โสภณ เนื่องจากทรงคาดหมายไว้ในพระทัยแล้วว่า จะทรงให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมซึ่งกำลังจะจัดตั้งขึ้น

การปรับปรุงกำลังคน

ปัญหาหนึ่งที่ประสบกันอยู่ทั่ว ๆ ไปในการปรับปรุงประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ปัญหาเรื่องขาดแคลนกำลังคน ในงานปรับปรุงศาลยุติธรรม

^๑ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๕ หน้า ๔๘

ก็เช่นกัน พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เสด็จอยู่หัวในเดือนธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑ ถึงสาเหตุที่รับราชการในส่วนกลางทำไม
 เพียงพอว่า "... เพราะละทิ้งเสียนาน หามสื่อกับไมทันใด ทั้งคนที่เคยรับราชการ
 ในทางความนี้ก็มาเป็นเหตุต่าง ๆ มีความนึกไม่ควรรับราชการต่อไปก็หลายคน ที่ชรา
 พิจารณ์เสียก็หลายคน ..."๑ ประกอบกับในระยะนี้พรรคต่างๆ ก็ทยอยกันมามากมา
 อยู่แล้ว๒ จึงทำความเข้าใจกับในกองกึ่งเสนาบดีมีไขว่คว้า ในอันที่จะคงรักษาคนมาทำงาน
 ในพันเอก

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ทรงกึกมาถึงแต่เดือนมิถุนายน
 ร.ศ. ๑๑๑ นี้แล้วว่า พรรคใดในศาลพระราชมณเฑียรที่มีมาก และส่วนมากเป็นคดีที่ต้อง
 ถึงสืบมีสำนวนคดียาว และประกอบกับต้องรับคดีทั้งจากหัวเมืองและคดีที่ประทับฟ้องจาก
 กรมรับฟ้องอยู่ตามปกติแล้ว จึงจำต้องหาวิธีแก้ไขศาลนี้โดยแยกออกเป็นสองศาล ศาลหนึ่ง
 รับคดีที่หัวเมืองส่งมา อีกศาลหนึ่งรับคดีฟ้องประทับทุกศาล ก็น่าคิดที่กรมรับฟ้องประทับมา
 ในนั้นเอง กวาววิธีนี้ก็จะแก้ปัญหาไปได้ แต่เนื่องจากในศาลพระราชมณเฑียรระยะนั้น
 ก็มีกำลังสำคัญอยู่เพียงคนเดียวคือพระนเรศวรเนกขัตติยา การจะแก้ไขไหลลวไปโดยด่วนนั้น
 จำต้องมีผู้ที่มีความสามารถเป็นที่เชื่อถือของทุกคน และเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วย
 ผู้ที่เหมาะสมที่จะเป็นอธิบดีศาลพระราชมณเฑียรอย่างแท้จริงในระยะนั้น พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
 ทรงเห็นว่ามิใช่สามพระองค์คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศิริราชสังกาศ ซึ่งก่อนหน้านั้น

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
 ที่ ๔๑/๑๔๓๒๒ ถ้ายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑

๒ ก.

๓ ก.

๔ ก.

พระลาการศาลมรคกเป็นผู้พิพากษาในศาลพระราชอาญาด้วย^๑

นอกจากจะพยายามจึงมีความรู้ความสามารถจากแหล่งอื่นมาแล้ว กระทรวง
ยุติธรรมในระยะนี้ยังพยายามในอันที่จะมีผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังอยู่ในกระทรวงแล้วนั้นคงโยกย้าย
ออกนอกกระทรวงไปอีกด้วย ตัวอย่างเช่น นายหริ่มมหาดเล็กเวรฤๅษณ์กรมมณฑลศิลป์
(หรณ) เป็นต้น ในระยะนั้นกรมมณฑลศิลป์ถึงแก่กรรมไปแล้ว ส่วนนายหริ่มรับราชการเป็น
เสมียนอยู่ในศาลคดีต่างประเทศตั้งแต่ ร.ศ. ๑๐๔^๒ อันเป็นสมัยก่อนที่จะโอนศาลคดี
ต่างประเทศมารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ครั้นถึงปี ร.ศ. ๑๑๒ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ให้นายหริ่มเป็นนายเวรกองสารบบและหนังสือในศาลคดี
ต่างประเทศ คือรับราชการอยู่กับพระยาธรรมสารวิทย์^๓ ซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นอธิบดี
ศาลคดีต่างประเทศสมัยนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงกราบบังคมทูล
ขออนายหริ่มไว้รับราชการศาลคดีต่างประเทศต่อไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงทรงให้กรมหมื่นศิริราชสังกาศมีหนังสือถึงพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์^๔ ผู้บังคับบัญชา
ของนายหริ่มมหาดเล็ก ให้พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์อนุญาตให้กระทรวงยุติธรรมยืมตัว
นายหริ่มไว้ใช้ในราชการต่อไป^๕

^๑ กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๔๑/๑๔๓๒๖ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑

^๒ กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๗๖/๔๓๓๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๒

^๓ ก.

^๔ ก.

^๕ กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ
กรมหมื่นศิริราชสังกาศถึงพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๒ และ
กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่น
ศิริราชสังกาศทูลพระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๒

ในเรื่องกำลังคนนี้เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า ในระยะที่พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานเลยว่ากระทรวงยุติธรรมฝึกคนขึ้นใหม่เพื่อแก้ปัญหาที่แต่อย่างไร หรือมีโครงการฝึกคนไว้ใช้ในราชการยุติธรรมอย่างไรต่อไป อาจกล่าวได้ว่า ในระยะนี้กระทรวงยุติธรรมยังไม่สนใจที่จะฝึกคนขึ้นใหม่เพื่อทดแทนกำลังคนที่ขาดอยู่นั้น

การตั้งระเบียบการสงเคราะห์ความเกาไปยังศาล

ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๑ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงประกาศกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมฉบับหนึ่ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสงเคราะห์ความเกา ๆ มาไปยังศาลกระทรวงยุติธรรมที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ และเกี่ยวกับมาตรการบางอย่างที่จะเร่งรัดให้การชำระสะสางอรรถคดีค้างศาลเหล่านั้นสำเร็จไปโดยรวดเร็ว สาเหตุที่จะมีประกาศกฎเสนาบดีฉบับนี้ออกมาก็เนื่องด้วยเหตุดังนี้คือ

อนันต์จากการที่รวมเอาศาลต่าง ๆ มาไว้ในกระทรวงยุติธรรมแล้วจัดแบ่งใหม่เป็น ๑๖ ศาลนั้น ปรากฏว่ามีอรรถคดีตกค้างมาถึงกระทรวงยุติธรรมเป็นจำนวนถึง ๕,๐๐๐ เรื่องเศษ และยังปรากฏว่าในระยะที่ตั้งกระทรวงใหม่ ๆ นี้ ศาลต่าง ๆ ไม่อาจรับชำระคดีที่ค้างมานานนั้นให้เสร็จไปอย่างรวดเร็วได้ ทั้งนี้เนื่องด้วยสาเหตุหลายอย่าง เช่นการส่งสำนวนความจากกระทรวงการศาลเดิมไม่เรียบร้อยเป็นต้น นอกจากนั้นยังมีเรื่องศาลไม่สามารถนัดโจทก์จำเลยให้มาพร้อมกันได้ เป็นต้น^๑ ด้วยเหตุนี้ กระทรวง

^๑"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย

✓ ยุติธรรมจึงจำเป็นต้องออกกฎหมายที่ขึ้นในครั้งนี้ เพื่อแก้ไขเหตุขัดข้องเหล่านี้
รายละเอียดของกฎหมายที่ประกาศครั้งนี้มีดังนี้

๑. "เมื่อเจ้าพนักงานกองกลางส่งความแก่ตามสารบบ ซึ่งไต่ขึ้นไว้
ต่อกองสารบบนั้น มาถึงผู้พิพากษาศาลใด ก็ให้ผู้พิพากษานั้น เร่งบังคับ
กระทำการเดิมในหน้าเอาส่วนวนความและตัวความ* ส่งโดยเร็ว อย่าให้เนิ่นช้า
กว่าเวลาอันควรไปได้ ถ้าแลกระทำการเดิมละเมิดเพิกเฉยเสีย มิได้เร่งรีบ
เอาส่วนวนความและตัวความมาส่งตามนัดไว้แก่ผู้พิพากษา ๆ เช่นชานานเกิน
นัดแล้ว ก็ให้ผู้พิพากษาเรียกกระทำการเดิมมาบังคับ ให้ทำหนังสือผิดส่ง
ส่วนวนความและตัวความ ให้กำหนดวันส่งให้แน่นอนด้วย ถ้าเกินกำหนดวัน
ผิดไปแล้ว กระทำการเดิมมิได้ส่งความตามหนังสือผิดแล้ว ก็ให้ผู้พิพากษา
แจ้งความต่อเจ้าพนักงานกองกลาง เพื่อจะไต่ความขึ้นกราบทูลเสนอคดี
กระทรวงยุติธรรมให้ทรงทราบ"

๒. ถ้ากระทำการเดิมไม่อาจส่งส่วนวนความและตัวความเรื่องใดเรื่องหนึ่งด้วย
สาเหตุจำเป็นขัดข้องต่าง ๆ ก็ให้กระทำการเดิมนั้นทำหนังสือชี้แจงเหตุขัดข้องต่อผู้พิพากษา
ตามพิพากษาเห็นว่าขัดข้องจริง ไม่วาจะเป็นเพราะความผิดของกระทำการนั้นหรือความผิด
ของผู้นั้น หรือเหตุเหลือวิสัยของกระทำการก็ตาม ให้ผู้พิพากษาแจ้งให้เจ้าหน้าที่กอง
กลางทราบ กองกลางจะไต่ความขึ้นกราบทูลเสนอคดีต่อไป แต่ตามพิพากษาเห็นว่า

*คำว่า "ตัวความ" นี้เข้าใจว่าจะหมายถึงตัวโจทก์และจำเลย

๑ "กฎหมายกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย

หากจะพิจารณาโดยถี่ถ้วน จะเห็นว่าในส่วนดังกล่าวของประกาศนี้ น่าจะมีผล ในการที่ทำให้การนักชำระคดีเป็นไปโดยรวดเร็วขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการที่ให้ความฝ่ายใดก็ได้มีอำนาจนัดวันชำระคดี โดยศาลจะเป็นผู้บังคับความอีกฝ่ายหนึ่งให้มาตามนัดเอง นั้น ย่อมทำให้ความฝ่ายที่มีใจในรูปความของตน หรืออาจทั้งสองฝ่าย กระทั่งรื้อร้น ที่จะหาวันที่สะดวกแก่คนที่สักเพื่อไปนัดไว้ที่ศาล ด้วยวิธีนี้ ก็ดีแทบทุกคดีย่อมจะต้องมี กำหนดนัดชำระแน่นอน ไม่ตอ้งยืดเยื้ออีกต่อไป

๕. กำหนดบังคับกับพิพากษาไว้ว่า

"หากความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปร้องต่อพิพากษาศาลต่าง ๆ ก็คือ ขอให้กำหนด บัดวันว่าความลงในบัญชีความ และให้หมายบอกกล่าวความซึ่งไม่ได้มาชอนัด โททรม ผู้พิพากษาเพิกเฉยเสีย ไม่จกวันนัดลงในบัญชีความ และไม่มี หมายบอกกล่าวความใดทราบตามซึ่งตนมาร้องขอแล้ว ก็ให้ลดความนั้นมารอง ต่อเจ้ากรมกองสารบบตามทำการแทนเจ้ากรมกองสารบบ ให้เจ้ากรมกอง สารบบ ตามทำการแทนตัวเจ้ากรม รับทราบว่าพิพากษาโดยทั้ที่ ไหร่เหตุ ชักข้องเกิดขึ้นอย่างไร และให้เจ้ากรมกองสารบบชี้แจงต่อพิพากษาให้กำหนด วันนัดว่าความเสียจงใด ถ้าพิพากษาไม่ยอมทำตามกำหนดของเจ้ากรมสารบบ ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ดี ก็ให้เจ้ากรมกองสารบบจดหมายรายงานขึ้นกราบทูล เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมให้ทรงทราบจงทุกครั้งทุกคราวเพื่อจะได้มีรับสั่ง ต่อไป"^๑

๐

^๑ "กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย

๖. ถ้าหากผู้พิพากษาไต่ถามความแล้วมีเหตุว่าเป็นต้องเลื่อนไปวันอื่นก็เลื่อนได้ แต่ให้แจ้งให้ทนายความทั้งสองฝ่าย^๑

๗. ในศาลต่างประเทศ โจทก์ยอมเป็นกันตางประเทศ ถ้าโจทก์ขาดนัดขาดนัดถึงสามครั้งโดยไม่มีสาเหตุอันสมควรแล้วให้ผู้พิพากษาคัดสินยกฟ้อง^๒

หลังจากมีประกาศกฎเสนาวัดกระทรวงยุติธรรมฉบับนี้แล้วก็ปรากฏว่า การเร่งรัดความจากกระทรวงการเคมและการนัดความก็ยังไม่ได้ผลดีขึ้นประการใด กระทรวงการเคมก็ยังนิ่งนอนใจอยู่ โจทก์จำเลยก็ยังโละเลไม่ไปศาลตามนัดโดยอ้างสาเหตุต่าง ๆ เช่น อ้างว่าเจ็บป่วยเป็นต้น และปรากฏว่าเมื่อความอีกฝ่ายหนึ่งพาเจ้าหน้าที่ไปตรวจพิจารณา ก็ปรากฏว่ามีอาการโง่เง่าไปทาง ๆ เช่นว่า อ้างว่าเจ้าหน้าที่ของศาลไม่ใช่แพทย์ จะใช้ตรวจอาการก็ยอมไม่รู้จักโรค เป็นต้น^๓ ด้วยเหตุเหล่านี้ กระทรวงยุติธรรมจึงจำเป็นต้องออกประกาศสำหรับใช้บังคับในศาลทั้งเจ็ดเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑ ก่อประมาณหนึ่งเดือนหลังจากออกกฎเสนาวัดแล้วนั่นเอง ประกาศฉบับใหม่มีใจความสำคัญเป็นการเร่งรัดการส่งความเกาหมายศาลกระทรวงยุติธรรมและวางแนวปฏิบัติเมื่อถูกความขาดนัดโดยอ้างว่าป่วย *

^๑"กฎเสนาวัดกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย
ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๖๐

^๒ก.

^๓"ประกาศกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย
ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๖๑ - ๑๖๒

* รายละเอียดของประกาศกระทรวงยุติธรรมฉบับนี้ดูได้ในภาคผนวก

(หลังจากออกประกาศฉบับนี้แล้วไม่ปรากฏว่ากระทรวงยุติธรรมต้องประสบปัญหาในเรื่องนี้อีกเป็นเวลานาน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการปรับปรุงงานการสงเคราะห์จากศาลเกียมายังศาลใหม่ในกระทรวงยุติธรรมและการนำความไต่สวนคดี)

(การปรับปรุงศาลถ้อยคำละเอียดในทางปฏิบัติ) ✓

(ในปี ร.ศ. ๑๑๑ อันเป็นปีแรกที่กระทรวงยุติธรรมได้ทำงานอย่างจริงจังนั้น ปรากฏว่ามีการปรับปรุงในศาลถ้อยคำละเอียดในทางปฏิบัติบางประการ เพื่อความสะดวกและเหมาะสมในการปฏิบัติงานของกระบวนการยุติธรรม การปรับปรุงดังกล่าวเหล่านี้ปรากฏออกมาในรูปพระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้)

๑. พระราชบัญญัติว่าด้วยบังคับโจทก์ให้สำนวนก่อนฟ้องความอาญา

เหตุที่จะตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้นเนื่องจากปรากฏว่ามีโจทก์จำนวนไม่น้อย กล่าวหาจำเลยด้วยข้อหาที่รุนแรงเกินความเป็นจริง เช่นให้ว่าเลยยืมทรัพย์สินไป กรันทองคืน ไม่ได้ก็ฟ้องว่าลักทรัพย์ หรือมีหมายร้ายร่างกาย ก็ฟ้องกล่าวหาว่าปล้นสดมภ์ เป็นต้น เป็นเหตุให้คดีที่กล่าวหาเกินจริงมีมากเกินความเป็นจริง ยิ่งกว่านั้น ยังปรากฏว่าบางครั้ง หลังจากพิจารณาคดีเสร็จไปแล้วยังจะต้องกลับมาลงโทษโจทก์ด้วยข้อหา

วากล่าวความเท็จอีกก็มี กวดยเหตุเหล่านี้ จึงจำเป็นที่จะต้องตราพระราชบัญญัติให้โจทก์
 สาขาก่อนฟ้องคดีอาญาขึ้น

รายละเอียดที่สำคัญของพระราชบัญญัตินี้มีดังนี้

"ขอ ๑ การราษฎรมีอรรถคดี กนใดจะฟ้องหาด้วยข้อความเป็น
 นครบาลก็ดี เป็นอาญาก็ดี เป็นความออกฉกรรจ์มีโทษหลวงก็ดี มายังผู้รับฟ้อง
 ในกรุงเทพฯ ตามไปยังศาลากลางในตัวเมือง จะขอฟ้องร้องควยความเหล่านี้
 ให้ผู้รับฟ้องในกรุงเทพฯ และศาลในตัวเมือง บังคับให้ผู้นั้นปฏิบัติตามศาลกนา
 จะให้การฟ้องแต่ที่อันจริง แลวจึงให้ผู้รับฟ้องจดถ้อยคำไว้ประทับส่งไปกรม
 กระทรวง ถาษฎรมีอรรถคดีมาฟ้องกนใดชักขึ้นไวย่อมศาลกนาในการฟ้อง
 อยางให้ผู้รับฟ้องจากศาลาจดถ้อยคำไว้เป็นอันขาด

ขอ ๒ เจ้าพนักงานผู้รับฟ้องจากศาลในตัวเมืองกนใด ผู้รับฟ้องในคดี
 ที่กล่าวหาอาญานกรบาลความมีโทษหลวงละเลยเสียมิไต่บังกับใ้ผู้มาฟ้องปฏิบัติตาม
 ศาลตัวกนก็ดี ถาบังกับใ้เฒมาฟ้องความแพ่งทั้งปวงศาลตัวกนก็ดี เป็นการ
 ฝ่าฝืนทำเหนือพระราชบัญญัตินี้ ทิจารณาเป็นสัจย์ไต่ลงโทษ ๓ สุฐาน สุฐาน
 หนึ่งจะให้ไหมเลมิดโดยยศถาถักดี สุฐานหนึ่งให้ไหมทวีคูณ สุฐานหนึ่งให้จำ
 ทามโทษานุโทษ"๒

"พระราชบัญญัติว่าควยบังกับโจทก์ให้ศาลาก่อนฟ้องความอาญา" ประชุม
 กฎหมายประจำศก เลม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๐๘

๒ค. หน้า ๑๐๘ - ๑๐๘

๒. | พระราชบัญญัติว่าด้วยพินัยหลวง

เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๔ ได้มีประกาศพระราชบัญญัติเรื่องเงินพินัยหลวงออกมามับหนึ่ง^๑ และต่อมาก็มีประกาศเพิ่มเติมเรื่องเงินพินัยหลวงครั้งที่ ๑ ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๐ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัตินี้^๒ ดังนั้นแนวปฏิบัติเกี่ยวกับพินัยหลวงที่ใช่มาก่อนหน้าจะตราพระราชบัญญัติว่าด้วยพินัยหลวง ร.ศ. ๑๑๑ จึงเป็นดังนี้

คือ

“... ถ้าอธิบดีเจ้ากระทรวงศาลบันดาที่ไต่ชำระความทั้งปวง จะปรับตั้งคดีคดีของราษฎรที่มีเงินพินัยหลวงนั้น ให้นายใบสั่งจำกัดสินไปยื่นต่อกรมส่วยตกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ให้ประทับตราตรวจลงบัญชีเงินพินัยหลวงไว้เป็นเครื่องสอบสวนกับหางว่าว ครั้นถึงกำหนดสามเดือนให้อธิบดีเจ้ากระทรวงศาลทำหางว่าวแนะนำเงินพินัยหลวงที่เรียกไคนั้นส่งต่อกรมส่วยให้นำส่งพระคลังมหาสมบัติ ถ้าความรายไคไม่มีเงินพินัยเสีย ระยะเวลาการเร่งพินัยยังค้างอยู่ ก็ให้ส่งตัวผู้ต้องเร่งพินัยนั้นไปยังกรมส่วยให้จำถวายโทษ

^๑“ประกาศเรื่องพินัยความ” ประชุมกฎหมายประจำก เล่ม ๑๒ กฎหมาย ร.ศ. ๑๐๔ - ๑๐๕ หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔ แท้จริงประกาศเรื่องนี้เป็นพระราชบัญญัติมิใช่ประกาศธรรมดา ทั้งนี้ได้สังเกตจากข้อความตอนท้ายประกาศ (คือในหน้า ๑๔๔) ซึ่งมีกล่าวว่า “พระราชบัญญัติเรื่องเงินพินัยหลวง ๖ ขอนี้ ...” และในพระราชบัญญัติพินัยหลวง ร.ศ. ๑๑๑ ก็อ้างถึงประกาศนี้ในฐานะเป็นพระราชบัญญัติ แต่ในหนังสือเล่มที่อ้างถึงถึงนี้นำมาจัดเข้าไว้ในประเภทประกาศกระแสพระบรมราชโองการ

^๒“ประกาศเพิ่มเติมเรื่องเงินพินัยหลวงครั้งที่ ๑” ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๓๖ - ๓๘

ตามอัตราในพระราชบัญญัติอากรชั้นใน ปีจุลศักราช ๑๒๔๔ นั้น"^๑

นับแต่วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ เป็นต้นมา รัฐบาลไทยก็ได้ยุบรวมกระทรวง
ศาลต่าง ๆ เข้าด้วยกัน รวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมหมดทุกศาล ทั้งนี้จึงควรวางระเบียบ
การสงเงินค่านับหลวงใหม่เพื่อความเหมาะสมกับสภาพการณ์ใหม่นี้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการ
ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยค่านับหลวงขึ้น ใจความสำคัญของพระราชบัญญัตินี้มีดังนี้

ข้อ ๑ ถ้าอธิบดีพิพากษากองหลวงใดจะปรับสักคณิกสินคดีของราษฎร
มีพิไบนหลวงมากน้อยเท่าใด ก็ให้ตั้งคณิเรียกแรงแก่ความที่จะต้องเสียตามก่า
คณิกสินนั้น แล้วให้นำเงินพิไบนสงคองเจากรกระทรวงกลาง แลทำบัญชีทางวาวไว
ให้แน่นอน แลให้เสนอพิไบนเจากรกระทรวงนั้นนำเงินพิไบนแลทาง วาวสงคอง
พระคลังมหาสมบัติตามอย่าง เงินงวดทั้งปวง

ข้อ ๒ ในคดีใดที่อธิบดีพิพากษาปรับสักคณิกสินมีเงินพิไบนหลวงแล้ว
ฝ่ายความไม่มีเงินพิไบนจะเสีย ให้อธิบดีพิพากษากอง ละหุโทษจำคุกนั้น
ภายในตามอัตราในพระราชบัญญัติอากรชั้นใน ปีจุลศักราช ๑๒๔๔

ข้อ ๓ ให้เจ้าพนักงานกองละหุโทษในกระทรวงนครบาลรับตัวผู้ที่ต้อง
แรงเงินพิไบนหลวงนั้น แลให้จำไซภายในโทษตามหมายของพิพากษาคณิกประการ
ถ้าในระหว่างจำภายในนั้นผู้ที่ต้องเสียพิไบนมีเงินจะเสีย ทาคำรองคอง
เจ้าพนักงานกองละหุโทษ ก็ให้พาตัวผู้นั้น แลนำเงินพิไบนมาสงให้แก่พิพากษา
ศาลที่ออกหมายไปนั้น

ข้อ ๔ ถ้าเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติมีเหตุควรสงไสยในเรื่อง
เงินพิไบนหลวงนี้ควยประการใด ๆ ก็ให้กรมตรวจพระคลังมหาสมบัติเรียกคณ

^๑"พระราชบัญญัติว่าด้วยค่านับหลวง" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓

คำตัดสินมาตรวจสอบกับบัญญัติข้างว่าไว้ได้ตามเหตุที่สมควรนั้น"^๑

กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงค่านหลักการเกี่ยวกับเงิน
พินัยหลวงอะไรเลย เพียงแต่แก้ไขวิธีการให้เชารับกับระบบการศาลอย่างใหม่เท่านั้น
แม้แต่อัตราการจำคุกโทษก็ยังถือตามพระราชบัญญัติอากรชั้นใน จ.ศ. ๑๒๔๔ (ร.ศ. ๑๐๕)
เช่นเดียวกัน

๓. กฎหมายที่ว่าด้วยการธรรมเนียมกักสำนวน

อันที่จริงเรื่องของค่าธรรมเนียมกักสำนวนนี้มีกำหนดไว้ในตารางท้ายประกาศ
ตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐ อยู่แล้ว ซึ่งตามนั้น ฤๅความฝ่ายใดจะคัดสำนวน ไม่ว่า
ในศาลใด ต้องเสียค่าธรรมเนียม ๔ บาท^๒ แต่เนื่องจากในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม
มิได้อธิบายไว้เลย จึงมีผู้เข้าใจผิดว่าค่าธรรมเนียมกักสำนวนหมายถึงค่าธรรมเนียม
กักเทียบกระธงแดงและกักสำนวนขึ้นปรึกษาตัดสิน อีกประการหนึ่งที่น่าจะเป็นสาเหตุ
ที่ทำให้ทุกคนทั่วไปเข้าใจความหมายของค่าธรรมเนียมกักสำนวนผิดไปก็คือ แต่เดิมมาไม่เคย
ปรากฏว่ามีกรให้กักสำนวน หรือการเสียค่าธรรมเนียมกักสำนวนกันแต่อย่างใด ความ
หมายที่แท้จริงของค่าธรรมเนียมกักสำนวนในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมหมายถึงค่า
ธรรมเนียมที่โจทก์หรือจำเลยต้องเสีย เมื่อจะคัดลอกสำนวนคดีของตนไปปรึกษาหาหรือ
ผู้รู้กฎหมาย เพื่อประโยชน์ในการวาทคดีของตน กฎหมายฉบับนี้ มีข้อความสำคัญ

^๑"พระราชบัญญัติว่าด้วยพินัยหลวง" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘

^๒"ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ก. หน้า ๗๔

ดังต่อไปนี้

"ข้อ ๑. คำว่า 'สำนวน' ดังที่กล่าวไว้ในพิกัดค่าธรรมเนียมศาลใน
ข้อ ๙ แห่งประกาศกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๒๕ เดือนมีนาคม รัตนโกสินทรศก
๑๑๐ นั้น ควรถือและเข้าใจว่าคือคำพ้อง คำไวยากรณ์ คำมีคำ คำซึ่งสองสรวาน
คำพยาน คำปฤชา คำพิพากษาศักดินา หมายถึงเรียก หมายถึงเกาะ หมายถึงจับ
หมายถึงนัดชำระความ หนังสือฉันทักตาง ๆ หนังสือประกัน หนังสือรับเรือน
หนังสือทัณฑ์พล สรรพหนังสืออื่น ๆ นอกจากที่กล่าวชื่อมาแล้วนี้ บันคาที่เกี่ยวของ
กับเรื่องความแล้ว ก็ให้เรียกรวมอยู่ในคำว่าสำนวนทั้งสิ้น เว้นไว้แต่หนังสืออันมิได้
เกี่ยวกับเรื่องความที่พิจารณาในศาลเท่านั้น จึงเรียกว่าสำนวนไม่ได้

ข้อ ๒. โจทก์ที่เข้าศาลก็จะมีคดีที่พิจารณาคดีกันอยู่ในศาลใด ๆ ๆ
คนอื่น ๆ ก็คือ ซึ่งมิได้มีคดีเกี่ยวของอยู่ในศาลใด ๆ มีความประสงค์จะไต่
สำนวนในเรื่องความของตนเองก็ให้ดูในเรื่องความของผู้อื่นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
ก็ให้เข้ามาขอคัดลอกเอาสำนวนความเรื่องนั้น ๆ ไปหมดทั้งสำนวน ถ้าแต่
ส่วนใดส่วนหนึ่งตามความประสงค์ขอเจ้าพนักงานในศาลเก็บรักษาสำนวนความ
ได้ แต่ต้องเสียค่าธรรมเนียมสักสำนวน ๔ บาท ตามอัตราแห่งประกาศตั้ง
กระทรวงยุติธรรม ...

อนึ่งการคัดสำนวนนี้ ให้พึงเข้าใจว่าเป็นการคัดลอกสำนวนดังเช่นให้
อธิบายมานี้ อย่าให้เข้าใจว่าเป็นการคัดเพียบถัดกระตังแดลง การคัดสำนวน
ขึ้นปฤชาศักดินา ซึ่งเป็นหน้าที่ของเสมียนและตระลาการจัดเองก็ดูเองเป็นอันขาด ..."

"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ว่าด้วยการธรรมเนียมการคัดสำนวน" ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๗๑ - ๑๗๒

✓ การปรับปรุงในส่วนเกี่ยวกับคดีอนาถา

(ในส่วนนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอ่านายความสะดวกแก่ราษฎรที่มีความเดือดร้อน
 ของการศาลเป็นที่พึง แต่ฐานะไมอ่านาย ซึ่งโดยปกติแล้วก็น่าจะมีอยู่ในสังคมทุกยุค
 ทุกสมัย หากแต่เดิมมา กระบวนการยุติธรรมของไทยไม่ค่อยจะไต่ถามถึงข้อนี้สัก
 เหนียงจะมาสนใจกันอย่างจริงจังในระยะปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวนี้เอง ในสังคมสมัยก่อนหน้านั้น เราไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่า เมื่อเกิดความ
 เดือดร้อนขึ้น บุคคลที่มีฐานะยากจนเหล่านี้มีวิธีเฝ้าหวาดหาความยุติธรรมได้อย่างไร อย่างไร
 ก็ตาม น่าจะสันนิษฐานได้ว่า อาจอาศัยเจ้าชนมธนายของตนตามระบอบไพร่ เป็นที่พึ่ง
 /การช่วยเหลือบุคคลอนาถาให้มีโอกาสไต่ถามความยุติธรรม ได้ขึ้นศาลเช่นเดียว
 กับบุคคลทั่วไป ซึ่งกระทำได้ในสมัยพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเป็น /
 เสนาบดีนี้ ปรากฏออกมาเป็นครั้งใหญ่ ๆ สามครั้งด้วยกันดังต่อไปนี้

๑. การออกประกาศว่าด้วยคนอนาถาฟ้องความไม่ตองเสีย กาชธรรมเนียม ร.ศ. ๑๑๑

การที่ออกประกาศฉบับนี้ขึ้นก็เนื่องด้วยเหตุที่ว่า มีราษฎรจำนวนมากร้องทุกข์ว่า
 เป็นคนอนาถายากจน ไม่อาจเสียค่าธรรมเนียมรับฟ้องและค่าธรรมเนียมศาลได้ กรั้น
 ถกนที่มั่งมีก็กดขี่ข่มเหงก็ไม่อาจขอความยุติธรรม จากกฎหมายได้ อันที่จริงเรื่องนี้เสนาบดี
 กระทรวงยุติธรรมทรงไม่ค่อยเชื่อนัก แต่ก็ทรงเห็นว่าควรวางมาตรการไวช่วยเหลือด้วย
 เพื่อความยุติธรรม จึงทรงออกประกาศนี้เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑ ประกาศนี้
 มีข้อความสำคัญดังต่อไปนี้

"ข้อ ๑ กิ่งแก้วนี้ต่อไปรา บุตรซึ่งเป็นกณณายากจน ไม่มีเงินหา
พาหนะกำลังจะเสียค่าธรรมเนียมรับฟ้อง และค่าธรรมเนียมศาลตามพิทักษ์ตรา
ค่าธรรมเนียมความ ในมาตรา ๙ แห่งประกาศกระทรวงยุติธรรม รัตนโกสินทรศก
๑๑๐ นี้ เมื่อมีคดีทวงรอนจะร้องฟ้องกล่าวโทษผู้ใดตามพระราชกำหนดกฎหมาย
ก็ให้กรมรับฟ้อง ๆ ใจแล้วประทับไปให้ศาลพิจารณาตามพระธรรมนูญ อย่าให้
เรียกการรับฟ้องและการรับค่าธรรมเนียมศาลแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย แต่ก่อนเวลา
ที่กรมรับฟ้องจะรับฟ้องของผู้นั้นไว้ นั้น ให้เจ้าพนักงานกรมรับฟ้องไต่สวนไล่เลียง
ณมาฟ้องเสียให้ไต่ความชัดเจนก่อนว่า (๑) มลคดีซึ่งณมาฟ้องกล่าวหานั้น ควร
เป็นฟ้องไต่ความกฎหมายโดยแท้ (๒) ณมาฟ้องเป็นกณณายากจนชักสน
เงินทองจริง ๆ ไม่มีญาติพี่น้องญาติกันใดคนหนึ่งซึ่งจะช่วยเป็นพาหนะอุกหนุนเป็น
กำลังได้

ข้อ ๒ บันฑากนซึ่งไต่ศาลแล้วว่าเป็นกณณายากมาฟ้องคดีใด ๆ ก็ว่า
มานี้แล้ว ถ้าในระหว่างชำระความอยู่นั้นคนหาเงินทองไต่พอจะเสียค่าธรรมเนียม
ศาลก็ดี ถ้าศาลตัดสินให้ตนชนะความไต่พันทรัพย์สินใหม่พินัยมากน้อยเท่าใด
ก็ดี ก็ให้ศาลบังคับกับผู้นั้นเสียเงินการรับฟ้องและค่าธรรมเนียมซึ่งค้างอยู่นั้นจนครบ

ข้อ ๓ ถ้าผู้ใดกล่าวยุบายเพื่อจะเลิกเลี้ยงไม่เสียค่าธรรมเนียมความ
กฎหมาย มาศาลแล้วคัดกรมรับฟ้องว่า ตนเป็นกณณายากจนทั้งว่าไว้ใน
ข้อ ๑ นั้นแล้ว ภายหลังพิจารณาเป็นสัจว่า ผู้นั้นเป็นคนมีทรัพย์สินของมีราคา
ตั้งแต่ ๒๐ บาท ขึ้นไปในเวลาซึ่งตนศาลนั้น นึกว่าสัจยาชฎานทวนศาลนั้น
ก็ให้ลงโทษโดยโทษตามกฎหมาย"๑

๑ "ประกาศกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยกณณายากฟ้องความไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๖๔ - ๑๖๖
แม้ที่จริงประกาศฉบับนี้ทางการกระทรวงยุติธรรมถือว่าเป็นกฎหมาย มีใช้ประกาศธรรมดา
ดู "กฎหมายที่กระทรวงยุติธรรมว่าด้วยกณณายากฟ้องความ" ก. หน้า ๑๓๔

๒. การออกกฎหมายว่าด้วยคนอนาถาจนพ้องความ

ร.ป. ๑๑๑

หลังจากได้ออกประกาศว่าด้วยคนอนาถาจนพ้องความไม่ตองเสียค่าธรรมเนียม
ไปแล้วเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ป. ๑๑๑ ก็ปรากฏว่ามีผู้ใดยากจนอนาถาจริง หาก
แต่ประสงค์จะเสียค่าธรรมเนียมเสียค่าธรรมเนียมมาลงนามเป็นถนนยากจน โดยยอม
สาบานตัว จนกระทั่งมีผู้เป็นโจทก์ฟ้องร้องและได้พิจารณาลงโทษไปหลายราย" ด้วย
เหตุนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณจึงทรงออกกฎหมายที่กระทรวง
ยุติธรรมว่าด้วยคนอนาถาจนพ้องความขึ้น กฎหมายนี้ได้ออกโฉมฉบับนี้ โดยหลักการ
แล้วก็เช่นเดียวกันกับที่เคยออกเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ป. ๑๑๑ นั้นเอง หากแต่พยายาม
ปรับปรุงรายละเอียดต่าง ๆ ในวิถิตบ่งชี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดข้อผิดพลาดเสีย
ค่าธรรมเนียมเสียค่าธรรมเนียม ตัวอย่างเช่นมีกำหนดไว้ว่า ถ้ามีผู้ใดมาขึ้นขอพ้องความในฐานะเป็น
บุคคลอนาถา แต่ผู้พิพากษาตรวจว่าผู้ยื่นขอไม่กระทำความผิด

"... ในภายใน ๒ เดือนก่อนวันที่ยื่นหนังสือขออนุญัตินั้น ผู้ยื่นคำขอออกทรัพย์
สิ่งของให้คนใดคนหนึ่งไปเสีย โดยการขายจำนำ ให้บันดลเปลี่ยน ฤๅสัญญา
อย่างใดก็ดี อันมีใจเป็นการขายจำนำ ให้บันดลเปลี่ยน ฤๅสัญญากันโดยสุจริต
หากเป็นการสมยอมฉวยเพื่อจะกระทำให้เป็นคนอนาถาจน พ้องความ
จะฟ้องคดีไม่ตองเสียค่าฤชาธรรมเนียม" ๒

"กฎหมายที่กระทรวงยุติธรรมว่าด้วยคนอนาถาจนพ้องความ" ประชุม
กฎหมายประจำตก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ป. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๗๓

๒ก. หน้า ๑๗๕

ถ้าปรากฏเช่นนี้ ผู้พิพากษาที่กองยกหนังสือขออนุญาตเสีย มีโทษข้อฟ้องความ
ในฐานบกุกลอนาถาฟ้องไ้ สำหรับรายละเอียดของกฎ เสนาบดีฉบับนี้มีอยู่ในภาคผนวก
ท้ายปฏิญานี้

๓. การพยายามปรับปรุงเรื่องคนอนาถาตอังกีของพระเจ้านองยาเซอ
กรมหมื่นพรหมวรานรัักษ์

ในเรื่องเกี่ยวกับความอนาถา ในสมัยที่กรมหมื่นพรหมวรานรัักษ์ทรงรั้งตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่ คือระยะหลังจากที่พระเจ้านองยาเซอ พระองค์เจ้าจิ
สวัสดิโสภณทรงพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมไปแล้ว ก็มีความเคลื่อนไหว
ในด้านการพยายามจะปรับปรุงเรื่องคนอนาถาปรากฏขึ้นอีก ความพยายามที่จะปรับปรุง
ในส่วนเกี่ยวกับคนอนาถาในระยะนี้แบ่งออกได้เป็นสองงานคือ

ก. เสนอให้ขยายการอนุญาตให้บุคคลอนาถาฟ้องร้องไ้โดยไม่ต้องเสียค่า
ธรรมเนียม ให้มีผลบังคับใช้ในตัวเมืองด้วย) ในเรื่องนี้มีว่า ราษฎรซึ่งอยู่ในตัวเมือง
และเป็นบุคคลอนาถา ต้องการจะฟ้องร้องในศาลหัวเมืองควยอรรถคดีต่าง ๆ แต่ศาล
หัวเมืองไม่ยอมอนุญาตให้ฟ้องร้องในฐานบุคคลอนาถาซึ่งไม่คงเสียค่าธรรมเนียม
ทั้งนี้เนื่องจากกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่าควยคนอนาถาอาจจนฟ้องความ ซึ่งประกาศ
เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ นั้นใช้บังคับแต่เฉพาะใน ศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ศาล
พระราชนาถา ศาลราชทัณฑ์พิเชต ศาลแพ่งสรรพากร ศาลแพ่งไ้สรัชสุมาวดี ศาล

กองจดหมายเทศาภิบาล ร. ๕ บ. ๒/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๓๓/๒๓๔๐ พระเจานองยาเซอ กรมหมื่นพรหมวรานรัักษ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๓

แพ่งเกษมราชสุภาวดี ศาลคดีทางประเทศ และศาลโปริสภา อันเป็นศาลที่อยู่ใน
กระทรวงยุติธรรมสมัยนั้น เมื่อเป็นดังนี้จึงมีราษฎรที่ฟ้องการฟ้องคดีอนาถาใน
หัวเมืองมารองเรียนขอกรมหมื่นพรหมวรานรักษวังตาแตงเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
ซึ่งพระองค์ทรงทำความเห็นส่งไปเพื่อให้มีโอกาสฟ้องคดีของตนในฐานะบุคคลอนาถา
ได้เป็นราย ๆ ไป การที่ไกรทองทุกข์บา แก่กรมหมื่นพรหมวรานรักษวังตาแตงเสนาบดี
มีการจัดการไต่ราษฎรในหัวเมืองได้รับประโยชน์ในเรื่องนี้เป็นการดววรรคไปเช่นเกี่ยว
กับคดีฟ้องร้องคดีอยู่ในศาลกระทรวงยุติธรรม^๑

ข. เสนอให้มีการจำใช้โทษในส่วนสินไหมและค่าธรรมเนียมศาลด้วย กล่าวคือ
ในสมัยนั้น เมื่อคนใดคนหนึ่งแพคดีก็จะต้องใช้เงินในศาลต่าง ๆ สามด้านต่อไปนี้คือ
เสียค่าธรรมเนียมความบาปประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขอ ๓ "จะขอ ๔ ซึ่งมีความ
ฝ่ายที่ชนะคดีไม่ต้องเสีย^๒ เสียการปรับเป็นพินัยหลวงตามคำพิพากษา และเสียสินไหม
แก่ความฝ่ายชนะคดี

แต่สำหรับส่วนพินัยนั้น ผู้ที่ไม่มีเงินเสียอาจใช้วิธีรับโทษว่าชกโชแทนตามพระราชบัญญัติ
ว่าด้วยพินัยหลวง ร.ก. ๑๑๑ ก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อโจทก์ที่เป็นบุคคลอนาถาแพคดี

^๑"กฎเกณฑ์กระทรวงยุติธรรมว่าด้วยกนอนาถาว่าด้วยฟ้องความ" ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม ๖๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๗๒

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๓๓/๒๓๕๐ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานรักษวังตาแตงเสนาบดี
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๐ กรกฎาคม ร.ก. ๑๑๓

^๓"ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย
ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๗๗ - ๗๘

^๔"พระราชบัญญัติว่าด้วยพินัยหลวง" ก. หน้า ๑๐๗

ก็ยอมต้องจำถวายโทมแทนเสียเงินพินัยเป็นธรรมดาอยู่เอง แต่สำหรับในส่วนสินไหมและ
 ค่าธรรมเนียมความนั้นไม่มีข้อกำหนดให้จำแทนใด มีแต่การจำแรงรักเอาจนกว่าจะมี
 เงินให้จึงจะปล่อยตัว ในส่วนคดีอนาถา กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่าควยคนอนาถา
 ยากจนฟ้องความ ร.ศ. ๑๑๐ ยังกำหนดว่า "... ถ้าโจทก์คนอนาถาแพคดี ... ก็ให้
 ศาลตัดสินบังคับให้โจทก์คนอนาถาเสียค่าฤชาธรรมเนียมง કેံตามทีควรเสียมาแต่แรก
 ฟ้องนั้น แล้วให้เร่งตามพระราชกำหนดกฎหมาย"^๑ เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อโจทก์ที่ได้รับ
 อนุญาตให้ฟ้องคดีอนาถาแพคดี ก็ยอมจะต้องถูกจำถวายโทมแทนเสียพินัยหลวง และถูกจำ
 แรงเอาเงินค่าธรรมเนียมความและกาสินไหม แต่คนเหล่านี้ไม่มีเงินทองอยู่แล้วจึงยอม
 จะต้องจำแรงสินไหมและค่าธรรมเนียมไปไม่มีเวลาสิ้นสุด พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 พรหมวรานุรักษ์ทรงกล่าวถึงการแก้ปัญหาที่ใดทำกันมาแล้วและทีควรทำต่อไปว่า

"... เวลาส่งความมารวมในกระทรวงยุติธรรม มีคนซึ่งต้องจำแรงสินไหมอยู่
 เป็นอันมาก เมื่อผู้ซึ่งต้องจำแรงรักมารองขอปลดปล่อยศาลจึงไต่คดีสินยอม
 ให้ปลดปล่อยไปโดยควรแก่เหตุการณ์นั้นบ้าง บางทีมีใครเหตุในการที่ตนจะฟ้อง
 ปลดปล่อย ต้องคิดจำแรงวันทวันนั้นก็บ้าง ในเวลานี้ข้าพระพุทธเจ้าตรวจ
 บัญชีคนซึ่งต้องจำแรงค่าธรรมเนียมศาลมีจำนวนคนซึ่งต้องเร่งกาตัดสินของศาล

ทั้งปวงเพียง ๕๐ } บาท อยู่ถึงปีหนึ่งปีเศษอยู่เป็นอันมาก กรันข้าพระพุทธเจ้าจะให้
 คนเหล่านั้นไปฟ้องปลดปล่อยก็เห็นกวยเกล้าฯ ว่าไม่มีประโยชน์อันใด เปน

^๑"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่าควยคนอนาถายากจนฟ้องความ" ประชุม
 กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๗๗

เหตุซึ่งจะให้ความรศาล แลดูเป็นการราชาธิปไตยไม่ธรรมดาจนยาก ข้า
พระพุทธเจ้าจึงอาสาไสรย์ในความเชื่อพระมหากรุณาคุณเห็นวามตองเร่งมา
ชานาน ก็ไคสั่งให้ศาลปล่อยไปประมาณ ๕๐ คน แต่คนบรรดาซึ่งตองเร่ง
สินไหม ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีความเชื่อในความกรุณาของเจ้าทรัพย์ก็ไม่
สามารถที่จะสั่งปล่อยหลุดพ้นจากการเร่งรัดไค แลในการเรื่องนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
เห็นควบเกล้าฯ ว่า เงินซึ่งศาลคักสินไหยรับเป็นสินไหยพิชัยแสงกับไหยเสีย
กาธรรมเนียมก็เป็นเครื่องลงโทษผู้กระทำผิดโดยถานทุจริต หากเป็นเงินก้อนนี้
ยืมสินตรงตามพระราชบัญญัติไม่ เมื่อศาลไคคักสินยอมไหลมละลายไปนั้น ก็
ทำให้ตองเห็นวามกระทำผิดเป็นปาปมคิมตองรับโทษอย่างไค เป็นเหตุจะให้
ผู้กระทำผิดมีใจกำเริบโดยมิควรแก่การยุติธรรม แต่ครั้งจะมิยอมไหลมละลาย
คนอนาถาก็จะตองจำเร่งรัดไคโดยไม่มีเวลาดินสอไค จึงคิดควบเกล้าฯ ถ้า
โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติให้ใช้โทษทั้งสินไหมพิชัย แลกาธรรมเนียม
ศาลแล้ว ผู้กระทำผิดก็เป็นอย่างไครับโทษเสมอกันตามสมควร^๑

เพื่อที่จะให้การปรับปรุงเกี่ยวกับคดีอนาถาทั้งสองคานที่กล่าวมาเนื่บรรลุล กรมหมื่น
พรหมวรานุรักษ์จึงไคทูลเกล้าฯ ถวายร่างพระราชบัญญัติเพื่อการนี้ด้วยฉบับหนึ่ง แต่เป็นที่
นาเสียดายที่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เจาอยหัวเร่งมีพระราช
คำริไนเรื่องนีวประการไค แลไคปรากฏว่าร่างพระราชบัญญัติที่กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์
ทูลเกล้าฯ ถวายนั้นไคออกมาบังกับไคแต่ประการไค ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเหตุผลหลาย
ประการ เช่น การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอะไรในหัวเมืองในระยนั้นเป็นหน้าที่ของ
กระทรวงมหาดไทย การที่กระทรวงยุติธรรมจะร่างพระราชบัญญัติปรับปรุงหลักการบางอย่าง

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๓๓/๒๓๕๐ พระเจาอนงยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ราชบัณฑิตพระยาแผนฉีก
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๓

ในศาลหัวเมืองนั้นอาจเป็นการทวงถามหนี้ของกระทรวงมหาดไทยมากเกินไปก็ได้ จึง
ถูกยับยั้งเสีย อย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะค้นคว้าไฉนว่าพระราชบัญญัตินี้ไม่ได้บังคับ
เพราะอะไรแน่ เพราะไม่มีหลักฐานปรากฏอยู่เลย

การออกประกาศควบคุมลักษณะรับฟ้อง ร.ศ. ๑๑๑

(เมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นแล้วในเดือนปีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ ปรากฏว่าในครึ่ง
ปีแรกที่ตั้งขึ้นนี้เกิดปัญหาเรื่องการรับฟ้องเกิดขึ้น กล่าวคือ ราษฎรบางคนมีคดีไปฟ้อง
ยังกรมรับฟ้อง เจ้าพนักงานกรมรับฟ้องพิจารณาแล้วเห็นว่าคดีของราษฎรบางคนนั้นไม่อยู่
ในลักษณะที่ควรฟ้องใด หรือบางคดีก็ควรเป็นฟ้องใด แต่หมดอายุความแล้ว ครั้นเจ้าพนักงาน
ชี้แจงให้ดูขึ้นฟ้องนั้นทราบ ผู้ยื่นฟ้องนั้นก็กลับสงสัยเจ้าพนักงานกรมรับฟ้องไปต่าง ๆ นานา
แถมบางคนก็พยายามให้เจ้าพนักงานประทับฟ้องไปยังศาลจนสำเร็จ ซึ่งเมื่อคดีถึงศาล ๆ
ก็จะตัดสินยกฟ้องเสียทันที ทำให้ราษฎรเหล่านั้นต้องเสียค่าธรรมเนียมรับฟ้อง ค่าเชิงประกัน
ค่าตัดสิน ไปอย่างน่าเสียดาย? เพื่อความเหมาะสมด้วยกันทุกฝ่าย พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงทรงให้มีประกาศควบคุมลักษณะรับฟ้องขึ้นเมื่อวันที่ ๒ กันยายน
ร.ศ. ๑๑๑ ประกาศนี้มีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

๑. ถ้าเจ้าพนักงานกรมรับฟ้องเห็นว่าฟ้องนั้นไม่เป็นฟ้องให้ชี้แจงให้ดูขึ้นฟ้องทราบ
โดยแจ่มแจ้ง แลตามนั้นประสงค์จะให้ประทับส่งฟ้องไปศาลให้จงได้ ก็ให้เจ้าพนักงาน

๑ "ประกาศกระทรวงยุติธรรมว่าควบคุมลักษณะรับฟ้อง" ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๒๖ - ๑๒๗

บันทึกข้อความที่ใดที่แข็งแรงไว้และให้ยื่นฟ้องลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ แล้วจึงประทับ
 ฟ้องไปตามกระทรวง โดยให้การธรรมเนียมรับฟ้องไว้อย่าง และแจ้งให้ยื่นฟ้อง
 ทราบว่า ถ้าศาลตัดสินยกฟ้องแล้วจะเรียกเงินค่าธรรมเนียมรับฟ้องคืนไม่ได้อันขาด^๑

๒. สำหรับฟ้องที่เจ้าพนักงานกรมรับฟ้องประทับส่งไปยังศาลแล้ว โจทก์ก็
 มีพิพาทว่าควรความลบล้างการเป็นฟ้องหรือไม่ ถ้าไม่ลบล้างก็ควรเป็นฟ้องก็ในคดีขึ้นฟ้อง
 ไปโดยไม่ต้องเรียกเงินค่าธรรมเนียมตัดสินจากโจทก์ ส่วนค่าเชิงประกันที่โจทก์เสียไป
 นั้นไม่คงคืนแก่โจทก์^๒

๓. ถ้าฟ้องประทับส่งไปศาลแล้ว และมีพิพาทว่าออกหมายเรียกจำเลยแล้ว
 แต่จำเลยยังไม่ไปศาล ถ้าโจทก์ประสงค์จะถอนฟ้องเสียในขณะนี้ ก็ไม่ปฏิบัติดังนี้

"... โจทก์ยื่นพิพาทว่าคดีหลังฟ้อง จดหมายบันทึกลงไว้ว่าโจทก์ฟ้องขอ
 ถอนฟ้อง ไม่คิดใจจากความต่อไป แล้วให้โจทก์ยื่นฟ้องลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ
 อย่างใดในหน้าคดีขึ้นฟ้องแล้วเมื่อการยอมยอมในข้อบางข้อ และขอ
 ให้เรียกเงินค่าธรรมเนียมตัดสินขึ้นยกฟ้องจากการธรรมเนียมอย่างใดอย่างหนึ่ง
 แก่โจทก์ฟ้องเลย เว้นแต่ค่าเชิงประกันให้เป็นกفوไป โจทก์ฟ้องจะขอ
 คืนเอาคืนได้

แต่จำเลยรวมแล้วมาศาลมีประกันจะสู้ความกับโจทก์สืบไปถาม
 กฎหมายดังนี้ โจทก์จะขอถอนฟ้องตั้งแต่วันมาขึ้นไว้ได้เป็นอันขาด ต้องให้ศาล
 พิจารณาฟ้องต่อไปให้เห็นเหตุและจริงตามกฎหมาย ..."^๓

^๑"ประกาศกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยลักษณะรับฟ้อง" ประชุมกฎหมายประจำก

เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๖๗ - ๑๖๘

^๒ก. หน้า ๑๖๘

^๓ก. หน้า ๑๖๘

๔. กำหนดว่า

"... ถ้าฟ้องประทับกฤษฎีกา และโจทก์มีประกันแล้ว และโจทก์เพิกเฉยเสียมิไต่สวนฟ้องเพิกถอนหมายเรียกจำเลย ละเลยไว้ให้ล่วงพ้นกำหนด ๑๕ วันไป นับตั้งแต่วันฟ้องกฤษฎีกาเป็นต้นมาดังนี้ ก็ให้อธิบดีพิจารณาว่าคดีสันนิษฐานฟ้องเสียอย่าให้พิจารณาต่อไปตามประกาศในรัชกาลที่ ๔ ลงวัน ๗ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ ปีกุนตรีศก แล้วให้โจทก์เสียเงินค่าคดีสันนิษฐานเต็มตามกฎหมาย

อนึ่งถ้าโจทก์ไต่สวนฟ้องเพิกถอนหมายเรียกจำเลยวันใด ก็ให้กระทรวงยุติธรรมบัญญัติไว้เป็นสำคัญจนทูลเกล้าฯ ถวายจะออกหมายเรียกจำเลยไม่ไต่สวนแต่ประการใด ก็ให้แจ้งความให้โจทก์ทราบ และกำหนดเลื่อนวันออกหมายต่อไป ..."

เป็นที่น่าสังเกตว่าประกาศกระทรวงยุติธรรมฉบับนี้เอื้อประโยชน์แก่โจทก์ที่จะฟ้องร้องคดีต่าง ๆ เป็นอันมาก และน่าจะเป็นควมเหตุที่ทางการได้อำนวยความสะดวกให้แก่โจทก์มากอยู่แล้วเช่นนี้ จึงไม่ปรากฏว่ามีกรณีเคื้อครอนถึงขนาดที่กระทรวงยุติธรรมต้องปรับปรุงเรื่องนี้ใหม่อีกเป็นเวลานาน

๑ "ประกาศกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยลักษณะรับฟ้อง" ประชุมกฎหมายประจำศก

เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๖๕ - ๑๗๐

ศาลพระราชอาญาเป็นอัน

๒. ทั้งศาลราชทัณฑ์และชั้นเพื่อพิจารณาอาญาซึ่งยังเหลือค้างอยู่ในศาล
พระราชอาญาเป็นอันมาก และในกลางฝั่งสองฝั่งแบ่งคดีกันไปชำระทั้งคดีเก่าและใหม่

วันที่จริง เรื่องการแบ่งศาลที่พิจารณาอาญาออกเป็นสองศาลนี้ พระเจ้า
นองยาเซอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงเคยมีพระดำริมาตั้งแต่ก่อนมิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑
แล้ว ก็จะเห็นได้จากลายพระหัตถ์ทรงมีไว้ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑ แต่ในครั้งนั้น พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรง
ดำริว่าจะแบ่งแยกศาลพระราชอาญาเป็นสองศาล ให้ศาลซึ่งชำระคดีค้างจากหัวเมือง
อีกศาลหนึ่งชำระคดีที่กรรมาธิ์ฟ้องประทับคานา ก็เป็นคดีในกรุงเทพฯ

๓. ยกเลิกการเรียกค่าจ้างประกันซึ่งเป็นค่าธรรมเนียมชนิดหนึ่งที่เรียกจาก
โจทก์และจำเลยตามที่กำหนดไว้ในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐ ข้อ ๘ แต่
ยังใหญ่ของหาประกันตัวใด ถ้าเป็นความประสงค์ของศาล ทั้งนี้เนื่องจากค่าจ้างประกัน
เป็นการระงับกันแก่จำเลยในคดีแพ่ง และไม่สามารถเป็นเครื่องประกันโจทก์ในคดีอาญา
นอกจากนั้น ในทางประเทศก็ไม่มีใดเก็บค่าธรรมเนียมชนิดนี้

๔. ให้ศาลอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ชั้นที่สองซึ่งขณะนั้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย
ศาลกองกระเวตซึ่งขณะนั้นสังกัดกระทรวงนครบาล และศาลฎีกาซึ่งขณะนั้นเป็นศาลที่ขึ้นตรง
ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อระอออกมาแยก แยกเกาะ หรือหมายจับ

"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑"

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๘๑

๒ กองกฎหมายเทศาภิบาล ร. ๕ บ. ๓/๑ "บัญชีอรรถาธิบาย
ที่ ๔๑/๑๘๗๒๒ พระเจ้าน้องยาเซอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑

"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑"

ด.ก. หน้า ๑๘๑ - ๑๘๒

๔ กองกฎหมายเทศาภิบาล ร. ๕ บ. ๑/๕ ตามพระหัตถ์พระเจ้านองยาเซอ
พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

จำเลย หรือผู้ใดคนหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับในคดีนั้น^๑

๕. ยกเลิกกรรมรับฟ้องซึ่งได้ตั้งขึ้นตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๑
ขอ ๕ โดยให้ยกเลิกตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒^๒ ถือว่าขึ้นปีใหม่เป็นต้นไป
การที่ยกเลิกกรรมรับฟ้องเนื่องจากราษฎรเข้าใจวิธีการฟ้องร้องคดีแล้ว และกาลต่าง ๆ
ก็ไม่ได้การแก่งแย่งคดีกันถึงแตกอน^๓ ความจำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาว่าคดีใดสมควร
ประทับไปยังศาลใดก็หมดไป แต่เหตุผลที่เลิกกรรมรับฟ้องซึ่งอ้างไว้ในพระราชบัญญัติ
อ้างว่า "... เพื่อจะให้โอกาสแก่ราษฎรทั้งหลายผู้มีอรรถคดีไปอุทธรณ์หาตามพระราชกำหนด
กฎหมาย เรียบเรียงคำฟ้องให้ถูกต้องแก่ความจริงอันเกิดขึ้นด้วยทฤษฎีหมาย ..."^๔

๖. นับแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ อันเป็นวันแรกของปี ๑๑๒ ให้ผู้ที่
ต้องการฟ้องร้องด้วยอรรถคดีต่าง ๆ ยื่นฟ้องต่อศาลโดยกรงตามรูปคดีของตน และใน
ศาลต่าง ๆ ทั้งศาลไต่เป็นพนักงานรับฟ้อง เพื่อนำส่งให้ผู้พิพากษาพิจารณาประทับรับฟ้อง
เมื่อผู้พิพากษาเห็นว่าควรเป็นฟ้องใดต่อไป^๕

^๑"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๑๑ หน้า ๑๘๒

^๒ก.

^๓กองกฎหมายहेकुแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าของยาเขอ
พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

^๔"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑"
ด.ก. หน้า ๑๗๕ - ๑๘๐

^๕ก. หน้า ๑๘๒ - ๑๘๓

จำเลย หรือผู้ใดหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับในคดีนั้น

๕. ยกเลิกกรรมรับฟ้องซึ่งไต่ตั้งขึ้นตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๑
 ขอ ๕ โดยให้ยกเลิกตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒^๒ ก็ในวันขึ้นปีใหม่เป็นต้นไป
 การที่ยกเลิกกรรมรับฟ้องเนื่องจากราษฎรเข้าใจวิธีการฟ้องร้องกันแล้ว และศาลต่าง ๆ
 ก็ไม่มีการแก่งแย่งคดีกันอีกแต่ก่อน^๓ ความจำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาว่าคดีใดสมควร
 ประทับไปยังศาลใดอีกหมดไป แต่เหตุผลที่เลิกกรรมรับฟ้องซึ่งอาจไว้ในพระราชบัญญัติ
 อาจว่า "... เพื่อจะให้โอกาสแก่ราษฎรทั้งหลายผู้มีบรรดาคดีโดยกฎหมายกำหนด
 กฎหมาย เรียบเรียงคำฟ้องในหลักของความจริงอันเกิดขึ้นด้วยตัวบทกฎหมาย ..."^๔
 ๖. นับแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ อันเป็นวันแรกของปี ๑๑๒ ในปีที่
 ศาลต่าง ๆ ยื่นฟ้องขอศาลโดยทรงตามรับคดีของตน และให้
 ศาลต่าง ๆ ตั้งศาลไต่ตั้งเป็นพนักงานรับฟ้อง เพื่อนำส่งให้ผู้พิพากษาพิจารณารับฟ้อง
 เมื่อผู้พิพากษาเห็นว่าควรเป็นฟ้องใดต่อไป^๕

^๑"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๑ หน้า ๑๘๒

^๒ค.

^๓กองกฎหมายแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ
พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

^๔"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑"
ล.ก. หน้า ๑๘๔ - ๑๘๐

^๕ค. หน้า ๑๘๒ - ๑๘๓

๗. ผู้ประสงกว่าจะฟ้องร้องกล่าวหาว่าเจ้าหน้าที่กรมหมายแห่งฟ้องให้ถี่ไ้ แต่ได้
ผู้แต่งและผู้เขียนฟ้องลงชื่อไว้ท้ายคำฟ้องนั้นด้วย หรือผู้ประสงกว่าจะฟ้องร้องอาไป
ให้การทางฟ้องต่อศาล ให้ศาลเรียบเรียงขึ้นในโลกของตามกฎหมายก็ไ้

สิ่งที่น่าสังเกตุก็คือ ในใจความสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้มาตรา ๕ จนถึง
ข้อ ๗ จะเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรทั่วไปฟ้องกฎหมายมากขึ้น ก็เป็นการสนับสนุน
อาชีพทนายนั้นเอง เรื่องนี้ก็เป็นแนวโน้มไปในวงการศาลของไทย เพราะบทเกิมนั้น
ระบบยุติธรรมของไทยให้สนับสนุนให้มีการชี้ของแนะนำในเรื่องกฎหมายแก่กัน ทั้งไ้ไ้
กล่าวถึงมาแล้วแต่ก่อน การที่ระบบยุติธรรมของไทยแต่เดิมมาไม่สนับสนุนให้มีการ
ชี้ของแนะนำในเรื่องกฎหมายแก่กันนั้นน่าจะเป็นเพราะเกรงว่า "เวกตีโรกตินศาล"
ซึ่งเป็นพวกใบ้จริง จะมาชักนำให้รบกวนไขว่แวงเสียเลย

๘. กำหนดรายละเอียดต่าง ๆ ที่ต้องระบุไว้ในคำฟ้อง สิ่งที่น่าสังเกตุก็คือ
มีการกำหนดไว้ด้วยว่า "... ในท้ายฟ้องให้มีการขอศาลพิจารณาพิพากมาคัดสิน
ประการใดตามกฎหมายแล้ยุติธรรมก็ดูแตกต่างจากความประสงค์ของโจทศ ..."^๒ การกำหนด
ไว้เช่นนี้ย่อมเป็นการส่งเสริมอาชีพทนายความโดยตรง เพราะราษฎรสามัญย่อมยากจะ
ทราบไ้ว่าควรพิชิตตามใด กฎหมายกำหนดไ้โดยไว้เช่นไร หรือความผิดเช่นใดที่กล่าวหา
นั้นสมควรจะลงโทษอย่างไร ความหมายฉบับนี้ นอกจากนั้น การกำหนดเช่นนี้ย่อม
แสดงถึงการปฏิรูปกระบวนการชำระคดีอีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ ตามระบบการศาลไทย
แต่เดิมนั้นโจทศมีหน้าที่ฟ้องร้องแต่อย่างใด ส่วนหน้าที่จะพิจารณาวาการกระทำของ

^๑ "พระราชบัญญัติจัดการศาลไ้สนามสถิตยยุติธรรม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑"

ประชุมกฎหมายประจำศก เลม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๔๓

^๒ ก. หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔

จำเลยเป็นความผิดหรือไม่ ถ้าผิด ๆ สถานที่ใด และสมควรลงโทษตามกฎหมายข้อใด
อย่างไร นั้น เป็นเรื่องของการทักท้วง แต่ในครั้งนี้มีพระราชบัญญัติกำหนดออกมา
โดยแจ่มชัดทำให้โจทก์กำหนดควรวางกรณียกความผิดของจำเลยอย่างไร

๕. กำหนดค่า

"... ถ้าศาลตรวจฟ้อง ซึ่งโจทก์เองเห็นว่าผิดคดีที่กล่าวหาในฟ้องนั้น
ไม่เป็นคดีอันควรรับไว้พิจารณาตามกฎหมายก็ให้คัดสันยกฟ้องเสียที่เกี่ยว ไม่
ต้องออกหมายเรียกจำเลยมาแก้คดี แต่ให้ค่าธรรมเนียมรับฟ้อง เป็นภักดิ์โจทก์
ไป เว้นแต่ฟ้องที่โจทก์มาให้การทางฟ้องต่อศาลซึ่งศาลเรียบเรียงแต่งให้
นั้น ค่าธรรมเนียมรับฟ้องจึงไม่เป็นภักดิ์โจทก์ ควรให้ศาลคืนให้แก่โจทก์ไป

ถ้าศาลตรวจฟ้อง ซึ่งโจทก์เองเห็นว่าผิดคดีที่กล่าวหาควรรับ
ไว้พิจารณาโดยตามกฎหมายแล้ว แต่ขอหาแย้งบกพร่องอยู่ ถ้ากล่าวความไม่
ชัดเจน เกือบคลุมสงสัยประการใด ก็ให้ศาลคืนฟ้องให้โจทก์ไปแก้ไขเสีย
ใหม่ให้ถูกต้องชัดเจนดี แล้วจึงรับไว้พิจารณา"^๑

๑๐. ถ้าศาลรับฟ้องของโจทก์ไว้แล้ว แต่โจทก์ละเลยไปถึง ๑๕ วัน ก็ถือว่า
เอาใจใส่นำเรื่องนำหมายเรียกจำเลย ให้คัดสันยกฟ้อง แต่ก่อนจะคัดสันยกฟ้อง
ให้เตือนให้โจทก์ทราบล่วงหน้าก่อน ๓ วัน^๒

^๑"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยัตติธรรม รัตนโกสินทร พก ๑๑๑"

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ก. ๑๑๐ - ๑๑๑ หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕

^๒ก. หน้า ๑๔๕

๑๑. ในกรณีที่มีการฟ้องแย้ง กำเริบไว้ว่า

"... การานอรรถสงฆ์ฝ่ายทางกนทางมาฟ้องแย้งกลาโทมกับในศาลเคี้ยววันเกี้ยว
กัน ก็ได้อำนาจฟ้องไว้ทั้งของฉมบิ รวมพิจารณาเป็นคดีสำนวนเดียวกัน แล้ว
ให้ศาลตรวจฟ้องฝ่ายใดควรเป็นโจทก์ฝ่ายใดควรเป็นจำเลย ก็ให้ผูกนาคัดสิน
ให้ฝ่ายหนึ่งเป็นโจทก์ ฝ่ายหนึ่งเป็นจำเลยตามพระราชกำหนดกฎหมาย แต่หาก
มีเหตุเอาฟ้องของฝ่ายจำเลยเป็นำำการแก้ฟ้องของโจทก์เป็นอันหัก ให้ฟ้อง
ทั้งสองฉมบิคงเป็นฟ้องอยุคตามเดิม แล้วให้ศาลมั่งกับในจำเลยจำเปทั้งสองฝ่าย
ทางกนทางในการแก้ฟ้องกันเหมือนดังความของสำนวนกันนั้น"^๑

๑๒. ถ้าหากเห็นว่าการฟ้องคดีอาญา ให้โจทก์สำนวนทั่วกัน เว้นแต่ผู้ฟ้องคือ
เจ้าพนักงานกรมอัยการ^๒

จะสังเกตเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติฉมบินี้ได้ปฏิรูประบการวาง ๆ ของศาล
สถิตยัทธิธรรมหลายฉาง นับได้ว่าเป็นการปรับปรุงศาลสถิตยัทธิธรรมครั้งใหญ่ที่สุดใน
สมัยที่พระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโกโภมทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี

พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยัทธิธรรมฉมบินี้ พระองค์เจ้าสวัสดิโกโภม
ทรงวางและนำขึ้นสู่เกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อประมาณ
วันที่ ๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒^๓ แต่ขอความในพระราชบัญญัติมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑

^๑"พระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยัทธิธรรม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑"

ประชุมกฎหมายประจำศก เลบ ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๑๑ หน้า ๑๔๔ - ๑๔๖

^๒กฎ หน้า ๑๔๖

^๓กองจดหมายเทศน์แห่งชาติ ร. ๔ บ. ๑/๔ รายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ
พระองค์เจ้าสวัสดิโกโภมกราบบังคมทูลขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยกับร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ทุกประการ^๑

(พร้อม ๆ กับที่พลเสลา ถวายร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ พระองค์เจ้าสวัสดิโกภณ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมไต่ถามพลเสลา ถวายร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวไปรษณาควย และไต่ถามบังคมทูลเสนอความเห็น ว่า ควรให้ตั้งกรมอัยการขึ้นเพื่อทำหน้าที่นายแผนกโดยตรง เพราะแต่เดิมงานนั้นในส่วนคดีเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ก็ต้องให้กระทรวงพระคลังตั้งหมายมาฟ้องคดีเป็นพิเศษ ซึ่งก็ปฏิบัติงานได้ไ้แต่ถึง ยี่กว่านั้น ในส่วนคดีอาชญากรรมจำคุกโทษ ระยะเวลาการก็ต้องทำคดีเป็นนายแผนกไปควย ซึ่งทำให้เสียความยุติธรรมได้ จึงเห็นควรให้ตั้งกรมอัยการเพื่อทำหน้าที่เหล่านี้โดยตรง^๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบด้วย^๓ แต่ก็ไปปรากฏหลักฐานว่าการตั้งกรมอัยการครั้งนั้นทำกันไ้แค่ไ้เพียงไ้เดียว อยางไรก็ดี อยางน้อยที่สุดการที่พระองค์เจ้าสวัสดิโกภณทรงเสนอให้ตั้งกรมอัยการขึ้นครั้งนั้นก็ไ้เป็นแสงถึงความพยายามของพระองค์ที่จะแยกงานพิพากษาและหมายแผนกออกจากกัน ใ้ได้ปะปนกันดังที่เป็นมาแต่โบราณ อันจะทำให้เสียความยุติธรรมไป และนับไ้ว่าความพยายามของพระองค์ในครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์การศาลไทยที่ไ้ก้าวขเคลื่อนไห้ในเรื่งนี้)

^๑กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร.ศ. ๕ บ. ๑/๔ ร่างพระราชกั้ดเสาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจาองยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโกภณ

๑๗ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

^๒กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร.ศ. ๕ บ. ๑/๔ ลายพระกั้ดเสาพระเจ้าองยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโกภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

^๓กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร.ศ. ๕ บ. ๑/๔ ร่างพระราชกั้ดเสาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจาองยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโกภณ

๑๗ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

การตั้งศาลโปริสภา*

(ก่อน ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) นั้น วิศาลยุบลศาลหนึ่งที่จัดไว้ว่าเป็นศาลชั้นต้น คือศาลกองตระเวนสังกัดกระทรวงมหาด ศาลกองตระเวนนี้มีขอบเขตอำนาจพิพากษาโทษได้ดังนี้คือ เว้นไม่เกิน ๕๐ ที่ จำคุกไม่เกิน ๕ เดือน หรือปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท แต่ในทางปฏิบัติปรากฏว่า ศาลกองตระเวนนี้มีฐานะอำนาจหน้าที่กับศาลในสังกัดกระทรวงยุติธรรม และเนื่องด้วยศาลกองตระเวนเขตตระเวนเป็นฉับพลันมาอยู่แล้ว จึงมักหาทางออกการถือวาทคดีที่เกิดขึ้นนั้น ๆ มีโทษผิดไม่เกิน เว้น ๕๐ ที่ จำคุก ๕ เดือน หรือปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท ซึ่งนั้นก็หมายความว่าคดีเหล่านั้นยังอยู่ในอำนาจของศาลกองตระเวน และประกอบกับสมัยนั้น ความคิดที่ว่าศาลในกระทรวงยุติธรรมเป็นศาลสองเหนือศาลทั้งหลาย อาจารจะหมายความว่าไม่ไถ่นั้น ยังเป็นความคิดที่ใหม่เกินไป ยังไม่เป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันโดยทั่วถึง จึงทำให้การแบ่งแย่งอำนาจระหว่างศาลกองตระเวนและศาลกระทรวงยุติธรรมยังเบียดเบียนกันเรื่อย ๆ ตามไปเป็นเหตุเรียบร้อยไป

✓ การแก้ไขในเรื่องนี้นั้น รัฐบาลได้ใช้วิธียกศาลกองตระเวนขึ้นเป็นศาลโปริสภาสังกัดกระทรวงยุติธรรมเสียในปี ร.ศ. ๑๑๒ ตอนนั้นมี อันที่จริงกว่าเกิดที่จะยกศาลกองตระเวนมาเป็นศาลในสังกัดกระทรวงยุติธรรมนี้มาตั้งแต่ตั้งกระทรวงยุติธรรมใหม่ ๆ

* กำนันสะกดกันไปหลายอย่าง เช่น โปริสภา โปริสภา ในที่นี้จำไว้ โปริสภา

๑. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ บรรพชาภิกขุในสมัยนั้น

เล่ม ๑ หน้า ๑๔๘ - ๑๖๐

๒. ก.

ในเรื่องนี้พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงกล่าวไว้ในหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงการศาสนาปีลงวันที่ ๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ ว่า "ศาลากลางตระเวตซึ่งขึ้นในกระทรวงนครบาลควรนำมารวมไว้ในกระทรวงยุติธรรม เพราะเราเดิมปีก่อนก็คิดไว้อย่างนั้น แต่เป็นเพราะว่าเพิ่งตั้งกระทรวงยุติธรรม ยังทำไม่ทัน ต้องเอาไว้ในกระทรวงเมืองปีหนึ่งก่อน" และพร้อมกับคำกราบบังคมทูลแนะนำฉบับนี้ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณได้ทูลเกล้าฯ ถวายร่างพระราชบัญญัติ ตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลากลางตระเวต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบด้วยทุกประการ^๒

✓ พระราชบัญญัติตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลากลางตระเวตสำหรับกรุงเทพฯ มีใจความโดยย่อดังนี้คือ

๑. ยกเลิกศาลกรบกลางตระเวตเดิม
๒. ตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลกรบกลางตระเวต โดยให้ขึ้นในกระทรวงยุติธรรม
๓. ความอาญาที่พิพาทเพียงสองโทษให้ศาลโปริสภาชำระและตัดสินได้ กล่าวโดยสรุปก็คือ ศาลโปริสภามีอำนาจชำระและตัดสิน "กะก็อันใดซึ่งกล่าวหาว่ากระทำความล่วงละเมิดพระราชกำหนดกฎหมาย ซึ่งก่อให้เกิดโทษซึ่งจะไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นไว้ต่อไป เบี่ยงละโทษได้ถึงมีหมิ่นโทษกำหนดโทษเขียนเพียง ๕๐ ที่ลงมา แล

๑ กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ
พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

๒ กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ ร่างพระราชกฤษฎีกาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ

๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒

ลงโทษจำคุกถึงหก จำที่ทรงตั้งแต่ ๒ เดือนลงมา ก็มีปรับได้เพียงเงิน ๒ ชั่งลงมา^๑

๔. ตามท้องรับเป็นกนินมัยกับทางประเทศให้ส่งไปโทษถึงสุดชำระ

๕. ถ้าทนายฟ้องมีโทษแก้ปรับให้หมายเรียกอาเลยมาแก้คดี ถ้าคดีถึงจำถึงเขียนให้โจทก์สามารถแล้วออกหมายจับจำเลย

๖. ในคดีที่ว่าเลยกระทำความผิดกฎหมายลักษณะอาชญากรรม ศาลปรีศภาษามีอำนาจปรับไม่เกิน ๒ ชั่ง และจำคุกไม่เกิน ๒ เดือน ถ้าเป็นความที่เกินอำนาจศาลปรีศภาษาก็ได้มีส่วนไต่ถามแล้วในศาลเจ้ากรม ทรงพิจารณาต่อไป

๗. คำรับความแจ้ง ศาลปรีศภาษามีอำนาจชำระและตัดสินได้ในคดีฟ้องเรียกทุนทรัพย์ไม่เกิน ๒ ชั่ง^๒

จากนั้นการศาลปรีศภาษาก็เข้าที่เรียบร้อย จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เป็นที่น่าสนใจอีก จนกระทั่งถึงสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวิจิตรวาทการทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

(สรุปการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมในสมัย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ)

วิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทยอยู่ในสภาพที่รุนแรงยิ่ง และเป็นเรื่องที่ต้องการการปฏิรูปแก้ไขโดยรีบด่วน เรื่องนี้รัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

ทรงครองราชย์ ๑๒๓-๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔

๒. หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔

เจ้าอยู่หัวก็ตระหนักคืออยู่แล้ว และนี่หลักฐานชี้ให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวอย่างขนานใหญ่
ในวงการรัฐบาลในอันที่จะปรับปรุงการศาลไทยครั้งใหญ่ แต่ก็เป็นที่น่าประหลาดที่รัฐบาล
ไทยสมัยนั้นยังปล่อยให้สภาพการเป็นอยู่นั้นเดิมต่อไปอีกใบคำกว่าหกปี การที่ต้อง
ละเว้นงานอันรีบด่วนเช่นนี้ไว้นานเช่นนั้น ยังใ้บอาจทราบได้ชัดแจ้งว่าเป็นด้วยสาเหตุ
อะไร อาจเป็นเพราะมีความจำเป็นค่านอื่นที่รีบด่วนกว่าขึ้นไปอีก หรืออาจเพราะยัง
ไม่เห็นทางที่จะปรับปรุง หรืออาจยังขาดกำลังคนที่จะดำเนินงานก็ได้ อย่างไรก็ตาม
ในที่สุดรัฐบาลไทยก็ไ้ริเริ่มการปฏิรูปการศาลขึ้นในตอนสิ้นปี ร.ศ. ๑๑๐ ด้วยการประกาศ
ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ นั้น

(การตั้งกระทรวงยุติธรรมเป็นการเริ่มปฏิรูปการศาลไทยอย่างใหญ่หลวงชนิดที่
ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมนั้น กล่าว
ได้ว่าประกาศฉบับนี้โคลมล้างโครงสร้างอันเก่าแก่ของกระบวนการยุติธรรมไทย แล้วสร้าง
โครงสร้างใหม่ขึ้นแทนที่ โดยแทบจะไม่มีลักษณะของโครงสร้างเดิมหลงเหลืออยู่เลย แต่
เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า การปฏิรูปการศาลในระยะแรกนี้ หลังจากประกาศตั้งกระทรวง
ยุติธรรมขึ้นแล้วก็จะไม่ไกลกว่นาไปมากนัก ในระหว่างที่พระเจ้าสวัสดิโกโพนทรงเป็น
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนี้ งานปฏิรูปการศาลในด้านต่าง ๆ จะก้าวหน้าไปน้อยกว่า
ที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากจะนำไปเทียบกับการปฏิรูปการศาลในระยะที่กรมหลวง
พิชิตปริชากรทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งจะไกลกว่าถึงทวี

หนังสือเล่มหนึ่งกล่าวว่า พระเจาองยาเชอ พระองค์เจ้าสวัสดิโกโพน ซึ่ง
ภายหลังได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมพระสวัสดิวัฒนวิสิษฐ "...ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรมไ้ประมาณ ๒ ปีโดยไม่ราบรื่นนัก ..." อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา
การปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมตลอดสมัยที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
อยู่นี้ เราจะเห็นไ้ว่า ในระยะที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีอยู่นี้ งานปฏิรูปการศาล

๑ เรื่องของเจ้าระยามดิตร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าระยามดิตร
(ล่อ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๔๔ หน้า ๔๔

ซึ่งเพิ่งจะเริ่มตน ก็ได้ก้าวหน้าไปเหมือนกัน มีการปรับปรุงระเบียบวิธีต่าง ๆ ของศาลให้ทันสมัยขึ้น หลังจากที่ไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงในกานโครงร่างหรือหลักการอะไรเลยมาเป็นเวลานาน

งานปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรม ในสมัยพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณส่วนใดที่มีลักษณะค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไป ตามความเหมาะสมของสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ เป็นการพยายามแก้ไขพัฒนาเฉพาะเขาไปเรื่อย ๆ พร้อมกับค่อย ๆ สอดแทรกหลักการและวิธีการแบบใหม่ ๆ เข้าไปค่อยเมื่อโอกาสอำนวย แต่อาจเนื่องจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทยสมัยนั้นรุนแรงมากจริง ๆ เราจึงจะพบต่อไปว่า เมื่อกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามาดำรงตำแหน่งเสนาบดีนั้น วิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทยยังอยู่ในสภาพที่รุนแรงมาก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่ได้ประมาณ ๒ ปี ครั้นถึง ร.ศ. ๑๑๒ ก็เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศซึ่งกระทบกระทั่งต่อความเป็นเอกราชของประเทศไทย และแน่นอนเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้ไปราชการต่างประเทศ จึงทรงกราบบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ หน้า ๔๔

บทที่ ๕

การปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่ ระเจ้านองยาเชอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดีตอนที่ ๑

พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมี ราชานุญาตให้ พระองค์เจ้าราย กัณหาศุภกุล เป็นองค์ที่ ๒๐ ในบรรดาพระเจ้านองยาเชอและพระเจ้านองยาเรอในพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ นับเป็นองค์ที่ ๒ ในเจ้านองยาราย ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิชิตปรีชากรฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕^๑

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงพระประวัติการศึกษาตามกฎหมายของกรมหลวงพิชิตปรีชากรไว้ว่า "กรมหลวงพิชิตปรีชากรมีพระอัธยาศัยนิยมในการศึกษาบทกฎหมายและอรรถคดียิ่งกว่าอย่างอื่น พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นพระอัธยาศัยนิยมอยู่เช่นนั้น จึงโปรดให้ไปศึกษากฎหมายและหัดพิจารณาความในสำนักพระเจ้าน้องยาเชอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ ซึ่งทรงบัญชาการศึกษาไว้ตั้งอยู่ในเวลานั้น"^๒

สำหรับพระประวัติการทำงานของกรมหลวงพิชิตปรีชากรก่อนที่จะทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ว่า

ราชสกุลวงศ์ พระนางเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าในกรุงรัตนโกสินทร์ พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ๒๔๖๓ หน้า

^๒ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติพระเจ้าน้องยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร "ประชุมพระนิพนธ์พระเจ้าน้องยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร" พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสุน ฤคธำรงค์ ณ อโยธยา & ปีนาคน ๒๔๙๓ หน้า ๑๐

"เมื่อโปรดให้ตั้งคณบดีภาขึ้นใน ร.ศ. ๕๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดตั้ง
กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นองคมนตรีในคราวแรกด้วยพระองค์ ๑ "จะในเวลานั้น
กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ก็มาเข้าพระไทยวิธีวิจารณ์คดีอยู่แล้ว เพื่อดั่งรัฐมนตรี*
เป็นกรรมการชำระความรับสั่งข้างเรื่อง จึงโปรดให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นผู้
ช่วยรัฐมนตรีพิจารณาความรับสั่งด้วย ครั้นเมื่อตั้งศาลฎีกาขึ้น ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงบัญชาการศาลนั้นเป็นอธิบดีแรกของศาลฎีกา
แต่ได้ตั้งมา"

นอกจากนั้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรยังทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรง
ตำแหน่งอธิบดีศาลแพ่งกลาง และอธิบดีศาลแพ่งเกษมอีกด้วย และยังทรงเป็นข้าหลวงขึ้นไป
วัดการศาลต่างประเทศและจัดการปกครองเมืองเชียงใหม่ ร.ศ. ๑๐๓ ถึง ร.ศ. ๑๐๔
เมื่อกลับจากเชียงใหม่แล้วก็ทรงเสนอความเห็นไว้ที่จะรวมการศาลทั้งปวงให้เข้ามาอยู่ใน
กระทรวงเดียวกัน^๒ ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้เจ้า
กระทรวงต่าง ๆ ประชุมปรึกษาความเห็นที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลเสนอมานี้
แต่บรรดาเจ้ากระทรวงโดยมากเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันควรยังไม่สมควรจัดทำให้
เรียบร้อยได้ในตอนนั้น การกีดกันที่จะจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นก็เป็นอันถูกระงับไประยะ
หนึ่ง^๓

*รัฐมนตรีในสมัยนั้นไม่เหมือนรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลเช่นปัจจุบัน กล่าวคือ คำว่า
"รัฐมนตรี" สมัยนั้นหมายถึงสมาชิกวุฒิสภาซึ่งดำรงตำแหน่ง

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ หม่อมขุน กักฉางค ณ อยุธยา ๔ มีนาคม ๒๔๕๓ หน้า ๑๐

^๒ ดู หน้า ๑๑ - ๑๓ และ กวงจกหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕
ลายพระหัตถ์พระเจ้าเองยาเจออกรเป็นพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏวันเดือนปี

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ล.ค. หน้า ๖๓

ครั้นถึงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ร.ก. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นข้าหลวงใหญ่ปกครองหัวเมืองลาวทวาย ซึ่งทรงให้ตั้งขึ้นโดยรวมหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือเข้าด้วยกัน ทรงให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรและข้าราชการฝ่ายพลเรือนและทหารออกไปตั้งอยู่ ณ เมืองนครวัดปากสัก^๑ ระเบียบที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกำหนดตำแหน่งข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวทวายขึ้น เป็นระเบียบที่ฝรั่งเศสส่งลงแล้ว ในปลายปี ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จกลับกรุงเทพฯ ขณะนั้นกำลังเกิดคดีพระมอเมืองขวางถูกกล่าวหาว่าทำร้ายแมวรีดีเออร์โกรสกุยแรง^๒ ซึ่งเป็นเรื่องผิดทางการไทยได้รับความยากลำบากจากฝรั่งเศสมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นหัวหน้าผู้พิพากษาฝ่ายไทยในการชำระคดีนี้ จึงต้องทำงานร่วมกับฝ่ายฝรั่งเศส กรมหลวงพิชิตปรีชากรก็ทรงปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี เป็นที่ยกย่องกันโดยทั่วไป^๓

^๑ ใพบุรย์ มีกุล การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๕๓) หน้า ๖๖

^๒ ค. หน้า ๕๕

^๓ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ "พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร" ประชุมพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสนั่น กิตติเมทนีดล ๕ มีนาคม ๒๔๕๓ หน้า ๑๓ - ๑๕

การตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ป. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรว่า ทรงพระราชประสงค์ที่จะโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมซึ่งว่างอยู่ในพระราชพิธีศพเวลานี้ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงท้าวถึงสภาพการณ์ของศาลและกระทรวงยุติธรรม แล้วทรงเห็นว่าทรงปรารถนาจะให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นเสนาบดีไว้อย่างยิ่ง ๆ ดังนี้

“... ถิ่นนี้พิจารณาเห็นว่าราชการภายในเวลานี้การเรื่องความแน่นอนสำคัญมาก เสนอสิ่งที่จะพึงรับจัดการเป็นไปโดยเรียบร้อย บัดนี้การถอยความก็ยุ่งยากมาก ราชการในกระทรวงยุติธรรมหาเจริญตามเวลาที่การจะเป็นไปในเวลานี้ไม่ จึงเห็นว่าตัวเธอได้เคยรับราชการในทางเช่นนี้มาช้านาน สามารถที่จะจัดการทำนุบำรุงราชการในกระทรวงยุติธรรมให้เจริญขึ้นได้ จึงขอตั้งให้เธอเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ให้เธอตั้งใจทำราชการตามหน้าที่ ...”^๑

หลังจากที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปแล้ว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเข้าไปในทูลเกล้าฯ ถวายขึ้น เพื่อรับเรื่องที่จะทรงให้คำร่างแต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ก่อนที่จะได้ออกประกาศกันเป็นทางราชการต่อไป^๒

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๖ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๘ ตุลาคม ร.ป. ๑๑๓

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๖ บันทึกถ้อยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๘ ตุลาคม ร.ป. ๑๑๓

ในการเข้าเฝ้าครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรัสกับกรมหลวงพิชิตปรีชากรอยู่นานมาก จนกระทั่งทรงเห็นว่าหมดข้อสงสัยและเป็นที่เข้าใจกันดีแล้ว^๑ จากนั้นจึงมีประกาศตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมออกมาเป็นทางราชการ ในวันที่ ๒๒ เดือนเดียวกัน ความว่า

"... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณเสด็จไปราชการประเทศยุโรป ยังหาได้ตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมไม่เป็นแต่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์รับราชการฉลองพระเดชพระคุณแทนเสนาบดีอยู่ บัดนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร รับราชการฉลองพระเดชพระคุณตำแหน่งที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมต่อไป....^๒

ในวันเดียวกับที่มีประกาศตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมออกมานั้นเอง กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงความวิตกกังวลในเรื่องจะดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมต่อไป และขอพระราชทานสิทธิต่าง ๆ หลายข้อ เพื่อเป็นเครื่องมือในอันที่จะสละงานของกระทรวงยุติธรรมต่อไป พระวิตกของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรมีในด้านต่าง ๆ ดังนี้

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ "ประกาศตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑ แผ่นที่ ๑๑, ๒๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓ หน้า ๒๓๔

๑. ระแวงนามัยของระแวงก็ไปสมมุติหากทำงานหนักจะประจวบ ตรงเกรงว่า
จะเป็นเหตุให้คนทั่วไปกล่าวหาว่าเรา เร่งเกินจรรยา

๒. เร่งไปว่า

"อันราศการลยกลามทุกวันนี้รับความปฏาฆานาน ภัยกำลังแผอ
อุบาทหลายอย่างหลายวิธีผสมกันมากมามาก จนถึงที่สุดจึงกำลังไหมของทางที่
จะรับความปฏาฆานานใดใดต่อไปอีกแล้ว ทั้งเหตุการณ์ที่ป็นอยู่ ประกอบกันนำไปให้
ถึงที่สุดจึงจะไม่เคยตั้งเรณเคยเป็นงาตอไปอีกวิไลแล้ว ก็ไม่วันเหลือนี้ไร
สติปัญญาวุฒาของชาพร ทั่วเจ้าจะตามระการใดให้คงเป็นไปอีกได้" ๒

นั่นคือตรงเห็นว่าการจะแก้ไขการภาวไมด้วยวิธีแก้ปัญาเฉพาะหน้าเรื่องแก้ไข
เฉพาะที่จุดบก "รองที่จะเลือกที่น้อยดังที่เคยตามานันวิฤวิธีที่ระวงจะหาต่อไปได้
กล่าวคือตรงเห็นว่าจะคงใช้วิธีปฏิรูปหมดทั้งระบบนั่นเอง

๓. ทรวิจารณาเห็นว่า

"กำลังการรู้แเกรว้งมือ เรืออำนาจของมนุษย์ผากมาถูการกับกำลังความ
รู้ แลเกรว้งมือหรืออำนาจของคู่ความหรือโจรผู้ร้ายเสียเปรียบต่างกันมากจนถึงเสีย
เปรียบกันทุกวันไป ในดลคณันนี้ก็เน้นอันปรากฏจัดพิวไปว่าอำนาจโรงศาลไป
ตามาตจะบังคับบัญชาผู้ใดหรือกระทำความเพ่งเง่งใดได้แล้วไปได้นอวกจากตุลาการ

กวางจรมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๒ ฉายพระตำราพระเจ้าน้องยาเวอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกรมมิ่งมพุทธระบาชว แดจ ระจุจจอ แถาเวาบุญญ

๒๔ ตุลาคม ร.ก. ๑๑๓

๒. ก.

จะเลือกให้ยอมบังคับเองเท่านั้น เมื่อการเป็นไปได้ดังเพี่ยงนี้แล้วก็เป้นอันเหลือ
กำลังที่ผู้ใดจะยังการทั้งปวงให้สำเร็จไปได้ด้วยอำนาจแลเครื่องมืออันมีพอจะทำ
การใด"^๑

๔. "กำลังทั้งเวลาแลตัวคนที่จะเป้นเครื่องรับแลกระทำทำให้แล้วไปละ
อย่าง ๆ ไม่พอไม่ทันกับความที่เกิดขึ้นเสียทุกอย่าง ทางไกลกันกว่าสิบกับหนึ่งแล้ว
แลซ้ำเหตุผลแลเครื่องซึ่งเกื้อกูลให้เกิดสิ่งซึ่งจะเป้นเครื่องรับสาบสูญเสียสิ้นไป
ทุกวัน ฝ่ายเหตุผลแลสิ่งซึ่งจะเกื้อกูลก่อเหตุความให้เกิดขึ้นนั้น เจริญขึ้นเร็ว
มากมายหลายอย่างมีโคมที่กักกันชั้ตขวาง จนถึงที่สุด ซึ่งผู้ทองฟ่องทองคค้ออาจจะตี
พันแลหาเหตุใส่โทษแก่โทษและพยานจนถึงทุกคค้อเจ้ากรรมอัยการ แลพันแทนตระลา
การหรือกระทำหยาบช้าตอผู้จำกองเกี่ยวของกับการตามนาที่ให้ได้ความเจ็บอายไค้
ตามอำเภอใจโดยหาโทษหุ้กับมิได้ ปรากฏเป้นที่สุดถึงปานนี้ เวลาแลคนการ
รับถอยความก็จำกองถึงความพินาศนิบหายจนถึงไม่มีเป้นที่สุดอยู่เอง"^๒

จะเห็นไควความวิตกของกรมหลวงพิชิตปรีชากรข้อ ๒, ๓ และ ๔ แสดงถึง
วิฤตกาลอันร้ายแรงยิ่งของการศาลไทยสมัยนั้น อาจกล่าวไควในค่านอำนาจยุติธรรม
แล้วดูเหมือนว่าบ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแปเอาที่เคียว เมื่อเป้นคังนี้ก็เป็นธรรมค้อยเองที่
พระองค์ทองทรงพระปริวิตกเป้นอันมาก ถึงแม่ว่าจะเคยเขาเผาควยเรื่องเหล่านีมาเมื่อ
คำวันที่ ๑๔ แล้วก็ตามและควยเหตุที่วิฤตกาลทางการศาลร้ายแรงถึงขนาดเช่นนี้เอง
พระองค์จึงทรงขอพระราชทานสิทธิพิเศษเพื่อไช้เป้นเครื่องมือจากพระบาทสมเด็จพะจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๒ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ก.

ดังต่อไปนี้

๑. ระบอบเกชาภาพเขมาระพระองค์จนกระทั่งปวงเรื่อเนวจะตองพระราชประสงค์ให้การเป็นไปดังใดกำหนดไว้โดยจึงแทแนอนไม่ต้องสงสัย

๒. ความเห็นรวบรวมเพรียงกันในหมู่เสนาบดีที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกันโดยสุจริต แครวมกิดเกื้อกูลแก่กันโดยเทมกำลัง ตามมาด้วยยาใจการทองศิกษักเพราะความไปเอื้อเฟื้อหรือแกล้งกิดักของผูใดได้

๓. ต้องมีอำนาจบังคับบัญชาผู้ที่มีหน้าที่จะตองทำการตามบังคับ มีผู้คุมอำนาจแลโปลึกเป็นต้น โดยเดชขาดตลอด เลลงโทษได้ในเวลาที่มีความฉึกถวย

๔. ต้องตั้งศาลสำหรับรับถอยความโนวารท ในท้องที่เขตแขวงทั้งหังเบืองในกรุงทั้งปวงให้มีศาลแขวงแลศาลหัวเมืองสำหรับพิจารณาแลบังคับบัญชาจัดการ ณ นครบาลความโปลึกแลความแพ่งตามสมควรให้แฉกการ อีกรพวกหนึ่งทั้งอำนาจที่จะเรื่อหาอาวราชการที่เข้ามาจะรับราชการถอยความมารับราชการควย

๕. ต้องมีที่ประชุมข้าราชการสำหรับตรวจปรึกษา แก้ทำกฎหมายที่ตองการมีวิธีพิจารณาบังคับบัญชาคักความนวยให้เห็นเป็นต้น * โดยเสมอไปเป็นคราว ๆ ตามการกำหนดมิไคขาด

๖. ต้องรับพระราชทานเวลาที่จะได้คักจัดวางการเป็นอันดับไปตามความตองการถอนหลัง"^๑

* หมายความว่า "... ยกตัวอย่างเช่นวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นต้น ..."

^๑ กองจกหมายเกตุเสงชาติ ร. ๕ ย. ๓/๒ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงบาเรอกรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓

ในเรื่องต่าง ๆ ที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงขอพระราชทานนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงอนุญาตตามพระประสงค์ทุกอย่าง และทรงอนุญาตว่าหากจะประชุมเสนาบดีเมื่อใดก็ได้แจ้งให้กระทรวงมหราสนัดประชุมได้ และหากจะขอเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทขอพระวินิจฉัยเป็นการเฉพาะเมื่อใดก็ได้ทุกเมื่อ

หลังจากที่ได้รับแต่งตั้งเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และได้รับพระบรมราชานุญาตให้กราบบังคมทูลจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรก็กำเนิงานปฏิรูปศาลไทยอย่างรวดเร็วดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

จากพระประวัติของกรมหลวงพิชิตปรีชากร จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงมีประสบการณ์เกี่ยวกับงานการทศไทยมามาก ทรงเคยงานงานสำคัญ ๆ ในทางนี้มาหลายชิ้นและการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นพระองค์น่าจะเป็นเพราะทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้นิติวิธีที่มีประสบการณ์ในด้านการศาลไทยและเข้าใจถึงปัญหาของการศาลไทย ซึ่งเป็นปัญหาที่ยากซับซ้อนมาก ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงพิชิตปรีชากรลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓ มีข้อความตอนหนึ่งว่าว่า "... เห็นว่าตัวเธอได้เคยรับราชการในทางนี้มานาน สามารถที่จะจัดการหาผู้มาดำรงการในกระทรวงยุติธรรมได้เจริญขึ้นได้ การที่ทรงรับสั่งเช่นนี้ย่อมเป็นการสนับสนุนความคิดที่ว่าทรงตระหนักถึงความเหมาะสมของกรมหลวงพิชิตปรีชากรในฐานะที่ทรงมีประสบการณ์ในทางนี้มาก

^๑ กองกฎหมายเขตแห่งชาติ ร. ๔ ย. ๓/๒ พระราชกฤษฎีกาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ กองกฎหมายเขตแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๒ พระราชกฤษฎีกาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓

หลังจากที่กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงทราบพระราชประสงค์ที่จะโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
 เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้ว ก็ทรงกราบบังคมทูลแสดงพระปรีชาญาณเกี่ยวกับปัญหาที่ยากมาก
 มากในกระบวนการยุติธรรมของไทย และได้กราบบังคมทูลถึงสิ่งที่จะต้องทำเพื่อที่จะ
 ให้การแก้ปัญหาเหล่านั้นลุล่วงไปได้ การแสดงวาทกรรมหลวงพิชิตปรีชากรในตอนนี้ทำให้
 เราทราบได้ว่า พระองค์ทรงทราบถึงความรุนแรงของวิกฤตการณ์ทางการศาลของไทย
 และทรงทราบควยวาทที่จะแก้ไขกันอย่างจริงจังแล้ว จะต้องอาศัยอะไร เป็นเครื่องมือบ้าง
 การที่ทรงทราบเช่นนั้นจะเป็นควยทรงคลุกคลีกับการทางไทยมานานนั้นเอง และการที่
 ทรงทราบปัญหาและแนวทางที่จะต้องใช้ในการแก้ปัญหาตั้งแต่ต้นมือเช่นนั้นย่อมทำให้วางใจได้
 ว่า แนวทางการปฏิรูปการศาลในสมัยของพระองค์นี้ ย่อมจะมีทิศทางที่แน่นอน ไม่เป็นแต่
 เพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปครั้งหนึ่งคราหนึ่งเท่านั้น

แผนชั้นแรกในการสร้างอรรถคดี ของพระเจ้าอนงยาเฮอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร

พระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกล่าวถึงสภาพการศาลโดยทั่วไป
 ในตอนที่แรกทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่า "... การทั้งปวงชุดโครม
 เสียหายอยู่มากมายหลายอย่าง แพทจะเหลือกำลังที่จะทำได้ นอกจากจัดการรื้อถอนจัด
 ทำเสียใหม่แทบทั้งปวง ด้วยความหนักแน่นเพียรในเวลาอันช้านาน ..."๑ และศาลที่ทรงเห็น

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ว่าอยู่ในสภาพวิฤตยิ่งกว่าถ้ำโค ๆ ก็คือศาสพระราชาธิราช และศาสราชทัณฑ์พิณ
ซึ่งมี น้าที่พิจารณาอรรถคดีร้ายแรงทั้ง ชาย หญิง กล่าวถึงกล่าวไปได้สัดส่วนกับระวาง
จำนวนคดีที่ศาลทั้งสองตัดสินไต่กับคดีที่จะกองตัดสินไว้ว่า

“... ทั้งสองศาลรวมกันตามสารบบเดือนกันยายน ซึ่งเป็นเดือนท้ายก่อนที่
ข้าพระพุทธเจ้าเข้าไปรับราชการนี้ ความกองศาลถึง ๑๕๐๐ เรื่อง ความที่
ไต่ตัดสินทั้งสองศาลรวมกันเพียง ๒๖ เรื่องเท่านั้น ไม่ดี เลยจะลงเรื่อง
... ส่วนความใหม่ที่เกิดขึ้นปีมากกว่ามากเกือบเดือนละร้อยเรื่อง แลความ
โจรผู้ร้ายทุกวันนี้ก็มีชุกชุมมากจนเหลือเกิดอยู่แล้ว ส่วนการรับปราบปรามหา
ทวนถึงขั้นกับไม่ ถาละไว้ดังทุกวันนี้ พอไปก็เป็นอย่างนี้จะถึงที่สุดจึงการจุลาจนจะ
คงเกิดมีขึ้นทั่วไปแล้วเหลือมือหรือกำลังจะปราบปรามไว้สงบไว้เร็วได้ เป็น
การจำเป็นแท้ที่จะกองจัดการแก้ไขการเรื่องนี้ให้จงได้ก่อนการอื่น ๆ ในเวลาอัน
เร่งรีบที่สุดจึงจะทำไปได้”

เพื่อแก้ไขวิฤตถาออันร้ายแรงฉะนี้ ระบอ กิ่งทร ราชแผนการและวิธีการใน
การแก้ไขชั้น แควสงชั้นกราบมังคมทุกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

“กองจดหมายเลขแห่งราชธานี ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงพิริตปรีชากรกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

๑. แผนการแก้ไข

กรมหลวงวิจิตรวาทการ ทรงเห็นว่าควรแก้ไขในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ก่อน คือ

✓ ก. แก้ไขปรับปรุงการแบ่งอำนาจระหว่างฝ่ายปราบปรามจับกุมและฝ่ายพิจารณาลงโทษ กล่าวคือในขณะนั้นหน้าที่ปราบปรามจับกุมและพิจารณาลงโทษผู้กระทำผิดยังปะปนกันอยู่ในระหว่างกรมที่เกี่ยวข้องของกองกรม เจาว่าหน้าที่เกี่ยวข้องทั้งสองฝ่ายยังไปแก้ไขว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของตนแค่ให้เพียงใด และในเรื่องใด "... จำจะต้องมีกำหนดแบ่งหน้าที่ของผู้ที่จะต้องรับจับกุมและพิจารณาลงโทษให้ชัดเจนว่าเป็นหน้าที่ผู้ใดจะต้องรับผิดชอบเพียงใด และรับส่งแบ่งปันหน้าที่กันภาช่วยกันอย่างไรให้เปะปะแบบแผนไว้ให้ชัด"^๑

✓ ข. ต้องตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติม หน้าที่พิจารณาความและตัดสินเรื่องเกี่ยวกับโจรผู้ร้ายในขณะนั้น เป็นหน้าที่ของศาลสามศาล คือศาลพระราชนิพนธ์และศาลราชทัณฑ์เดิมซึ่งพิจารณาคดีตัดสินคดีโจรผู้ร้ายรายแรงทั่วไป และศาลโปริสภาซึ่งว่าความโจรผู้ร้ายเล็ก ๆ น้อย ๆ การที่มีศาลพิจารณาคดีประเภทนี้เพียงสามศาลเท่านั้นย่อมทำงานไม่ทัน ควรจัดศาลโปริสภาเพิ่มอีกตามศาลโดยแยกย้ายกันอยู่ตามที่ต่าง ๆ เพื่อจะได้พิจารณาคดีตัดสินอรรถคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งทางแพ่งและอาญาไหลล่องไปเสียก่อนที่อรรถคดีเหล่านั้นจะมาเป็นคดีทางศาลยุ่งยากในศาลสูง ๆ ขึ้นไป^๒

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๘ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวิจิตรวาทการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

^๒ ก.

๑๙. ต้องปรับปรุงกระบวนการวิธีพิจารณาความเสียใหม่ ในเรื่องนี้ กรมหลวง
พิชิตปรีชากรทรงกล่าวไว้โดยละเอียดดังต่อไปนี้

"... ความที่ค้างคั่งอยู่ในศาลสูงทั้งสองนั้น * จวนแก่ความสำคัญมากแลเหตุที่ทำให้
การไม่ไปแก้ไขทุกวันนี้มีอยู่หลายอย่างประกอบกันมากกว่ามาก แต่ที่เห็นปรากฏ
ได้ชัดโดยไม่สงสัยนั้นคือวิธีการกระบวนการไม่พอกับการเป็นต้น แรกก่อน ๆ มา
ผู้พิจารณาได้อาศัยแก่นอำนาจและความดีความชอบของตุลาการต่าง ๆ ซึ่งบัดนี้ได้ยกเลิก
เสียสิ้น แต่หาไม่มีวิธีใดที่ได้คิดตั้งขึ้นเพื่อจะอาศัยชี้แทนไม่ การพิจารณาความ
อาชญาทั้งหลายก็เลยแปรอย่างความเพ่งไปตรง ๆ เป็นพื้น ผู้พิพากษา
อาชญากรรมมีอำนาจพิเศษบางอย่างไม่เป็นทางที่จะเร่งเร้าให้รวดเร็วขึ้นประการใดนัก
แลกระบวนการพิจารณาอย่างเก่า ย่อมเป็นการอ้อมค้อมมากแทบทุก ๆ อย่าง แล
ลักษณะสืบพยานเป็นอย่างลำบากช้ากว่าสิ่งอื่น ๆ แลเป็นการที่เต็มไปด้วย
ข้อขัดข้องโดยหาประโยชน์อันใดมิได้ แลจะแก้ไขเสียก็ได้โดยง่าย แต่การ
เรื่องนี้ท่านผู้รับราชการตำแหน่งเสนาบดีแต่ก่อนได้รับพระบรมราชโองการคิดทำ
พระราชบัญญัติขึ้นใหม่ได้นำปรึกษาท่านเสนาบดีช่วยกันพิจารณาแก้ไขไว้เกือบจะ
เรียบรอยดีอยู่แล้ว แต่ยังหาเป็นการตลอดไปไม่ ครั้นนี้ข้าพระพุทธเจ้าจึง
ได้รับพระราชทานตรวจตราเพิ่มเติมแก้ไขบ้างเล็กน้อย แลประกอบกระทำให้เป็น
การอันจะสำเร็จเป็นประโยชน์โดยอยู่แล้ว ถ้าหากได้รับพระราชทานพระบรมราช
วินิจฉัยแลพระบรมราชานุญาตเป็นพระราชกำหนดแก้ไขได้ในวันต้นปี ๑๑๔ ข้างหน้า
นี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้ามีความเชื่อแน่ว่าจะเป็นการดีมีคุณประโยชน์แก่ราชการแล
ราษฎรเป็นอันมาก แลหวังใจว่าจะช่วยแก้ไขลดความในโรงศาลให้เร็วขึ้นแลเป็น
กำลังแก่ราชการได้ก็แล้วรวดเร็วกว่าบัดนี้ได้ค้างคั่งหนึ่งเป็นเท่า"

* หมายถึงศาลพระราชนิเวศน์และศาลราชทัณฑ์พิณ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๘ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

✓ ง. แก้ไขปรับปรุงด้านกำลังคน ซึ่งต้องแก้ไขทั้งในด้านความรู้ความสามารถ ความประพฤติ และความรับผิดชอบ

ในด้านความรู้ความสามารถของบุคลากรในศาล ราชอาณาจักรและศาลราชทัณฑ์
นั้น กรมหลวงวิจิตรวิชัยทรงกราบบังคมทูลว่า

ความลำบากข้อของอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การในการราชอาณาจักร ราชทัณฑ์
ไม่เป็นไปโดยดีทุกวันที่ข้อการที่ไม่ดีตัวผู้จะงานหาอาจจะทำการตามหน้าที่อื่นนี้ได้
อาจจะยังการให้เป็นไปได้ทันกับความต้องการ เพราะผู้พิพากษาศาลจากการที่จะทำ
กาพิจารณาให้ถูกต้องตามแบบอย่างได้ทั้งของศาลก็เพราะพระยาธรรมสารเนี้ยแต่พระยา
ธรรมสารเนี้ยเองหมายหมายใน มีผู้พิพากษาศาลการอื่นที่อาจทำการบังคับคดีเงินในความ
เล็กน้อยได้อีกบางแห่งสองนาย แลได้รับพระราชทานไตสวนคุณครั้งนี้ ก็กลับมาได้
ความว่า ถ้าพิจารณาในศาลพระราชอาณาจักร พระยาธรรมสารเนี้ยก็ได้ได้เรียงคำ
เอง นอกจากความสองสามเรื่องไม่ คงให้แก่ศาลการแลเรียรที่มีความสามารถ
ไม่มีกำลังแลดูอย่างอื่นหาแทนไปโดยนิต ๆ ผลาก ๆ เสียเป็นพัน จมกอง
องค์มนตรีที่โปรดเกล้าฯ ได้หลวงคำปลุกมาครั้งนี้นคงตรวจแก้เพื่อจะให้เป็น
ราชการไปได้โดยความลำบากยากหนักเป็นอันมาก แลว่าท่านผู้เป็นอธิบดีทั้งสอง
ศาลนี้เป็นผู้ที่มีใจเขามาศาลไมไ่ใครจะไ่ค่อย ๆ ถ้าวันใดศาลใดขาดกานันก็
เป็นอันต้องหยุดการทำงานไ่ได้ นอกจากกักต๊อเทียมแลรับฟ้องรับคำร้องผู้พิพากษา
อื่น ๆ จะทำไ่ไหนแทน

○ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๘ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าทองทิพย์
กรมหลวงวิจิตรวิชัยทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

ในด้านความประพฤติกของเจ้าหน้าที่ที่ปรากฏว่าความประพฤติกของบางคนเป็นเหตุให้เสียราชการได้ ในด้านความรับผิดชอบก็ปรากฏว่า เนื่องจากการงานทั้งเก่าและใหม่ สะสมกันเข้ามามาก ผู้ที่ทำงานอาจทำงานที่ได้ประโยชน์น้อย หรือเลือกทำงานที่สบาย ๆ ทำงานที่ยาก ๆ ให้สะสมกันต่อไปโดยผู้ที่มีหน้าที่ติดตามงานก็ไม่รู้เท่าทัน^๑ อย่างไรก็ตามในเรื่องการปรับปรุงตัวบุคคลนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรก็ทรงเสนอทางแก้ไขแล้วในตอนที่ว่าควยวิธีการแก้ไขดังจะไคกล่าวถึงต่อไป

๑. วิธีการแก้ไข

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการปรับปรุงซึ่งกำหนดไว้ในแผนการแก้ไขนั้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้กราบบังคมทูลขอใช้วิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ก. ขอตั้งศาลโปริสภาเพิ่มอีกสามศาล โดยขอให้ได้ตั้งใน ร.ศ. ๑๑๓ นั้น เพื่อจะได้แบ่งคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ จากศาลใหญ่และศาลโปริสภาเดิมมาชำระเสียประมาณ ๕๐๐ เรื่อง ก่อนที่จะใช้พระราชบัญญัติพยานฉบับใหม่ ทั้งนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงแนบรายชื่อการตั้งศาลโปริสภาสามศาลนี้ไปพร้อมกับคำกราบบังคมทูลนี้ด้วย^๒

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๘ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

๒ ก.

ข. "ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ซึ่งท่านเสนาบดีได้ประชุมและตรวจแก้อพร้อมกันทำไว้แต่ก่อนเป็นพระราชบัญญัติ แล้วออกประกาศเสียโดยเร็วพอได้มีเวลาพิมพ์จำหน่ายไปศึกษาเสียก่อนวันที่ ๑ เมษายน ๑๑๔ ซึ่งเป็นเวลากำหนดที่จะได้ใช้เป็นพระราชบัญญัติกำหนดกฎหมายสืบต่อไป"^๑

ค. ขอดังกรรมการต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติหน้าที่เป็นพิเศษในปี ร.ศ. ๑๑๓ ดังต่อไปนี้ คือ

๑) กรรมการตรวจ出版物ตัดสินคดีความฉกรรจ์ต้นโทษที่หัวเมือง สงขลา ซึ่งมีทางศาลอยู่หลายร้อยเรื่อง

๒) กรรมการตรวจปรึกษาตัดสินคดีแพ่งและคดีอื่น ๆ ทั้งเก่าและใหม่ ซึ่งเสร็จจำนวนควรตัดสินได้แล้ว การที่ตั้งกรรมการชุดนี้ขึ้นเพื่อจะได้อีกว่า คดีที่พอจะยอมความกันได้ ก็จะให้ยอมความกันไป ถ้าความไม่ยอมความกัน และเป็นคดีเก่าตั้งแต่ก่อน ตั้งกระทรวงยุติธรรม ก็จะแบ่งกรรมการออกเป็นหน้าที่ต่าง ๆ พิจารณาพิพากษาต่อไป^๒

ง. ขอสืบเปลี่ยนและแต่งตั้งผู้พิพากษาจากการแะพนักงานในศาลต่าง ๆ ให้ลงรูปตามพระราชบัญญัติลักษณะพยานและกระบวนพิจารณาความใหม่ ให้เรียบเรียงก่อน จะได้รับงบประมาณ ปี ร.ศ. ๑๑๔^๓

จ. "จะได้ทูลเกล้าฯ ถวายร่างพระราชกำหนดกระบวนพิจารณาความ พระราชอาญาและแห่งที่จะต้องแก้ไขเสียใหม่ให้เป็นประโยชน์ในการพิจารณาแลพิพากษาต่อไป ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและพระบรมราชานุญาตอีกครั้ง หนึ่ง"^๔

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๔ บ. ๑/๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

๒. ก.

๓. ก.

๔. ก.

ฉ. "ขอรับพระราชทานพระบรมราชนุญาตที่จะแก้ไขวิธีแลการที่รับส่งแลเก็บ
การพิจารณาพิพากษาแลกำหนดในการอุทธรณ์ความทั่วมืองต่าง ๆ บางตามความจำเป็น ๆ
ครั้งคราวไปกว่าการจะคอยเป็นอันเรียบรอยลง"^๑

แผนการปรับปรุงศาลต่าง ๆ ของ กรมหลวงพิชิตปรีชากรนับเป็นงานใหญ่มากผล
งานต่อ ๆ ไปของพระองค์ในระหว่างที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่นั้น
ส่วนใหญ่ก็อยู่ในแผนนี้ทั้งสิ้น แม้กระนั้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรยังทรงกราบบังคมทูลไว้ใน
ครั้งนี้อีกด้วยว่า สำหรับปี ร.ศ. ๑๑๓ จะทรงแก้ไขแต่เพียงในเรื่องที่ได้รับบังคับทูลเท่านั้น
ก่อน และในคราวหลังต่อ ๆ ไปจะกราบบังคมทูลเสนอเรื่องต่าง ๆ ตามความเหมาะสม
ต่อไปอีก^๒

การปรับปรุงศาลโปริสภา

ในแผนการสะสางอรรถคดีของพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรที่กล่าวมา
แล้วนั้น จะเห็นได้ว่าทรงกล่าวถึงการปรับปรุงศาลโปริสภาให้เป็นเครื่องมือช่วยเหลือคัครอน
อรรถคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปเสียชั้นหนึ่งด้วย และพร้อมกับการทูลเกล้าฯ ถวายแผนชั้นแรกนี้
กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทูลเกล้าฯ ถวายรายละเอียดการตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติมด้วย รายละเอียดนี้มีดังนี้

๑. ขยายศาลโปริสภาซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งไว้สำหรับชำระความ
เล็กน้อยนั้นออกเป็นสี่ศาล

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๘ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

๒ ค.

๒. แล้วแบ่งแขวงของศาลที่ตั้งใหม่และศาลเดิมดังนี้

ก. ศาลโปริสภาเดิมเป็นศาลโปริสภาที่ ๑ มีอำนาจครอบคลุม
ฝั่งตะวันออกแขวงใต้ลงไปจนทอยแขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ สมุทรปราการ
ฉะเชิงเทรา ~~พิจิตร~~ และเขตแขวงคลองรอบพระนครตอนใต้ตั้งแต่ปากคลองโองอ่าง
ไปตามลำคลองจนถึงคลองแถมหานาคแล้วเลี้ยวตรงไปตามคลองแสนแสบจนตลอด
ถึงแขวงเมืองฉะเชิงเทรา

ข. ศาลโปริสภาที่ ๒ ว่ากล่าวในเขตเหนือแนวคลองแบ่งเขต
ขึ้นไปจนทอยแขวงเมืองปราจีนบุรี นครนายก ปทุมธานี และนนทบุรี
ฝั่งตะวันตกก็แบ่งเป็นสองแขวงเหนือและใต้โดยถือลำคลองมอญตั้ง
แต่ปากคลองไปจนถึงแขวงเมืองนครไชยศรี กล่าวคือ

ค. ศาลโปริสภาที่ ๔ ว่ากล่าวใต้แนวคลองมอญจนจดแขวงเมือง
นครเขื่อนขันธ์ สาคกรบุรี นครไชยศรี

ง. ศาลโปริสภาที่ ๔ ว่ากล่าวเหนือคลองไปจดแขวงเมือง
นนทบุรี นครไชยศรี

จะเห็นว่าการแบ่งเขตแขวงศาลโปริสภาครั้งนี้ เป็นการแบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์
เป็นสำคัญ หากจะเทียบกับปัจจุบันก็คล้าย ๆ กันว่า เอาเขตกรุงเทพฯ และธนบุรีมาแบ่ง
ออกเป็นสี่เขตย่อย โดยถือฝั่งตะวันออกเป็นสองเขตเหนือใต้ และฝั่งตะวันตก

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องขอตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติม ๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

หรือผังชนบทก็ทำเช่นเดียวกัน ก็แบ่งออกเป็นสองเขตเหนือใต้ การแบ่งเช่นนี้เราก็พอจะคาดเดาความผลก็คือจะทำให้แต่ละเขตมีอาณาเขตพื้นที่รับผิดชอบพอ ๆ กัน แต่จำนวนคนในเขตแต่ละเขตจะห่างไกลกันมาก ทางฝั่งพระนครย่อมจะต้องมีคนมากกว่ามากมายออกไปทองสงสัย นั่นก็หมายความว่า คดีที่จะเป็นความเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ในอาณาเขตศาลโปริสภา ซึ่งจะทวงขึ้นเรื่องยังศาลโปริสภาที่ ๑ และศาลโปริสภาที่ ๒ ย่อมจะมากกว่าคดีที่จะขึ้นศาลโปริสภาที่ ๓ และ ๔ อย่างแน่นอน แต่ในเวลาที่คิดแบ่งเขตแขวงศาลโปริสภาที่ ๑ ไซ้ที่เดิมของศาลโปริสภาเดิม ศาลโปริสภาที่ ๒ ไซ้ที่ทั้งที่ใดที่หนึ่งในพระนครหรือแนวริมแม่น้ำก่อนเหนือ ศาลโปริสภาที่ ๓ ตั้งแถบริมแม่น้ำทางใต้ ศาลโปริสภาที่ ๔ ตั้งในคลองบางกอกน้อยหรือตามลำแม่น้ำใหญ่ แต่สำหรับอาคารที่ทำการศาลนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกำหนดไว้ว่าจะยังไม่สร้าง เพราะหากสร้างที่ทำการอยู่ก็จะเป็นการซ้ำเกินไป และอีกประการหนึ่ง การแบ่งศาลโปริสภาออกเป็นเขตแขวงดังนี้ ถือว่ายังเป็นการทดรองอยู่ ดังนั้นจะไว้วิธีเช่าอาคาร หรือหาสถานที่ราชการที่ยังว่าง ๆ อยู่ใช้ทำการไปก่อน^๒ การที่ทรงดำริเช่นนี้แสดงว่าทรงมิได้คิดแต่ด้านคืออย่างเดียว หากแต่ทรงนึกถึงเมื่อมีการผิดพลาดไม่ได้หาว่ารางที่คิดไว้มั่ว

สำหรับงานกำลังกัน กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า จะแบ่งผู้พิพากษาจากศาลต่าง ๆ ซึ่งป็นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมอีกเจ็ดศาลนั้นไปใช้ในศาลโปริสภาเหล่านี้บ้าง และพระองค์ทรงวางหลักเกณฑ์เอาไว้ว่า ผู้พิพากษาในศาลโปริสภานี้ควรต้องเปลี่ยนกันใหม่ทุก ๆ ๒ - ๓ ปี^๓

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องขอตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติม ๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓

^๒ ค.

^๓ ค.

ในตอนที่เราเสนอขอตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติมนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงขอ
พระราชทานตั้งผู้พิพากษาและผู้ช่วยผู้พิพากษาสำหรับศาลโปริสภาที่ทั้งชั้นใหม่มาพร้อมกัน
ด้วยดังนี้

ชุดที่ ๑

๑ พระยาเสนาภูเบศร์	ผู้พิพากษา
หลวงไทรยามาศ	ผู้ช่วยผู้พิพากษา

ชุดที่ ๒

พระณรงค์วิจิตร	ผู้พิพากษา
จาจิตรนุกูล	ผู้ช่วยผู้พิพากษา

ชุดที่ ๓

นายหัตถ์บำรุง	ผู้พิพากษา
หลวงพินิจโกศล	ผู้ช่วยผู้พิพากษา

สำหรับคดีที่จะมายังศาลใหม่นี้ ได้กล่าวมาแล้วว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรง
เสนอให้แบ่งคดีจากศาลใหญ่ไปพิจารณาค้วย่อย ไม่ต้องรอให้คดีในท้องที่เกิดขึ้นมาใหม่
แล้วจึงจะพิจารณา^๒ การที่เฝ้าฯ เห็นว่าเป็นการดี เพราะทำให้แน่ใจได้ว่า เมื่อ
ตั้งศาลขึ้นมาแล้วก็จะปฏิบัติงานเต็มที่ตั้งแต่วันแรกทีเดียว นอกจากนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรยังทรงดำริไว้ด้วยว่า จะได้คดีในศาลโปริสภาใหม่เหล่านี้อุทธรณ์ใน
กระทรวงยุติธรรมได้เช่นเดียวกับศาลหัวเมือง^๓ ซึ่งข้อนี้นับไม่เป็นการประหลาดอะไรนัก

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๔ ร่างประกาศตั้งศาลโปริสภาเป็น
ศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นอีกสามศาล

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๔ จายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องขอ
ตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติม ๓๐ พฤศจิกายน ร. ๕. ๑๑๓

^๓ ก. ในที่นี้คงเข้าใจด้วยว่าสมัยนั้นศาลอุทธรณ์เป็นศาลสูงสุดในกระทรวงยุติธรรม

เป็นเพียงการย้ายความเข้าใจทางที่ไ้ระบุไว้แล้วในพระราชบัญญัติตั้งศาลโปริสภาเป็นศาล
กองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานคร ร.ศ. ๑๑๑^๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยตามที่ กรมหลวงพิชิต
ปรีชากร ทรงกราบบังคมทูลเรียนมา และทรงรับสั่งให้เพิ่มงบประมาณในปี ร.ศ. ๑๑๑
อีกเดือนละ ๑๕๕๐ บาทตั้งแต่วันที่เดือนมกราคม ร.ศ. ๑๑๑ เป็นต้นไป เพื่อใช้ในราชการศาล
ที่ตั้งขึ้นใหม่นี้^๒

หลังจากตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติมแล้วปรากฏว่าสถิติจำนวนคดีที่ศาลโปริสภาทั้งสี่ศาล
พิจารณาได้นั้นก็เป็นตัวเลขที่สูงมากพอควร ดังจะเห็นได้จาการับความของกระทรวง
ยุติธรรมประจำเดือนมกราคม ร.ศ. ๑๑๑ ในเดือนนั้นศาลต่าง ๆ ในสังกัดกระทรวง
ยุติธรรมพิจารณาพิพากษาคดีได้เป็นจำนวนดังต่อไปนี้

ศาลอุทธรณ์	๒๒ คดี
ศาลพระอาชญา	๔๐ คดี
ศาล ราชทัณฑ์พิเศษ	๔๔ คดี
ศาลแพ่งสรรพากร	๑๗ คดี
ศาลแพ่งไกลสี	๘๒ คดี
ศาลแพ่งเกษม	๑๗ คดี

^๑ หลวงรัตนาศิป์ติ ฎหมายไทยคือพระราชบัญญัติและประกาศซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ เล่ม ๔
หน้า ๑๔๘๒

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ พระราชกระแสของพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทลายลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิต
ปรีชากรกราบบังคมทูลเรื่องขอตั้งศาลโปริสภาเพิ่มเติม ๓๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๑

กาลทางประเท

๘ คค

กาลปริสภ

๓๘๖ คค

รวมคคที่พิจารณาได้

๕๖๐ คค

แต่จำนวนคคที่กาลปริสภชำระได้มากนี้เป็นคคที่เป็นหน้าที่ของกาลปริสภที่ ๑ และที่ ๒ เสียเป็นส่วนใหญ่ คคที่ขึ้นกาลปริสภที่ ๓ และที่ ๔ มีน้อย ทั้งนี้เพราะว่าการแบ่งแขวงกาลปริสภทั้งสี่แขวงตามพระราชบัญญัติซึ่งประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ นั้น เป็นการแบ่งตามพื้นที่ภูมิศาสตร์ มีขอบเขตตามจำนวนประชากรทั้งโคกลาวมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้มาไกรวเจ็ดเดือน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงดำเนินการรวม กาลปริสภที่ ๔ ให้มารวมกับกาลปริสภที่ ๓ เสียตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงร่างประกาศขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แล้วขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต และให้กระทรวงมหาดมรณตรวจแก้อย่างในประกาศอีกเล็กน้อย และได้ออกประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๖/๒๓๕๖ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทูลเกล้าฯ ถวายสารบบคคของกาลทั้งแปดพร้อมบัญชี ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๒/๖๔๑๘ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔

๓ ก.

๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๕ พระราชกระแสทลายหนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๓๒/๖๔๑๘, ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔

๕ "ประกาศเลิกกาลปริสภที่ ๔" ประชุมกฎหมายประจำก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๒ - ๑๓

จะเห็นได้ว่ากรณีที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเกิดเมื่อทางเสียไว้นั้น ยังผลต่อการรวมกาลปรีศมาที่ ๓ และที่ ๔ ในตอนหลังนี้เป็นอย่างมาก กล่าวคือ หากทางกรมหลวงพิชิตปรีชากรของงบประมาณสร้างอาคารกาลปรีศมาที่ตั้งใหม่เป็นการถาวรเสียตั้งแต่แรกตั้งเพิ่มเติมขึ้นก็คงจะต่างกันได้เป็นเวลาราว ๗ เดือนงบประมาณสร้างไปโดยเปล่าประโยชน์

การปรับปรุงในส่วนเกี่ยวกับการอุทธรณ์

การปรับปรุงในส่วนที่เกี่ยวกับการอุทธรณ์ในระยะที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่นั้น แบ่งออกได้เป็นสองเรื่อง คือ ในเรื่องแรกเป็นเรื่องห้ามศาลอุทธรณ์เรียกค่าธรรมเนียมความอุทธรณ์จากผู้พิพากษา เรื่องนี้นับได้ว่าเป็นงานปฏิรูปศาลในกระทรวงยุติธรรมชิ้นแรกช่วงพระองค์จะอยู่เป็นเรื่องราวละเอียดเยือกวางปฏิบัติยากกว่าเรื่องที่สอง คือการห้ามอุทธรณ์ความระวางพิจารณา รายละเอียดของการปรับปรุงทั้งสองเรื่องนี้ดังต่อไปนี้

๑. ห้ามศาลอุทธรณ์เรียกค่าธรรมเนียมความอุทธรณ์จากผู้พิพากษาเรื่องอุทธรณ์

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้การพิพากษาคดีในสมัยนั้นช้ามากก็เนื่องจากผู้พิพากษาเกรงว่า เมื่อพิพากษาเด็ดขาดไปแล้ว ถ้าโจทก์หรือจำเลยไม่เห็นด้วยกับคำตัดสินนั้น

"ข้อ ๑. ... ถ้าโจทก์จำเลยในคดีเรื่องใด ๆ คดี มาฟ้องอุทธรณ์ กล่าวโทษแต่เฉพาะคำบังคับบัญชา ถ้าคำพิพากษาคัดสินของศาลโลกศาลหนึ่ง ใน กระทรวงยุติธรรม ถ้าศาลขาดลง ถ้าศาลหัวเมืองศาลอุทธรณ์แล้ว ห้ามมิให้ ศาลอุทธรณ์ถือว่า ผู้พิพากษาศาลเดิมเป็นจำเลยของผู้ฟ้องอุทธรณ์เป็นอันขาด และ ห้ามมิให้ศาลอุทธรณ์ เรียกค่าฤชาธรรมเนียมแก่ผู้พิพากษาศาลเดิม ถ้าบังคับให้ผู้ พิพากษาศาลเดิมเสียค่าฤชาธรรมเนียมแทนผู้ฟ้องอุทธรณ์ในชั้นความอุทธรณ์เป็นอัน ขาด เว้นแต่ในคดีอุทธรณ์ ซึ่งศาลอุทธรณ์ต้องพิจารณาในคดีที่กล่าวโทษผู้พิพากษา เองในววนตัวเป็นขอฉกรรจ์

ข้อ ๒. เมื่อโจทก์จำเลยในคดีเรื่องใด มายื่นฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษ คำพิพากษาคัดสินของศาลเดิมแล้ว ก็ให้ศาลอุทธรณ์เรียกค่าฤชาธรรมเนียม ... แต่ให้ศาลอุทธรณ์เก็บรักษาเงินค่าธรรมเนียมเหล่านั้นไว้กว่าจะไต่ตัดสินคดีขาด ถ้าศาลอุทธรณ์พิพากษาคัดสินความอุทธรณ์นั้นว่า คำพิพากษาศาลเดิมเป็นผิดในข้อสำคัญ จริงตามคำฟ้องอุทธรณ์ ก็ให้เงินซึ่งเรียกมาเก็บรักษาไว้นั้นให้แก่ผู้ฟ้องอุทธรณ์ไป ถ้าไม่เช่นนั้นก็ให้เอาเงินซึ่งเรียกมาเก็บรักษาไว้นั้นขอตราแสดงปิดลงในฟ้องอุทธรณ์ และคำนวณความอุทธรณ์ลงตามที่ทำมาล่วงหน้าก่อนลงทุกเรื่อง ตามพิกัตอัตราค่าธรรมเนียม ธรรมเนียม ..."

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ในกฎหมายฉบับนี้ยังทรงเปิดโอกาสให้ดูความฝ่ายที่ไม่พอ ใจในคำพิพากษาคัดสินของศาลชั้นต้น มีสิทธิยื่นอุทธรณ์กล่าวโทษคำพิพากษาคัดสินนั้นได้ อยู่เพียงแต่เปลี่ยนการเสียค่าธรรมเนียม และห้ามถือเอาผู้พิพากษาศาลเดิมว่าเป็นจำเลย เท่านั้น

"กฎหมายคดีกระบวนยุติธรรมว่าด้วยมิให้ศาลอุทธรณ์เรียกค่าธรรมเนียมความ อุทธรณ์จากผู้พิพากษาศาลชั้นอุทธรณ์" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ก. ๑๑๒ - ๑๑๓ หน้า ๒๐๑ - ๒๐๒

๒. การเสนอพรรณความระหว่างพิจารณา

สาเหตุที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ทำให้การพิจารณาพรรคกิจนิยมนั้นล่าช้าเป็นอย่างมากก็คือการที่ได้มีการอุทธรณ์ความระหว่างพิจารณาได้ กรมหลวงพิชิตปรีชากร กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

"... ทุกวันนี้ก็ความซึ่งผู้พิพากษาระจาการพิจารณา ณ ศาลต่าง ๆ ในกระทรวงยุติธรรมเป็นที่ของซัดชักช้า เพราะเหตุความผู้ทวงคดีไม่ให้การแก้ฟ้อง มีแต่ถ้อยคำต่าง ๆ ในผู้พิพากษาพอเป็นที่แล้วก็มีคำพูดเอาโต้แย้งไปต่าง ๆ แล้วก็ไปฟ้องอุทธรณ์คำพิพากษานั้นคำ * แล้วไปร้องถวายฎีกาต่อไป แม้ศาลฎีกาพิพากษานั้นก็ยกเป็นแพ้ แล้วส่งกลับมาถึงศาลเดิมก็กลับมาฟ้องอย่างอื่นต่อไปอีก แฉหาโอกาสอุทธรณ์ผู้พิพากษา แล้วร้องถวายฎีกาต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด ..."

กล่าวคือ ญความฝ่ายที่เห็นว่าตนเป็นฝ่ายเสียเปรียบในรูปคดี ไม่ประสงค์จะให้คดีสิ้นสุดลง สามารถจะนำคดียึดเยื้อได้โดยง่าย โดยไม่ยอมให้การแก้ฟ้อง ผิดแต่ใช้วิธี "มีคำ" คือร้องด้วยเรื่องอื่น ๆ ไปทวง รั้นผู้พิพากษาได้พิพากษา "คำมีคำ" นั้นแล้ว ก็ไปฟ้องอุทธรณ์คำพิพากษาคำมีคำ ถ้าศาลอุทธรณ์พิพากษาให้ตนได้เปรียบก็ไปร้องถวายฎีกาคำพิพากษาคำมีคำยังศาลฎีกาอีก ถ้าแพ้นในศาลฎีกาอีก ก็กลับมาฟ้องในศาลชั้นต้นใหม่อีก ท้ายที่สุดก็คือ ไม่ต้องการกันใดเรียบร้อยไปได้ คดีก็ไม่วันจะได้

"มีคำ" เข้าใจว่าเป็นการให้ "คำมีคำ" วึ่ง ขุนสามหารทิศคดี พจนานุกรมกฎหมาย ให้ความหมายว่า "คำมีคำ" คือ ถ้อยคำที่ญความไต่ทวงในจำนวนความนอกจากคำฟ้อง คำให้การ เสนอการร้องเป็นต้น

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๑๑/๑๑๔๔๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนวงยาเบือ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

พิพากษาคดีนั้นซ้ำซากเรียบร้อยไปได้ ผู้ใดก็ไม่วันจจะได้รับโทษ ด้วยวิธีการเช่นนี้ปรากฏว่าคดีบางเรื่องก็เกิดมั่วร่างกันไปเสียในชั้นอุทธรณ์และฎีกา บางเรื่องกว่าจะได้ให้การและสืบพยานก็ล่วงไปหลายปี จนกระทั่งหมายจำเรื่องราวแน่นอนไม่ค่อยได้ นอกจากนั้น ยังปรากฏว่า "... บรรดาความหัวเมืองที่คู่ความมีด้อยค่าเป็นจำนวนหนึ่ง ผู้ว่าราชการเมืองกรมการบอมบอกส่งคำมาขอพิพากษาดังกรุงเตหะ เพราะชขาดอุทธรณ์ชั้นคำปฤษา* บรรดาคำนี้คำที่หัวเมืองส่งเขามา ก็ระสมคั่งค้างอยู่โดยมาก โอกาศนี้เป็นเหตุสำคัญชี้ของอภัยใจผู้ซึ่งพนวิไลยของผู้พิพากษาระลาการจะทำการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้แล้วเร็วได้เพราะพิพากษาคำต่าง ๆ ดังนี้ ยิ่งพิพากษาไปถึงให้จำนวนมากยากยิ่งขึ้นทุกทีไม่มีที่สุดยุติ ..."^๒ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงถึงกับสรุปไว้ว่า "... ถ้ายังมีโอกาสให้คู่ความอุทธรณ์คำพิพากษาชั้นมีคำใดอยู่กราบใด การพิจารณาพิพากษาคำของราษฎรก็คงต้องค้างคั่งอยู่กราบนั้น"^๓

ทางแก้ความยุ่งยากเช่นนี้มีอยู่แล้วในระบบการศาลโปริสภา กล่าวคือ ในประกาศตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลกองตระเวนคำ รับกรุง เทพมหานครเพิ่มขึ้นอีกความศาล ร.ศ. ๑๑๓ นั้น มีข้อความตอนหนึ่งกำหนดวิธีพิจารณาคดีในศาลโปริสภาไว้ว่า

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๑๑/๑๒๔๔๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

*"คำปฤษา" ในที่นี้หมายถึง คำปฤษาคำ ที่กล่าวถึงความเห็นของผู้พิพากษาเกี่ยวกับคำมีคำ

๒ ก.

๓ ค.

"... ในระหว่างพิจารณาอยู่นั้น โจทย์ถามจำเลยมีคำประกาศใดก็ดี ก็ให้
ผู้พิพากษาปลุกษาคำนับไปโดยเร็ว อย่าให้เกินกว่า ๓ วันขึ้นไป เมื่อปลุกษานั้นก็
ใหญ่ชัดแจ่มคายปากเหมือนกัน แล้วได้จดหมายใจความบันทึกลงไว้ ถ้าโจทย์ถาม
เลยฝ่ายใดไม่ยอมตามคำปลุกษานั้น ก็ให้ผู้พิพากษาจดหมายบันทึกลงไว้ ตามยังไม่
ให้โจทย์ถามจำเลยผู้ไม่ยอมตามคำปลุกษานั้นไปฟ้องร้องอุทธรณ์ก่อน ในระหว่าง
เวลาพิจารณา เมื่อผู้พิพากษาพิจารณาแล้วคดีนี้เห็นชัดแล้ว จึงได้ให้โจทย์ถามจำเลย
ผู้ไม่ยอมตามคำปรึกษานั้น ไปฟ้องอุทธรณ์ทั้งเรื่องความที่เดียว"^๑

จากการที่การพิจารณาความในศาลโปริสภาเป็นเช่นนี้ ทำให้คดีในศาลโปริสภา
ไม่ค่อยมีคดีอีก และเร็วที่สุดลงไปได้เร็วกว่าคดีในศาลสูงทั้งหลายเป็นอันมาก^๒

ด้วยเหตุนี้ความมาทั้งหมดยกเว้น กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จขึ้นกระบวนยศธรรม
จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้พระเปี่ยมวิธีดังกล่าว
ในศาลที่พิจารณาคดี แพ่ง อาชญา อุทธรณ์ ตลอดจนศาลในหัวเมืองทั้งหลาย พร้อมกัน
นั้นก็ทูลเกล้าฯ ถวายร่างพระราชบัญญัติเรื่องนี้ด้วย ในเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔^๓
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบด้วย โดยมีพระราชกระแสว่า
"เห็นว่าเป็นแบบใดใช้ในศาลโปริสภาแล้ว แต่ไม่เป็นทางที่จะไปความเสียใจ ควรให้
ออกประกาศได้ ในท้องปลุกษาในที่ประชุมให้หาไป แต่ต้องให้กระทรวงมรุธาธรตรวจ
ให้ถูกต้องในดอยคำแจ้งกระดาดประทับปิดตราตามธรรมเนียม"^๔

^๑ "ประกาศตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นอีก
สามศาล รัตนโกสินทร์ คม ๑๑๓" ประชุมกฎหมายประจำศก ๒๔ ๑๔ กฎหมาย
ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๑๓ หน้า ๒๑๐ - ๒๑๑

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๑๑๑/๑๒๔๕๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

^๓ ค.

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ พระราชกระแสพาดพิงหนังสือ
กระทรวงยุติธรรมที่ ๑๑๑/๑๒๔๕๕, ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

ในที่สุครุ เบียบวิธีเข่นนี้ก็นำมาใช้ในศาลทั่วไปได้สำเร็จโดยประกาศใช้เมื่อ
วันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๔ โดยมีข้อความว่าดังนี้

“... ตั้งแต่นี้สืบไป บรรดาผู้มีบรรดาศักดิ์ในศาลแพ่ง, อาญา, อุทธรณ์ ในกระทรวง
ยุติธรรม ณ กรุงเทพฯ แลศาลหัวเมือง เวก โท ศรี จัหวา ทั้งปวง คุกคาม
จะปด้อยคำต่อผู้พิพากษาประการใด ๑ แลจะอุทธรณ์คำพิพากษานั้นมีค่านั้น ห้ามมิให้
อุทธรณ์ก่อนความได้ตัดสินเด็ดขาด ให้ศาลทั้งปวงทำตามความในข้อ ๔ แห่งพระ
ราชบัญญัติเพิกเติมตั้งศาลโปริสภา ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคมคก ๑๑๑ นั้น ให้ยกความ
ข้อนั้นมาใช้ให้ทั่วไปในศาลทั้งปวงทุกประการ”^๑

✓ การปรับปรุงศาลกำลังคน

(การปรับปรุงกำลังคนในสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรง
เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่นี้ โดยหลักการแล้ว ก็ได้แตกต่างหรือมีอะไรผิดแปลก
ไปจากที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิมมากนัก หากแต่เป็นที่น่าสังเกตว่ามีความเคลื่อนไหวมากขึ้น
กว่าเดิม จากหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ ซึ่งเป็นหนังสือกราบบังคมทูล พอระกล่าวได้ว่า
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่ทรงสนพระทัยในด้านการพัฒนาและความเหมาะสมของ
ตัวบุคคลไม่น้อยกว่าการปรับปรุงศาลในด้านอื่น ๆ เลย การปรับปรุงกำลังคนในสมัยที่)

^๑ “ประกาศห้ามไม่ให้อุทธรณ์ความ ระหว่างพิจารณายังไม่ได้ตัดสิน” ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๕

กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงเป็นเสนาบดีนี้ อาวแบกก้าวได้เป็นตามเรื่องดังต่อไปนี้

๑. การโยกย้ายและแต่งตั้งเพื่อความเหมาะสม

การโยกย้ายแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ในกระทรวงยุติธรรมที่ปรากฏครั้งแรกในสมัยนั้นคือ การตั้งนายปาดเปรี้ยวเป็นที่หลวงสารภีกรม เลี่ยมตรา เพื่อให้ช่วยงานของปลัดทูลฉลองเมื่อเดือนธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ ก็หลังจาก กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีได้เพียงสองเดือน เหตุที่ต้องมีการแต่งตั้งครั้งนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงกราบบังคมทูลอธิบายว่า "ด้วยราชการในกระทรวงยุติธรรมซึ่งเป็นงานราชการในหน้าที่เสนาบดีมีอยู่มาก ในเวลานี้ต้องรวมอยู่ในพระศรีธรรมสาส์บ ปลัดทูลฉลองต้องดูแลตลอดไปแทบทุกหน้าที่ เห็นเลยเกล้าว่า เป็นการหนักแล้วกำลังคน ๆ เดียวกัน"^๑ การแต่งตั้งเลี่ยมตราเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งท่านครั้งนี้ นับว่าเป็นเครื่องบอกถึงการที่การงานในกระทรวงยุติธรรมมีเพิ่มมากขึ้นในระยະที่ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงเป็นเสนาบดี แทนที่จะเป็นเครื่องบอกในเรื่องนี้แล้ว ก็คงจะไม่มี ความสำคัญในด้านอื่นมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจะเปรียบเทียบกับ การแต่งตั้งโยกย้ายผู้พิพากษาในศาลอุทธรณ์ ศาลคดีต่างประเทศ ศาลพระราชอาญา ศาลราชทัณฑ์พิณและศาลแพ่งโกสี นี่จะได้อาวถึงต่อไปนี้

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๑๓/๖ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

ในเดือนกันยายน ร.ก. ๑๑๓ อันเป็นเดือนสุดท้ายก่อนที่ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์
จะนํากํารังทําแผนงเสนาบดีกระรวงยุติธรรมนั้น ผู้พิพากษาในศาลใหญ่ทั้งเจ็ดศาลของ
กระทรวงยุติธรรมมีรายนามดังต่อไปนี้ คือ

ศาลอุทธรณ์	๑. หม่อมเจ้าขาว เป็นอธิบดี ๒. พระยามนุสารจัตราธิเบศร์ ๓. พระยาธรรมสารเวทย
ศาลราชทัณฑ์พิเศษ	๑. พระยาธรรมสารเนติ เป็นอธิบดี ๒. หลวงศิริวิ ๓. หลวงนกรักษ์พิเศษ
ศาลพระราชมหา	๑. พระยาธรรมสารนิติ เป็นอธิบดี ๒. พระจักรปาณี ๓. พระเทพราชธาดา
ศาลแพ่ง	๑. หลวงธรรมสาร เป็นอธิบดี ๒. หลวงภิรมย์โกษา ๓. หลวงโกษากร
ศาลแพ่งเกษม	๑. พระเกษมศุขการีย์ เป็นอธิบดี ๒. ขุนไชยอาญา ๓. (ว่าง)
ศาลแพ่งสรรพากร	๑. กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ เป็นอธิบดี ๒. พระองค์เจ้าจรัญโรจน์เรืองศรี ๓. พระอุภัยพิพากษา

ศาลคดีต่างประเทศ

๑. พระยาภรรรมสารวิเศษ เป็นอธิบดี
๒. พระยาอุปราชาสมณศรี
๓. ขุนประภาทรงบังกิจ

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงมีลายพระ
หัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเรื่องภาระหน้าที่ของศาล
อุทธรณ์ และลักษณะที่ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ควรจะเป็นไว้ว่า

"ด้วยราชการในกาลสมัยยุคธรรมทุกวันนี้มีราชการที่สำคัญอยู่อย่างหนึ่ง
คือการตัดสินความอุทธรณ์ ด้วยทุกวันนี้นอกจากการตัดสินคดีละยอมของข้าราชการ
ในศาลสมัยยุคธรรมแลคำพิพากษาทั้งพระราชาณาเขตรทั้งปวงแล้ว ยังมีอำนาจ
แลหน้าที่ ๆ จะต้งบังคับบัญชาการแทนหน้าที่ซึ่งท่านธรรมหาเสนาบดีแลเสนาบดีแล
อธิบดีกรมต่าง ๆ ไคกระทำการมาก่อนในส่วนบังคับตัดสินความผิดชอบในคดีความฎีกา
ความต่างประเทศและความอาชญาอุทธรณ์หัวเมืองทั้งปวง มารวมกันอยู่แห่งเดียว
ศาลเดียวเท่านั้น ศาลอุทธรณ์ทุกวันนี้จึงเป็นศาลอันสูงแลสำคัญในราชการศาลหนึ่ง
เพราะฉะนั้นการจำเป็นที่ศาลนี้จะต้องมีคุณวิเศษสามประการคือ ความผ่องแผ้วใน
ทางจริยธรรม ๑ ต้องมีความเฉลียวเป็นหลักตามแต่เป็นที่เชื่อถ้วของคนทั้งปวงว่ามี
ทางที่ผิดน้อย ๑ ต้องได้รับความนับถือของคนทั้งหลายและเป็นที่ยอมรับของ
ผู้ใหญ่ ๆ ในราชการ ๑ ... ต้องจำเป็นรักษารักษา งดเว้นอย่าให้มีเหตุเป็นที่คน
ทั้งปวงกินแหนงสงสัยว่าผู้ทำการแสดงการเลี้ยงชีพด้วยวาไครบกแก่การจับไล่ไม่
ข้อตรง ๑ อย่าใช้ความรู้ความเห็นที่เป็นชั้นเชิงแรงเงื่อในทางพิพากษตามนิสัย
ความคิดคนซึ่งหมกความ ๑ แลต้องรักษาความประพฤติแลกิจวัตรให้การให้เป็น

ก. ๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงเทเวธรวนาโรประการกรมวังกรมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๓

นับถือแก่กันทั้งปวงโดยสมควรแก่เกียรติยศและอำนาจอันสูงนั้น ๑ ..."

ในขณะนั้นหม่อมเจ้าชาวเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงเห็นว่า
กรมมีการเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ พระองค์ทรงทราบถึงเหตุผลที่ควรเปลี่ยนแปลง
ว่าดังนี้

"... ราชการแลลักษณะการอันเป็นไปอยู่ในศาลอุทธรณ์ทุกวันนี้ยังห่างไกลกว่า
การที่ควรจะเป็นอยู่มาก แลตัวผู้พิพากษาจึงมีราชการเป็นหัวหน้าอยู่คนเดียวโดย
เด็ดขาดก็เข้ามามีอาการเป็นคนพิกลพิกลในร่างกายแฉ่งซารหาเป็นปกติตาม
ธรรมดาไม่ แลก็ร้องออกตัวอยู่ว่าทุกวันนี้ความถี่ความเหน็ดในคำพิพากษาลอยความ
ก็อ่อนเสียฉิบพลาไปไปเหมือนแต่ก่อน รับพระราชทานสิ่งเหตุผลก็เห็นเป็นความ
จริงที่ความเหน็ดก็จะวิปริตผิดแปลกจากที่เคยเป็นแะเป็นไปโดยยากนักคิดนึกเหน็ด
ใบแต่สุดแต่คดีที่พิการจะฉิบหาย ๆ ขึ้น เป็นที่รังเกียจฉวันทวาทแก่กันทั้งกลายเป็น
อันยากขึ้นทุก ๆ วัน ... แลการที่ป่วยไข้ของหม่อมเจ้าชาวที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ก็ไป
เป็นอาการที่จะรักษาให้หายไ้โดยง่าย นี่แต่จะมากหมักองทุกที่ ..."

ด้วยเหตุนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงทรงทราบถึงเหตุผลขอให้ฝ่ายผู้พิพากษาศาล
ศาลต่าง ๆ เพื่อใ้ใ้ราชการในศาลอุทธรณ์เรียบเรียงดังนี้ คือ

๑. ให้เจ้าอนุวงศ์เธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ซึ่งเคยรับราชการ
ในศาลอุทธรณ์คดีความมาช่วยความเรียบเรียง และ พระยารัษฎนครบดี ซึ่งเป็น
ผู้ชำนาญกฎหมายหนึ่งและกำลังรับราชการอยู่ในศาลราชทัณฑ์พิเศษ มาเป็นผู้พิพากษา

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๑๒ ๑๓/๑๑ ลายพระหัตถ์ของเจ้าอนุวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

๒. ค.

ศาลอุทธรณ์ ทำงานร่วมกับหม่อมเจ้าขาว

๒. ย้ายพระยาธรรมสารวิทย์จากศาลคดีต่างประเทศไปรับราชการในศาล
ราชทัณฑ์พิเศษแทนพระยาธรรมสารเนติ

๓. ย้ายพระยามนุสารคามาศร์บัญชาจากศาลอุทธรณ์ไปรับราชการในศาลคดี
ต่างประเทศแทนพระยาธรรมสารวิทย์

๔. ย้ายหลวงธรรมศาสตร์จากศาลแพ่งไถ่สารสุภาวดีมารับราชการใน
ศาลพระราชอาญาที่พระยาธรรมสารเนติ

๕. ย้ายพระเทพราชธาดาจากศาลพระราชาอาญามาเป็นอธิบดีผู้พิพากษา
ศาลแพ่งไถ่สารสุภาวดี

ทั้งนี้โดยให้เข้ารับตำแหน่งใหม่ในวันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓ เป็นต้นไป

การโยกย้ายแต่งตั้งครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไม่ทรงสว่
ประการใด เพราะทรงเห็นว่าเป็นการโยกย้ายอยู่ในกร - ทรงยุติธรรมเอง^๒ และเนื่อง
จากการโยกย้ายผู้พิพากษานี้ มีกรย้ายอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศด้วย
กระทรวงยุติธรรมจึงแจ้งไปให้กระทรวงการต่างประเทศทราบ เพื่อจะได้แจ้งให้ทูต
และกงสุลประเทศต่าง ๆ ทราบต่อไป^๓

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๑๒ ๑๓/๑๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกรมมัท
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่
๑๕/๑๒๕๕ ร่างพระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้า
อนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๓กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ สำเนาหนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๕๓/๑๖๔๓๓ หนังสือพระศรีธรรมดาสัน ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมถึง รมยาพิพัฒ
โกษาราช ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ๒๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

การโยกย้ายผู้พิพากษาศาลต่าง ๆ ครั้งนี้ทำให้เกิดการกระทบกระทั่งขึ้นเล็กน้อยระหว่างกระทรวงยุติธรรมและกระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับเรื่องระเบียบราชการ กล่าว คือ

หลังจากที่กระทรวงยุติธรรมได้แจ้งให้กระทรวงการต่างประเทศทราบถึงการย้ายพระยามรรณศิริวิทย์อธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศไปรับตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลราชทัณฑ์แทน และย้ายพระยามนุสารสาส์ตรัฐาธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์มารับตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศแทนแล้ว ปรากฏว่า พระยามนุสารสาส์ตรัฐาธิบดีไม่ยอมรับตำแหน่งอธิบดีศาลคดีต่างประเทศนั้น โดยให้เหตุผลว่าตนมีความรู้ความสามารถไม่พอเพียง และแสดงการขัดขืนคำสั่งให้ไปรับตำแหน่งใหม่นี้อย่างรุนแรงถึงขนาดขอลาออกจากราชการ^๑ เมื่อการณกลับกลายมาเป็นดังนี้ กระทรวงยุติธรรมจึงจำต้องแจ้งให้กระทรวงการต่างประเทศทราบถึงความขัดข้องนี้อีกครั้งหนึ่ง โดยแจ้งให้กระทรวงการต่างประเทศทราบว่า ทางกระทรวงยุติธรรมได้ให้หลวงธรรมวาทรเป็นผู้ว่าการแทนอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศไปก่อน จนกว่าจะตกลงเป็นที่แน่นอนเรื่องจะให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งนี้ ทั้งนี้กระทรวงยุติธรรมได้มีหนังสือราชการแจ้งไปให้กระทรวงต่างประเทศทราบเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓^๒

ต่อมาในวันที่ ๑๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓ กระทรวงการต่างประเทศก็มีหนังสือตอบรับหนังสือฉบับลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ ของกระทรวงยุติธรรม พร้อมกันนั้น

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๔ บ. ๓/๑ หนังสือ "ระศรีธรรมสาส์น ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมถึงพระยาพิพัฒน์โกษา ราชปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ๒๖ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือ "ระศรีธรรมสาส์น ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมถึงพระยาพิพัฒน์โกษา ราชปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ๓๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

ก็ได้แจ้งให้กระทรวงยุติธรรมทราบด้วยว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงผู้พิพากษาควรต้องกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และทรงลงในราชกิจจานุเบกษาด้วย และในวันเดียวกันนั้นเอง กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขาธิการเพื่อตอบรับหนังสือที่กระทรวงการต่างประเทศส่งไปถวายรวมสามฉบับ คือ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ สำเนาลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล และสำเนาพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราชานุญาต และกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการทรงเห็นความเห็นไปด้ายว่า ในเรื่องนี้กรมมีหนังสือคัดค้านกระทรวงยุติธรรมให้จัดการให้เรียบร้อย^๑ ซึ่งน่าจะทรงหมายถึงให้กระทรวงยุติธรรมกราบบังคมทูลเรื่องพระยานุสนาสาสตร์มิชานาไมยอมรับตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ และกระทรวงยุติธรรมได้ให้ทวงธรรมเนียมสาสตร์ไปแทน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ตอบเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓ โดยทรงคัดลอกพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องนี้ส่งไปให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการทูลขอพระราชดำรินั้นว่า "เรื่องผู้พิพากษาที่คิดว่า จะแก้ขอความที่ดูเหมือนอนุญาตให้เปลี่ยนแปลงเองตามชอบใจหนังสือของฉันทัน ความ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ เลขที่ ๓๖๓๕ หนังสือพระยาพิพัฒน์โกษาปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศถึงพระกรัจริตรนสารต้นปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

ที่จริงก็เป็นเช่นนั้น เว้นแต่สมมติให้ไปหนึ่งส่วนนั้น ทำให้ผู้หนึ่งอยากจะใช้อำนาจจับเค็ดได้
เป็นที่เดียวอยู่ ...^๑ ในที่นี้เป็นที่น่าสงสัยว่า ที่ทรงตรัสว่า "ผู้หนึ่งอยากจะใช้อำนาจ" นั้น
จะทรงหมายถึง กรมหลวงพิชิตปรีชากร หรือไม่ อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีใค้ทรงกำหนดใค้โดยบางใค้โดยใค้ชอกรู้ในเรื่องนี้

ตามกระทรวงยุติธรรม เมื่อได้รับหนังสือกระทรวงการต่างประเทศลงวันที่ ๑๔
มกราคม แล้ว ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมก็มีหนังสือตอบไปดังนี้

"ด้วยได้รับหนังสือของฝ่ายหมายที่ ๔๓/๑๔๑๐๕ ลงวันที่ ๑๔ เดือนนี้
ดำเนินรับสั่งพระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการ เสนาบดีกระทรวง
ต่างประเทศ ว่าด้วยเรื่องอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศนั้น ยังไม่ได้แจ้ง
ความไปยังราชทูตแจ้งสู่ฝ่ายประเทศ รว้งอยู่ว่าจะตกลงกันอย่างไรแน่ แต่ใน
ราชกิจจานุเบกษายังไม่มีปรากฏ ทรงพระดำริเห็นว่าควรที่จะจัดการโดยชอบด้วย
อย่างธรรมเนียมราชการให้เป็นที่เข้าใจกันเรียบร้อยกันตลอดไปได้นั้น

ข้าพเจ้าได้นำความกราบบังคมทูลพระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชา
กร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทราบแล้ว มีรับสั่งให้แจ้งความมายังท่านทราบ ว่า
ข้อที่ทรงพระราชทานกระแสพระดำรินี้เป็นพระเดชพระคุณชอบด้วยราชการแล้ว

(๑) การที่จัดเปลี่ยนย้ายตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาในศาลกระทรวงยุติธรรมนี้
พระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอ
เพิ่มเติมและย้ายตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาเปลี่ยนศาลกัน ก็ตั้งแต่ศาลอุทธรณ์เป็นต้น
และที่ศาลคดีต่างประเทศนั้นยกพระยามนุสารจาดรมัญญานุพิพากษาศาลอุทธรณ์มาเป็น

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ ภายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ
กรบหมื่นสมบตอมรพันธุ์ทูลพระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการ ๓๐ มกราคม

อธิบดีพิพากษาแผนพระยาธรรมสารวิชัย รับราชการต่อไป

จึงได้มีลายพระหัตถ์เลขาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตว่า คนเวลานี้ “คงอยู่ในกระทรวงยุติธรรมนั่นเอง จะผลัดเปลี่ยนอย่างไรก็ไม่ได้” ดังนี้ เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ได้มีคำสั่งให้พระยามนุสารสตรบัญชาการรับราชการในหน้าที่อธิบดีพิพากษาศาลคดีต่างประเทศแต่วันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓ จึงได้แจ้งความมายังกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อให้จะได้แจ้งความกันนี้ให้ราชทูตแลกงสุลทราบตามทางราชการ ครั้นภายหลังพระยามนุสารสตรบัญชาไม่ยอมรับเป็นอธิบดีพิพากษาศาลคดีต่างประเทศ ว่าตัวไม่สามารถมีวุฒิ รับราชการในตำแหน่งนั้นได้ จนที่สุดขอลาออกไม่รับราชการ แต่เสวยบัตินิเทศเห็นชอบด้วย การอันนี้เป็นยุติกันอยู่ พระยามนุสารสตรบัญชาที่ไม่ได้มารับราชการจนทุกวันนี้

(๒) แลในระหว่างนั้น ส่วนพระยาธรรมสารวิชัยยกไปอยู่ศาลารัตนพิพิธแล้ว ที่ศาลคดีต่างประเทศไม่มีใครเป็นผู้ใหญ่รับราชการ ครั้นจะรอหาตัวอธิบดีผู้พิพากษาให้เป็นการตกลงแน่นอนกัน ฝ่ายกงสุลต่างประเทศมีหนังสือส่งฟ้องแลเตือนเร่งให้ชำระความ ฝ่ายทางศาลเจ้าต้องมีหนังสือไปมากับกงสุล ขอตัวผู้ความแลเตือนใจให้หย่อนความ มีคอเรตปอนเคนตอเนื่องกันอยู่เสมอ ๆ เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้วจึงได้ยกหลวงธรรมสารมารับตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการแทนอธิบดีศาลคดีต่างประเทศ ...^๑

เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะนี้กระทรวงยุติธรรมยังไปเห็นความจำเป็นที่จะต้องกราบบังคมทูลเรื่องให้หลวงธรรมสารไปรักษาการอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ สำเนาหนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๔๔/๑๙๑๒ หนังสือพระศรีวรวงศ์สน ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ถึง พระยาพิพัฒน์โกษาราช ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ๒๖ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

กระทรวงยุติธรรมมีความเห็นว่า การที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตครั้งแรกนั้น ถือว่านำมาใช้ในเรื่องนี้ได้ควย อย่างไรก็ตาม กระทรวงการต่างประเทศก็มีหนังสือยืนยันความเห็นของตนไปยังกระทรวงยุติธรรมอีกฉบับหนึ่ง แจ้งให้กระทรวงยุติธรรมทราบถึงรับสั่งของ กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นอันว่าการเปลี่ยนอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศเป็นหลวงมรรณสาทรนั้นกระทรวงยุติธรรมยังไม่ไดกราบบังคมทูล
๒. การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้น เข้าใจว่าทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตเฉพาะเรื่องที่ได้กราบทูลไปครั้งนั้นเท่านั้น แต่การพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้นยังไม่ถึงกับจะเป็นพระราชบัญญัติยกเลิกธรรมเนียมที่ว่า ผู้พิพากษาต้องเป็นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งไว้เท่านั้น เสนาบดีเปลี่ยนเอาเองไม่ได้
๓. กระทรวงยุติธรรมควรนำเรื่องนี้ขึ้นกราบบังคมทูลเสีย
๔. ที่กระทรวงการต่างประเทศยุ่งเกี่ยวแนะนำมิใช่จะขัดข้องประการใด เพียงแต่เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงพระวิตกว่าจะทำให้ธรรมเนียมราชการเสื่อมเสียไปเท่านั้น

หลังจากนี้ก็ปรากฏว่ามีการตอบโต้ะไรกันอีกในเรื่องนี้ แต่เชื่อว่ากระทรวงยุติธรรมคงจะจัดการตามระเบียบราชการให้เรียบร้อย เพราะทางราชเลขานุการก็มีความเห็นเช่นนั้นดังที่จะสังเกตเห็นได้โดยเร็ว โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองถึงกับทรงตรัสไว้ว่ามีใครทูลมุงจะให้กระทรวงยุติธรรมถือโอกาสมาจัดการเองตามใจชอบดังกล่าวนั้นแล้ว

กฤษฎาหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ สำเนาหนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ที่ ๕๑/๔๔๑๔ หนังสือพระยาพิพัฒน์โกษาราชปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศถึง พระศรีธรรมสาส์น ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

กระทรวงยุติธรรมมีความเห็นว่า การที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่ครั้งแรกนั้น ถือว่านำมาไว้ในเรื่องนี้ได้ควย อย่างไรก็ตาม กระทรวงการต่างประเทศก็มีหนังสือยืนยันความเห็นของตนไปยังกระทรวงยุติธรรมอีกฉบับหนึ่ง แจ้งให้กระทรวงยุติธรรมทราบถึงรับสั่งของ กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ จึงสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นอันว่าการเปลี่ยนอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศเป็นหลวงธรรมสาครนั้นกระทรวงยุติธรรมยังไม่ได้กราบบังคมทูล

๒. การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้น เข้าใจว่าทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตแต่เฉพาะเรื่องที่ได้กราบทูลไปครั้งนั้นเท่านั้น แต่การพระราชทานพระบรมราชานุญาตมานั้น ยังไม่ถึงกับจะเป็นพระราชบัญญัติยกเลิกธรรมเนียมที่ว่า ผู้พิพากษาคงเป็นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งไว้เท่านั้น ~~จะเปลี่ยนไปเองไม่ได้~~

๓. กระทรวงยุติธรรมควรนำเรื่องนี้ขึ้นกราบบังคมทูลเสีย

๔. ที่กระทรวงการต่างประเทศยุ่งเกี่ยวแนะนำมิใช่จะขัดข้องประการใด เพียงแต่เสนอคดีกระทรวงการต่างประเทศทรงพระวิตกว่าจะทำให้ธรรมเนียมราชการเสื่อมเสียไปเท่านั้น

หลังจากนี้ก็ไม่มีปรากฏว่ามีการตอบโต้ะไรกันอีกในเรื่องนี้ แต่เชื่อว่ากระทรวงยุติธรรมคงจะต้องจัดการตามระเบียบราชการให้เรียบร้อย เพราะทางราชเลขานุการก็มีความเห็นเช่นนั้นตั้งแต่จะแจ้งแก่เห็นได้โดยเร็ว โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองถึงกับทรงตรัสว่าว่ามีใครทรงมุ่งจะให้กระทรวงยุติธรรมถือโอกาสมาจัดการเองตามใจรอบคองกลาวมาแล้ว

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ สำเนาหนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ที่ ๔๑/๔๔๑๔ หนังสือพระยาพิพัฒน์โกษาธิบดีทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ถึง พระกิริยธรรมสาคร ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

สิ่งที่น่าคำนึงไว้วางใจในขั้นนี้คือ เรื่องนี้อาจเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความ
เคร่งครัดระเบียบราชการของพระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ
การกระทำของพระองค์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ทรงห่วงใยระเบียบราชการมากพอถึงกับ
ทางกล่ากระทำการสิ่งนี้อาจเป็นที่ชักเคื่องขอข้าราชการและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่
เกี่ยว

ต่อมาพระยาธรรมสาร เนติ อธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชาณาถึงแก่กรรม
กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ ขอร้อง
พระเกษมสุขการีไปแทนทวน^๑ ขณะนั้นพระเกษมสุขการีดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลแพ่ง
เกษม^๒ พร้อมกันนั้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรก็ทรงกราบบังคมทูลขอเข้าเฝ้า เพื่อกราบ
บังคมทูลเรื่องศาลพระราชาณาซึ่งกำลังต้องการการแก้ไขปรับปรุงอย่างรวดเร็ว^๓
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าในวันที่ ๒๕ สิงหาคม
เวลา ๑๖.๐๐ น.^๔ ในการเข้าเฝ้าครั้งนี้ น่าจะทรงรับรู้ถึงกับ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

^๑ กวจจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๒๕/๔๔๖๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๒ ก. และ กวจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้า
อนงยาเฮอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ทูลพระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหมื่นสมบดินทรพิชัย
๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

^๓ ก.

^๔ กวจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
๒๖/๒๔๕ พระราชหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕

เรื่องตำแหน่งอธิบดีศาลพระราชอาญาที่ว่าง และตกลงเรื่องไม่ย้ายพระเกษมศุขการไปเป็นอธิบดีศาลพระราชอาญาตามที่ กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทูลขอไป เพราะในวันนั้นเองมีพระราชหัตถเลขาเป็นทางการถึง กรมหลวงพิชิตปรีชากร ให้โยกย้ายและแต่งตั้งข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม ดังนี้คือ

๑. ให้พระมรรควชิตออกจากกรรมการศาลรับสั่งพิเศษ และให้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา
๒. ให้หลวงโยธาทริบาล กรรมการศาลรับสั่งพิเศษซึ่งป่วยมานาน ไม่ได้มาทำราชการ ออกจากตำแหน่งกรรมการ
๓. ให้พระยาพิริบทรเทพ และ หลวงยุหยานาธิกร เป็นกรรมการศาลรับสั่งพิเศษแทนสองท่านที่กล่าวข้างต้น^๑

นอกจากการโยกย้ายและแต่งตั้งครั้งละหลาย ๆ ท่านเช่นนี้ ก็มีการโยกย้ายและแต่งตั้งเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามสายงานปกติเช่น ตั้งพระองค์เจ้าจรัญโรจเรืองศรีเป็นอธิบดีศาลแพ่งสรรพากรแทนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ซึ่งย้ายไปเป็นผู้พิพากษาใหญ่ในศาลอุทธรณ์ร่วมกับหม่อมเจ้าชาว^๒ การตั้งพระองค์เจ้าจรัญโรจเรืองศรีครั้งนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงขอพระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔ และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่

^๑ กววจหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาณการ ที่ ๒๔/๒๖๑ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๒๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๒ กววจหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๐ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๒/๔๒๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๖ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔

๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๔^๑ นอกจากนี้ก็มีเช่น ขอตั้งเจ้าจิตรนุกุลผู้พิพากษาศาลโปริสภา
ที่ ๒ เป็นผู้พิพากษาศาลพระราชนิพนธ์เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕^๒ ซึ่งได้รับ
พระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ศกเดียวกัน^๓ และ ขอตั้งจมนักกิตติบาล
ผู้พิพากษาศาลโปริสภาที่ ๒ ซึ่งเหลืออยู่ผู้เดียวเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลโปริสภาที่ ๒
พร้อมกับตั้งขุนอาญาจักรยกกระบัตรศาลโปริสภาเป็นผู้พิพากษารองในศาลโปริสภาที่ ๒^๔
ซึ่งก็ได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕^๕

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๐ พระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๕๓/๔๓๓๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๓กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่
๖๔/๑๑๑๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าอนง
ยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๔กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๓๒/๔๓๒๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕

^๕กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่
๓๒/๑๒๑๐ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าอนง
ยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕

✓ ๒. การหากำลังคนใหม่มาเพิ่มเติม

สิ่งที่ได้ทราบแล้วว่าพระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงมีแผนการปรับปรุงศาลและกระทรวงยุติธรรมอยู่มากมาย ในการนี้ก็ย่อมต้องใช้กำลังคนมากอย่างไม่ค่อยสงสัย ในสมัยที่พระองค์ทรงเป็นเสนาบดีนี้ ทรงสนองความต้องการด้านกำลังคนของศาลต่าง ๆ และกระทรวงยุติธรรมด้วยการแสวงหาจากข้าราชการที่สังกัดในกระทรวงทบวงกรมอื่น ๆ เป็นหลัก ทั้งนี้โดยเมื่อทรงเห็นว่าผู้ใดที่สังกัดหน่วยราชการอื่น มีความรู้ความสามารถเหมาะสม แต่ยังไม่เห็นหน้าที่ประจำแน่นอน ก็จะทรงกราบบังคมทูลขอพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การขอพระราชทานกำลังคนครั้งใหญ่มีขึ้นในเดือนธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ คือหลังจากทรงมารับตำแหน่งเสนาบดีได้สองเดือนเท่านั้น กล่าวคือ ในวันที่ ๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลขอกำลังคนเพิ่มเติมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงอธิบายเหตุผลว่า

"ด้วยเวลานี้มีราชการพิเศษซึ่งเป็นการนอกหน้าที่ศาล ดังการไต่สวนความเรื่องราวที่หากันในการทุจริตของตระการแลพำกังงานบ้าง การสอบคนสารบบโดยความรกรางแลอื่น ๆ ซึ่งเป็นการในตัวเสนาบดีมีอยู่หลายอย่าง ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตรับพระราชทานพระราชวงษานุวงศ์บางพระองค์แลข้าราชการบางนายที่ว่างเปล่าอยู่ ไม่มีราชการประจำหน้าที่ซึ่งมีรายนามข้างท้ายหนังสือนี้ มาช่วยทำราชการต่าง ๆ ถาพรอมนกันเป็นกรรมการบาง ..."

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓/๑๓๒ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

รายพระนามและพระนามผู้^๒ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงขอพระราชทาน
 ครุ^๕ ธรรม^๕

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยก
๒. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต
๓. พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าโต
๔. พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าวรวิ
๕. หม่อมเจ้าภาณุมาศ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพิทักษ์เทเวศร์
๖. จมื่นศักดิ์บริบาล
๗. หลวงอุททยานาธิกร
๘. นายเสนองานประกาศ^๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานตามที่กรมหลวง
 พิชิตปรีชากรประสงค์^๒ สำหรับผู้^๒ที่อยู่ในหน้าที่การงานอื่นอันควรต้องขอตัวจาก
 สังกัดเดิมเสียก่อนก็ทรงขอให้ขอย เช่นทรงขอจมนศักดิ์บริบาลซึ่งทำงานอยู่ในกรม
 พระตำรวจจากพระยาอภัยรณฤทธิ์เป็นต้น เพื่อจะได้พระราชทานให้กระหรวงยุติ
 ธรรมตามที่ขอมาได้^๓

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
 ที่ ๓/๑๓ ๒ ดยพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาณการ
 ที่ ๑๔/๒๒๔๒, ๒๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาณการ
 ที่ ๓/๒๒๔๓, ๒๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

ต่อมาในปี ร.ศ. ๑๑๔ พระยาประชาภิจักรจักรและหลวงธนสารสุทธารักษ์ ซึ่งเคยรับราชการอยู่ในศาลแพ่ง เดินทางกลับจากราชการหัวเมืองลาวกาว ขณะนั้นผู้พิพากษตามศาลต่าง ๆ วางอยู่หลายตำแหน่ง กรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระยาประชาภิจักรจักรและหลวงธนสารสุทธารักษ์เข้ารับราชการศาลแพ่งตามที่เคยทำมาแต่ก่อน กล่าวคือ ให้พระยาประชาภิจักรจักรเป็นอธิบดีศาลแพ่งไต่สวน และหลวงธนสารสุทธารักษ์เป็นผู้พิพากษาศาลแพ่งเกษม^๑ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานตามที่ทรงขอ^๒

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"... พระทิวชัยสวัสดิกรมพระคลังมหาสมบัติฝ่ายพระราชวังนั้นเคยได้รับราชการเป็นข้าหลวงไปพิจารณาความตามหัวเมือง แลมีคุณวุฒิพอจะรับราชการเป็นผู้พิพากษาได้ เวลานี้ว่างราชการอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระทิวชัยสวัสดิกรมเป็นผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา ..."^๓

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเออ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๒ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาณการ
ที่ ๒/๒๗๑, ๑๕ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๖๐/๔๔๖๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเออ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕

ปรากฏว่าการกราบบังคมทูลขอพระราชทานกำลังครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ปรากฏหลักฐานว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงทรงนึกหวัง เนื่องจากกรมราชเลขาณการมีหนังสือตอบมาว่า

"มีพระราชกระแสว่า "ไม่มีใครหวงแหนแล้วก็ได้เป็น" พระศิริ
ไอศวรรยนี้ได้รับราชการเป็นข้าหลวงรักษาราชการหัวเมือง พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพขอพระราชทานย้ายมาอยู่เมืองชลบุรี เปลี่ยนพระรักษา
เทพ ... ใ้จุฬาลงกรณ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ก็รับสั่งว่า
ทรงหวงแหน ..."^๑

✓๓. การพยายามบำรุงรักษากำลังคนที่มีอยู่

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงพยายามไม่น้อยในอันที่จะรักษา
กำลังคนที่มีในกระทรวงยุติธรรม ตัวอย่างของความพยายามของพระองค์ในเรื่องนี้ได้แก่
เรื่องกรมทหารเรือจะขอตัวนายสวาด กล่าวคือ ในปี ร.ศ. ๑๑๓ พระวรวงศ์ขอ
พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือได้แสดงพระประสงค์จะขอตัวนายสวาด
จากกระทรวงยุติธรรมไปเป็นทหารเรือ เนื่องจากนายสวาดเป็นบุตรหม่อมราชวงศ์ นายสวาด

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๓/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๖ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕

ผู้เป็นเสมียนเอกอยู่ในกองรับตอบในหน้าที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงยับยั้งเรื่องนี้ไว้ เพราะนายสวาคเป็นผู้มีความสามารถดี แต่เรื่องนี้เป็นที่น่าเสียดยาว่าไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไป อย่างไรก็ตาม เท่าที่ทราบเท่านั้นก็เพียงพอจะแสดงว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงวางแผนราชการในกระทรวงยุติธรรมที่พระองค์ทรงเห็นว่ามีความสามารถ

✓ การออกพระราชบัญญัติลักษณะพยาน

เมื่อสมัยที่พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้มีหนังสือของกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑/๓๔๘ ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑ กราบบังคมทูลเรื่องข้อขัดข้องต่าง ๆ ในการสืบพยานตามกฎหมายลักษณะพยานที่ใช้อยู่ และขอเสนอแนะแนวการแก้ไขพร้อมกับจัดส่งร่างพระราชบัญญัติลักษณะพยานใหม่ฉบับหนึ่งขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานร่างพระราชบัญญัติลักษณะพยานนั้นให้ประชุมเสนาบดีปรึกษาคตรวจ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๑๐ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๒๕ ๑๑/๒๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๓

พระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓^๑ กระทรวงยุติธรรมได้พิมพ์พระราชบัญญัติฉบับนี้ออกแจกจ่ายหลายพันเล่ม^๒ กระทรวงมหาดไทยก็ไต่ส่งพระราชบัญญัติที่พิมพ์แจกจ่ายนั้นไปให้ข้าหลวงผู้ว่าราชการการกรมการตามหัวเมืองตามที่กระทรวงยุติธรรมขอรอง โดยในมณฑลลาวเฉียงกำหนดให้ใช้เฉพาะในศาลข้าหลวงส่วนศาลบ้านเมืองแบบเดิมของพื้นเมืองซึ่งมีแบบพิจารณาพื้นเมืองอยู่แล้วไม่ต้องใช้พระราชบัญญัตินี้^๓

สิ่งที่คล้ายคลึงกันอย่างน่าประหลาด ซึ่งน่าจะกล่าวถึงไว้ในที่นี้ก็คือ ในการวางรูปการศาลสมัยอยุธยาซึ่งเริ่มมาแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอู่ทอง นั้น กฎหมายลักษณะพยาน ครั้นต่อมาอีก ๔๔๐ ปีเศษ มีการปฏิรูปการศาลกันขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ตรากฎหมายลักษณะพยานเป็นฉบับแรกของกฎหมายประเภทนี้เช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากเรื่องพยาน การสืบพยาน ฯลฯ เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในการที่จะอำนวยความสะดวกยุติธรรมแก่บุคคลความนั้นเอง

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๒ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่ ๔/๒๔๔๓, ๒๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๒ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๔/๑๓๒๔๔, ๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๒ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นคำรกราชนาภาพพุทธพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๑๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๓

พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ ฉบับนี้ได้บัญญัติเรื่องเกี่ยวกับพยานในระบบ การศาลไทยอย่างเห็นได้ชัด เช่นในกฎหมายเดิมกำหนดผู้ที่จะนำมาอ้างเป็นพยานไม่ได้ เว้นแต่ผู้ความยินยอม ไปถึง ๓๓ ประเภท ซึ่งรวมทั้ง ลูกหนี้ความ หาสของความ คนที่อยู่กินกับความ คนมากถอยมากความ สตรีมีครรภ์ กระเทย เด็กอายุต่ำกว่าเจ็ดปี คนชราอายุตั้งแต่ ๗๐ ปีขึ้นไป ช่างทำรองเท้า ผู้มีอาชีพประมง ขอทาน เพชมาศ แต่ในพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ กำหนดผู้ที่จะนำมาอ้างเป็นพยานไม่ได้ไว้ว่า

"... บรรดาชนใด ๆ ซากก็คหึงก็คี่ ซึ่งมีสติรู้จักคิดแลชอบเข้าใจความ จะให้ การเป็นพยานฝ่ายโจทพญฝ่ายจำเลยความโดยอ้างก็ไค เว้นไว้แต่ชนที่คองห้าม ตามพระราชบัญญัตินี้ ถาชนซึ่งกาลพิเคราะห์เห็นว่าเป้นผู้ไม่สามารถจะเข้าใจข้อ ถาม ถาไม่สามารถจะให้การคอบขอแ่มไค เพราะเหตุว่าเป้นคนมีอายุยังเยาว์ ยอนนัค ถาเป้นคนมีอายุสูงแกชรามาก ถาเป้นคนมีโรคพายในกายถากายนอกกาย เจ็บปวดถึงสาหัสคจนลันสติ ไม่อาจจำเหตุการสิ่งไคไคไคเท่านั้น"^๒

พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ มีเนื้อหาแบ่งเป็นเก้าหมวด คือ

- หมวดที่ ๑ ว่าด้วยชื่อพระราชบัญญัติและอธิบายคำ และยกเลิกกฎหมาย
- หมวดที่ ๒ ว่าด้วยคนจำพวกใดควรอ้างเป็นพยานไค
- หมวดที่ ๓ ว่าด้วยวิธีสืบพยาน ๓ ประการ
- หมวดที่ ๔ ว่าด้วยลักษณะอ้างสรรพนั่งสื่อต่าง ๆ เป้นพยาน
- หมวดที่ ๕ ว่าด้วยลักษณะกะประเด้น ขอ สืบสักชีพยานมาประกอบเอาความจริง ลงในคำชี้แจงสองสถาน
- หมวดที่ ๖ ว่าด้วยสืบพยานนอกกรุงเทพฯ และกาลหัวเมืองสืบพยานในกรุงเทพฯ

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ หน้า ๓๓๓ - ๓๓๔

^๒ ประชุมกฎหมายประจำกถ เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๑๓ หน้า ๒๒๘

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยโหมจะเมืออำนาจเจ้าพนักงาน

หมวดที่ ๔ ว่าด้วยโหมที่เกี่ยวของกับการสืบพยาน

หมวดที่ ๕ ว่าด้วยกฎหมายเดิมซึ่งยังคงใช้ต่อไปนี้ ยกเอามารวมไว้ในพระราชบัญญัติ
นี้ด้วย

ผลประการหนึ่งซึ่งสืบเนื่องโดยทางอ้อมจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะ
พยานฉบับนี้คือ มีส่วนทำให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงพยายามเสนอ
ร่างพิทักษ์ราชอาณาจักรและกำหนดหน้าที่พนักงานในศาลและกระทรวงยุติธรรม กล่าวคือ
เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔ คือหลังจากใช้พระราชบัญญัติลักษณะพยานฉบับนี้ได้
ประมาณสองเดือน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมีลายพระหัตถ์กราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีใจความสำคัญว่า

"ควมราชการในกระทรวงยุติธรรมแต่เดิมมายังหาได้มีพิทักษ์ราชอาณาจักร
จากจำนวนข้าราชการและหน้าที่พนักงานอยู่จะใดทำการต่าง ๆ ให้เป็นแบบฉบับสำหรับ
ราชการไว้มิ ...

อนึ่งบรรดาผู้ที่รับราชการอยู่ทุกตำแหน่งนำที่ทุกวันนี้ นอกจากผู้ที่ได้รับ
พระราชทานนามสัญญาบัตรแล้ว ย่อมเป็นคนทางทมิฬทางกรม มีเจ้าสังกัดหมุ่ขุนนาย
อยู่ต่าง ๆ กันทั่วทุกคน ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะถือใจว่าเป็นคนในกรมแต่สักคนหนึ่งไม่
คงมาทำการไปเสมอกับลูกจ้างรายเดือนรายวันตามใจสมัครเท่านั้น ... อนึ่ง
ราชการที่เปลี่ยนแปลงไปดังที่เปลี่ยนพระราชบัญญัติลักษณะพยานและลักษณะพิจารณาครั้งนี้
ซึ่งจำเป็นให้ผู้ที่พิพากษาต้องทำการพิจารณาเอง แลการที่ตระลาการแต่เดิมต้องทำ
ไม่มี ทั้งวิธีพิจารณายาสติวาทดีขึ้นกว่าแต่ก่อน การที่ต้องการเสมียนคนใช้ก็
น้อยลง คงความหนักหน่วงน้อยอยู่แก่ผู้พิพากษาตอเป็นผู้นสามารถ และมีมากตัว

แก้ไข ซึ่งที่ประชุมก็ได้ตรวจแก้ไขกันเรียบร้อยแล้วใน ร.ศ. ๑๑๑ นั้น และได้ตกลงกันไว้ว่าจะให้คัดกฎหมายลักษณะพยานเดิมซึ่งยังมีคดียกเลิกมารวมไว้หมวดหนึ่งในพระราชบัญญัติลักษณะพยานใหม่ด้วย เพื่อจะได้พิมพ์ไว้ด้วย สะดวกแก่การค้นหา^๑ ต่อมาเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้กฎหมายลักษณะพยานฉบับนั้นบังคับใช้ได้ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔ ทั้งนี้เนื่องจากทรงเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ ทำให้การสืบพยานรวดเร็ว และเป็นประโยชน์แก่การพิจารณา^๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบความประสงค์ของฝ่ายกระทรวงยุติธรรมแล้วก็ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรา ตอนหนึ่งว่า "พระราชบัญญัติลักษณะพยานนี้ สวัสดิ์โสภณร่างไปส่งฉันที่เกาะสีชัง ใค้อ่านตลอด ... แลได้ส่งให้สวัสดิ์โสภณไปปรึกษาในที่ประชุมภายหลังได้อ่านรายงานแก้ไขจนตลอด การปรึกษาที่แก้ไขเพิ่มเติม ยังแต่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจะนำขึ้นมาขออนุญาต^๓ หมายความว่า ..." ในที่สุดก็พระราชทาน

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๔ ๑๓/๓ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๒ ก.

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒ ร่างหนังสือกรมราชเลขาการ ที่ ๕/๒๒๒๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรา ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓

ยิ่งขึ้น จำเป็นต้องจัดคนจัดการที่ต้องการเพิ่มเติมแลคัดถอนคนที่ไม่ต้องการใช้
ลง แลแบ่งจัดหน้าที่พนักงานที่จะต้องมิต้องทำให้สมการตลอดไปทุกศาลทุกพนักงาน
... เพราะฉะนั้น ขพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชโองการ กระจาย
พิทักษ์ข้าราชการแลกำหนดหน้าที่พนักงานให้เป็นแบบอย่างคล้ายกับพระธรรมนุญ
แลตำแหน่งนาขาทูลฉลองขลุ้พระบาทในกรมอื่น ๆ ..."^๑

แต่ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นวาทรงพิทักษ์ตรา
ที่ทูลเกล้าฯ ถวายนั้นยังสมควรต้องแก้ไขในบางประการ จึงทรงให้ส่งคืนมาแก้ไข^๒
แลก็ไม่ปรากฏว่ามีการแก้ไขหรือนำออกประกาศใช้แต่อย่างใด

การเปลี่ยนโทษทวน*เป็นจำในศาลอื่นตามแบบศาลโปริสภา

ใน "ประกาศตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมานคร เพิ่มขึ้น
อีกสามศาล รัตนโกสินทร ศก ๑๑๓" ข้อ ๒ กำหนดไว้ว่า

...^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่
๑๔/๒๖๔๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ พระราชกระแสรับของลาย
พระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเฮอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรลงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

*โทษ "ทวน" และ "เขียน" นั้นในต้นยังไม่ทราบแน่ชัดว่าแตกต่างกันอย่าง
ไรในพร้อมการ

"... ศาลโปริสภา ๓ ศาลซึ่งตั้งเพิ่มขึ้นใหม่นี้ ให้มีอำนาจแลหน้าที่พิจารณาพิพากษา ความแพ่งความอาญา ตามพระราชบัญญัติตั้งศาลโปริสภา เป็นศาลกองตระเวน สำหรับกรุงเทพมหานคร ร.ศ. ๑๑๑ จงทุกประการ เหมือนดังหนึ่งว่าศาลโปริสภา ทั้งสามนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นไว้โดยพระราชบัญญัตินั้นมาแต่เดิมแต่ ให้ทั้งคเวนการลงโทษทวนเสีย ให้พิพากษาเอาตัวจำขังไว้แทน ตามสมควรแก่โทษ มากแล่น้อยทั้ง ๔ ศาลนั้น"^๑

แต่การลงโทษทวนและเปลี่ยนเป็นจำแทนครั้งนี้ถึงคแต่เฉพาะในศาล โปริสภาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ในวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๔ พระยาธรรมสารนิติ วิชาญภักดี อธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญาจึงมีหนังสือกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีความสำคัญว่า

"... คดีโจรคนร้ายในศาลพระราชอาญาที่ไม่มีโทษลักอก ลักแก้ว, ลักหน้า, ไม่มีโทษรับราชบาทแลทวนถึง ๖๐ ที่ ไม่มีโทษจำขังคุก เปนแต่ปรับไหม ทวน ๕๐ ที่ลงมานั้นมีอยู่หลายเรื่อง

ข้าพระพุทธเจ้ากับผู้พิพากษาจะรับใส่เกล้าฯ พิจารณาโทษโจรคนร้ายที่ ต้องรับพระราชทานอาญาทวนแต่ ๕๐ ที่ลงมา เปนโทษจำแทนโทษทวนตามประกาศ ศาลโปริสภาขอ ๒ ก็กลัวจะมีความผิด ศาลพระราชอาญาจะควรรับใส่เกล้าฯ

^๑"ประกาศตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นอีก สามศาล รัตนโกสินทร ศก ๑๓๓" ^{๒๗}ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๑๓ หน้า ๒๐๘ - ๒๐๙

พิพากษาโทษโจรคนร้ายที่ต้องรับพระราชอาญาทวนแต่ ๕๐ ที่ลงมา เป็นโทษจำ
แทนโทษทวนตามสมควร ตามประกาศศาลโบริสภาได้ไม่ได้ฉันใดขอพระบารมี
เป็นที่พึ่ง^๑

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร จึงนำสำเนาหนังสือกราบทูลของ
พระยาธรรมสารนิติขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อม
กับถวายความเห็น

"... การเรื่องนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ทุกวันนี้ ถ้าปฤกษา
คดีความบดบังโทษลงพระราชอาญาเมียน ๕๐ ที่ ประหารชีวิต เมียน
๖๐ ที่ลงทัณฑ์คุก นั้น ก็ไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกพระราชทานโทษลง
พระราชอาญาเมียนเสียโดยมากแล้ว พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ หาที่สุด
มิได้

แต่โทษทวนหรือเมียนเพียง ๕๐ ที่ ลงมานั้น ในศาลใหญ่ยังไม่มีที่ยก
เว้นอันใดเป็นหลักฐาน มีแต่พระราชบัญญัติในส่วนศาลโบริสภาเท่านั้น จะ
ควรให้ศาลใหญ่ลดหย่อนผ่อนโทษตามพระราชบัญญัติศาลโบริสภาหรือจะควรคงไว้
ฉันใด ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณทรงพระราชวินิจฉัย..."^๒

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ สำเนาหนังสือศาลพระราชอาญา
ที่ ๒/๔๓๓ พระยาธรรมสารนิติวิธีทักษ์กีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
๖๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ สำเนาหนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๓๓/๖๔๒๖ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสในเรื่องนี้ว่า
 "เห็นว่าควรยกโทษทวนได้ ในกระทรวงมรุชาธรทำประกาศพร้อมด้วยเสนาบดีกระทรวง
 ยุติธรรม"^๑ จากนั้นจึงมีประกาศพระบรมราชโองการให้ลงโทษจำขังแทนโทษทวนประกาศ
 ออกมาในวันที่ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ มีใจความสำคัญว่า

"... โทษเขียนแลทวนเป็นการลงทัณฑ์กรณีให้ลำบากโดยอันใดเหตุ แม้ในคำ
 พิพากษาชั้นสูง ซึ่งผู้ใดต้องรับพระราชอาญาถึงจำคุกหรือราชบาท^๒ ประหารชีวิต
 ก็ได้เคยทรงพระกรุณาโปรดให้ยกเว้นเสียโดยมาก แลในคดีความชั้นต่ำก็ได้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชบัญญัติสำหรับศาลโปริสภาลงวันที่ ๒๕
 ธันวาคม รัตนโกสินทร^{๒๓} ศก ๑๑๓ ให้เปลี่ยนโทษทวนตั้งแต่ ๕๐ ที่ ลงมาเป็น
 โทษจำขังแทนโทษทวน โดยกำหนดมากแลน้อยแล้ว แต่ยังหาได้ประกาศให้
 ใช้ได้ทั่วไปในศาลชั้นสูงทั้งปวงไม่ ควรจะให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ได้ทั่วไป
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า แต่ไปบัดนี้ผู้
 มีความผิด ลงพระราชกำหนดกฎหมาย มีโทษทวนตั้งแต่ ๕๐ ที่ลงมาไม่ถึงจำคุก
 นั้น ให้ศาลทั้งปวงพิพากษาเปลี่ยนเป็นโทษจำขัง ตามความในข้อ ๒ แห่ง
 ประกาศเพิ่มเติมทั้งศาลโปริสภา ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม รัตนโกสินทร^{๒๓}
 ศก ๑๑๓ นั้น ..."^๒

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ พระราชกระแสท้ายสำเนา
 หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๓/๒๔๒๑ ลงวันที่ ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ "ประกาศให้ลงโทษจำขังแทนทวน" ประชุมกฎหมายประมวลก^๓ เล่ม ๑๕
 กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๔๔ - ๕๐

(การเปลี่ยนโทมเข็มนและทวนเป็นจำขังครั้งนี้ นับว่าเป็นสัญลักษณ์อันสำคัญยิ่ง
อีกประการหนึ่งของการปฏิรูปการท้าวไทยให้มีลักษณะเช่นอารยะประเทศทั้งหลาย
เพราะการที่จะยังคงโทมเข็มนและทวนไว้ แม้จะเล็กน้อยเพียงใดก็ตาม ย่อมทำให้
ชาวต่างประเทศและผู้ที่เข้าใจถึงคตินิยมของโลกสมัยใหม่ทั่วไปรู้สึกว่าการ
ยุติธรรมของไทยยังคงมีลักษณะล้าหลังป่าเถื่อนอยู่)

✓ การออกพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษ
สำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕

ในระยะประมาณ ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงให้รัฐมนตรีสภาประชุมร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษขึ้น ทั้งนี้
ก็เพื่อจะได้ใช้บทกฎหมายลักษณะพิจารณาเคม^๑ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษใน
ที่นี้ก็คือพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญานั้นเอง แต่การประชุมร่างกฎหมายฉบับนี้
ไม่อาจแล้วเสร็จทันความจำเป็น คืออาญาทั้งที่ค้างอยู่แต่เดิม และที่ฟ้องร้องขึ้นใหม่
มีมากมาย จะต้องรีบชำระให้แล้วเสร็จไประยะหนึ่งก่อน ควดยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ
ให้ตราพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อนขึ้น^๒ สำหรับร่างนั้น

^๑ "พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน รัตนโกสินทร

ศก ๑๑๕' ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕

หน้า ๑๐๖ - ๑๐๗

^๒ ก. หน้า ๑๐๗

เข้าใจความจำเป็นกระทรวงยุติธรรม เช่นเดียวกับเมื่อครั้งพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ซึ่งร่างโดยพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชบัญญัติฉบับนี้ให้รัฐมนตรีสภาแก้ไข เมื่อรัฐมนตรีสภาได้ตรวจตราแก้ไขจนกระทั่งเห็นชอบถึงสามวาระแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤธยาภา* สกานายกของรัฐมนตรีสภาจึงส่งร่างพระราชบัญญัติที่ผ่านการตรวจตราแก้ไขในวาระที่ ๓ แล้ว เชื้อเพลิงเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔^๑ ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรแล้วก็มีพระบรมราชานุญาตให้ออกเป็นพระราชบัญญัติได้ พร้อมกับมีรับสั่งว่า "แต่ที่จะใช้นั้น ถ้าศาลหัวเมืองใดจะจัดการมีตัวผู้พยานพร้อมพอพิจารณาตามพระราชบัญญัติได้จึงออกตราส่งพระราชบัญญัติไปปกครองทุก ๆ ๒

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤธยาภาได้นำพระราชมาริณีไปอ่านในที่ประชุมรัฐมนตรี ซึ่งรัฐมนตรีสภาได้เห็นชอบด้วยตามพระราชดำรินั้น จึงได้เพิ่มมาตรา ๔๐ ขึ้นอีกมาตราหนึ่งว่าควรถูกกำหนดให้ใช้ แล้วพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤธยาภาได้นำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมกับรายงานรัฐมนตรีสภาในวันที่ ๑๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ จนกระทั่งเดือนเมษายน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มิได้มีรับสั่งให้ทำอย่างไร พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภฯ ถูชิงช้า จึงมีลางกระตักกราบบังคมทูลขึ้นไปในหมื่นมีความตอนหนึ่งว่า

*พระยศในขณะนั้น ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๓ (ร.ศ. ๑๑๙) ทรงได้เลื่อนขึ้นเป็น กรมขุนพิทยลาภพฤธยาภา

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๓ หนังสือรัฐมนตรีสภา ที่ ๑๓/๑๑๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤธยาภากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๓ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤธยาภากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕

"... ข้าพระพุทธเจ้ายังรอฟังพระบรมราชกระแสอยู่ บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าก็คิดว่า
เกล้าว่า การที่ข้าพระพุทธเจ้ารอฟังพระบรมราชกระแสอีกครึ่งหนึ่งนั้น บางทีจะ
เป็นควายของพระพุทธเจ้าเข้าใจผิดไป เพราะในพระราชหัตถ์เลขาที่โปรดพระ
ราชทานมานั้นก็เป็นอันพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว บัดนี้ก็ล่วงมานานแล้ว
ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ส่งตบฉับพระราชบัญญัติขึ้นมาทูลเกล้า ถวายเพื่อว่าถาพร
พระราชดำริเห็นชอบตามที่เพิ่มเติมใหม่แล้ว จะได้ทรงเห็นพระราชหัตถ์เลขา
แล้วจะได้ออกประกาศในราชกิจจานุเบกษาต่อไป ..."

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชกระแสให้ออก
พระราชบัญญัตินี้ไต่เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕^๒ ในที่สุด พระราชบัญญัติวิธี
พิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อนฉบับนี้ก็ออกประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน
ร.ศ. ๑๑๕^๓ อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัตินี้ เป็นพระราชบัญญัติที่ตั้งไว้ใช้ เป็นการ
ชั่วคราวเท่านั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเคยตรัสถึงพระราชบัญญัติ
ฉบับนี้ว่า "... ยังแปลการสำหรับใช้ชั่วคราวชั่วคราว แลน้อยสั้นไม่พอแก่การ"

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๗ หนังสือกระทรวงมหาดไทย
ที่ ๕/๑๔๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรากราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๗ พระบรมราชกระแสตอบลาย
พระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรา ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕

^๓ "พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน รัตนโกสินทร
ศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕
หน้า ๑๒๕

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ ขอสรุปคำกราบบังคมทูลของ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

(ขอเสนอวิธีการปรับปรุงการศาลของพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
เมื่อเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๔)

ในรอบหนึ่งปีหลังจากที่พระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ได้ทรงเสด็จงานของศาลต่าง ๆ ทั่ววิธีต่าง ๆ หลายอย่างดังกล่าวนั้นแล้ว เช่น ปรับปรุงการอุทธรณ์ ตั้งศาลปริศนาเพิ่มเติม ออกพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ฯลฯ เป็นต้น มาตราการบางอย่างของพระองค์ก็ได้ผลดี เช่นการออกพระราชบัญญัติลักษณะพยาน เป็นต้น ในระยะที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ประมาณหนึ่งปีเอง คือประมาณเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๔ พระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงความจำเป็นบางประการที่ยังขาดแคลน และที่จะต้องกระทำต่อไปเพื่อปฏิรูปการศาลให้เรียบร้อย คำกราบบังคมทูลนั้นสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ผู้พิพากษาไม่เพียงพอ
๒. ต้องการอำนาจที่จะบังคับให้ศาลทั้งหลายทำตามระเบียบวิธีซึ่งจะทำให้การพิพากษาคัดสินรวดเร็วขึ้น กล่าวคือ ต้องสามารถลงโทษเล็ก ๆ น้อย ๆ ประเภทยักเงินเดือน กักขัง ใต้
๓. ต้องจัดระเบียบราชการและหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ให้รัดกุม
๔. ต้องจัดการให้คดีในหัวเมืองสำเร็จเรียบร้อยกันไปตั้งแต่ในระดับหัวเมือง ไม่มาทับถมกันดังที่เป็นอยู่

๑ค. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๘/๒๒๘๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

๕. ถ้าหากได้แก้ไขกฎหมายวิธีพิจารณาความทั้งแพ่งและอาญานับแต่รับฟ้องจนถึงพิพากษาให้ระงับการคุ้มครองซึ่งเงินที่ได้แก้ไขกฎหมายลักษณะพยานมาแล้วนั้นก็จะยิ่งเป็นการดียิ่งขึ้น

๖. ต้องตั้งกรรมการพิเศษเพื่อชำระสะสางคดีเก่า ๆ ที่เหลือสะสมเกินกำลังบรรณา^๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบตามลำดับข้อดังนี้

"ข้อ ๑ เรื่องขาคตัวผู้พิพากษานั้นเพื่อให้ควรจะแนะนำขอร้องผู้ใดก็ให้พูดมา

ข้อ ๒ ที่ต้องการอำนาจบังคับศาลทั้งปวงให้ทำการตามแบบอันเรียบร้อยนั้น อำนาจอันนี้มีอยู่แล้วในตำแหน่งเสนาบดี เว้นแต่จะต้องการวิเศษอย่างไรให้บอกให้รู้

ข้อ ๓ เรื่องจะจัดรูปแบบหน้าที่พนักงานในกระทรวงนั้น เป็นหน้าที่ที่จะทำได้โดยอยู่เองแล้วเหมือนกัน

ข้อ ๔ เรื่องความหัวเมืองนั้นให้เร่งรัดตั้งเรือนหาฎาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย

ข้อ ๕ เรื่องแก้กฎหมายลักษณะพิจารณานั้น ได้ส่งร่างที่ใครร่างไว้แต่ก่อนมา ขอให้พิจารณาถี่ถ้วนตามที่เขาค้นเคยชำนาญในเรื่องความ เพื่อจะได้นำปรึกษา

^๑ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ ข้อสรุปคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

ข้อ ๖ เรื่องจะต้องคัดล้างความเก่านั้น เข้าใจว่าการเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีเสแสร้งก๊อปแปดริก*ยังไม่สู้เข้าใจในการหนักแน่นในกระบอกถ้อยความของเราควรจะให้แก้ไขอีก เมื่อควรจะต้องอย่างไรก็ให้แก้ไขเพิ่มเติมให้เป็นอันสำเร็จมา สำหรับปรึกษาที่เดียว ก็กว่าที่จะต้องตั้งกรรมการให้เป็นการออม

ขอให้เธอจัดการศาลซึ่งเวลานี้ทราบอยู่ทั่วหน้าว่าเป็นที่คดีเย็นของคนเป็นอันมาก ซึ่งเธอเองก็ได้รับว่าจะอุทธรณ์จัดการให้เต็มกำลัง"๑

สำหรับเรื่องการชำระสะสางความเกาต่างศาลในพระราชหัตถเลขาข้อ ๖ นั้น จะได้อธิบายถึงโดยละเอียดต่อไปในตอนที่ว่าด้วยการชำระความเกาต่างศาล

จากเรื่องราวตอนนี้เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรจะทรงพยายามอธิบายนโยบายและวิธีการของพระองค์ให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบโดยละเอียดอยู่ตลอดเวลา แม้แต่ในเรื่องการจะขอลงโทษเจ้าหน้าที่ศาล การที่ทรงปฏิบัติดังนี้ น่าจะเป็นเพราะทรงเห็นว่า ในขณะนั้น ความเข้าใจพระทัยและความร่วมมือของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ย่อมจะเป็นกำลังอันสำคัญยิ่งที่จะทำให้การระงับหนักร้ายของพระองค์สำเร็จลงไปได้

*ที่ปรึกษาต่างประเทศของกระทรวงยุติธรรมท่านหนึ่ง

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาการ
ที่ ๓/๒๔๓๑ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจา
น้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๕ กันยายน ร.ศ. ๑๐๔

บทที่ ๖

✓ การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่ระเจ้านองยาเธอ
กรมหลวงวิจิตรวาทการทรงเป็นเสนาบดี ตอนที่ ๖

✓ การชำระความเกาคลังศาล

ในตอนทีพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงวิจิตรวาทการทรงกราบบังคมทูลเสนอแผน
ขั้นแรกในการสะสางอรรถคดีเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓ นั้น พระองค์ทรงขอ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตตั้งกรรมการแก้ไขปฏิบัติ นานี่เป็นวิเศษในปี ร.ศ. ๑๑๓ ด้วย
กรรมการที่ทรงขอแต่งตั้งนี้มีของคณะด้วยกันคือ กรรมการตรวจปรึกษาคัดสินคดีความฉกรรจ์
บันทึกโทษที่หัวเมืองสงขลา จึงทรงทูลว่าที่ทางภาคอยู่หลายร้อยเรื่อง และกรรมการตรวจ
ปรึกษาคัดสินคดีแพ่งและคดีอื่น ๆ ทั้งเก่าและใหม่จึงเสร็จจำนวนควรตัดสินได้แล้ว หลังจาก
กราบบังคมทูลไปในครั้งนั้นแล้ว จนกระทั่งสิ้นเดือนธันวาคม กระทรวงยุติธรรมจึงได้รวบรวม
สารบบความอาญาได้สำเร็จ จึงได้เข้าขึ้นกราบบังคมทูลพร้อมกับขอพระราชทานพระบรมราช
านุญาตตั้งกรรมการชำระเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

สารบบความอาญา หรือที่สมัยนั้นเรียกว่าความฉกรรจ์บันทึกโทษ จึงนำขึ้นกราบบังคม
ทูลครั้งนั้นมีดังต่อไปนี้

“กองจดหมายเหตุแห่งอาชิตี ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเธอกรม
หลวงวิจิตรวาทการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๐ พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๑๓

สารบบความพระราชอาชวาทซึ่งค้างค้างอยู่ จึงจะได้คิดจัดการเร่งรัดพิจารณา
พิจารณาให้แล้วเสร็จก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะพยาบาล มีรวมทั้งสิ้น -
๑๒๔๔ เรื่อง แบ่งได้เป็นสองพวกดังนี้

๑. ความฉะระจวบพันต์ใหม่ที่จะต้องนำคำพิพากษาขึ้นกราบบังคมทูลพระ
กรุณาอนมัญคัมบิฐา ซึ่งแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ

ก. ที่พิจารณาเสร็จแล้ว แต่ยังมีคำพิพากษา ๓๑๑ เรื่อง ส่วนใหญ่
เป็นคดีหัวเมืองสงมา ควรตั้งกรรมการพิจารณาเป็นพิเศษเพื่อกิจให้เป็นภาระแก่
ศาลอีก ท่านองเตยวักกันกัมที่เคยไปรคเกล้าฯ ให้กรรมการช่วยปลุกษาท้ายสัตย์
อุบลวงพระยาไกรสิทธิ์ ซึ่งในครั้งนั้นก็สำเร็จไปด้วยดี การตั้งกรรมการพิเศษ
ครั้งนี้ขอให้ระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขทัย และหม่อมเจ้าภานุบุตร เป็นกรรมการ
กำกับ และให้ผู้พิพากษาศาลราชทัณฑ์พิเศษและศาลพระราชอาชวาทลัดกันมาเป็น
กองทำคำพิพากษา ซึ่งค้างอยู่ทั้ง ๓๑๑ เรื่อง

ข. คดีซึ่งยังต้องไต่สวนก่อน ๔๗๑ เรื่อง ในส่วนนี้จะให้ผู้พิพากษาศระ
ลาการในศาลพระราชอาชวาทและศาลราชทัณฑ์พิเศษซึ่งมีไชเขารมาพิพากษาให้หมดไป
โดยเร็ว เพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปได้มาก ๆ ก่อนพระราชบัญญัติลักษณะพยาบาลฉบับใหม่
จะประกาศใช้ และสำหรับส่วนที่ยังเหลืออยู่อีก ซึ่งคงจะไม่มากนักก็จะรวมลงบัญชี
ความใหม่ พิจารณาพิพากษาคตามกฎหมายใหม่ต่อไป

๒. ความเล็กน้อย ไม่ถึงต้องนำคำพิพากษาขึ้นกราบบังคม ทูลประเพท-
ก้างชั้นพิพากษา และประเภทค่างชั้นพิจารณา รวมทั้งสิ้น ๔๑๒ เรื่อง จะแบ่ง
ออกชำระเป็นสองฝ่ายด้วยกัน คือ

ก. คดีซึ่งอยู่ในอำนาจศาลโปริสภา ให้ศาลโปริสภาชำระสะสางได้
มี ๑๔๔ เรื่อง

ข. ที่นอกเหนืออำนาจศาลโปริสภา ซึ่งมี ๓๖๔ เรื่อง จะต้องตั้ง
กรรมการพิเศษชำระ กรรมการคณะนี้จะประกอบด้วย พระองค์เจ้าไวยานุกิต

พระวรราชเอก ครอบงำเจ้าโต หลวงอุทัยนาธิกร และผู้พิพากษามางนายที่
มีงานประจำไม่มากนัก?

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่ปรากฏว่าแผนการตั้งกรรมการพิเศษครั้งนี้ได้
ดำเนินต่อไปอย่างไร จนกระทั่งเวลาผ่านไปอีกประมาณ ๑๐ เดือน จึงได้มีการวางแผน
ตั้งกรรมการพิเศษเพื่อชำระสะสางคดีที่ค้างค้างกันอย่างจริงจัง กล่าวคือ ในวันที่ ๒๗ -
พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเรื่องการชำระสะสางอรรถคดีเก่า ๆ ที่ค้างศาลอยู่ถึง
๓,๐๐๐ เรื่องเศษ ซึ่งจะต้องชำระสะสางให้เรียบร้อยไปก่อนเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๑๔ นั้น
ด้วย เนื่องจากตั้งแต่เดือนมีนาคมเป็นต้นไป จะได้เริ่มใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความ
มีโทษ* สำหรับใช้ไปพลางก่อนดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว และนอกจากนั้น ยังต้องเตรียม
จัดระบบราชการไว้ให้พร้อมเพื่อรับวิธีพิจารณาอย่างใหม่นั้นด้วย คดีที่ค้างค้างอยู่นี้ ระบบ
การศาลอย่างที่เป็นอยู่ตามธรรมดาในขณะนี้ไปอาจชำระได้กันอย่างแน่นอน และไม่มีวัน
จะชำระได้หมดเสียเลย^๒ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกล่าวถึงการทำงานอย่างฉะฉานของ
การราชทัณฑ์เป็นพิเศษในขณะนั้นว่า

"... เป็นอันหันเหื่อนอ่อนเสีย ; สิ้นแล้ว ผู้พิพากษาแลเจ้าพนักงานทุกหน้าที่ไม่
สามารถจะทำการให้สำเร็จราชการที่มีมาทุก ๆ วันได้ ในกาลบางคราว ใน
กาลพระราชอาญาไม่ได้ทำการพิจารณาอาญาพิพากษาคดีความอันใด นอกจากคัด
ฟ้อง

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๓ ลายพระหัตถ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

* คือพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญานี้เอง

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ -
๑๒๑/๑๒๔๔๓ ลายพระหัตถ์กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๗ พฤศจิกายน - ศ. ๑๑๔

เลเทียบสำนวนเท่านั้น ตลอดเวลาคราวละ ๕ วันก็มี ๗ วันก็มี ..."^๑

วิธีการที่จะชำระสะสางความคางคาลเหล่านี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดการดังต่อไปนี้

"ขอ ๑ ขอตั้งผู้พิพากษาให้เต็มอัตราตามตำแหน่งในศาลพระราชนิเวศน์ และศาลพระราชวังพิเศษ รวม ๗ นาย กับขอตั้งผู้พิพากษานอกอัตราอีก ๔ นาย รวม ๑๑ นาย

ขอ ๒ ขอรวมศาลพระราชนิเวศน์กับศาลราชวังพิเศษ เป็นศาลเดียวกัน
(สำหรับชำระความที่ฟ้องกันภายในสามปีลงมา)

ขอ ๓ ความคางคกในสองศาลนี้ ขอแบ่งคดีและตั้งกรรมการ ๓ กองคือ

(๑) กรรมการสำหรับชำระคดีความฟ้องคางคกก่อนสามปีขึ้นไปทั้งสิ้น
แล้ววินิจฉัยการชี้ของทั้งปวงในคดีทั้งปวงนั้น

(๒) กรรมการสำหรับจัดการความซึ่งมีคำตัดสินแล้วแต่ยังไม่ได้ทำการให้สำเร็จตามคำตัดสิน

(๓) กรรมการสำหรับเปรียบเทียบคดีที่มีโทษให้ยอมกันได้ ถ้าเปรียบเทียบไม่แล้ว ส่งไปให้กรรมการกองที่ ๑ ชำระต่อไป

(๔) แลแบ่งปันคดีความที่ฟ้องกันภายในสามปีลงมาให้ศาล ๒ ศาลที่รวมกันในขอ ๒ นั้นชำระ"^๒

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๔ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๒๑/๑๒๔๔๓ ดายพระหัตถ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๔ สรุพนหนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๒๑/๑๒๔๔๓ ดายพระหัตถ์กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

พร้อมกับคำกราบบังคมทูลนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงกราบบังคมทูลเสนอ
รายชื่อผู้ที่เห็นควรจะต้องเป็นกรรมการในแต่ละกองไว้ด้วย ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

กรรมการกองที่ ๑ มี ๗ นาย

๑. พระยามหาอำมาตย์
๒. พระยาเพชรพิชัย
๓. หลวงบัญชาการเรื่อ
๔. พระองค์เจ้าจันทิต
๕. พระยาไกรโกษา
๖. ผู้พิพากษาผู้ใหญ่เปลี่ยนเวร
๗. ผู้พิพากษาผู้ใหญ่เปลี่ยนเวร

กรรมการกองที่ ๒ มี ๕ นาย

๑. กรมหลวงพิชิตปรีชากร
๒. พระยาประจักษ์จักรจักร
๓. พระยาธรรมสารเนติ
๔. หลวงธรรมศาสตร์
๕. หลวงนครภัยพิเนต

กรรมการกองที่ ๓ มี ๕ นาย

๑. พระนรทวิชัย
๒. หลวงกิลปสารสุราษฎร์
๓. หลวงสุนทรโกษา
๔. พระยาจุฬาราชมนตรี

๕. ขุนสุภาเทพ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบแผนการของกรมหลวงพิชิตปรีชากร และทรงทราบรายชื่อกรรมการที่กราบบังคมทูลแล้วนั้น ก็ทรงให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรไปปรึกษาเรื่องนี้กับ ม. เกิกแปตริก ผู้เป็นที่ปรึกษา เพื่อจะได้ร่างประกาศตั้งกรรมการ และดำเนินการตามพระคำริของกรมหลวงพิชิตปรีชากรต่อไป

จนกระทั่งเดือนมกราคม กรมหลวงพิชิตปรีชากร ก็ยังมีได้นำร่างประกาศตั้งกรรมการขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระราชเลขาณูการมีหนังสือเตือนไปอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓ ซึ่งกรมหลวงพิชิตปรีชากรก็ทรงแจ้งให้ทางกรมราชเลขาณูการทราบว่า ได้ปรึกษาเรื่องการร่างประกาศตั้งกรรมการและขอบังคับของกรรมการกับ ม. เกิกแปตริกแล้ว และ ม. เกิกแปตริกกำลังร่างอยู่ เมื่อร่างเสร็จแล้วพระองค์จะตรวจแก้อีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงจะนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายต่อไปในเวลาอีกไม่นานนัก

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๘ รายชื่อกรรมการและผู้ที่จะเป็นจดตามกรมหลวงพิชิตกราบบังคมทูล

๒ ค.

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๘ หนังสือกรมราชเลขาณูการ
ที่ ๒๖/๒๒๐ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเขอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ กราบทูลพระเจ้า
นองยาเขอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๘ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๖/๑๕๔๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเขอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบทูลพระเจ้า
เจ้านองยาเขอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

ในที่สุด ในวันที่ ๑๙ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ กรมหลวงพิชิต ปรึกษากร ก็ทรงส่งร่าง ประกาศตั้งกรรบการ และขอบังคับสำหรับกรรบการ ซึ่งทรงปรึกษากับ ม. เกิกแปตริกแล้ว ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ในครั้งนั้นมีการเปลี่ยนแปลงตัวกรรมการจากที่ทรงเสนอไว้ครั้งแรกบ้าง คงต่อไปนี้

๑. ให้หลวงประสิทธิ์รักษา (สวาศ) วากระหวางนกรบาล หลวงโยชามริบาล และจมนไชยาภรณ์ เป็นกรรมการในกองที่ ๓ แทนหลวงกิลปสารสรวุช พระยาจุฬาราชมนตรี และขุนสุภาเทพ ทั้งนี้เนื่องจากพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรึกษากร ทรงหารือกับพระพรหมควิชาแล้วเห็นพ้องกันว่า กองที่ ๓ นี้ งานมากกว่ากองอื่น ๆ ดังนั้นจึงต้องการคนที่มีความสามารถหลายคน กรรบการใหม่ทั้งสามท่านนี้เป็นข้าราชการจากหน่วยงานอื่น ควรต้องรับบรรจุเข้าทำงานก่อน สำหรับหลวงกิลปสารสรวุช หลวงโยชามริบาล และจมนไชยาภรณ์ นั้น ถึงแม้ว่าก็เป็นคนในกระทรวงยุติธรรมอยู่แล้ว เมื่อมีงานมากก็ย่อมจะเรียกใช้ได้ทันที ดังนั้นจึงไม่สมควรมาถกกันตำแหน่งจึงจะอาศัยเรียกข้าราชการกระทรวงอื่น มาช่วยไถ่ถอน^๑

๒. กรมหลวงพิชิตปรึกษากรทรงสังเกตเห็นว่า ม. เกิกแปตริก เต็มใจที่จะช่วยทำงานครั้งนี้ และอาจเสียใจใดถ้าไปได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการกองใดเลย นอกจากนั้น "... การครั้งนี้จำเป็นต้องรักษาชื่อเสียงในคนทั้งปวง นี่จึงเป็นต้นว่าทำจริงแลสำเร็จจริง ถ้าปีชื้อคนยุโรปเป่การกรรมการอยู่ด้วย ดูเป็นที่วางใจของคนทั้งปวงโดยมาก และมีประโยชน์จริงในการที่จะทำนั้นด้วย"^๒ ดังนั้นจึงทรงเห็นสมควรจะให้ ม. เกิกแปตริกมาเป็นกรรมการในกองที่หนึ่ง ซึ่งก็จะแทนผู้ที่พากษาซึ่งเดิมจะให้เปลี่ยนเวรกันไปครั้งละสองนาย เหลือเป็นครั้งละหนึ่งนายได้อีกด้วย^๓

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๓ หนังสือกระทรวงยุติธรรม

ที่ ๑๔๘/๑๕๕๖ ฉายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรึกษากรราบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๙ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ ค.

^๓ ค.

นอกจากจะมีการเปลี่ยนตัวกรรมการดังกล่าวแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่อง
คดีที่จะนำมาให้กรรมการตัดสินชำระอีกเล็กน้อย กล่าวคือ แต่เดิมนั้นกำหนดกันว่า
จะให้กรรมการตัดสินชำระสะสางอรรถคดีที่ค้างมากอนปี ร.ศ. ๑๑๑ ก็เมื่อสามปีก่อน
หรือเมื่อเกือบถึงกระทรวงยุติธรรมนั่นเอง^๑ แต่ครั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงปรึกษาเรื่อง
นี้กับนายเถิกแปตรีก ๆ เห็นว่า หากชำระแต่คดีที่อายุน้อยเกินไปเช่นนั้นจะไต่ประโยชน์
น้อยเกินไป โดยเฉพาะในด้านความรู้สึกของชาวยุโรปแล้ว การที่กรรมการไต่ชำระแต่
คดีที่อายุน้อยเกินไปนั้น ไม่ได้ทำให้ชาวยุโรปรู้สึกว่าไต่พิจารณาก้าวหน้าอะไรขึ้น^๒
ทั้งนั้นจะเนื่องจากชาวยุโรปจะเห็นว่า การที่ศาลชั้นล่างอยู่ ๒ - ๓ ปีนี้ ก็ยังเป็น
เครื่องแสดงถึงความล่าช้าของระบบการศาลไทยเป็นอย่างมาก นายเถิกแปตรีกให้ความ
เห็นว่า ควรจะชำระให้ตลอดถึงคดีที่เพิ่งจะฟ้องไต่ไปเท่านั้น แต่ถึงศาลอุทธรณ์ ทั้งนี้
เพราะ "... จะแกล้งความเข้าใจในการที่คนต้องติดอยู่บางกายเมื่อภายหลังนี้ให้หายคลาย
ไม่ฉนั้นแล้วอย่าประภาคเสียเลย นี่ ๆ ทำไปเจียม ๆ จะดีกว่า"^๓ การที่นายเถิกแปตรีก
เสนอความเห็นเช่นนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเห็นด้วย เนื่องจากทรงเห็นว่า คดีที่
เกิดหลังปี ร.ศ. ๑๑๑ นั้นเดิมจะให้เป็นการคงศาลนั้น มีอยู่ถึง ๓๐๐ เรื่องเศษ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๒๑/๑๒๔๔๓ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๓ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๕๐/๑๕๕๔๗ ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๗ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๓ ก.

ถ้าหากได้ชำระเสียให้หมดในคราวเดียวกันนี้ด้วยก็จะเป็นการดี^๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับที่กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงกราบบังคมทูล โดยทรงเห็นว่า การที่จะตั้งคดีที่เกิดขึ้นใหม่ไว้ตามแผนเดิม นั้น ก็ไม่มีมาตรการอะไรที่จะบาร้องกันมิให้คดีเหล่านี้นั่งค้างต่อไปอีก^๒ ทรงเห็นว่า "... ชัดจริง เพราะพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณายังไม่ได้ออกนั้น พระราชบัญญัติก็จะได้ออกอยู่แล้ว คัดตอนเสีย ตั้งหน้าทำไปใหม่ก็ดี^๓ นอกจากนั้น ยังทรงเตือนกรมหลวงพิชิตปรีชากร ไว้ด้วยว่า "แต่ขอเตือนว่า ถ้าครั้งนี้พระราชบัญญัติออกแล้ว ความรุงรังเก่าก็คัดออกแล้ว ความขึ้นใหม่ไม่จัดการให้เรียบร้อยไปไฉนจะเป็นที่เสียของหน้าที่กระทรวงยุติธรรมจักเจนนึกขึ้น ขอให้เธอได้ถืออำนาจจัดการวางแบบแผนในศาลจึงจะได้ชำระความต่อไปใหม่ให้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน..."^๔

สิ่งหนึ่งซึ่งยังมีกล่าวถึงกับเลยในแผนการตั้งกรรมการพิเศษนี้ คือฐานะของ กรรมการพิเศษ ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความสงสัย ออกมาก่อนผู้อื่น กล่าวคือ ในแผนการที่วางกันไว้นั้นมิใคร่ระบุว่า ฐานะของกรรมการ พิเศษนี้จะเป็นอย่างเดียวกับศาลธรรมดา หรือจะถือเป็นศาลรับสั่ง พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเสนอแนะไว้ด้วยว่า ควรให้เป็นศาลรับสั่ง เพื่อป้องกันการ อุทธรณ์ อันอาจเกิดขึ้นไฉนถ้าหากถือว่าการพิเศษนี้เป็นศาลธรรมดา ซึ่งถ้าเปิด โอกาสให้อุทธรณ์ได้แล้ว คดีเหล่านี้ย่อมจะจืดเยื้อกันไปอีกนาน แต่เพื่อกรรมการพิเศษ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๓ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๕๐/๑๕๕๙ อาบพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๙ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๓ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
ที่ ๑๒/๔๕๐ สำเนาพระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๓ ก.

^๔ ก.

เป็นกาลรับสั่งเสียแล้วก่อนจะตกปัญหาเรื่องคดีจะล่าช้าเพราะการอุทธรณ์ไปได้ เพราะศาลรับสั่งนั้น เมื่อพิจารณาแล้วหาความไม่พอใจก็ไม่มีการอุทธรณ์ เว้นแต่จะหลุดเกล้าถวายฎีกาที่เคี้ยวเท่านั้น"

ในที่สุดก็พระราชกำหนด กาลรับสั่งพิเศษสำหรับชำระสะสางคดีความที่มีโทษหลวงชั้นเอก ซึ่งค้างอยู่ ณ ศาลพระราชอาญาในกรุงเทพฯ ทั้งปวง" ประกาศออกมาเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ โดยบรรยายละเอียดถึงที่คดีลงกันมาเป็นลำดับถึงกล่าวมาแล้ว" บะในวันเดียวกันนั้นก็มี "ข้อบังคับสำหรับศาลรับสั่งพิเศษชำระสะสางคดีความที่มีโทษหลวงในกรุงเทพฯ" ประกาศออกมามีในข้อบังคับที่โลกกล่าวถึงสองเรื่องใหญ่ ๆ คือ วิธีจัดการชั้นต้น คือการจัดแบ่งคดีในศาลรับสั่งพิเศษ และ วิธีชำระและตัดสิน อันเป็นรายละเอียดการชำระและตัดสิน"

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานจัดตั้ง กรรมการพิเศษเป็นกาลรับสั่งชำระสะสางคดีครั้งนี้ยังไม่ลุล่วงไปได้โดยง่าย อุปสรรคต่าง ๆ ยังบิ่อยู่บ้าง ดังตัวอย่างที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงนำขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ - วันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ ว่า

"... เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ได้รับพระราชทานมีหนังสือไปยังกระทรวงเมืองขอสารบบนักโทษที่ต้องจำขังตามขอพระราชกำหนด เพื่อจะได้สอบกันกับนายผู้ซึ่งศาลขึ้นแล้ว จึงจะได้รับพระราชทานแบ่งออกเป็นสามหมู่ แลนัดประชุมกาลรับสั่งทั้งสามลงมือทำการต่อไป ตั้งแต่วันได้รับพระบรมราชานุญาตนั้นได้ ๑๒ วันนี้ แต่ยังไม่

"กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๓ หนังสือกรมราชเลขาธิการที่ ๑๒/๔๕๐ สำนักราชทัตเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

"พระราชกำหนดตั้งกาลรับสั่งพิเศษสำหรับชำระสะสางคดีความที่มีโทษหลวงชั้นเอก ซึ่งค้างอยู่ ณ ศาลพระราชอาญาในกรุงเทพฯ ทั้งปวง" ประชุมกฎหมาย-ระจำก ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๗๒ - ๗๕

"ข้อบังคับสำหรับศาลรับสั่งพิเศษชำระสะสางคดีความที่มีโทษหลวงในกรุงเทพฯ"

หาใครที่พระราชทานบำเหน็จนักโทษจากกระทรวงเมืองไม้ การสอนแบบสารบบ
จึงยังมีแผนอันเร่งตามพระราชกำหนดที่จะได้ประชุมศาลรับฟังจึงมีผู้ทำการไป
แลหมายประกาศที่ได้ส่งไปจากราชกิจจานุเบกษายังไม่ออก จึงยังมีได้นักประชุม
กรรมการ การแปลกันนี้ พระราชอาญาแปลลงเกล้าฯ ...^๑

เป็นที่น่าสังเกตว่า การตั้งการรับสั่งพิเศษครั้งนี้เป็นการริเริ่มของ กรมหลวง
นิติปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ประกอบกับความรวมนือของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ
และของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในอันที่จะให้งานครั้งนี้เป็น
ไปอย่างโดยดลที่สุด ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ในการชำระสะสางความเคียด
ศาลครั้งนั้น นอกจากจะหวังให้คดีทางศาลจบไป อันเป็นเรื่องงานโดยตรงแล้ว ยัง
หวังผลด้านปลูกฝังความรู้สึกว่าวาทะวันตกมีความเชื่อถือในระบบการศาลไทยในยุคใหม่นี้
ด้วย ความเชื่อถือของชาวยุโรปนี้เป็นสิ่งที่เราต้องการอย่างมาก เพื่อจะได้นำไปสู่การ
แก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตต่อไป

ศาลรับสั่งพิเศษที่ตั้งขึ้นนี้ทำงานได้ผลมาก สามารถชำระความค้างศาลไปได้
ประมาณเดือนละถึง ๑๐๐ เรื่อง^๒ แต่เนื่องจากคดีค้างศาลอยู่มากเหลือเกิน ดังนั้น

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ย. ๑/๘ ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงนิติปรีชากรกรมวังมณฑลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ มกราคม ร.ก. ๑๑๔

^๒ ประกาศใต้พระราชกำหนดตั้งศาลรับสั่งพิเศษสำหรับชำระสะสางคดีความ
มีโทษหลวงชั้นกลางอยู่ ณ ศาลพระราชนิเวศน์ฯต่อไป ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕
กฎหมาย ร.ก. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖ และ "ประกาศให้ใช้พระราชกำหนดอาญา
ต่อไปเป็นครั้งที่ ๒" ก. หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗

เมื่อศุลานี้หมดอายุลงในเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ จึงมีการต่ออายุต่อไปอีก ๖ เดือน
เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕^๑ และเมื่อหมดอายุลงอีกในเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๕
ก็มีการต่ออายุต่อไปอีก ๖ เดือน ในวันที่ ๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๕^๒ ศาลรับสั่งพิเศษ
สำหรับชำระสะสางคดีความมีโทษหลวงชั้นเอกถึงทางอยู่ ณ ศาลพระราชนิเวศน์ นับได้ว่า
เป็นมาตรการหนึ่งที่ยังประโยชน์สูงสุดในการปฏิรูปการศาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การรวมศาลราชทัณฑ์เข้ากับศาลพระราชนิเวศน์ และรวม
ศาลแพ่งเกษมกับศาลแพ่งไถ่เป็นศาลแพ่ง

ได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔ พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงวิธีการ
ที่จะชำระสะสางคดีอาชญาวิธีซึ่งค้างศาลอยู่มาก มาตรการสำคัญที่ทรงเสนอในครั้งนั้น ก็คือ
ทั้งกรรมการพิเคราะห์ความเกาติงศาล ซึ่งแปรรูปไปเป็นศาลรับสั่งในที่สุด ดังได้กล่าว
มาแล้วในตอนที่แล้ว ส่วนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลเสนอวิธีการชำระสะสางความทางภาค
เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายนนั้น พระองค์ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรวมศาลพระ
อาญากับศาลราชทัณฑ์เข้าเป็นศาลเดียวกันด้วย^๓ เนื่องจากทรงเห็นว่า การที่ศาลพระ
ราชอาญากับศาลราชทัณฑ์พิเคราะห์มีหน้าที่ราชการเดียวกันแต่แยกกันอยู่ ไม่พึงพากัน

^๑ "ประกาศให้ใช้พระราชกำหนดตั้งศาลรับสั่งพิเศษสำหรับชำระสะสางคดีความ
มีโทษหลวงชั้นเอกถึงทางอยู่ ณ ศาลพระราชนิเวศน์ต่อไป" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๒๔

^๒ "ประกาศให้ใช้พระราชกำหนดตั้งศาลรับสั่งพิเศษสำหรับชำระสะสางคดีความมีโทษ
หลวงชั้นเอกถึงทางอยู่ศาลพระราชนิเวศน์ต่อไปเป็นครั้งที่ ๒" ก. หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗

^๓ "กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ย.๑/๔ สรุปหนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๒๑/๑๒๔๔๓
ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๔

ทำให้เกิดผลเสียมาก ที่สำคัญคือ "ต่างกาลต่างวักทอดแบ่งบังความเสียแลเคียงเคียง
ราชการกันไค้ มิไค้มีผู้ใคร่รักการที่จะต้องรับความนิคฤาพยายามหาความชอบในราชการ
ที่จะไค้แลเสีย คืแลชั่ว"^๑ นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงระบุถึงผลเสียของการที่ศาลทั้งสองนี้
แยกกันอยู่ในคำกราบบังคมทูลเมื่อเดือนมกราคมอีกว่า "... การที่แยกศาลพิจารณาความ
อาญาเป็น ๒ กาลทั้งนี้ ราชการที่หาอยู่หาทำไปนั้นก็มีคุณประโยชน์อยู่บ้าง แต่เป็นการยาก
ลำบากแก่งแย่งหลบหลีกความรับผิดชอบแก่กัน ทั้งเปลืองพระราชทรัพย์เบียดเบียนผู้คนให้
แก่เจ้านักงานผู้น้อย ๆ ในหน้าที่ต่าง ๆ อีกด้วย"^๒

กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงขอพระบรมราชานุญาตยกศาลราชทัณฑ์เดิมมารวมกัน
กับศาลพระราชอาญาเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ร.ก. ๑๑๔ และพร้อมกันนั้นก็ขอพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตรวมศาลแพ่งเกษมราชสุภาวดีและศาลแห่งโกสึราชสุภาวดีเข้าด้วยกัน
เรียกว่าศาลแพ่ง แล้วยกงานออกเป็นแผนก ๆ สามแผนก คือแผนกแพ่งสุภาวดี แผนก
แพ่งประเพณี และแผนกแพ่งเกษม^๓ สำหรับเหตุผลในการรวมศาลแห่งกันนี้จะเพื่อประหยัด
งบประมาณเช่นเดียวกับการรวมศาลความอาญา พร้อมกับคำกราบบังคมทูลของพระราชนาน

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ สรุปหนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๒๑/๑๒๔๔๓ ฉายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ร.ก. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๔๓/๑๔๔๕๐ ฉายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ มกราคม ร.ก. ๑๑๔

^๓ ก.

พระบรมราชานุญาตให้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรไต่ทูลเกล้าฯ ถวายร่างประกาศการรวมศาล
ครั้งนี้ด้วย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระทัยออกประกาศ โดยมีได้
ทรงแก้ไขประการใด

ต่อมาใน วันที่ ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมีลายพระหัตถ์
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเรื่องสถานที่ตั้งศาลพระราชอาญา
และที่ทำงานของกรมการพิเศษ ทรงกราบบังคมทูลว่า "ด้วยในสมัยนี้ทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯรวมศาลพระราชอาญาเป็นศาลเดียว แลตั้งจะได้อำนาจตั้งกรมการพิเศษตรวจชำระ
รวมเกินขึ้นอีกถึง ๓ กองนั้น พระเดชพระคุณหาที่คุมได้" แต่เนื่องจากสถานที่ซึ่งจะใช้
ทำงานไม่พอ ขณะนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงทรงเอาที่ดินของกรมพระคลังข้างที่ "ซึ่งอยู่ใกล้
ถนนพยุหะคีรีตั้งอยู่ใน (ถนนสายแยกมาทางถนนบ้านญวนเดิม) นั้น แลเป็นที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับ
โบสถ์ศาลโรงพักพลตระเวนด้วย" เพื่อจะย้ายศาลไปริสภาคที่ ๒ ซึ่งเดิมอยู่ที่หอศีลวิ* ไปนั้น
และหอศีลวิ*จะได้ใช้เป็นศาลพระราชอาญาใหม่ซึ่งตั้งขึ้นจากการรวมศาลพระราชทัณฑ์พิณ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๘ พระราชกระแสตอบหนังสือกระทรวง
ยุติธรรมที่ ๑๔๓ ๑๔๔๕๐ ลงวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๘ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑๔๔/๑๔๖๐๐
ายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๓ ค.

ไม่ทราบว่ามีอยู่ที่ใด

นอกจากนั้นยังจะได้ให้ชั้นนบนของหอศีลจันทน์เป็นที่ทำการกองกรรมการไต่สวนกองหนึ่ง^๑

ในเวลาที่กระทรวงยุติธรรมจัดการศาลอยู่ในขณะนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการไต่ทรงแสดงถึงความเคร่งครัดห่วงใยในระเบียบราชการของพระองค์อีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ในวันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการทรงไปเฝ้าพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ หากแต่ไม่พบ จึงทรงมีลายพระหัตถ์ไว้ว่า "มาเฝ้า หมายจะพูดขอรายชื่อศาลในนามยุติธรรมที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงจัดใหม่"^๒ พร้อมกันนั้นก็ทรงแสดงพระดำริไว้ด้วยว่า ทรงเห็นด้วยกับการจัดศาลครั้งนี้ หากแต่ประสงค์จะเตือนให้มีการประกาศแก่ราษฎรโดยทั่วให้เป็นที่รับรู้แน่ว่า^๓ เมื่อกรมหมื่นสมมตอมรินทร์ทรงได้รับลายพระหัตถ์แล้วก็ทรงชี้แจงให้ทรงทราบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว พร้อมกันนั้นก็ทรงส่งสำเนานั่งสื่อกฎหมายบังคับมูลของกรมหลวงพิชิตปรีชากรและสำเนาพระราชหัตถ์เลขาไปถวายกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการด้วย

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ๑๕๔/๑๕๖๐๐ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรกรมวังคัมพุต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ พูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๓ ค.

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่ ๕๔/๕๖๓ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ พูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔

การติดตามผลการปรับปรุงการภาคในกระทรวงยุติธรรม

ในระหว่างการปรับปรุงการภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การชำระสะสางความเก่า
างศาลกำลังดำเนินไปอย่างขมุกขมนนี้ ก็มีการติดตามผลควบคู่กันไปด้วย การติดตามผล
ปรากฏเป็นสองทางคือ การติดตามผลของทางกระทรวงยุติธรรมเอง และของพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การติดตามผลของกระทรวงยุติธรรมในระยะนี้ จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏอยู่พบว่า
การกลางถึงการติดตามผลการปรับปรุงการภาคของกระทรวงยุติธรรมอยู่ครั้งเดียว ในคำ
กราบบังคมทูลของ กรมหลวงพิชิตปรีชากรลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ กรมหลวง -
พิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลในครั้งนั้นว่า

"... ตั้งแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับเร่งชำระความที่ค้างเก่าใหม่ให้แล้ว
ไปแลในเดือนมกราคมนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานแต่งตั้งให้เสนาบดีใน
กระทรวงกลางไปเรียกการกล่เอี้ยตตามศาลเพื่อไต่ทราบเกล้าฯ การที่ได้รับ
พระราชทานจัดเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกวันนี้ทุก ๆ วันมา บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้รับ
พระราชทานรวบรวมรายการเหล่านี้ตามที่ได้ตรวจสอบได้มาในจำนวนเดือนมกราคม
เดือนหนึ่ง ขอรับ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสทูลเกล้าฯถวายพอทรงทราบ
ฝ่าละอองธุลีพระบาทขอเป็นตัวอย่าง แต่ยังเป็นงานการเดิมแยกย้ายกันต่างคนต่าง
ทำตามกำลังหาได้ตกแต่งให้เป็นทั้งหมดจดเรียบร้อยใน..."^๑

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๘ ดาษระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ กุมภาพันธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยที่กระทรวงยุติธรรมไ้
 ตามผลคืบหน้าขึ้นนี้ ทรงมีรับสั่งในเรื่องนี้ว่า "... เอาใจใส่ตรวจตราเช่นนั้น ถ้าใคร
 เกี่ยวจรรยาจะไ้ตัดเงินเกือบไ้ ถ้าไ้คอยแค้นและคุมอย่างนี้เสมอจะเรียบร้อยไ้เร็ว..."^๑

ในวาระพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงเอาพระทัยใส่ในการ
 ตามผลการปฏิบัติงานของศาลกบฏ พระองค์ทรงส่งมหาดเล็กของพระองค์เองให้ออกไป
 เรวจตามศาลต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาสามปีเศษ นับแต่ประมาณต้นเดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรทราบว่
 ารที่ทรงให้มหาดเล็กไปตรวจศาลนี้ ก็เพื่อให้ไ้เป็นการช่วยผ่อนภาระร กรมหลวงพิชิตปรีชากร
 นการที่จะกระทำการทำงานของขุนศาลศาลการทั้งหลาย แต่พระองค์เองมิไ้เชื่อถือเอา
 มรายงานของมหาดเล็กที่ไปตรวจแล้วกราบบังคมทูลมา ทรงถือว่าส่วนที่สำคัญที่สุดที่จะยัง
 ารศาลให้ดำเนินไปไ้ด้วยดีคือเสนาบดี ทรงมีรับสั่งว่า สำหรับเสนาบดีนั้น "... ถ้าตั้ง
 จปลงใจลงทำหมั้นคู่นั้นคิดเอาไ้สรพยากร เปลี่ยนแปลงวิธีพิจารณาหน้าทางที่เร็วทั้งง่าย
 กหักคนไ้รู้จักทำการในหน้าที่ด้วยความรู้และความคิด แะการสม่ำเสมอ ก็ไ้เห็นเลยว่าจะไม่
 ารไ้จไ้คด้วยอย่างไร ถ้าการเดินไ้ไ้เต็มทีดังประสงค์ รายงานมหาดเล็กก็ไ้เป็นอันหาต้อง
 ารจะไ้ไ้ ..."^๒

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ หนังสือกรมราชเลขาการ
 ๑๔ ๕๖๕ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้าน้อง
 เชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

^๒ ก.

ในระยะต้นคือกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ นั้น เมื่อมหาดเล็กเริ่มออกไปตรวจศาล
กกรบเจ็ดวัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีรับสั่งเกี่ยวกับการทำงาน
องศาลต่าง ๆ ตามที่มหาดเล็กได้ตรวจมาในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ทรงทราบ แลทรงบอกไว้ด้วยว่า ในครั้งแรกนี้ยังมีได้ทรงลงความเห็นประการใด เพราะ
ทรงเห็นว่ายังเป็นการเริ่มต้นอยู่ เพียงแต่ทรงมีรับสั่งตามที่ทรงทราบจากรายงานของ -
มหาดเล็กเท่านั้น ตัวอย่างของรับสั่งในครั้งแรกนี้มีเช่น ทรงมีรับสั่งถึงศาลโปริสภาที่ ๓
ว่า

"(๑) ในบัญชีความปี ๑๑๒ ปี ๑๑๓ แห่งท้าวว่าส่งไปแต่ฎีกาอาญาบ้าง
ฎีกาแพ่งบ้าง เช่นนี้เป็นความอย่างไร ศาลสูงจึงไต่ลงไปในศาลคำ หาเข้าใจ
ไม่

(๒) ความเห็นว่าใน (๑) นั้นย่อไม่ได้ตัวความไปชำระโดยมาก แล
บางแห่งก็มีแห่งท้าวว่าแล้วกันแต่ในศาลเดิมบ้าง จำเลยตายในศาลเดิมบ้าง
เช่นนี้ ส่งความไปศาลโปริสภาสำหรับให้ท่านใดไม่เข้าใจ

(๓) แห่งท้าวว่าผิดแขวง คือเช่นความที่แสนแสนกว่าความที่ลครไชยศรี
กว่าศาลพระราชนิเวศน์ส่งไป เช่นนี้เข้าใจไปได้

(๔) ความเรียงที่ ๑๐ อำแดงเบนโงทัย กับนายชมแลชายอีก ๒ คน
หญิง ๔ คนหากันว่าคบคิดแล้วทำร้ายกับภิกษุที่ริมวัดอรุณ เป็นความตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๑
เปรียบเทียบแล้วกันไปเมื่อ พ.ศ. ๑๑๓ ความที่ส่งไปเช่นนี้ ใน พ.ศ. ๑๑๔ ไม่มี"^{๒๕}

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๔ หนังสือกรมราชเลขาธิการ

ที่ ๒๐/๕๖๖ ราชพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
เองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

และทรงมีรับสั่งถึงการทำงานของศาลอุทธรณ์ว่า "ดูความแล่นว้ย และเวลานั่งก็เงื่อนเกลางบาง แต่เป็นศาลที่สำคัญ คงไขความคิดมากกว่าที่จะคงไต่ถาม ฉันไม่สู้ถือเวลาเป็นสำคัญนัก อยากแต่จะไต่เห็นความแล้ว"

จะสังเกตเห็นได้ว่า การที่รับสั่งนี้ ถึงจะทรงยืนยันว่ามีได้ทรงองความเห็นอย่างไรไป แต่การที่รับสั่งเช่นนั้นก็จะทำให้ทางกระทรวงยุติธรรมต้องกระตุ้นการทำงานของศาลต่าง ๆ ขึ้นอีกไม่น้อย

ต่อมาในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์หนังสือาร เหมวังกรมหลวงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายความเห็นเกี่ยวกับการให้มหาดเล็กไปตรวจศาลตลอดจนมาตรการบางอย่างที่ พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ได้กระทำไป ความสำคัญว่า

"... ข้าราชการกรมมหาดเล็กซึ่งออกไปรับราชการในเวลานี้ เป็นคนใหม่ หนุ่ม ๆ อารมณ์ยังไม่เคยราชการ

คิดควยเกล้าว่า ถ้าจะไปทำการละหลวมๆ ไปไปทันเวลากับผู้พิพากษา ตุลาการที่จะมาศาล แลถึงหน้าที่ให้ขาดไปควยเหตุใดเหตุหนึ่งที่จะทำให้เสียราชการไป ก็จะเป็นที่ชุนเคืองฝ่าละอองธุลีพระบาท

จึงเห็นควยเกล้า ควยกระหม่อมว่า คงจะมีข้าราชการผู้ใหญ่ในกรมมหาดเล็ก ออกไปตรวจกำกับมหาดเล็กที่ไปตรวจศาลให้มาถูกต้องตามเวลาแลหน้าที่ราชการ ถ้าผู้ใดไปทำการไม่เต็มหน้าที่ก็จะไต่ตักเตือนว่ากล่าว ข้าราชการเจ้าจึงได้สั่งให้หลวงเทศนายเวรซึ่งเป็นยามกลางวันประจำในพระบรมมหาราชวังไปตรวจมหาดเล็กรายงานศาล ตั้งแต่วันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ มาจนถึงวันที่ ๑๒

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
๒๐ ๕๖๖ ร่างพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง
ะเจ้านองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ ตลอดจนที่เวรรับสั่งข้างแรม ให้หลวงศักดิ์นายเวรไป
ตรวจตลอดไปจนสิ้นหน้าที่เวรรับสั่งข้างขึ้น ตอนนี้จะได้ให้หลวงฤทธิ์หลวงสิทธิ
ไปตรวจกำกับตางหน้าเวรรับสั่ง ...^๑

ในตอนนี้ได้เห็นคำสั่งเกิดว่า ความคิดที่จะให้ผู้นี้ตรวจกำกับมหาดเล็กตรวจศาลนี้
เป็นความคิดของพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ และท่านผู้ถือการไปกลอน แล้วจึงกราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทูลถวายบังคมทูลว่า ปรากฏว่าพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งแต่-เพียงว่า "... เห็นว่าทำตามที่คุณ
ก็ได้อีก แต่ขออย่าให้ไปเป็นอาจารย์มีอำนาจบังคับให้ทำการอย่างนั้น ว่าอย่างนั้นจะเป็น
ไฉนแก่คนนายเวร ๔ คนเท่านั้น อนึ่ง หลวงสิทธิมีงานอันอยู่ภายใต้เสียงาน"^๒

การให้มหาดเล็กตรวจศาลนี้ว่าโดยละเอียด จากรายงานของมหาดเล็กที่ไป
ตรวจมาทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบถึงเรื่องราวในศาลต่าง ๆ
จึงพอจะแยกเรื่องราวได้เป็น ๔ เรื่องใหญ่ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ความไม่เรียบร้อยในการปฏิบัติงาน

เรื่องของความไม่เรียบร้อยเกี่ยวกับโจทก์จำเลยมีอยู่บ่อยเท่าที่พระยา
เทเวศรวงษ์วิวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๔
พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ โดยกรวจจากรายงานมหาดเล็กตรวจศาลมีอยู่สามเรื่อง คือ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๑ หนังสือพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๑ หนังสือกรมราชเลขาการ
๕ ๖๐๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยา
เทเวศรวงษ์วิวัฒน์ ๑๙ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

เรื่องแรก เป็นเรื่องแย่งชิงข้าวของ พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์กรมมัทลุงว่า

เจ้าพระพุทธรเจ้าได้ตรวจดูในรายงานกรรมการการคลังซึ่งมีเลขกองที่ ๑ จึงนายรองไชยขรรค์ นายสันมหาตเจ้าไปตรวจรายงาน วันที่ ๒๔ กันยายน ได้ความว่า ความเร่งอ้าแคงแขกโจทย์ จีนสมบุญ นายพลอย นายวอน - นายเขียว จำเลย หากว่าแย่งชิงชิงของ ตำบลเมืองราชบุรี วันหนึ่งวันส่งไม้ นี้นสารบบ ความเร่งก็เดิมพระยาธรรมสารนิคย์จำหนายว่า ตุลาการเดิมตาย แลให้โจทย์จำเลยไประกับไป พระยาธรรมสารนิคย์ส่งตัวไม่ได้ กรรมการว่าถ้า ส่งตัวไม่ได้จะกราบบังคมทูลพระกรุณา

ครั้นวันที่ ๒๔ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔ พระยาธรรมสารนิคย์นำตัวอ้าแคง แขกโจทย์ จีนสมบุญ นายพลอย จำเลย มาส่งตอกรับการ อ้าแคงแขกโจทย์ ร้องว่าตัวตองซึ่งมาสืบเก่าวันแล้ว มีกเตอร์แคกเตียบ จึงถามพระยาธรรมสารนิคย์ ว่าเหตุใดจึงชิงโจทย์ไว้ พระยาธรรมสารนิคย์ตอบว่า ให้นักการไปตามหลายครั้ง แล้วไม่มา จึงได้ชิงตัวไว้ ข้างอ้าแคงแขกว่า กรมการไปตามก็มาในวันนั้น ความเรื่องนี้กรรมการได้ตัดสินแล้วเสร็จในวันนั้น"

เรื่องที่สอง เป็นเรื่องจำเลยตายในระหว่างชิง กล่าวคือ

"... ในรายงานวันที่ ๒๓ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔ นายพลัดโจทย์ นายหนาน นายลา นายเพ็ง จำเลย หากว่าลอบวัน วันหนึ่งวันส่ง ตำบล ไม่มีในสารบบ กรรมการได้ส่วนได้ความว่าเรื่องนี้ตุลาการเดิมจำหนายว่า ราชระราชอาญาได้ตัดสิน แล้วแต่ ศก ๑๑๑ กรันเจ้าพนักงานกองสารบบเร่งมาอุชี่ความ จึงได้เอาตัวจำเลย

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๕/๑ หนังสือกรมมหาดเล็กที่ ๕/๑๔๕

พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์กรมมัทลุงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๔ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕

ทั้ง ๓ คนข้างไวยังคงละหุ่โทษอีก ๒ เดือน แต่นายหน้าตายในระหว่างขัง..."^๑

เรื่องที่สาม เป็นเรื่องตระลาการเดิมถามตัวว่าเคยไม่ได้ พระยาเทเวศรวงษ์
วิวัฒน์กราบบังคมทูลว่า

... ในรายงานวันที่ ๒๕ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕ อ้ายปั่นอ้ายปากจำเลยในสาม
ว่าเป็นผู้ร้ายลงเ็จัก วันทอง... ทาบอโทษไม่มี แต่ในสำนวนว่าเป็นผู้ร้าย
ปล้นแบงเงินหุ้น จี๊โหมอง แสงเมืองราชบุรี ค่ายปั่นอ้ายปากสารภาพแล้ว
เป็นสัจ แต่ตระลาการเดิมให้ประกันไป กรรมการตัดสินวางโทษให้จำคุกอ้ายปั่น
อ้ายปากคนละ ๑๔ ปี แต่จำอยู่ในระหว่างพิจารณาแล้ว ๔ ปี จึงได้มีประกันไป ยัง
คงต้องจำคุกอีกคนละ ๘ ปี กรรมการเร่งตัวอ้ายปั่นอ้ายปากที่ตระลาการเดิมยัง
หาได้ตัวไม่"^๒

เป็นที่น่าสังเกตว่าสำหรับคดีสุดท้ายนี้ จำเลยถูกขังระหว่างพิจารณาถึงแปดปี
จึงกว่าจริงออกจะเป็นเวลาที่นานเกินไปสำหรับการถูกขังรอการพิจารณา

นอกจากนี้ยังมีคดีที่'ชวนใจอีกคดีหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับนักโทษที่ถูกจำหน่ายว่า
ตาย แต่ต่อมาปรากฏว่ายังถูกจำอยู่ เรื่องนี้ปรากฏตามคำกราบบังคมทูลของพระยา
เทเวศรวงษ์วิวัฒน์เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕ ว่า

"ถวายนายรองไชยชรรค์ นายสนั่นหากเอ็ก รายงานมาแจ้งความกับ
ข้าพระพุทธเจ้าว่า เดิมกรรมการศาลวังสัจจะเสกกองที่ ๒ ได้ไต่สวนความ
เรื่องที่ ๑๒๘ นายเปรมโทษ อ้ายโหมขาว อ้ายกิม อ้ายวอง อ้ายเป้า จำเลย
หากันว่าเป็นผู้ร้ายฉกกระบือ ท่วมลกรุงเกา ผก ๑๐๘ เสร็จจำนวนกรรมการตัดสิน
วางโทษให้จำคุกอ้าย ๔ คน ๆ ละ ๓ ปี แต่ในรายงานศาลพระราชนาฎา

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๕/๑ หนังสือกรมมหาดเล็ก ที่ ๕/๑๔๕
พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๘ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๑๕ มีว่า พระพิจารณาได้อ่านคำพิพากษาคัดสินชั้น
กรรมการศาลรับสั่งพิเศษครั้งที่ ๒ ว่า อายโอมขาว อายเป่า พันโทส แต่
อายวองอายกิม ชนกลางตุลาการเคิมจำหน่ายวาย

ครั้นวันที่ ๓๐ กันยายน ค.ศ. ๑๑๕ อายวองทำเรื่องราวให้นายโตะ
พิจารณาทุกข้อกรรมการศาลรับสั่งพิเศษครั้งที่ ๑ ว่า อายวองยังต้องจำอยู่ใน
กองละหุโทษ ไต่สวนไต่ความว่าอายวองยังอยู่ ยังไม่ตาย เป็นการหละหลวม
อยู่ดังนี้

แต่ไต่ทราบเกล้าฯ ว่าจะตัดสินให้ปล่อยอายวองในวันสองวันนี้^๑

เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผลการติดตามเรื่องของความไม่เรียบร้อย
เหล่านี้เป็นอย่างไบบ้าง หลักฐานเท่าที่พบอยู่มีแต่รับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ซึ่งให้ติดตามคดีนี้^๒

๒. การทุจริตตามศาลต่าง ๆ

จากการไต่หาคเล็กตรวจศาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ไต่ทราบถึงการทุจริตตามศาลต่าง ๆ บางพอสมควร เช่นเรื่องการทุจริตเงินค่าแสดมปี
ปัดสำนวน ซึ่งมีอยู่บางพอสมควร ตัวอย่างเช่น ตามคำกราบบังคมทูลของนายซิดัมแพร
และหม่อมราชวงศ์ถลบ ซึ่งไปตรวจศาลคดีต่างประเทศพบว่า เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๑๕ ที่ศาลต่างประเทศปรากฏว่ามีคดีสองคดี ซึ่งฟ้องเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๒ หนังสือพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๒ พระราชกระแสเรื่องหนังสือ
กราบบังคมทูลของพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ ลงวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕

และ ๓๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๔ ทั้งสองคดีนี้ไม่มีแสตมป์ติดตามระเบียบ จากการสอบสวนปรากฏว่า ขุนประสาธน์ยังมิได้จ่ายค่าธรรมเนียมศาล ซึ่งขณะนั้นออกจากราชการไปแล้ว ได้เรียกเงินค่าแสตมป์ไว้แล้ว แต่มิได้นำไปซื้อแสตมป์ติด

นอกจากนี้ ตามรายงานมาดเล็กตรวจศาล ปรากฏว่ามีการหลอกลวงเอาทรัพย์สินปรากฏอยู่ด้วย กล่าวคือ นายนรินทร์ชิเบตร์และนายสมบุญซึ่งไปตรวจศาลรับสั่งพิเศษกอลที่สามกราบบังคมทูลเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕ ว่า

"เวลาวันนี้บ่าย ๒ โมงเศษ ศาลได้เบิกตัวอายจิ้นเตี้ยมาจะปล่อยตัวไป ข้าพระพุทธเจ้าเห็นนายวาสกับอายจิ้นเตี้ยชู้ชပ်กัน ข้าพระพุทธเจ้ามีความสงสัย จึงไต่ถามอายจิ้นเตี้ย ๆ แจ้งความว่านายวาสมาชู้กันโชกหลอกลวงอายจิ้นเตี้ย จะเอาเงินค่าเชิงประกันกับอายจิ้นเตี้ยเป็นเงิน ๑๖ บาท ถ้าไม่ไต่เงิน ๑๖ บาทจะให้ติดตราต่อไปอีกจนตาย อายจิ้นเตี้ยบอกว่ามีเงินอยู่ ๔ บาท จะขอให้ก่อน นายวาสก็ไม่ยอม

ข้าพระพุทธเจ้าจึงไต่ถามความไปแจ้งกับพระยาพิเรนทรเทพว่าความเรื่องนี้ ศาลได้ตัดสินไปให้ปล่อยตัวพ้นโทษแล้วไม่ใช่เหตุ เหตุใดจึงสั่งให้เรียกประกันอีกเล่า พระยาพิเรนทรเทพจึงไต่ถามนายวาส ๆ ให้การว่ายกกระบัตรศาลเรียกประกันภอมิศเตอร์เสล็กเชอกับมิศเตอร์แฮนริกเดินมาถึง จึงถามว่าเรื่องอภัย พระยาพิเรนทรเทพตอบว่าเรื่องชู้กันโชกหลอกลวงเอาเงินค่าเชิงประกัน มิศเตอร์เสล็กเชอให้มิศเตอร์แฮนริกถาบกมัตศาลว่า ตัดสินปล่อยแล้วเหตุใดจึงไต่เรียกประกันอีก ยกกระบัตรศาลตอบว่าพระยาพิเรนทรเทพสั่งให้เรียกประกัน พระยาพิเรนทรเทพตอบว่าหาได้สั่งให้เรียกประกันไม่ เป็นแต่สั่งให้ปล่อยตัวอายจิ้นเตี้ยอายอยู่แปลกพ้นโทษไป มิศเตอร์เสล็กเชอให้มิศเตอร์แฮนรอกถามว่ายกกระบัตรนี้เป็นคนของใคร พระยาพิเรนทรเทพตอบว่าเป็นคนจองพระยาพิเรนทรเทพ - มิศเตอร์เสล็กเชอสั่งให้เอาตัวรักษาไว้ให้

ข้าพระพุทธเจ้าทราบวณายวาสกับหมอมราชวงษ์หญิงพยอม เคยชู้กันโชก

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๑ หนังสือนายชิตนัมแพรและ ม.ร.ว.

บ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๕

หลอกลวงหากินในการรับประกันตามกาลเสมอ ๆ จึงทำให้ลูกความไต่ความ
เคื้อคร่อนในการที่จะหาประกันนั้น”^๑

๓. ความเอาใจใส่ในการงานของผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ศาล

ระหว่างปี ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชหัตถเลขาหลายฉบับคัดเก็บไปยังกระทรวงยุติธรรมด้วยเรื่องเกี่ยวกับความเอาใจ
ใส่ในหน้าที่การงานของผู้พิพากษาเจ้าหน้าที่ในศาลต่าง ๆ พระองค์ทรงทราบถึงความปล่อย
ปะละเลยของผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานบางคนจากรายงานของมหาดเล็กซึ่งพระองค์ทรงส่ง
ไปตรวจศาลนั้นเอง^๒ การคัดเก็บของพระองค์บางครั้งแสดงให้เห็นว่า ผู้พิพากษาและเจ้า
หน้าที่ศาลบางคนในสมัยนี้มีความรับผิดชอบต่อนาน้อยมาก เช่นจากที่ทรงเตือนกระทรวง
ยุติธรรมเรื่องศาลโปริสภาที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ เป็นต้น ทรงมีรับสั่งว่า

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๕/๑ หนังสืออนายนรินทรธิเบทร์ และนาย
อมบุณการามมังคมาทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาณการ
ที่ ๒๓/๒๒๙ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๒๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ หนังสือกรมราชเลขาณการ ที่ ๓/๑๐๓
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๒๙ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕ หนังสือกรมราชเลขาณการที่ ๑๐/๑๔๖
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง
พิชิตปรีชากร ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ และ หนังสือกรมราชเลขาณการที่ ๘๐/๑๓๗๒
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง
พิชิตปรีชากร ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

"... มีวันมาดามากจริง แต่เวลานั่งคานน้อยจนถึงมีแค่เสียน ๓ คนนั่งคาน
ว่าความแทนโดยมาก เสียนนั้นก็เอาขิมไปได้ ก็เหมือนหนึ่งตามใจ ใครจะ
มากได้ไม่มากได้ วันนี้ ๓ คน พรุ่งนี้ ๑๐ คน มรื้นนี้ ๕ คน รุ่งขึ้น ๑๕ คน
สังเกตว่าผู้พิพากษามาเมื่อใดจึงจะมีเสียนมาก ขอให้ตักเตือนว่าความ ความ
ควรจะไปไต่ถามกว่าที่ไปเสียไปแล้ว ..."๑

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงกำกับเตือนเอาไปทาง
กระทรวงยุติธรรมตามปกติแล้ว ยังทรงกำกับกรมหลวงพิชิตปรีชากรด้วยว่า

"... ขอให้เธอแจ้งขอความเหล่านี้ให้ผู้พิพากษาทั่วทั้งปวงทราบตามที่ชมและ
ติด้วย"๒

ผู้พิพากษารายใดขาดความรับผิดชอบมาก ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวก็จะทรงกำชับให้กระทรวงยุติธรรมไต่สวนด้วย ดังเช่นตัวอย่างจากกรณีผู้พิพากษา
ศาลแพ่งเป็นต้น ทรงมีรับสั่งเรื่องนี้ไว้ในพระราชหัตถเลขาถึงกระทรวงยุติธรรมว่า

"ด้วยได้ทราบจากรายงานขนาดเล็กว่า ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มกราคม ขอให้พระยา
ประชาไปช่วยพิจารณาความศาลต่างประเทศ พอถึงวันที่ ๒๑ ศาลแพ่งส่วน -
กระษेत्रนัดพิจารณาความ ๔ เรื่อง ผู้พิพากษาไปมาทั้งสิ้น ความก็เปนไม่ได้

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
ที่ ๒๓/๒๖๓๗ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
นงเยาวเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๒๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

๒ ค.

ชำระ วันที่ ๓๑ นี้ความอีก ๖ เรื่อง ผู้พิพากษาอีกทั้ง ๓ คน กันนี้ เห็นว่าเบตนแห่งความเลื่อมทรมายังเกิดแรงขึ้นเสียแล้ว เธอจะไต่ทราบดีว่าไม่ อันสันนิษฐานว่าจะไม่ทราบ จึงมิได้คิดแก้ไขให้เป็นไต่ถึง ๒ วัน ระยะก็ห่างกัน อนึ่งการเรื่องนี้ก็มีค่ากว่าในศาลเป็นการคงปรากฏในวันที่ ๒๑ ชาวกรณนั้น นายโหมค เนติบัณฑิต โกลดวปรากฏว่า พระกระเบมขานมีแก้ป่วยแตกา กล้วยไปเป็นถึงวลปลูกโรงทำไรนาเสียมาก ไม่ใครเอาใจใส่ควบคุมการในกา เสียแล้ว ศาลจึงไต่ยอมละลายไปดังนี้

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๔ นายพิทักษ์ราชา* ไต่ถามพระยาประชาตามก้อยคำ นายโหมค กวาว พระยาประชาไต่ตอบว่า เหนจะเป็นการจริงด้วยเขารวย พอเขาเสียแล้ว ไม่ใครเอาใจใส่เป็นธุระแก่โรงศาลเหมือนแก้กอบ

การ เป็นเช่นนี้เห็นว่า เป็นน่าที่ของเสนาบดีซึ่งจะเอาใจใส่ตรวจตรา นายโหมคก็เบเนติบัณฑิต ทำการในกรมอัยการ พระยาประชาไต่เป็นผู้พิพากษา ผู้ใหญ่มีเงงในราชการ เหนว่าเปผู้ซึ่งควรจะสั่งเอาด้วยคำเป็นประมาณไต่ การซึ่งกันทั้ง ๒ มีความเหนวพระกระเบมไม่เอาใจใส่ในน่าที่ราชการเช่นนี้ ชอบที่จะไต่สวนให้เหนนิแลชอบเสียบ้าง ..."

* นามตำแหน่งของมหาดเล็กตำแหน่งหนึ่ง

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
ที่ ๘๐/๑๓๙๖ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
น้องยาเชิ รมหลวงพิชิตปรีชากร ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

๔. ผลการปฏิบัติงานของศาลต่าง ๆ

หน้าที่ประการหนึ่งของมหาดเล็กตรวจศาลก็คือ สำนวณและรวบรวมสถิติต่าง ๆ ของศาลที่ตนไปตรวจด้วย เช่น จำนวนผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ซึ่งมาทำงานในแต่ละวัน และที่ภาคในแต่ละวัน เวลาว่างของผู้พิพากษาแต่ละคน จำนวนคดีที่ศาลพิจารณาตัดสินได้ สถิติคดีฟ้องใหม่ จำนวนความคงภาค ฯลฯ เมื่อครบเจ็ดวันก็จะมีเจ้าหน้าที่รวบรวมสถิติเหล่านี้ส่งขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยวิธีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสามารถที่จะทราบความเคลื่อนไหวของศาลต่าง ๆ ได้อยู่ตลอดเวลา

การให้มหาดเล็กตรวจศาลนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เลิกไปในสมัย ร.ศ. ๑๑๗^๒ อันเป็นสมัยที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และเป็นระยะที่ภาระในการที่ตักทวงตรวจตราเร่งรัดศาลต่าง ๆ น้อยลงแล้ว เหตุผลที่ให้เลิก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นวันนั้นมีขึ้น ๆ ว่า "รายงานความไม่บังประโยชน์อันใด การที่มีแต่ก่อนสำหรับศาลอย่างเก่า ก็ยวนี้เป็นอันเลิกได้..."^๓

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๑ ทั้งหมด

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงษ์โรทัยกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๖ และ หนังสือกรมราชเลขาการที่ ๑/๖ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงษ์โรทัย ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๕/๑ หนังสือกรมราชเลขาการที่ ๑/๖ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงษ์โรทัย ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗

การปรับปรุงศาลให้พิจารณาคดีได้จำนวนมากขึ้น

ในสมัยนั้นศาลใหญ่สองประการจึงทำให้ศาลต่าง ๆ พิจารณาพิพากษารวดคดีไต่สวนกว่าที่ควรก็คือการที่คู่ความไม่ไปศาลตามนัด และการที่ผู้พิพากษาไปทำงานไม่ตรงเวลา ด้วยเหตุนี้จึงมีการแก้ไขในเรื่องทั้งสองนี้ขึ้นในเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔ โดยวิธีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. การปรับปรุงการนัดคู่ความ

ประมาณปลายเดือนเมษายน หรือต้นเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปตรวจศาล และทรงพบว่าคู่ความไปศาลช้ามามาก จะเป็นเวลาสายมากถึง ๑๑.๓๐ แล้วก็ยังไม่มีใครมีคู่ความไปศาล พระองค์จึงทรงปรารภเรื่องนี้ไปยังกรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม^๑ กรมหลวงพิชิตปรีชากรก็กราบบังคมทูลว่า เรื่องการบังคับคู่ความให้มาศาลตรงตามนัดนี้ แท้เดิมทรงคิดว่าจะรอใช้พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่งซึ่งขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังโปรดเกล้าฯ ให้ร่างอยู่ แต่เนื่องจากเป็นที่ระงับชั้ช้าไปอาจร่างได้สำเร็จทันความต้องการที่จะใช้บังคับคู่ความมาศาลเสียแล้ว ดังนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงทรงกราบบังคมทูลเสนอให้นำเอาการนัดโจทก์จำเลยสืบชยานตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ มาใช้ในการนัดคู่ความเพื่อการพิจารณาด้วย และเพื่อความรวดเร็วจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายร่างประกาศให้ศาลใช้วิธีขึ้นนัดคู่ความทำการพิจารณาต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๔ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรา ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

ร.ศ. ๑๑๓ พร้อมกับคำกราบบังคมทูลขึ้นในวันที่ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับคำกราบบังคมทูลและ
ร่างประกาศของกรมหลวงพิชิตปรีชากรแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์พิจารณา เสนาบดีกระทรวงมหรสาธิตตรวจดูอีกครั้งหนึ่งว่า ตาม
พระราชบัญญัติลักษณะพยาบาล ร.ศ. ๑๑๓ นั้น มีข้อใดที่จะใช้ในการบังคับดูความได้ และรวม
กันนั้นก็ทรงให้ตรวจสอบกับส่วนที่ว่าการบังคับดูความของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความ
แพ่งซึ่งกำลังร่างอยู่ในความวาทกถาหรือขัดกับพระราชบัญญัติลักษณะพยาบาลอย่างไร แล้ว
จะได้เรียบเรียงขึ้นประกาศใช้ไปพลางก่อนจนกว่าพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งจะได้
ประกาศใช้ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ก็ทรงตรวจตามพระ
ราชบัญญัติต่าง ๆ แล้วเข้าขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้คือ

พระราชบัญญัติลักษณะพยาบาล ๔ มาตรา คือมาตรา ๑๓, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๒๔,
๓๐, ๓๑, ๓๒, และมาตรา ๓๔

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษ ๒ มาตรา คือมาตรา ๖๐ และ ๒๔

พระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง ๑๔ มาตรา คือมาตรา ๒๒, ๒๓, ๒๔,
๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๒, ๓๓, ๓๔, ๔๖, ๔๗, และมาตรา ๔๘

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๘ หนังสือกระทรวงยุติธรรม

๑๒ ๑๐๕๖ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๘ หนังสือกรมราชเลขาการ

๘/๑๒๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

นอกจากนี้ยังทรงนำลักษณะชาคนัก ซึ่งพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงเทเวธวงษ์
 วิจารณ์การทรงรางวัลเพิ่มเติมในพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง รวม ๑๒ มาตรา
 ขึ้นทุกเกล้าฯ ถวายด้วย^๑

พร้อมกับที่นำพระราชบัญญัติส่วนที่เกี่ยวกับการนัดดูความขึ้นทุกเกล้าฯ ถวายนี้
 กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ฯ ใ้ทรงทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นด้วยว่า

“พระเจ้าอยู่หัวเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า วิธีนี้ดีในพระราชบัญญัติลักษณะ
 นั้นว่าด้วยการนัดพยาน หาได้ว่าการนัดดูความโดยตรงไม่ ในพระราชบัญญัติ
 ลักษณะพิจารณาความแพ่งนี้ ว่าด้วยการนัดดูความตรง แล้วรัฐมนตรีสภาได้ประกาศกัน
 แก่ไซ ๒ ครั้งแล้ว เว้นแต่ลักษณะชาคนักนั้นยังหาได้ตรวจแก้ไข เพราะที่ประชุม
 เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าวิธีพิจารณายังบกพร่องอยู่ จึงได้ส่งกันไปยังกรรมการให้ร่าง
 เพิ่มเติมข้อที่บกพร่องนั้นมาใหม่บริบูรณ์ก่อน จึงจะได้รับใส่เกล้าฯ ประกาศต่อไป
 จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้าจะแก้ไขเอาความที่ว่าด้วยนัดดูความแล้วด้วยชาคนัก
 ในร่างพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่งไปเรียบเรียงเป็นประกาศเพื่อให้ใช้
 ไปก่อนได้^๒

จากนั้น ในวันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
 โดยมีความสำคัญว่า

“... บัดนี้ได้สอบความมาดูแล้ว เห็นว่าถ้าจะประกาศเท่าที่เขอร่างมา จะเป็น
 งดงามแท้ ว่าจะใช้เพียงใดอย่างไร ด้วยข้อความนั้นเป็นกระบวนสืบพยาน

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๔ หนังสือกระทรวงมรุชาธร
 ที่ ๑๓/๑๙๐ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเซอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ฯ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

ดูเหมือนว่าจะเป็นเปิดช่องให้ผู้พิพากษาเลือกใช้ได้มากไป ดูความก็แลไปเห็นว่า
จะขอโดยขอใด ถ้าใช้ตามฉกษณพระราชบัญญัติพิจารณาความแพ่ง ซึ่งจะไต่
ถามไปนั้นได้เสียทีเดียวก็กว่า เพราะได้อ่านในที่ประชุมถึง ๒ เที้ยวแล้ว แต่จำกษณ
ชาคนัดฟังร่างขึ้น ยังไม่ได้อ่าน ถ้าเก็บข้อความเหล่านี้ที่ตองการจะใช้เร็วเรียง
เป็นข้อเฉพาะแต่เรื่องนี้ความ ก็เห็นว่าไม่เป็นการลำบากอันใด ไม่ตอง
ประชุมรุมก้าววย เมื่อต่อไปในที่ประชุมจะแก้ไขพระราชบัญญัติอย่างไรก็ไม่เป็น
ที่เสียหายอย่างใด ขอให้รีบเก็บข้อความเรียงส่งมาให้ดูโดยเร็ว จะได้อนุญาต
ก่อนที่ฉันจะไป ..."

กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้เรียบเรียงขึ้นสำเร็จตามพระราชประสงค์ และส่ง
ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ คือในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้ประกาศเป็นพระราชบัญญัติในวันที่ ๘ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๑๕ และในวันนั้น ก็ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีชาการ
เป็นเชิงชี้แจงว่า

* ก้อก่อนเสด็จไปยุโรป

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๘ หนังสือกรมราชเลขาธิการ ที่ ๘/๑๓๔

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ -
กรมหลวง พิชิตปรีชากร ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๘ หนังสือกระทรวงยุติธรรม พระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๘ ร่างหนังสือกรมราชเลขาธิการ

ที่ ๘/๑๓๔ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้อง
ยาเธอ กรมหมื่นนิยลลาภพฤตธาดา ๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

"โดยเหตุที่ไฉนรายงานตกเตือนไป ... กรมหลวงพิชิตจึงได้ขออนุญาตออก
ประกาศ ให้ไฉนรรมเนียมนี้ควารวบอย่างลัภษณยาน ผก ๑๑๓ ไปหลวง กวาลัภษณ-
พิจารณาความแพงจะออก ฉัแนตนาว่ารางมาเปแถมอกกว่าให้ไฉนอย่างลัภษณยาน
ความไมตรงกัน จะไปเกิดเวือกโขลุม ๆ คอน ๆ จึงไค่นะนาไปว่าให้เอาตาม
ราง ระราชบัญญัติพิจารณาความแพงที่เดี๋ยว เพราะไค่อาบกัถ ๒ เพี้ยวแจ้ว ยัง
ไมไค่อาบกัถแะเธอรางขึ้น ถึงจะแก้ไขเปลี่ยบแปลงอย่างไรค่อไปก็คงจะไม่ผิดจากรูป
นั้นไปไค่"

ซึ่งพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการก็ทรงมีความเห็นในเรื่อง
นี้ว่า "โคตรจพระเจ้าราชบุณยิตีเณความแฉ่ง เห็นว่าเป็นใช่ได้ก็ แต่ควรบังคับไว้ในข้อ ๑
ซึ่งว่าถวายออกถวายนั้น ควรพิณพขอพระราชบัญญัติไว้หลังหมาย สำหรับใหญ่ที่รับหมาย
ทวาย ..."^๒ และทรงเติมข้อความที่ทรงดำริไว้ด้วย^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ก็ทรงเห็นด้วยกับพระคำริของกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ และทรงรับสั่งให้
เพิ่มเติมเรื่องให้ มีพระราชบัญญัติไว้หลังหมายตามพระคำรินั้น^๔

กฤษฎีกากระทรวงมหาดไทย ร. ๕ บ. ๒/๔ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่ ๑๐/๑๙๙
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
เทวะวงษ์วโรประการ ๙ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๘ หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ
ที่ ๑๐/๑๖๓๒ สายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ กราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๙ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

၈၂၂

๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๔ พระราชกระแสเรื่องหนังสือกระทรวง
การต่างประเทศ ที่ ๑๐/๑๖๓๒ ลงวันที่ ๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

ประกาศว่าคว้นคหิวารณาความแห่งนี้ได้ออกประกาศในวันที่ ๑ พฤษภาคม -

ร.ศ. ๑๑๕ โดยมีข้อความสำคัญดังต่อไปนี้

(๑) เมื่อศาลได้กำหนดวันชำระความเรื่องใด ให้ออกหมายนัดให้คู่ความทราบล่วงหน้า ก่อนถึงวันนัดตั้งแต่ ๕ วันขึ้นไป เพื่อที่คู่ความจะได้มีเวลาเตรียมตัว หมายนัดนั้นให้พิมพ์ข้อความตามขอพระราชบัญญัตินี้ที่เกี่ยวกับคดีนั้น ๆ ไว้ให้ผู้รับหมายทราบด้วย เมื่อเจ้าพนักงานศาลถือหมายไปให้คู่ความทราบแล้ว ให้คู่ความผู้รับเช่นข้อรับในหมายนัดแล้วให้เจ้าพนักงานศาลนำคู่ความมาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายมาส่งตอยกระบวนศาล ลงมาสู่ความที่รับหมายนัดแล้วเสนอต่อผู้พิพากมาแลประกาศไว้ ณ ศาล

(๒) เมื่อถึงวันกำหนดนัด ผู้พิพากษาเรียกความที่นัดมาพิจารณาเรื่องใด โจทย์จำเลยถูกถามว่า โจทย์จำเลยไม่มาตามนัดทั้งสองข้าง แลมิได้มีคำชี้แจงเหตุที่จำเป็นจะมาไม่ได้ ศาลขอเลื่อนวันนัดอย่างหนึ่งอย่างใดที่ศาลจะเห็นสมควร โจทย์จำเลยขาดนัดเช่นนี้ ก็ให้ศาลพิพากษาเลิกความเรื่องนั้นเสีย

(๓) ถ้าโจทย์ถูกถามว่า โจทย์ มิได้มาว่าความกำหนดหมายนัด แลไม่แจ้งเหตุการขาดขอเลื่อนวันประการใด แต่ฝ่ายจำเลยถูกถามว่า โจทย์จำเลยไม่มาตามนัด ถ้าความนั้นจำเลยยังไม่ได้ให้การ ก็ให้พิพากษายกฟ้อง โจทย์ผู้ขาดนัดเสียทีเดียว ถ้าจำเลยได้ให้การไว้ก่อนแล้ว ให้ศาลตรวจดูในคำให้การจำเลย ถ้าคำให้การจำเลยรับตามฟ้องเพียงใด ให้พิพากษาแต่ตามที่ได้รับเพียงนั้น ข้อที่ไปรับกันนั้น ไม่อาจพิจารณาต่อไป ได้ยกเลิกเสีย แต่ข้อที่จำเลยให้การเกี่ยวแก่กลับกล่าวใหม่ โจทย์นั้น ถ้าจำเลยจะกล่าวต่อไปก็ให้จำเลยไปฟ้องหาโจทย์เป็นคดีหนึ่งต่างหาก

(๔) ถ้าจำเลยถูกถามว่า โจทย์จำเลยไม่มาศาลตามกำหนดนัด แลมิได้บอกเหตุที่จำเป็นจะมาไม่ได้ ให้พอที่ศาลจะเห็นสมควร แลศาลได้ส่วนเชื่อแน่ว่าจำเลยได้รับหมายเรียกหมายนัดนั้นแล้ว แลไปมาตามนัด แต่ฝ่ายโจทย์ได้มาตามนัด ก็ให้ศาลพิจารณาสำนวนโจทย์ไปฝ่ายเดียวแลตัดสินตามรูปความ

(๕) คดีที่จำเลยขาดนัด ศาลพิจารณาสืบสวนโจทก์ไปฝ่ายเดียวก็พิจารณาคดีที่ฝ่ายโจทก์ขาดนัด ถ้าโจทก์จำเลยขาดนัดด้วยกันทั้งสองฝ่าย ศาลได้พิจารณาพิพากษายกฟ้องยกความเสียก็ดี บรรดากรณีที่ศาลได้พิพากษาโดยเหตุของความขาดนัดดังกล่าวมานั้น ถ้าความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจากทั้งสองฝ่าย เป็นเหตุการณ์จำเป็นจริงที่คนจะมาว่าความตามนัดไม่ได้โดยสุจริต ได้นำวิสุทธิคดีชี้แจงแสดงเหตุต่อศาลในเวลาใดเวลาหนึ่ง กอปรเขายังมิได้ตั้งวันความก็ดี ถ้าเมื่อศาลได้ตัดสินแล้วไต่ถามรองผู้แถลงภายในกำหนด ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันตัดสินเป็นต้นไปก็ดี ก็ให้ศาลพิเคราะห์ไต่สวนตามคำพูดเหล่านั้นก่อน ถ้าใดความจริงสมคำพูดแล้ว ผู้พิพากษาเห็นสมควรแก่ยุติธรรมที่จะต้องพิจารณาตัดสินตามส่วนต่อไป ก็ให้พิพากษายกคำพิพากษาเดิมเสีย แล้วกำหนดวันนัดพิจารณาคดีเรื่องนั้นต่อไปใหม่ก็ได้ แต่ต้องยกไปไว้ท้ายบัญชีกำหนดวันพิจารณาโดยอันดับต่อไป

(๖) บรรดากรณีที่โจทก์จำเลยขาดนัดทั้งสองฝ่าย ถ้าแต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ดี ถ้าเป็นความพระราชอาญาจำเลยต้องคำหาในคดีกรรมหนักโทษ จะยกความนั้นเสียไม่ได้ ให้ศาลลงโทษผู้ขาดนัด เอาตัวขังไว้ ปีกำหนดไม่เกินเดือนหนึ่งลงมา

(๗) คดีเรื่องใดที่ผู้พิพากษาได้กำหนดวันนัดพิจารณาชำระ แล้วออกหมายนัดไปยังความได้รับหมายนัดแล้ว โจทก์จำเลยฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะขอเลื่อนวันชำระต่อไป ผู้พิพากษาเห็นสมควรก็ให้เลื่อนได้ ถ้าเวลาว่าความในเวลานั้น ไม่พอพิจารณาความกำหนดชำระในวันนั้นก็ดี ถ้ามีเหตุการณ์จำเป็นที่ผู้พิพากษาเห็นสมควรจะขอเลื่อนการพิจารณาต่อไปวันวันก็ดี ศาลมีอำนาจจะเลื่อนกำหนดไปพิจารณาเวลาอื่นได้"

"ประกาศว่าคดียุติการพิจารณาคดีแพ่ง" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕

กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๒๘ - ๑๓๑

๒. การออกกฎให้ผู้พิพากษาทำงานตรงเวลา

เรื่องการมาศาลของอธิบดีศาล ผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภไปในพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ร.บ. ๑๑๕ คือหลังจากเริ่มให้มหาดเล็กตรวจฟ้าวแล้ว ๓ เดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภว่า อธิบดีผู้พิพากษา และเจ้าหน้าที่ มาทำงานไม่ตรงเวลา ทรงต้องการให้มากอนสีโงงเข้า อาศัยพระราชปรารภนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงทรงร่างกฎเสนาคืนขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย^๑ กฎเสนาคืนนี้ออกจะรุนแรงไปในบางประการ แต่ก็อาจจะเป็นมาตรการที่เหมาะสม ในเมื่อรัฐบาลต้องการจะให้การพิจารณาพิจารณาการรุดตคือเป็นไปโดยเร็วที่สุด เพื่อแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองเมื่อ ๔ เดือนก่อนหน้านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรัสอยู่ว่า "... เวลาที่ทราบอย่างนี้ว่าเป็นที่ติเตียนของคนเป็นอันมาก ..."^๒

กฎเสนาคืนนี้มีรายละเอียดที่สำคัญเป็นใจความดังนี้

ที่เคยมีข้อบังคับให้มานั่งศาล ๔ โมงเช้า เจอก ๔ โมงเย็น ให้ทำไว้เคร่งครัด ให้ผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่มาให้พร้อมก่อน ๔ โมง พอ ๔ โมงให้พิจารณาพิพากษาทันที (นักกฎหมายใหม่ก่อน ๔ โมงด้วย) ให้ยกกระบัตรศาลนำรายงานบัญชีส่งเวลาส่งกระทรวงกลางทุก ๘ วัน

วันใดผู้พิพากษาผู้ใดไม่มาหรือมาสายตั้งแต่ ๑ นาทีขึ้นไป นำรายงานบัญชีเวลานั้นเสนาคืนในวันนั้นเลย

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๔ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๑๓/๑๑๕๔ ภายหลังพระหัตถ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๑๐ หนังสือกรมราชเลขาการ
ที่ ๓/๒๗๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๑๔ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔

ถ้าภักกรัษัตริย์ยังคงจะหักเงินเดือนทั้งภักกรัษัตริย์และผู้พิพากษาเอาไว้ให้
ผู้ทำเรื่องไปแจ้งเสนาบดี

ถ้าผู้พิพากษาเจาหน้าที่มีกิจธุระกองลา จะต้องให้อนุญาตก่อนจึงจะไปได้

ร่างกฎเสนาบดีนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงทูลเกล้าฯ
ถวายเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ทรงลงพระนามในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง

การปรับปรุงการทำงานของเจาหน้าตามศาลต่าง ๆ และผู้พิพากษาด้วยการออก
กฎเสนาบดีอันเข้มงวดเช่นนี้คงจะไดผล เพราะปรากฏว่าไม่มีหลักฐานที่แสดงว่าศาลต่าง ๆ
ได้กอบกู้เรื่องการทำงานสายหรือเจาหน้า ผู้พิพากษาไม่ไปทำงานอีกเลย

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๔ ร่างกฎเสนาบดีกำหนดเวลา
ผู้พิพากษามาการ

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๑๔ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
๑ ๓/๖๓๕ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
เองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕

การตราพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาความ

ปลายปี ร.ศ. ๑๑๕

ในปลายปี ร.ศ. ๑๑๕ ปลายสมัยที่กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงเป็นเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรมอยู่นั้น ได้มีการตราพระราชบัญญัติสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับการศาลสองฉบับ
ด้วยกัน คือ พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ และ พระราชบัญญัติ
ยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนี้มีความสำคัญต่อ
การปฏิรูปการศาลในยุคนั้นมาก รายละเอียดของการตราพระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนี้ดังต่อไปนี้

๑. พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕

พระราชบัญญัตินี้มีที่มาจากส่วนถึงแหล่งที่มาได้ตั้งแต่กลางปี ร.ศ. ๑๑๔ กล่าวคือ
เมื่อเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๔ นั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเสนอ
วิธีการปรับปรุงการศาลไว้หลายประการดังได้กล่าวถึงมาแล้ว ประการหนึ่งที่ทรงเสนอ
ในครั้งนั้นก็คือทรงขอแก้ไขกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง^๑ หลังจากที่ทรงเสนอครั้งนั้นแล้ว

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๑๐ ข้อสรุปคำกราบบังคมทูลของ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

ปรากฏว่าต่อมาอีกประมาณสี่เดือน คือในวันที่ ๒๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและในฐานะสมาชิกของรัฐมนตรีสภา ได้ทรงนำร่างพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่งไปเสนอต่อรัฐมนตรีสภานับหนึ่ง พระราชบัญญัติฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้พิจารณา และเสนาบดีสภาได้อนุมัติ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นผู้นำไปเสนอยัง - รัฐมนตรีสภา แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่อาจทราบได้ว่าใครเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ เมื่อรัฐมนตรีสภาได้รับร่างพระราชบัญญัติแล้วก็ได้นำเข้าระเบียบวาระ และตั้งกรรมการ พิจารณาตรวจตราเรียบเรียง แล้วจึงนำเข้าพิจารณาตรวจแก้ไขในรัฐมนตรีสภาอีกชั้นหนึ่ง เพื่อรัฐมนตรีสภาตรวจแก้ถึงสามครั้งแล้วเห็นว่าควรประกาศใช้ได้จึงให้พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน- รวงนายก รัฐมนตรีสภา นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔^๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกเป็นพระราชบัญญัติ ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔^๓

พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ นี้ ประกอบด้วย เนื้อหา ๒๔ หมวด หรือ ๑๔๒ มาตรา การออกพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้สำเร็จนับว่าเป็น ก้าวสำคัญยิ่งการหนึ่งของการปฏิรูปการศาลไทย

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๘ หนังสือรัฐมนตรีสภา ที่ ๒๓/๑๖๔๖ พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒนการมบังคับมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ ก.

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๘ ร่างพระราชหัตถเลขา พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน ๒๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๔ "พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๔" ประชุมกฎหมาย ประจำตก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๕๗ - ๒๓๒

๒. พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล

เรื่องของจารีตนครบาลนี้ ได้กล่าวถึงมาครั้งหนึ่งแล้วในตอนที่ว่าด้วยควาไม่เหมาะสมของวิธีการทางการศาลแบบเดิม อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติปรากฏว่าการสืบค้นเอาความจริงจากผู้ต้องสงสัยในคดีอาญาด้วยวิธีจารีตนครบาลนี้ ในกรุงเทพฯ เริ่หมคไปแล้วตั้งแต่ก่อนตราพระราชบัญญัติห้ามในปี ร.ศ. ๑๑๕ แต่ส่วนในหัวเมืองยังมีกระทำการอยู่อย่างเต็มที่ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกลวถึงการยกเลิกจารีตนครบาลไว้ตอนหนึ่งว่า "... เป็นที่น่าชอบใจมิสเตอร์เกิกปาทริก ผู้แนะนำกฎหมายในกระทรวงยุติธรรมและผู้เป็นชาหลวงพิเศษในก ๑๑๔ และ ๑๑๕ ในการที่เป็นผู้ช่วยเหลือให้เลิกวิธีจารีตนครบาล แล้ววิธีจับผู้ต้องหาของกรมมาจำแทนทั่ว ที่เรียกว่าตัวจำนำ"^๒

พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ ประกอบด้วยเนื้อความสามมาตรา เป็นใจความให้ยกเลิกการทรมานด้วยความวิธีต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในกฎหมาย ทราสามดวง ห้ามการทรมานใด ๆ เพื่อจะคาดค้นเอาคำให้การใด ๆ จากผู้ต้องหา และให้ผู้พิพากษาคัดสินตามพยานหลักฐานตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓^๓

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าในปี ร.ศ. ๑๒๔ ก็มีการลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการเฝียนตามแบบจารีตนครบาลอีก ซึ่งเป็นไปตามพระประสงค์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช^๔

^๑พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในปัจจุบัน เล่ม ๒
หน้า ๒๒๑

^๒ฎ. หน้า ๒๒๒

^๓"พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๔๓ - ๒๔๗

^๔ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์ เรื่องปฏิวัติครั้งแรกของไทย โดยงเขป ร.ศ. ๑๓๐ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ ณ เมรุวัดกุฎกัษัตริยาราม ๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ หน้า ๒ - ๓

การเขียนหลังตามจารีตนครบาลมีวิธีการดังนี้คือ

"... ผู้ที่ถูกเขียนทุกคนต้องนั่งเหยียดขาเข้าช่อกา คือเข้าบริเวณจงจำค้วยไม้ มีช่องสำหรับสอดเท้าเขาไป แล้วตอกควบลิ่มไม้ไค้กระดุกกระดิกได้ เรียกว่า ช่อ ล้วนคานนั้นเป็นไม้ ๒ อัน เหมือนกับคีมปลาหนีบคอไว้มัดหัวท้ายไม่ให้ศีรษะ โคกลงไปมา แล้วสอดมือ ๒ มือ เข้าไปในคานแล้วโยงไว้กับช่อ ผู้กั้นเอาควยเชือกหนึ่ง ถึงไว้กับหลักคานหลังจนกระทั่งหลังโก่ง เพื่อให้รับหวายได้เต็มหน้าราชมัล ๓ คน ยืนเขียนทางขวาคนหนึ่ง ทางซ้ายคนหนึ่ง ลงหวายสลับกันคนละ หักจนครบ ๓๐ ที* ทุกครั้งที่หวายลงหลัง เลื่อนกระเช็นและอาบไปทั้งสันหลัง..."

การเขียนตามจารีตนครบาลใน ร.ศ. ๑๒๔ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้านายบางพระองค์ เช่นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงคัดค้าน โดยทรงชี้แจงว่า "... ควรจะไ้จัดการไปตามกระบิลเมือง เพราะได้ใช้ประมวลกฎหมายอาญาเขียนอารยประเทศพร้อมมูลแล้ว ไปควรจะนำจารีตนครบาลซึ่งยกเลิกไปแล้วกลับมาใช้อีก"^๒ แต่ปรากฏว่าการคัดค้านครั้งนี้ไม่เป็นผล

ในที่นี้คงจะหมายถึงเมื่อเขียนยกเดียว เพราะถือว่าเขียน ๓๐ ที เป็นหนึ่งยก ดู กระทรวงยุติธรรม แผนมอชบาย กระทรวงศาลแล กระทรวงพิจารณาความอย่างเกา หนังสือพระยาธรรมสารนิตต์วิชิทักษ์ก็กราบทูลสภานายกขอพระสมุทวชิรญาณ ๑๙ มกราคม ๒๔๖๔

ร.ต.เหริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ เรื่องปฎิวัติครั้งแรกของไทย โดยสังเขป ร.ศ. ๑๓๐ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.เหริญ ศรีจันทร์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๒๔๑๔ หน้า ๒๓

^๒ ก. หน้า ๒

สรุปการปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมในสมัยที่พระเจ้าอนงยาเชอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดี

เท่าที่กล่าวมานี้ พอจะสรุปได้ว่า ในระยะที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่นั้น การปฏิรูปการศาลของกระทรวงยุติธรรมเป็นไปในลักษณะชำระสะสางความยุ่งยากสับสนซึ่งมีมาแต่เดิม ปรับปรุงในเรื่องบุคลากรและการทำงาน ขณะเดียวกันก็พยายามริเริ่มการกลาบบนใหม่ไปพร้อม ๆ กันด้วย เป็นที่เห็นได้ อย่างเด่นชัดว่า การปฏิรูปการศาลในสมัยนี้ นอกจากเป็นไปเพื่อขจัดวิกฤตการทางการศาล ภายในแล้ว ยังเป็นไปเพื่อสร้างความเชื่อถือในหมู่ชาวตะวันตกด้วย

จากเรื่องของการปฏิรูปการศาลในสมัยที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดีนี้ จะเห็นได้ว่า ระหว่างที่งานปฏิรูปการศาลกำลังดำเนินไปอยู่นั้น มีสิ่งที่น่าสนใจหลายประการ ปรากฏอยู่ด้วย รายละเอียดของเรื่องดังกล่าวนี้คงต่อไปก็คือ

๑. บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศบางคน

จากเรื่องของการปฏิรูปการศาลในระยะที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดี นั้น จะเห็นได้ว่าที่ปรึกษาชาวต่างประเทศบางคนมีบทบาทรวมอยู่ด้วยไม่น้อย เช่น นาย - เกิกแปตริก เป็นต้น บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศอาจมีมากกว่าที่กล่าวมาแล้วก็ได้ หากแต่หลักฐานต่าง ๆ เท่าที่พอจะค้นคว้าได้ในตอนนี้ส่วนใหญ่เป็นหลักฐานฝ่ายไทย ดังนั้น รายละเอียดในเรื่องบทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศจึงไม่ปรากฏเด่นชัดนัก

สำหรับผลงานเด่น ๆ ของ ม. เกิกแปตริกนั้นจะเห็นได้ว่ามีอยู่มากไม่เอย เช่น คดีที่พิพากษาช่วยเหลือกรมหลวงพิชิตปรีชากรในการร่างข้อบังคับและประกาศตั้งกรรมการ

พิเศษจะความเกาติงกาล มละด้วยความกระตือรือร้นสนใจในงานของ ม. เกิกแปตริก
เอง ทำให้ท่านผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการด้วยคนหนึ่ง นอกจากนั้น ม. เกิกแปตริก
ยังได้เสนอได้เปลี่ยนแปลงข้อกำหนดเกี่ยวกับคดีที่จะมาขึ้นตงกรรมการพิเศษอีกด้วย กล่าว
คือได้เสนอให้กรรมการพิเศษจะระกคืตลอดมาถึงคดีที่เ่งจะเ่องขึ้นใน ร.ร. ๑๑๔ นั้นด้วย
แทนที่จะจะระกคืที่เ่องไว้ตั้งแต่ก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม ซึ่งข้อเสนอนี้ก็ยังมีประโยชน์ใน
การปฏิรูปการศาลเป็นอย่างมาก คือนอกจากจะทำให้มั่นใจได้ว่า ปัญหาที่ค้างศาลจะ
สำเร็จลงไ้แล้ว ยังเป็นการสร้างความรู้สึกอันดีให้แก่ชาวต่างประเทศด้วยดังกล่ามาแล้ว

ผลงานชิ้นสำคัญยิ่งของ ม. เกิกแปตริก ก็คือการที่ได้กระตุ้นให้รัฐบาลไทยยกเลิก
การไว้วิธีพิจารณาคriminal และวิธีพิจารณาคดีของผูต้องหามาจำแทนตัว แบบที่เรียกว่าเป็นตัว
จำนำ ซึ่งเรื่องนี้ได้กล่าวถึงไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วยพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้าย
ตามจารีตคนครบาล

นอกจากนี้ในระยะที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดีคี่ ยังปรากฏนามชาว
ต่างประเทศอื่น ๆ ที่เข้ามาช่วยเหลืองานกระทรวงยุติธรรมอีก เช่นนายเสลดเซอร์ และ
นายแฮนริก ซึ่งปรากฏนามในรายงานมหาดเล็กตรวจศาล เราไม่ทราบผลงานโดยละเอียด
ของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศสองคนนั้นนัก แต่เท่าที่ทราบนั้นก็พอจะเข้าใจได้ว่า มีอำนาจ
หน้าที่อยู่มาก

เรื่องเกี่ยวกับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศของกระทรวงยุติธรรมนี้ หากปรากฏ
หลักฐานเพียงพอก็น่าจะมีการค้นคว้าศึกษากันอย่างจริงจังต่อไปอีก

๓. ปัญหาบางประการที่เกี่ยวกับการปฏิรูปการศาลในสมัย กรมหลวงพิชิตปรีชากร

ปัญหาของการปฏิรูปการศาลในสมัยของกรมหลวงพิชิตปรีชากรมีต่าง ๆ กันหลาย
ประการ ปัญหาส่วนที่เคบ ๆ สำคัญ ๆ นั้นมีดังต่อไปนี้

ก. ปัญหาในเรื่องกำลังคน

ในกรณีที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนี้ การขาดแคลนกำลังคนเริ่มปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนแล้ว การที่พระองค์ทรงขอพระราชทานข้าราชการจากหน่วยงานอื่นมาช่วยก็ดี การที่ทรงหว่านแหเป็นข้าราชการในกระทรวงยุติธรรมไปทำงานในหน่วยราชการอื่น ๆ ก็ดี ล้วนเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า กำลังคนที่กระทรวงยุติธรรมมีอยู่นั้นไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตาม ความคิดที่จะตั้งสำนักฝึกหัดเจ้าหน้าที่ชั้นใช้เองในกระทรวงก็ยังไม่ปรากฏขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่าในระยะนี้เป็ระยะที่กำลังเร่งการระดมพลกำลังต่าง ๆ อย่างรีบด่วน ต้องทุ่มเทกำลังที่มีอยู่ไปในกรณี

ข. ปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

ปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับขบวนการยุติธรรมมีอยู่ไม่น้อย ที่เป็นเรื่องเด่น ๆ ก็ได้แก่เรื่องการทุจริตของเจ้าหน้าที่และเรื่องการทอดทิ้งงานจากรายงานมหาดเล็กตรวจศาลรับสั่งพิเศษกองที่สามซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น ทำให้เราแน่ใจได้ว่าการทุจริตหลอกลวงตามกาลต่าง ๆ ในสมัยนั้นจะต้องมีอยู่ไม่น้อยทีเดียว เรื่องนี้เป็นเรื่องยังความเคืองแค้นแก่ราษฎรโดยตรง สบควรที่จะต้องติดตามปราบปรามโดยเด็ดขาด และเข้าใจว่ารัฐบาลสมัยนั้นก็มิได้นิ่งนอนใจ เพราะในระยะหลัง ๆ ต่อมาก็ไม่ปรากฏรายงานเช่นนั้นอีก

การทุจริตเงินค่าแถมบิณฑบาตนั้นเป็นตัวอย่างของการฉ้อราษฎร์บังหลวงในสมัยนั้นได้อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นที่น่าเสียดายที่เราไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการติดตามปราบปรามการทุจริตและฉ้อราษฎร์บังหลวงเหล่านี้ มิฉะนั้นเราก็จะเห็นภาพของเจ้าหน้าที่และรัฐบาลไทยสมัยนั้นได้ชัดเจนกว่านี้

กรณีผู้พิพากษาและเสมียนไม่เอาใจใส่การงาน ไม่ไปทำงานโดยสม่ำเสมอก็นับเป็นสิ่งที่สร้างความยุ่งยากให้แก่ขบวนการยุติธรรมของไทยสมัยนั้นไม่น้อย อันที่จริงก็ควรจะนำประหลาดที่ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงพิชิตปรีชากร

ทรงสนพระทัยกับงานปฏิรูปการศาลเป็นอย่างมากนี้ กลับมีรายงานมากมายที่แสดงว่าเสมียน และผู้พิพากษาหลายนายมิได้เอาใจใส่ในหน้าที่การงาน การที่เป็นดังนั้นก็เพราะเนื่องจากความเคยชินของเจ้าหน้าที่เหล่านั้น ซึ่งนั้นก็หมายความว่าในสมัยก่อนเท่าที่จะมีการปฏิรูปการศาลนั้น เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องคงอยู่ในขอบข่ายยุติธรรมส่วนใหญ่ทำงานกันตามอำเภอใจ ไม่มีการกวัดจั่นกันอย่างจริงจังว่าใครจะไปทำงานมากน้อยเพียงใด การศาลในสมัยก่อนการปฏิรูปนั้นเป็นระบบงานที่เก่าแก่ล้าสมัยอยู่แล้ว เมื่อประกอบกับเจ้าหน้าที่ไม่เอาใจใส่ ความวาทึกไม่ตึงตังเสียเลย ว่า วิกฤตการณ์ทางการศาลในสมัยรัตนโกสินทร์จะต้องรุนแรงมาก กังวลมาแล้ว และเป็นที่น่าเสียดายที่ปัญหาเรื่องการปฏิวัติงานของเจ้าหน้าที่ยังคงมีอยู่ เรื่อยมาจนกระทั่งมาเป็นปัญหาใหญ่เรื่องหนึ่งของการปฏิรูปการศาลในสมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากรนี้

จากรายงานมหาคเล็ดกรวดกล่าวถึงได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าสาเหตุหนึ่งซึ่งผู้พิพากษาไม่เอาใจใส่ต่อหน้าที่ราชการก็คือ ถือว่าตนเองมีฐานะดีแล้วและหันไปประกอบอาชีพส่วนตัว ไม่เอาใจใส่เรื่องการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีในระบบราชการปัจจุบันก็เป็นที่ยอมรับว่าผู้ที่คิดหันเหไปเช่นนี้ก็น่าจะมีอยู่ไม่น้อย เป็นที่น่าเสียดายที่เราไม่ทราบวิธีการแก้ไขเรื่องนี้ของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิฉะนั้นอาจเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเหล่านี้ในปัจจุบันบ้าง

๔. บุคคลิกภาพในการทำงานของกรมหลวงพิชิตปรีชากร

จากการศึกษางานในส่วนเกี่ยวกับการปฏิรูปการศาลในสมัยของกรมหลวงพิชิตปรีชากรนี้ จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงเป็นนักทำงานที่เข้มแข็งและจริงจังผู้หนึ่ง ความรวดเร็วในการปฏิบัติงานเป็นคุณสมบัติอันน่าทึ่งประการหนึ่งของพระองค์ การที่ทรงสามารถสะสมอรรถคดีที่ค้างค้างให้หมดไปได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นนั้นนับเป็นตัวอย่างอันแจ่มแจ้งที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ สำหรับความพระทัยร้อน ต้องการ

ความรวดเร็วของพระองค์นั้นบางครั้งก็ทำให้ทรงปฏิบัติงานบางตอนรวบรัดเกินไปจนกระทั่ง
 น่าจะเป็นอันตรายต่อระเบียบปฏิบัติราชการ ซึ่งเมื่อถึงขั้นนั้น พระเจ้านองยาเชอ
 กรมหลวงเวระวงศ์โรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศมักจะทรงเข้ามาท้วงติง
 อยู่เสมอ จนกระทั่งเกิดการขัดแย้งกันขึ้นในบางครั้ง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายินดี
 เสนาบดีทั้งสองพระองค์ต่างก็ทรงประสงค์ต่อราชการบ้านเมืองด้วยกันทั้งสองฝ่าย ตัวอย่าง
 ของความห่วงใยระเบียบปฏิบัติราชการและการขัดแย้งกันดังกล่าวได้แก่เรื่อง การรวมศาล
 ราชทัณฑ์เข้ากับศาลพระราชาอาญา และเรื่องการให้หลวงธรรมศาสตร์ไปเป็นอธิบดี
 ผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศแทนพระยามนุสารศาสตร์บัญชา ซึ่งไม่ยอมเป็นดังรายละเอียด
 ที่กล่าวถึงมาแล้ว

สิ่งที่น่ายินดียิ่งอีกประการหนึ่งในการปฏิบัติงานของกรมหลวงพิชิตปรีชากร
 ก็คือการที่มิได้ทรงมุ่งแต่จะสร้างของใหม่ ค่าเป็นงานใหม่แต่อย่างเดียว หากแต่ทรงพร้อม
 ที่จะยอมรับหรือดำเนินงานซึ่งผู้ที่ทำมาก่อนพระองค์ได้ริเริ่มไว้ด้วย ตัวอย่างเรื่องนี้ได้แก่
 การที่พระองค์ทรงเป็นผู้หลวขอใ้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศใช้
 พระราชบัญญัติลักษณพยาน ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้ร่างไว้เพื่อครั้งที่พระองค์เจ้าสวัสดิโกภณ
 ทรงเป็นเสนาบดี

นอกจากนี้ จากการปฏิบัติงานของพระองค์ในระหว่างที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
 กระทรวงยุติธรรมนี้ ยังแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ในด้านอื่น ๆ อีกมาก
 เป็นที่น่าประหลาดใจที่ว่าพระองค์มิได้ทรงรับการศึกษามากมายนัก ไม่เคยเสด็จไปศึกษา
 ต่อในต่างประเทศ หากแต่อาศัยการฝึกฝนจากการทำงานจริง ๆ นานาเรื่อย ๆ ก็ทำให้ทรง
 เป็นผู้ที่มีความสามารถอันน่าพิศวงไปได้ จากผลงานของพระองค์ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น
 จะเห็นได้ว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นนักทำงานที่สามารถยิ่ง ทรงพิจารณาข้อมูล
 เกี่ยวกับงานที่จะทำอย่างรอบคอบ วางแผนงานและทำงานอย่างละเอียดถี่ถ้วน อุทิศ
 พระองค์ให้ทำงานอย่างจริงจัง ทรงทำงานเพื่องานอย่างแท้จริง มิได้ทำเพื่อชื่อเสียง
 ส่วนพระองค์ เป็นที่ยืนยันดีที่ว่า วาการอ่านรายงานการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะพบว่า เสนาบดีและข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่สมัยนั้น ส่วนใหญ่มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ทั้งสิ้น

(ระหว่างที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนี้
ทรงประชวรเป็นพระโรคอย่างหนึ่งซึ่งพญวิสัยที่จะรักษาได้ หากแต่เนื่องจากพระโรคนั้น
กอบ ๆ เป็นขึ้นทีละน้อย แต่เมื่อละพระสหายก็สังเวยไฉวาทรงไม่เป็นปกติถึงก่อน แต่
ถึงกระนั้นก็ยังทรงพยายามรับราชการโดยเต็มที่เท่าที่พระกำลังจะอำนวย) แต่พระอาการ
ที่เป็นอยู่บ่อย ๆ ก็แสดงว่าจะทนนานต่อไปไม่ได้ ในที่สุดในปี ร.ศ. ๑๑๔ ทรงประชวร
มากขึ้น^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระสมณราชานุญาตให้ออกจากตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ ๓
มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ ตามที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกราบทูลถวายบังคมลา และพร้อมกันนั้น
ก็ทรงประกาศตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขึ้นเป็น เสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรมต่อไป รวมเวลาที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรมอยู่ทั้งสิ้น ๒ ปี ๘ เดือนเศษ

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
พิชิตปรีชากร" ประชุมพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ หอมกลิ่น กักตัก ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๕๓ หน้า (๑๕) - (๑๖)

๒ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร
ตลอด ไกรฤกษ์) ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๔๘ หน้า ๔๘

๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชานุกุล ด.ก. หน้า (๖๖)

๔ "ประกาศเปลี่ยนกำหนด เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำก
ค. ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๔๗ - ๒๔๘

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรออกจากตำแหน่ง เสนาบดีนั้น พระองค์ยังทรงเสียดายพระปรีชา
สามารถของพระเจ้าอนงยาเธอพระองค์น้อย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่ง
กรรมการศาลฎีกาต่อไป แต่กรมหลวงพิชิตปรีชากรก็เสด็จมาทำราชการได้เป็นครั้งคราว
เท่านั้น ส่วนใหญ่ก็ทรงเสด็จไปรักษาพระองค์อยู่ตามหัวเมือง จนกระทั่งประชวรมากขึ้น
ทุกที และทรงเห็นว่าพระชนม์ชีพในโลกจะสิ้นสุดแล้ว จึงเสด็จกลับจากหัวเมือง และไป
ประทับอยู่ที่วังประเทศสามยอด และในที่สุดก็สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕
(พ.ศ. ๒๔๕๒)^๒ รวมพระชนมายุได้ ๕๔ พรรษา.

๑ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวง
พิชิตปรีชากร" ประชุมพระโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ หม่อมสุน กัณเฑาะว์ ณ อยุธยา ๕ มีนาคม ๒๔๕๓ หน้า(๑๖)

^๒ ภา. หน้า (๑๑)

บทที่ ๓

การปฏิรูปการกาส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดี ตอนที่ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์* ทรงมีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายรพีพัฒนศักดิ์ น้าเป็นองค์ที่ ๑๔ ของพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอในพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็นองค์ที่สองที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารคัลยาณิ์ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ร.ศ. ๙๓ (พ.ศ. ๒๔๑๙)^๒ ในปี ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ทรงได้รับสถาปนาพระยศเป็นกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

* พระยศในตอนที่ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับราชทานพระยกกกรมหมื่นนี้ขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ประมาณหนึ่งปี ดังนั้นในที่นี้จึงใช้พระยศนี้เรียกพระองค์

^๑ราชสกุลวงศ์ พระนามเจ้าข้าและพระองค์เจ้าในกรุงรัตนโกสินทร์ พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง ๒๔๖๓ หน้า ๘๓ - ๘๕

^๒คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพิชัยญาติ เล็กเซอร์ก หมายเหตุคดีและก หมายเหตุเมีย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าวิมาดาภิเศก รพีพัฒน์ ณ สุสานวัดเทพศิรินทราวาส ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒ หน้า ๒

^๓ราชสกุลวงศ์ พระนามเจ้าข้าและพระองค์เจ้าในกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๘๓ -

สำหรับพระประวัติการศึกษาของพระองค์นั้น มีโดยย่อดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงศึกษาภาษาไทยในสำนักพระยาโอวาทวรทิจ (แกน) เปรี๊ยะ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ อันเป็นปีที่ตั้งโรงเรียนสวนกุหลาบขึ้นเป็นปีแรก ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนนี้พร้อมกับพระเจ้าลูกยาเธออื่น ๆ อีกสามพระองค์ คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลัทธิ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวิตรเดช พระเจ้าลูกยาเธอ ทั้งสี่พระองค์นี้ทรงเรียนรวมกันกับเป็นศิษย์ต่างจากนักเรียนอื่น ๆ โดยทรงมีมหาด้าน สุขุม เป็นผู้สอน ท่านผู้นี้ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยายมราช ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้งสี่พระองค์นี้เสด็จไปศึกษาที่ยุโรป โดยมีมหาด้าน ซึ่งตอนนี้ได้เป็นที่ขุนวิจิตรวรสาส์นติดตามไปด้วย จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๓๐ จึงเสด็จกลับมาพำนักอยู่ในประเทศไทย ๑๐ เดือน โดยนำครูฝรั่งมาสอนในระหว่างนั้นด้วย สลับกับการเรียนภาษาไทยจากขุนวิจิตรวรสาส์น หลังจากนั้นก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษาที่ยุโรปต่อไปอีก กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงศึกษาอยู่ในโรงเรียนมัธยมในลอคคอนอยู่สามปี ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จไปราชการยุโรป จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพากรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไปเข้าศึกษาในวิทยาลัยไครสต์เชิร์ชต่อไป

๑สถาพร มลิลิต พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระองค์เจ้าระพีพัฒน์ภักดี) หน้า ๘ - ๒๒

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเข้าศึกษาวิชากฎหมายที่สำนัก
ไครสต์เชิร์ช* แห่งมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และทรงสำเร็จการศึกษานี้ในปี ร.ศ. ๑๑๕
(พ.ศ. ๒๔๓๙) นับเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์แรกที่ได้รับปริญญาจากมหาวิทยาลัย
แห่งนี้ และในปี ร.ศ. ๑๑๕ นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรง
โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เข้าฝึกหัดราชการใน
กรมราชเลขาธิการ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงใช้เวลาขณะนั้นเริ่มศึกษากฎหมายไทย
อย่างจริงจัง พระองค์ก็ได้ทรงทราบเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายไทยมาแต่เดิมมานานัก เนื่อง
จากได้เสด็จไปต่างประเทศตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์^๒

ต่อมาในวันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-
อยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขุนหลวงพระยาไกรสี
และนายอาร์ เจ เกิกปาศริก เป็นข้าหลวงพิเศษประจำการ ทำหน้าที่จัดการแก้ไข
ธรรมเนียมศาลยุติธรรมสำหรับหัวเมืองทั่วไป โดยทรงให้กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็น
สมานายกของกองข้าหลวงพิเศษ^๓

*Christ Church College

^๑ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร
(ลือ ไกรฤกษ์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ หน้า ๔๘

^๒ ก.

^๓ ประกาศตั้งข้าหลวงพิเศษชั้นประจำการ ๓ นาย เป็นผู้จัดการแก้ไขธรรมเนียม
ศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำก เล่ม ๑๕
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๔๘ - ๑๔๙

การตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

เมื่อพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงวิสุทธิพรราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม วงศ์สองทรงประชวรมากขึ้นในปลายปี ร.ศ. ๑๑๕ และทรงกรมถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีนั้น พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ* ทรงเสนอให้ตั้งกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสืบแทนต่อไป หากแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าจะเป็นที่กราบทูลของคนทั่วไปว่า ทรงตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ ซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๒๒ พรรษา เป็นเสนาบดี จึงทรงยับยั้งไว้ ต่อเมื่อเจ้าพระยาอภัยราชา ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ผู้เฒ่าักฎหมายผู้มีชื่อเสียงให้คำรับรองว่าจะช่วยดูแลกำกับการให้เรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงประกาศตั้ง กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ โดยทรงให้เจ้าพระยาอภัยราชาไปช่วยราชการอยู่ด้วย^๑ เจ้าพระยาอภัยราชานี้มีนามเดิมว่า มอญจือเออร์ กุสตาฟ โรแลนด์ ยัคแมงส์ เป็นผู้นึ่งซึ่งเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นกำลังสำคัญยิ่งผู้นึ่งในการปรับปรุงราชการยุติธรรมและริเริ่มการศึกษากฎหมายตามแบบใหม่^๒ ประวัติโดยย่อของนายผู้นึ่งมีดังนี้

* ศระยศในขณะนั้น

^๑ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลลิต ไกรฤกษ์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๔๔ หน้า ๕๐

^๒ คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพิชัยญาติ เรื่อง เปิดพระรูป เล็กเซอร์กัณหา ที่ดินและกฎหมายด้วยเบื้อของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าวิมวาทิตย์ รพีพัฒน์ ณ สุสานวัดเทพศิรินทราวาส ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๐๒ หน้า ๕

มอริส อีเออร์ กุสตาฟ โรแลง บัคแมนส์ เป็นชาวเบลเยียม เกิดที่เมืองกังก์ ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นบุตรเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการกนเกาของประเทศเบลเยียม เมื่อเยาว์และเมื่อหนุ่มได้รับความศึกษาในสำนักต่าง ๆ จนเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในทางกฎหมาย ได้ทำการเป็นผู้ซื้อเสียงในวิชานั้นอยู่ในทวีปยุโรป เป็นคนว่า ได้เป็นผู้ริเริ่มตั้งสภากฎหมายระหว่างประเทศและได้รับเลือกเป็นสภานายกแห่งสภากฎหมายระหว่างประเทศถึงสองคราว เป็นสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสภาแห่งประเทศเบลเยียม เป็นศาสตราจารย์กิตติมศักดิ์แห่งมหาวิทยาลัยบริตเลิลส์ เป็นคองเคอร์กิตติมศักดิ์แห่งมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด แลมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ได้เคยรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในประเทศเบลเยียม แลภายหลังรัฐบาลประเทศนั้นได้ตั้งให้เป็นผู้พิพากษาในศาลอนุญาโตตุลาการที่กรุงเฮกด้วย

มอริส อีเออร์ กุสตาฟ โรแลง บัคแมนส์ ได้เข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๔๓๕ อันเป็นสมัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพงพระราชหฤทัยจัดการบ้านเมืองตามแบบใหม่ มอริส อีเออร์ กุสตาฟ โรแลง บัคแมนส์ เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญราชการในยุโรป มาแล้ว ก็ได้เป็นกำลังราชการเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา เป็นบรรดาศักดิ์สูงสุด ซึ่งอาจพระราชทานได้^๑

^๑ คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพิชัยญาติ เรื่องเปิดกระฎุมภ์ เล็กเซอร์กัณหมที่สิบและกฎหมายชั่วเมียของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พิมพ์ในพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าวิมาดาติย์ รพีพัฒน์ ณ สุสานวัดเทพศิรินทราวาส ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑ หน้า ๕

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ แล้ว ในวันรุ่งขึ้นก็ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึง กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ให้ทรงทราบเรื่องนี้ พระราชหัตถเลขาฉบับนี้มีความสำคัญว่า

"... ด้วยกรมหลวงพิชิตปรีชากรขอลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ด้วยความเจ็บไข้ต่าง ๆ ไม่สามารถจะทำการให้เต็มตามหน้าที่ได้ จึงไปปรึกษาที่ประชุมเสนาบดีเมื่อวันที่ ๑ มีนาคมนี้ ถึงผู้รับตำแหน่งต่อไป ตกคงเห็นสมควรจะให้เจ้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมต่อไป

ส่วนตำแหน่งสภานายกข้าหลวงพิเคมจัดการศาลหัวเมืองนั้น เห็นว่า เจ้าทำการมาเป็นความสำเร็จเรียบร้อยเป็นที่พอใจมาก จึงให้ลงตำแหน่งเดิมอยู่ด้วย ใดสิ่งใดนอกประกาศอนุญาตให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ให้เจ้ารับตำแหน่งต่อไป เมื่อวันที่ ๓ มีนาคมนี้แล้ว..."

หลังจากที่ทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ไม่กี่วัน กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็ทรงสังเกตเห็นความผิดปกติบางอย่างในการศาลแขวงกระทรวงยุติธรรม ซึ่งก็ทรงทราบถึงคุณพลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "... ข้าพระพุทธเจ้ามาทำการที่ศาลนี้ในวันแรกข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ยินได้ฟังเรื่องซึ่งไม่เป็นที่พอใจทุกคนไป ในวันนี้ข้าพระพุทธเจ้าเห็นควยเกล้าฯ ว่าควรจะต้องจัดการศาลพระราชอาญาให้เรียบร้อยจึงไป

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๑ หนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทาน
ที่ ๘๑/๑๒๑๖ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
ลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

แฉกรจะตองให้ตั้งตนใหม่ในคณปี ๑๑๖ นี้^๑ ทรงเห็นว่าเหตุที่ทำการราชการศาลยุติธรรม
ในระยนั้นเป็นไปไดัไม่ราบรื่นเท่าที่ควรนียองสองประการคือ

๑. กาลไม่มีอำนาจกำหนดโทษผู้กระทำความผิดทางอาญา^๒ การแก้ไขใน
เรื่องนี้จะไกลลวากอไปภายหลัง

๒. เหตุเกี่ยวกับอธิบดีศาลพระราชาอาญา ซึ่งทรงกราบบังคมทูลว่า

"... สังกตคณกับเห็นว่าพระบรมงวิชิตรเป็นผู้มีสติปัญญาความรู้ไม่พอจะเป็น
อธิบดีผู้พิพากษา แลทำงานไม่ได้ตามประสงค์ของคณทั้งหลาย ในเรื่องนั้ก็
เป็นการยากต่อชาพระพุทเจ้ามาก คุ้มเหตุว่าชาพระพุทเจ้าก็ไ้ฟังมา
ศาลยุติธรรม ไม่สามารถที่จะทราบไ้ว่าความผิดแต่มีมือของพระบรมงวิชิตร
นั้นเห็นอย่างไร แต่ยังมี ๑ ก็ไ้เวลานี้ไปเวลาที่จะตองเปลี่ยนแปลงในกาล
พระราชาอาญาคีขึ้นจงไ้ แลถามที่ไ้คกราบบังคมทูลไ้แล้ว* ให้ขุนหลวงไกรสี
เป็นอธิบดี งคพระบรมงวิชิตรไ้ที่หนึ่ง จึงมีปัญหานั้ว่าควรจะบอกไ้พระ
บรมงวิชิตรรู้ที่จะไ้ลาออกจากกระทรวงยุติธรรมเสียที่ไ้แล้ว ภายจะเปลี่ยนไป
ทำการไ้ไดั ในกระทรวงนี้ ..."^๓

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๒ก.

*ไม่อาจคณควาไ้ว่าทรงกราบบังคมทูลไ้แล้วเมื่อไร และมีรายอะเอียดอย่างไร
เนื่องจากไม่มีหลักฐานในเรื่องนี้เหลืออยู่เลย

^๓ก.

แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่เห็นด้วยในข้อที่จะหาทางให้พระนางกวิศิษฏ์ออกจากกระหรวงยุติธรรมเลยทีเดียว เนื่องจากรู้ทรงเห็นว่าพระนางกวิศิษฏ์ยังมีได้ปรากฏว่ามีความนึกอันใดชัดแจ้ง ทรงมีพระประสงค์จะให้หาทางผ่อนผันอย่างอื่นไปก่อนถึงแม้ว่าจะเป็นที่ไม่ไว้วางใจจนหมดตัวไปแล้วก็ตาม^๑

การกำหนดโทษในความผิดทางอาญา

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรุษศิริเรกฤทธิ์ ทรงกล่าวถึงโทษอาญาในสมัยโบราณว่า

"ในกฎหมายเดิม ๒ เล่ม" โทษอาญาที่ไกร่งไว้นี้หลายประเภทที่ไม่ตรงกับกาลสมัยเดี๋ยวนี้** และที่จริงไปตรงกับกรณียกิจครั้งก่อนนัก ด้วยอ่านดูตามหนังสือแล้วทำให้จนลูกชบพอง คาดหมายว่าคนในชั้นเก่ามีใจเหี้ยมทารุณมาก ปรากฏจากความกรุณา ชำนาญที่จะแสดงหาการชราภาพทั้งหลายอันร้ายแรง ความกิดของคนที่ได้อ่านกฎหมายครั้งแรกนั้นหาถูกไม่ เพราะถึงแม้ว่ากฎหมายจะว่าอย่างไร การที่เป็นไปครั้งนั้นเหตุจากว่าที่ปรากฏเป่ต่าอีกมรมากรกว่ามาก แต่

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๕ หนังสือกรมราชเลขาณการที่ ๔๔/๑๖๔๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

* หมายถึงกฎหมายตราว่าดวงนั้นเอง แต่เป็นฉบับที่หมอมรดกล่นนำมาตีพิมพ์โดยแบ่งเป็นสองเล่ม

** 'เดี๋ยวนี้' ในที่นี้คือเวลาที่ทรงนิพนธ์หนังสือพระราชนิติบัญญัติในบัดนี้ขึ้น ซึ่งได้แก่เวลาประมาณ ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๒๐

จะกล่าวไว้ ไม่ติดกันกับเดียนั้นไม่ได้ ร้ายกว่าก็จริง แต่ไม่ร้ายเหมือนกฎหมายว่า
โทษอาชญากรรมแรงในสมัยโบราณก่อนการปฏิรูปการศาลแบ่งออกได้เป็นสองประเภท

คือ

๑. โทษทรมาน

โทษทรมานมีหลายระดับนับแต่ ชี้นขาหย่าง ตัดปาก ตัดมือ ตลอดจนสาบานเบา
ก็ต่อเขียน แต่ในทางปฏิบัติจริงโทษทรมานเหล่านี้ก็สามารถได้โทษเป็นเงินได้ตามกัตตรา
ในพระวิัยการนรบทกคืบที่ ๒๓ และ ๒๔ และก็ปรากฏว่าส่วนใหญ่ผู้ได้รับโทษก็มักจะไต่
โทษเป็นเงิน คือยอมเสียเงินแทนการรับโทษทรมานเหล่านี้ ดังนั้นการทรมานที่จะปฏิบัติ
กันจริง ๆ ในการลงโทษตามกัฎฎาภกัฎฎาก็จะไม่ค่อยมี จะมีก็แต่การทรมานตามจารีตนครบาล
ซึ่งทำไปเพื่ออวดกันเองกวาจริงวากจำเลย^๒

๒. โทษจำคุกจำตาราง

กรมหมื่นราชบุรดิเรก พระทรงกล่าวถึงการลงโทษชนิดนี้ในสมัยก่อนการปฏิรูปการศาล
ไว้ว่า

"... ถูกแลตารางฉีกกันอย่างไรไม่มีอะไรเป็นสำคัญนัก และในหัวเมืองก็มีเรือน
จำขังอยู่อันเกี่ยว จะเรียกว่าคุกตารางก็ได้ ที่เข้าใจกันแต่ก็ถือว่า ในคุกต้อง
ใส่พวกกองเพิ่มเกินไซร้ตรวน แลเมื่อจะมีคุกต้องเขียน ๖๐ ที่ เช่นอย่างโทษ
ประหารชีวิตต้องเขียน ๕๐ ที่ แลบางที่คุกจะสกปรกแลดูจืดจางกว่าตารางสักหน่อย
ตามกฎหมายเดิมที่มุ่งจะให้จำคุกนั้นหาไม่ปรากฏว่าให้จำขังกำหนดคืบตาไป ในครั้ง
เก่าวิจิตรนักหนา ถ้าจำคุกแล้วต้องจำตลอดไป เว้นไว้แต่พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรดิเรกฤทธิ พระราชบัญญัติในบัดนี้ เล่ม ๑

พระเจ้าอยู่หัว จะไต่ทรงพระกรุณา ผาดทั้งหลายจึงได้นำความขึ้นกราบบังคม
ทูลเสมอ ๆ แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไต่ทรงพระกรุณาจะโปรดกำหนดเวลา
ที่ทางใต้อยู่ในคุกเบื้อง ๆ แต่การที่จะกำหนดโทษผู้ร้ายตัวพระราชาณาเขตรเป็น
การหนักหน่วงวิไลยศคน ๆ เดียวที่จะทำได้ อยาว่านถว้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ที่มีพระราชภาระในการสำคัญยิ่งกว่าการหมิ่นเหยียดเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องมีวิธีอย่าง
ใหม่ที่จะปลดปล่อยการนี้ลออกจากพระองค์

ในหัวเมืองจะนำความขึ้นกราบบังคมทูลขึ้น เราก็เป็นการประดักประเดิด
จึงบางรายจะจำเลยผู้ผิดในการอาชญาที่คงจำคุกทุกคนไม่มีเวลาออกแล้ว คุกตาราง
มิเต็มไม่มีที่ว่างๆ พวกผู้ว่าราชการเมืองมณฑลกรมการที่มีหน้าที่ต่อเนื่องกับคุกตาราง
จึงได้จัดการขึ้น คือให้แม่ประกันเจิงลา ประกันเจิงลานั้นเป็นวิธีที่จะมอบคนใน
คุกให้มาบางลงบ้าง โดยปล่อยคนโทษออกไปเมื่อคนโทษนั้นหากมาเป็นประกัน
ได้ การทั้งนี้ก็ไม่ใช่เป็นการร้ายอย่างไร คิดไปแล้วก็ต้องเห็นได้ว่าโดยเป็นการ
จำเป็น เสียอยู่แต่ว่ามักจะทำให้คนโทษหนักโทษเบาต้องจำเท่า ๆ กัน แลคน
ที่มีเงื้อมมือพวกพ้องมาก ๆ ได้เปรียบผู้เดียวจน แลแต่เหตุให้กรมการเมืองมี
โอกาสที่จะฉ้อรับสินบนไต่มาก แต่ทั้งนี้ถ้าเจ้าเมืองดีแล้วก็ไม่เป็นไรนัก อย่าง
ไรก็ดี วิธีเดิมเป็นวิธีตรวจสอบไม่ได้ แล้วแต่เข้าใจของผู้ที่เป็นใหญ่ในเมืองนั้น
จะทำอย่างไร ๆ ได้ไม่มีใครวัดขวางไต่หนัก"

ต่อมาในวันที่ ๒๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕ ก็มีประกาศพระราชทานอำนาจให้ข้าหลวงพิเศษจัด
การภายในหัวเมืองนี้อำนาจกำหนดโทษและเวลาจำคุกของผู้อยู่ในคุกคืออาญา^๒

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติไปรษณีย์ฉบับที่ ๑

และให้เอาซึ่งข้าหลวงพิเภกจัดตั้งขึ้นเมื่ออำนาจคณาภิเษมเช่นเดียวกันด้วย ทั้งนี้โดยให้กำหนด
 โทษเพิ่มเติมตามบทพระอัยการ^๑ ซึ่งมีเป็นแบบแผนอยู่ในกรมราชเลขาธิการอยู่แล้ว พระอัยการ
 เป็นแบบแผน^๒ ในที่นี้หมายถึงพระบรมราชวินิจฉัยถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงวินิจฉัยไว้แบบอย่างมาแต่เดิม”

หลังจากที่ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
 กระทรวงยุติธรรมได้ไม่กี่วัน ก็ทรงตระหนักพระทัยว่า การบริหารราชการในภาวะพระราชอาญา
 ธิปไตยเป็นเอาคำกัญหนึ่งในการกระทรวงยุติธรรม ไม่ดำเนินไปโดยสะดวกเท่าที่ควรนั้น สาเหตุ
 ประการหนึ่งเนื่องจากการที่ เสด็จไปมีว่าเจ้าพนักงานเวลาจำคุกผู้กระทำความผิด กล่าวคือ เมื่อ
 กากพิพากมาจำคุกแล้วก็ต้องกราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 กำหนดเวลาอีกชั้นหนึ่ง ทำให้ติดขัดชักช้ามาก ด้วยเหตุนี้ ในวันที่ ๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

“ประกาศสำหรับข้าหลวงพิเภกจัดตั้งศาลหัวเมืองจะกำหนดโทษผู้แก้คดีที่มีโทษหลวง”
 รัตนโกสินทรศก ๑๑๕” ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕
 หน้า ๒๓๓

๒. ก.

“พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในปัตติบัน เล่ม ๑
 หน้า ๑๑

“กองกฎหมายแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

กรมหมื่นราชนฤมิตรกิจ จึงทรงกรมบังคมทูลเรื่องนี้ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พร้อมกับทูลเกล้าฯ ถวายร่างประกาศพระราชทานอำนาจให้กาลในกระทรวง
 ยุติธรรม ว่าอำนาจกำหนดโทษผู้ต้องหาในคดีอาญาได้ เช่นเดียวกับที่พระราชทานแก่
 ข้าราชการพิเศษและศาลที่ข้าหลวงพิเศษจัดตั้งขึ้น ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกประกาศได้ในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง คือวันที่ ๑๐
 มีนาคม ร.ก. ๑๑๕^๒ นับเป็นครั้งแรกที่ศาลในกระทรวงยุติธรรมได้มีอำนาจกำหนดโทษ
 เช่นนี้

กำหนดโทษ รวมทั้งเวลาจำคุก อย่างสูงสำหรับคดีร้ายแรงในสมัยนั้นประมาณ
 ได้ดังต่อไปนี้

"ชนบด ประหารชีวิต* และวิมราชมาว

รับสินบน ๓ ปี

ทำเงินแกง* ๘ ปี

ฆาตนาถโดยตั้งใจ ประหารชีวิต

ฆาตนาถโดยทำร้ายสาหัส แต่ไม่ได้ตั้งใจให้ถึงตาย ๑๕ ปี

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ ลายพระหัตถ์ต่อพระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมวังมณฑลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘ มีนาคม
ร.ก. ๑๑๔

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑๐ มีนาคม
ร.ก. ๑๑๕ และ "ประกาศสำหรับสนาสนคดียุติธรรมจะกำหนดโทษผู้แพคดีปีโทษหลวง"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๕๐ - ๒๕๑

* หมายถึงทำเงินตราปลอม

ฆ่าคนตายโดยไม่ตั้งใจ ๕ ปี
 ทำร้ายเนื้อตัวคน ๑ ปี แลสาหัส ๓ ปี
 ทำร้ายเนื้อตัวคนด้วยอาวุธเปลืองมือ ๓ ปี แลสาหัส ๙ ปี
 แลสาหัสโดยตั้งใจจะให้ตาย ๑๐ ปี
 วางยาวิเมไม่ถึงตาย ๑๐ ปี
 ลักเล็ก (ไปโซลักกา) ๕ ปี
 ปลอมขายเงาทรัพย์สิน ๒๐ ปี (บรรณกา ๑๕)
 ปลอม ๑๒ ปี (บรรณกา ๑๐ ปี)
 กับโจกเงาทรัพย์สิน ๙ ปี
 ขโมยเงาทรัพย์สิน
 ค้าง ๙ ปี
 แฉงชิง ๕ ปี
 วิ่งราว ๔ ปี (บรรณกา ๓ ปี)
 ขดงเบา ๓ ปี
 รับของโจร บอย ๆ ๓ ปี (ครั้งเดียว ๑ ปี)
 ตั้งใจทำร้ายทรัพย์สิน ๓ ปี
 วางเพลิง ๑๐ ปี (กฎหมายมีถึงให้ประหารชีวิต)
 ปลอมตราปลอมลายมือ ๕ ปี^๑

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรดิโรกฤทธิ์ พระราชบัณฑิตในรัชสมัย

แต่สำหรับโทษประหารชีวิตที่ริบราชบาห์ และจำคุกตลอดชีวิตนั้น ในพระราชบัญญัติ
วิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕ มาตรา ๓๘ และ ๓๙ กำหนดไว้
ดังนี้

"มาตรา ๓๘ เมื่อศาลที่ได้พิจารณาคดีนั้น ได้ตัดสินลงโทษประหาร
ชีวิต ริบทรัพย์สินสมบัติ และจำคุกตลอดชีวิตในคดีเรื่องใด ต้องให้ส่งสำนวน
คดีเรื่องนั้นมาไว้ศาลอุทธรณ์ตรวจก่อน ศาลอุทธรณ์ตัดสินขึ้นตามนั้นแล้วจึงจะเป็นถึง
ที่สุดได้"

"มาตรา ๓๙ คำตัดสินอันใดอันหนึ่ง ซึ่งถึงที่สุดแล้ว แต่เป็นคำตัดสิน
มีโทษประหารชีวิต ริบทรัพย์สินสมบัติ จำคุกตลอดชีวิตก็ดี ต้องให้เสนาคดี
กระทรวงยุติธรรมนำคำตัดสินนั้นทูลเกล้าฯ ถวาย ถ้ามีฎีกาของผู้ต้องตัดสินโทษนั้น
ด้วย ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมกัน เมื่อทราบกระแสพระบรมราชโองการให้ไป
ไปตามคำพิพากษา ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเว้นเสียประการใด จึง
ให้กระทำการพระบรมราชโองการนั้นทุกประการ"

สำหรับโทษประหารชีวิตและริบราชบาห์ในศาลหัวเมืองนั้น พระธรรมนูญศาล
หัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔ มาตรา ๑๕ ก็กำหนดไว้ว่า

"มาตรา ๑๕ คำพิพากษาคดี ซึ่งมีโทษถึงประหารชีวิตอย่างหนึ่ง ถึง
ริบสมบัติอย่างหนึ่ง เมื่อศาลได้อ่านใหญ่ความฟังแล้ว ต้องบอกส่งคำพิพากษาเข้า

"พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน รัตนโกสินทร ศก
๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๖๔

มายังเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลฯ ก่อน ต่อได้รับพระ
 รานานพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงจะกระทำตามคำพิพากษาได้ แต่คำพิพากษา
 นอกจากนั้น เมื่อศาลได้พิพากษาแล้ว แล้วความมีไต่สวนตามกฎหมายก็ให้
 ผู้พิพากษาหมายบอกผู้รารการ เบื้องหลังกรรมการให้ยังกับตามคำพิพากษาทุกประการ"^๑

(โดยสรุปก็คือ นับแต่ปลายปี ร.ศ. ๑๑๕ เป็นต้นไป ศาลในลัวกลาง และ
 ศาลที่ศาลหลวงวิเศษได้จัดตั้งขึ้นในหัวเมือง ตลอดจนศาลชาหลวงพิเศษเอง มีอำนาจที่จะ
 กำหนดโทษต่าง ๆ กำหนดเวลาจำคุกได้ แต่สำหรับโทษประหารชีวิต รับราชบาทว และ
 จำคุกตลอดชีวิตนั้น ศาลส่วนกลางยังคงกราบบังคมทูลฯ ก่อน ส่วนศาลชาหลวงพิเศษและศาล
 ที่ศาลหลวงวิเศษจัดตั้งในหัวเมืองยังคงกราบบังคมทูลฯ เฉพาะโทษประหารชีวิตและโทษรับราชบาทว)

^๑"พระธรรมนูญศาลหัวเมือง รัตนโกสินทร กก ๑๑๔" ประชุมกฎหมายประจำก
 วม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๖๒

การโอนคดีในหน้าที่กรรมการตรวจคัดสินการนา
มาไต่ถามในกระทรวงยุติธรรม

กรรมการตรวจคัดสินการนานั้นเป็นศาลรับสิ่งศาลหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔
เหตุที่จะตั้งกรรมการตรวจคัดสินการนาขึ้นนั้นเนื่องจากว่า

"... ข้าราชการแลราษฎรเข้าซื้อกันทำฎีกาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษบริษัท
ชุกคลอง แลขุนาสยามว่า แย่งชิงเอาที่ดินในโฉนดตราจองแลที่ดินในการที่
บริษัทชุกคลองควยเกรงน้ำจะน้อย เพราะบริษัทชุกคลองหลายสาย มีรายชื่อ
ข้าราชการแลราษฎร รวม ๑๕๔๑ ชื่อ หลวงวาหิตยบริเทศเป็นผู้นำฎีกานี้ขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรรมการตรวจโฉนดตราจอง แลใบเสร็จ
ของผู้อนุญาตแลตรวจที่ดิน ได้ฟังคำคัดค้านของบริษัทว่าจะเปนตราจองไม่สุจริต
แลมีราษฎรอีกพวกหนึ่งร้องกล่าวโทษผู้มีชื่อในฎีกาว่าแย่งชิงที่ดินของตน แลไม่ได้
ตัวผู้มีชื่อในฎีกามาสอบสวนเปนอันมาก แลการที่ร้องควยข้ออื่น ๆ ก็เป็นการเกิน
กว่าเหตุผลทั้งนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฎีกาขึ้นนี้เสีย แลทรง
พระราชดำริหว่า นานในเขตแขวงเหล่านี้มีความวิวาทวิวาทกันมาก ควรจะ
มีพระการตรวจสอบหาหลักฐานยุติธรรม แลเปนตุลาการตัดสินให้ยุติควรรับ
จึงจะเป็นการสะดวกเรียบร้อย ..."๑

กรรมการตรวจคัดสินการนาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นครั้งนั้นมี ๕ คน
ได้แก่ พระยาวรเศรษฐ์คณาภิ พระวิภาควรรณ พระประชาชีพวิบาล และหลวง

๑ "ประกาศตั้งกรรมการตรวจคัดสินการนา" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๑ - ๒๒

สุนทรโกษา^๑ ในประกาศตั้งกรรมการตรวจตัดสินการนาข้าวว่า "... ถ้าผู้ใดจะ
อุทธรณ์กรรมการให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาทีเดียว"^๒ การใหญ่จะอุทธรณ์ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา
ได้ทีเดียวนี้เป็นลักษณะประการหนึ่งของศาลรับสั่ง

ต่อมาปรากฏว่าบริเวณทุ่งแสนแสนอันเป็นบริเวณคลองของบริพัตร ราษฎรวิวาท
แย่งชิงที่นากันอยู่เนือง ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรรมการตรวจตัดสินการนา
มีอำนาจพิจารณาไต่สวนตัดสินคดีวิวาทเกี่ยวกับที่นาในบริเวณนี้ด้วย ทั้งนี้เป็นไปตามพระบรม
ราชโองการประกาศเพิ่มอำนาจกรรมการตัดสินการนา ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๑๕^๓

ครั้นต่อมาในเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๕ ปรากฏว่าอรรถคดีเกี่ยวกับเรื่องที่นา
มีค้างอยู่^๔ในศาลกระทรวงยุติธรรมมาก จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
กรรมการตรวจตัดสินการนามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับการวิวาทแย่งชิงที่นาที่จะฟ้อง
ขึ้นใหม่ในมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเก่า และมณฑลปราจีน ซึ่งแต่เดิมเป็นหน้าที่ของศาล
ในกระทรวงยุติธรรม^๕

^๑"ประกาศตั้งกรรมการตรวจตัดสินการนา" ประชุมกฎหมายประจำก เล่ม ๑๕
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๒

^๒ค.

^๓"ประกาศเพิ่มอำนาจกรรมการตัดสินการนา" ค. หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕

^๔"ประกาศขยายอำนาจกรรมการพิเศษชำระความวิวาทเรื่องที่นา" ค.

หน้า ๑๔๔ - ๑๔๑

ในเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ กรรมการตรวจตัดสินการนามีเหลืออยู่เพียงสองคน เนื่องจากไปรับราชการในตำแหน่งอื่นหนึ่งคน ไปราชการหนึ่งคน และกราบถวายบังคม ลาไปยุโรปหนึ่งคน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า หาก จะตั้งกรรมการใหม่ขึ้นแทนกรรมการเดิมที่ขาดไป ก็จะไม่เหมาะสมเนื่องจากราชการใน หน้าที่กรรมการตรวจตัดสินการนาในตอนนี้เหลืออยู่ไม่มากนัก ทรงเห็นว่าควรจะรวมงาน ของกรรมการตัดสินการนาที่ยังเหลืออยู่เข้าไว้ในกระทรวงยุติธรรมให้เรียบร้อยไปเสีย^๑ จึงทรงมีรับสั่งให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ร่างประกาศยกอรรถคดีเรื่อง ที่นาจากกรรมการตรวจตัดสินการนาไปรวมไว้ในศาลกระทรวงยุติธรรม กรมหมื่นราชบุรี- ดิเรกฤทธิ์ ทรงทูลขอให้พระเจ้าอนุวงศ์ยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพช่วยเรียบเรียงให้ แลแล้วส่งขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในวันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕^๒ และพร้อมกันนั้น กรมหมื่น ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกราบบังคมทูลด้วยว่า "ความเรื่อนาที่ยังไม่ได้ลงมือชำระนั้น ให้ยก มายังกระทรวงนี้ไปเบ็ดเตล็ด แต่ความซึ่งกรรมการนาไคลงมือชำระไปบ้างแล้วตองขอแรง ผู้ที่ไคชำระแล้วนั้นมานั่งเป็นผู้พิพากษาอยู่ด้วย เพื่อที่จะไม่ให้คลาดเคลื่อนทางยุติธรรม"^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงอนุมัติตามที่ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

^๑"ประกาศเลิกกรรมการพิไคชำระความนา" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๖๖

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๑๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๓ก.

กรมบังคับมูล^๑ และทรงกำชับไปทางกรมการตรวจคัดสินการบาเดิมให้ ๆ ความร่วมมือ
ตามที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์กรมบังคับมูลด้วย^๒

ประกาศยกเลิกกรมการตรวจคัดสินการบานี้ประกาศเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕
มีความสำคัญดังต่อไปนี้

"ข้อ ๑ ให้ยกเลิกกรมการพิเศษชำระความนา ซึ่งได้ตั้งขึ้นตามประกาศ
ลงวันที่ ๑๐ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ นั้น ตั้งแต่วันที่ได้ออกประกาศฉบับนี้เป็น
ต้นไป

ข้อ ๒ ให้ราชการที่ได้รับราชการเป็นกรมการพิเศษชำระความนาส่ง
สารบบแลสรพจดหมายต่าง ๆ บรรดาเกี่ยวกับคดีที่ได้พิจารณาแลพิพากษามา ถ้า
ที่ยังอยู่ในกรมการนั้นแก่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพื่อความที่ยังค้างอยู่ใน
กรมการ จะควรอยู่ในกระทรวงกลาโหม ก็ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจัดมอบ
แก่ศาลนั้น ๆ ให้วางกล่าวต่อไปตามสมควรแก่การ

ข้อ ๓ ขอความที่จะฟ้องหากันด้วยเรื่องที่ดินาแต่ไป ที่นาอยู่ในเมืองใด
ตามณฑลใด ก็ให้ศาลในเมืองแลมณฑลนั้น ๆ ซึ่งทรงอำนาจตามพระธรรมนูญได้
พิจารณาแลพิพากษาตามพระราชกำหนดกฎหมายทุกประการ"^๓

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๑๑ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
ที่ ๘๖/๑๘๒๔ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
ลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๑๑ หนังสือกรมราชเลขาธิการ
ที่ ๘๖/๑๘๔๕ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยา
วรเชษฐกัฏฐา ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๓"ประกาศเลิกกรมการพิเศษชำระความนา" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๖๗

การปรับปรุงค่านักงคน

ในค่านเกี่ยวกับตัวบุคคลในศาลและกระทรวงยุติธรรมในสมัยที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีอยู่นี้ ก็คงมีการแต่งตั้งและโยกย้ายตามความจำเป็น และความเหมาะสมอยู่ตามปกติเช่นเดียวกับในสมัยก่อน ๆ ^๑ จะมีแปลกออกไปก็ที่มีผู้สำเร็จ

^๑ดู กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๒/๒๒๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๖ เมษายน ร.ศ. ๑๑๙, ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาธิการที่ ๒/๕๘ พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑๙ เมษายน ร.ศ. ๑๑๙ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๔๒/๒๒๖๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๙ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาธิการที่ ๑๔/๔๘๖ พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๙, ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๔/๔๖๘ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘ และ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกรมราชเลขาธิการ ที่ ๑๐/๑๖๕ หนังสือกราบทูลพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘

จากโรงเรียนกฎหมายมารับราชการในศาลกระทรวงยุติธรรมเพิ่มขึ้นอีกประเภทหนึ่ง^๑
ซึ่งแต่เดิมมาไม่มี เนื่องจากโรงเรียนกฎหมายเองก็เพิ่งจะตั้งขึ้นในระยะนี้

เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เคยกราบบังคมทูล
ถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ริเริ่มและสนับสนุนการศึกษา
กฎหมาย เพราะจะทำให้กฎหมายและศาลยุติธรรมดีขึ้นได้ แต่กลับปรากฏว่าการจะตั้ง -
โรงเรียนกฎหมายก็ยังไม่อาจทำได้เนื่องจากไม่มีผู้ที่เหมาะสมซึ่งจะตั้งโรงเรียนชนิดนี้ขึ้น
จนกระทั่ง ร.ศ. ๑๑๕ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงสำเร็จวิชา
กฎหมายกลับมาจากออกสฟอร์ด และทรงได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ใน
ปลายปี ร.ศ. ๑๑๕ ดังได้กล่าวมาแล้ว พระองค์จึงได้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น
ในปี ร.ศ. ๑๑๖ เหตุที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นนี้ เนื่อง
จากพระองค์ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างกำลังคนขึ้นใช้ในราชการนั่นเอง
พระองค์ทรงเห็นว่าสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในศาลใหม่ ๆ ในกรุงเทพฯ อยู่ในลักษณะเสื่อม
ทรามอย่างมาก ศาลตามเมืองต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพฯ นั้น ไม่มีเลยที่อยู่ในสภาพที่ดี
พร้อม สาเหตุของความเสื่อมทรามทั้งหลายเหล่านี้ ทรงเห็นว่า เนื่องจากการขาดแคลน

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๓/๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๒/๒๕๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๖ เมษายน ร.ศ. ๑๑๙ และ ร. ๕ ย. ๓/๑
หนังสือกรมราชเลขาณการ ที่ ๒/๕๔ พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑๙ เมษายน ร.ศ. ๑๑๙

^๒ หลวงสารนิยประศาสน์ (ฉัญญา ณ สงขลา) พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประ
เทศไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ เมรุ
วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ หน้า ๒ - ๓

ปัจจัยคำนำถึงคน^๑ พระเจ้าอุกยาเซอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงความมุ่งหมายของการที่พระองค์ทรงตั้ง
โรงเรียนกฎหมายขึ้นมาว่า

"... พระองค์คงจะทรงทราบแล้วว่าปัจจัยคำนำถึงคนเป็นเรื่องสำคัญที่สุด
เช่นเดียวกับความสำคัญของโลหิตต่อร่างกาย ถ้าหากเกิดหยุดลงเมื่อใด ทุก
สิ่งทุกอย่างก็จะถึงแก่กาลสิ้นหวัง กระทั่งนี้จะกลายเป็นเรือแตก

ข้าพระพุทธเจ้าหมายถึงโรงเรียนกฎหมาย ข้าพระพุทธเจ้าไม่คิดว่าสิ่ง
ที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลต่อไปนี้จะเกินความจริง กอเนปี ๑๑๕ ก็ร้อง
กันอยู่ว่าไม่มีคน แทนที่จะเฝ้าตรวจสอบกันไปอย่างไม่มีจุดหมาย และพยายาม
ค้นหาสิ่งที่ไม่ได้อยู่อีกแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าน่าจะเป็นการเหมาะสมกว่า
ถ้าหากเราจะทดลองสร้างสิ่งที่เราต้องการขึ้นเสียเอง โรงเรียนกฎหมาย
ตั้งขึ้นมาก็เพื่อจุดประสงค์นี้ ..."^๒

สำหรับการสอนชั้น ในชั้นแรก กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงสอนเองโดย
ทรงสอนที่ห้องเสวยซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ต่อมาจำนวนนักเรียนมาก
ขึ้น จึงต้องย้ายไปเรียนที่ตึกสี่สี่ห้องกลาง* เจ้าพระยามหิธรเล่าถึงฐานะของโรงเรียน
กฎหมายในครั้งนั้น ตลอดจนการเรียนการสอนไว้ว่า

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๔๐/๒๓๔๑
ลายพระหัตถ์พระเจ้าอุกยาเซอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕

^๒ ค.
* พื้นที่ต่อมาได้ใช้เป็นศาลอาญา แต่ปัจจุบันได้รื้อลงแล้ว และใช้สร้างอาคาร
สำนักงานเนติบัญญัติสภาในปัจจุบัน ดู บลวงสารนัยประศาสน์ (รัชฎา ณ สงขลา)
พิชฌาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยา
มหิธร (ล่อ ไกรฤกษ์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๕ หน้า ๓

ทรงกรุณาหวังใยในพวกนักเรียนกฎหมายมาก อยากจะให้วิชาเป็นประโยชน์
จริง ๆ ทรงสนับสนุนในการว่าความ นักเรียนคนใดไม่มีความจะว่า ก็ให้ว่า
ความแทนผู้ต้องหาในเรือนจำ ถึงคราวงานเฉลิมพระชนมพรรษา มีพระประสงค์
จะให้ทานอาหารการผู้ใหญ่ว่าใครรู้จักกันกับนักเรียนได้มีการเลี้ยงอาหารค่ำอย่างดี
ทรงสิ้นเปลืองเป็นอันมาก ..."^๑

ความสำเร็จของโรงเรียนกฎหมายสมัยแรกนั้นพอจะเห็นได้จากหลายพระหัตถ์ซึ่ง
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงมีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ
วันที่ ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔ ลายพระหัตถ์นี้เป็นภาษาอังกฤษ มีความตอนหนึ่งว่า

"... นักเรียนกฎหมายที่สำเร็จออกมาบางคนมีความสามารถเป็นที่น่าพอใจ
นักเรียนไทยที่อายุน้อยสามารถทำให้ข้าพระพุทธเจ้าพิศวงในความสามารถ
ของเขาได้ เมื่อเขาได้รับการอบรมอย่างถูกต้อง เป็นความจริงที่ว่า เพิ่ง
จะมีผู้สำเร็จจากโรงเรียนเพียงประมาณ ๓๐ คน แต่ ๓๐ คนนี้ก็ได้อำนาจ
เปลี่ยนแปลงให้ราชการของไศยาละองบุลีประสาทไปน้อย..."^๒

^๑หลวงสารนิยประศาสน์ (ชัญญา ณ สงขลา) พัฒนาการการศึกษากฎหมายใน
ประเทศไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ เมรุ
วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๔๔ หน้า ๘ - ๙

^๒กองจดหมายเหตุชาติ ร. ๕ บ. ๑/๔ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๔๐/๒๓๔๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔

ในลายพระหัตถ์ฉบับนี้ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงกล่าวถึงอุปสรรคของความก้าวหน้าของการศึกษากฎหมายในครั้งนั้นว่า เนื่องจากความรู้พื้นฐานของนักเรียนยังต่ำเกินไป ทรงกล่าวว่า "... ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นทางที่จะแก้ปัญหานี้ได้ トラบทำงานของอีกกรมหนึ่งในรัฐบาลของไทยได้ปล่อยองธุลีพระบาทยังปรากฏจากจุดหมายแน่นอน เรื่องนี้มีใจเรื่องซึ่งจะกราบบังคมทูลในตอนนี้ ในส่วนของการสอนกฎหมาย ข้าพระพุทธเจ้าหวังอยู่เป็นอันมากว่า จะดีขึ้นอีกมากในปีต่อไป ถ้าหากอีกกรมหนึ่งนั้นตั้งอุดมคติที่สูงกว่านี้ โดยมีเป้าหมายด้วย..."^๑

แนวการศึกษากฎหมายของไทยในครั้งนั้นดำเนินการตามระบบการจัดการศึกษากฎหมายของอังกฤษ^๒ กล่าวคือ ที่โรงเรียนกฎหมายนั้น ในส่วนกฎหมายฉัวมัย มรดก และที่ดินนั้น ศึกษาจากครูไทย ส่วนกฎหมายทั่วไปศึกษาจากผู้ที่ศึกษากฎหมายจากประเทศอังกฤษ หรือบางที่ก็จากที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป ผู้ที่รู้ภาษาอังกฤษก็อ่านจากตำรากฎหมายอังกฤษ^๓ แม้แต่การส่งนักเรียนหลวงไปศึกษากฎหมายก็เน้นการไปศึกษาที่อังกฤษ^๔

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๔๐/๒๓๔๑ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔

^๒ ชานินทร กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ หน้า ๒๔

^๓ หลวงสารนิยประศาสน์ (ขัญญา ณ สงขลา) พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ เมรุ วัดเทพกิริณทราวาส ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๕ หน้า ๒๔

^๔ ชานินทร กรัยวิเชียร ล.ค. หน้า ๒๕

ในส่วนพระองค์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์นั้น นอกจากจะทรงสอนในโรงเรียนกฎหมายแล้ว ยังทรงนิพนธ์ตำรากฎหมายไว้มากมาย เช่นกฎหมายราชบุรี คำอธิบายโคศอาญา พระราชบัญญัติในปัทมุนัน คำพิพากษากฎหมายฎีกาบางเรื่อง และเล็กเซอร์กฎหมายที่กิน เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ "... เป็นวรรณกรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง มีมาตรฐานสูง ผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายยึดถือหนังสือเหล่านี้เป็นหลักในการดำเนินวิชาชีพอย่างแพร่หลายตลอดมา"^๑

ต่อมาโรงเรียนกฎหมายได้รับพระบรมราชานุญาตให้เป็นโรงเรียนหลวงอยู่ในกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาวิชากฎหมายตามระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายมากขึ้น การศึกษาและสอบไล่แบ่งออกเป็น ๒ ภาค โรงเรียนกฎหมายโอนมาขึ้นอยู่กับสภานิติศึกษาเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ปีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีก โดยเพิ่มเติมในเชิงวิชาประมวลกฎหมายมากขึ้น การศึกษาและสอบไล่แบ่งเป็น ๓ ภาค และเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินแล้ว ได้ยุบสภานิติศึกษา และตั้งคณะนิติศาสตร์ขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งต่อมาได้โอนคณะนี้ไปขึ้นต่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ในปัจจุบันมีสำนักศึกษาวิชากฎหมายในระดับมหาวิทยาลัยสี่แห่งคือ คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แผนกนิติศาสตร์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา^๒ และคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

^๑ธานีบุตร กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้า
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จราชย์ หน้า ๒๔

^๒ดู หน้า ๒๕

✓ การปรับปรุงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของบุคคลในกระทรวงยุติธรรมนี้ ยังมีเรื่องที่สำคัญยิ่ง
อีกเรื่องหนึ่งที่จะวนกลาวถึงเสียมิไค นั่นคือเรื่องของการปรับปรุงเพื่อแก้ไขการทุจริตในศาลต่าง ๆ
กระทรวงยุติธรรมในสมัยของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ปรับปรุงเงินเดือนของผู้พิพากษาให้สม
กับตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งเรื่องนี้นับได้ว่าเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งที่จะลดการทุจริตตามศาลต่าง ๆ ลง
เหตุผลของการปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษานี้ปรากฏอยู่ในรายงานของชาหลวงพิเศษสำหรับการ
ศาลยุติธรรมในหัวเรื่อง ร.ก. ๑๒๐ ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า)

"อีกประการหนึ่งซึ่งจะทำให้ราชการตุลาการคงดีไว้นั้น ต้องระกถึงเงินเดือนที่จะได้
ราชการฝ่ายตุลาการไม่เหมือนกับข้าราชการธรรมดา เพราะตามธรรมดาผู้ใดที่มีสติแล้ว
ก็ใคร่มีหน้าที่ไคแต่ยังหนุ่มยังเด็ก ในส่วนตุลาการต้องการความรู้พิเศษหรืออังกฤษเรียก
ว่า เทคนิกเกิล ความรู้ที่ตองตักมาถึง ๓ ปี เป็นอย่างน้อย แลทั้งมีที่ที่จะไม่สำเร็จมาก
กว่าที่จะสำเร็จในสมัยปัจจุบันนี้ คนเช่นนี้ได้รับราชการที่หลังราชการอื่น ๆ ที่ไม่ต้องการ
ความรู้พิเศษ เปนที่เสียเปรียบในขั้นต้นและยังเสียเปรียบอีกต่อไปด้วยว่า ตำแหน่ง
ที่จะเลื่อนขั้นนั้นน้อย ก็จะเลื่อนชั้นจากผู้พิพากษาธรรมดาไปอธิบดี ผู้พิพากษาศาล
มณฑลก็มีอยู่แก่ ๑๑, ๑๒ มณฑลเท่านั้นเอง จะเลื่อนจากมณฑลมายังสนามสถิตย์ยุติธรรม
หรือศาลอุทธรณ์ก็มีอยู่ ๔ ศาล คือศาลพระราชนิเวศน์ ศาลแพ่ง ศาลอุทธรณ์ และ
ชาหลวงพิเศษ หรือเพื่อจะจบลงการเสียเปรียบเช่นนี้ ก็จำเป็นที่จะต้องให้เงินเดือน
สูงไว้ เงินเดือนสูงนั้นไม่ใช่แต่พอกิน ตองแลแต่เทียบกับตำแหน่งและอัตราอื่น และ
อีกข้อหนึ่งในราชการอย่างอื่น ตามภาษาไฟรเรียกว่ามีกำลังในราชการฝ่ายตุลาการ
ไม่มีเลย เหตุไรจึงไคกราบบังคมทูลพระกรุณาในข้อนี้ ก็เพราะเหตุว่าถึงเป็นการ
ไม่สมควรที่คนไคจะคิดก็จริง ก็เป็นการที่จริง และเป็นการที่ถูกตองตามทางวิชาที่
อังกฤษเรียกว่าโปลิติกเกิลอีกอนโนมี ตองมีผลดีและชั่วประการไคประการหนึ่งแก่

ราชการของไต้เผาลองฐิติประบาท"^๑

(การปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาศาลต่าง ๆ ได้เริ่มขึ้นในราวปี ร.ศ. ๑๒๒ และตามโครงการนั้นจะดำเนินการปรับปรุงไปประมาณ ๔ ปี จึงจะเสร็จ^๒ ต่อมาปรากฏว่ามีรายงานศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๕ กล่าวถึงเรื่องเงินเดือนผู้พิพากษาไว้ว่า

"นอกจากการที่กระทำให้เจ้าพนักงานคดีชั้นนั้น มีการพิศการอื่น ๆ หลายอย่าง ซึ่งต้องการความตรวจตราเป็นพิเศษ เงินก็เป็นข้อสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง เงินเดือนผู้พิพากษานั้นในเวลานี้ก็เพียงพอแล้ว ยกเสียแต่ผู้พิพากษารองศาลหัวเมือง ที่มีอำนาจตามกำหนดขีดชั้นเท่านั้น ผู้พิพากษาผู้หนึ่งมีเงินเดือน ๆ ละตั้งแต่ ๒๐๐ บาทขึ้นไปถึงถึง ๔๐๐ บาท หรือประมาณปีหนึ่ง ตั้งแต่ ๑๔๐ ปอนด์ ถึง ๓๐๐ ปอนด์"^๓

นอกจากการตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อผลิตคนขึ้นใช้ในศาลและขอพระราชทานเงินเดือนผู้พิพากษาเพิ่มขึ้นดังกล่าวมาแล้ว ในส่วนเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงตัวบุคคลนี้ กระทรวงยุติธรรมในสมัยของกรมหมื่นราชบุรียงกวดชันการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เป็นอันมาก รายงานศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๕ กล่าวถึงปฏิบัติการของกระทรวงนี้ในเรื่องนี้ไว้ว่า "ถ้าเจ้าพนักงานคนใดไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ หรือไม่ประกอบการตามควรแล้ว จะไม่ยอมให้เลื่อนตำแหน่งขึ้น แต่อย่างยิ่งจะขึ้นไม่ช้าพาในประการนี้ กระทรวงก็จะไม่ให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งต่อไป มีผู้ใดกระทำผิดโดยไม่รักษาระเบียบของราชการ แลไต่ลงโทษอย่างนี้ไปแล้วหลายเรื่องในระหว่างสองสามปีที่แล้วมา"^๓

^๑ชานินทร์ กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช หน้า ๕๓ (อ้างอิงมาจากลายพระหัตถ์ของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ กับเรื่องของกระทรวงยุติธรรม หน้า ๑๓ - ๑๔ ของกระทรวงยุติธรรม)

^๒รายงานศาลยุติธรรม สำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๕ หน้า ๖ แผ่นที่ ๒

^๓ค.

เรื่องกระทรวงยุติธรรมสมัยนั้นกวัดชันการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ยังปรากฏในหลักฐานอื่นอีก เช่นในหนังสือของวอลเตอร์ แกรม ก็กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เป็นใจความว่า

"... ได้มีการสะกิดและกลั่นกรองเอาบุคคลที่ไม่เหมาะสมแก่ตำแหน่งหน้าที่ตุลาการ ออกเป็นจำนวนไม่น้อย ซึ่งเรื่องเริ่มแรกก็ก่อให้เกิดความหวั่นวิตกในวงการตุลาการ เป็นอันมาก แต่ต่อมาเมื่อต่างก็ตระหนักในน้ำพระทัยและความมีพระชติยมานะของ เสด็จในกรมเสนาบดีในอันที่จะสร้างสรรสถาบันศาลไทยให้สูงเด่นแล้ว บุคคลที่อยู่ บังคับบัญชาตลอดจนบรรดาภักย์ของพระองค์ก็เพิ่มทวีความเคารพในพระองค์ขึ้นเป็นลำดับ"

ศาสตราจารย์ชานินทร์ กรัยวิเชียร ได้สรุปผลงานของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในด้าน เกี่ยวกับการกู้เกียรติศักดิ์ของตุลาการไทยนี้ไว้เป็นสามประการคือ

๑. ทรงมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายและการอบรมสั่งสอนความ รู้ทางวิชากฎหมายให้แก่บรรดาผู้พิพากษาเก่าใหม่และนักเรียนกฎหมาย ทั้งยังทรง บำเพ็ญตนเป็นตัวอย่างในกายจรรยาตุลาการ อีกด้วย
๒. ทรงขอพระราชทานเงินเดือนให้ผู้พิพากษา ให้สมกับศักดิ์และตำแหน่ง หน้าที่
๓. ทรงพิถีพิถันเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริตและความสามารถในเชิงงานของ ผู้พิพากษาเป็นอย่างมาก^๒)

ชานินทร์ กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช หน้า ๕๓ - ๕๔ (อ้างอิงมาจาก Siam Vol. I, p. 315 by Walter A. Graham)

^๒ดู หน้า ๕๒ - ๕๔

การปรับปรุงศาลกานหลักการในการพิจารณาความ

ดังได้ทราบมาแล้วว่า หลักการในการพิจารณาความนั้น เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมาแล้วตั้งแต่ในสมัยที่พระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดี ครั้นมาในสมัยกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์นี้ก็มี การปรับปรุงต่ออีกมาก มีทั้งการปรับปรุงจากสิ่งที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงริเริ่มไว้แล้ว และริเริ่มขึ้นใหม่ ในการพิจารณาถึงการปรับปรุงสิ่งเหล่านี้ต่อไปนี้จะได้อธิบายโดยย่อประการและพระราชบัญญัติอันเกี่ยวกับกระบวนการทางการศาลเป็นหลัก ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ประกาศห้ามคุกคามน้ำคดียี่ศาลโปริสภาตัดสินแล้วมาฟ้องต่อศาลแพ่ง ศาลอาญา ก่อนได้รับอนุญาตจากศาลสูงนั้น

เนื่องจากปรากฏว่านักกฎหมายคดีซึ่งศาลโปริสภาได้ไต่สวนพิจารณาแล้วยกฟ้องหรือตัดสินอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว แต่ถูกความกลับเอาคดีนั้น ๆ ไปฟ้องในศาลแพ่งหรือศาลพระราชอาญาอีก^๑ ซึ่งขอบไม่ถูกต้องควยประการทั้งปวง ควยเหตุนี้ พระเจ้าลูกยาเซอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงทรงกราบบังคมทูลเรื่องนี้คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในที่ประชุมเสนาบดีเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกประกาศห้าม^๒

ประกาศฉบับนี้ใช้ชื่อว่า "ประกาศห้ามมิให้คุกคามเก็บเอาคดีที่ศาลโปริสภาตัดสินแล้วมาฟ้องต่อศาลแพ่งศาลอาญา ก่อนได้รับอนุญาตของศาลสูงนั้น" มีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

^๑"ประกาศห้ามมิให้คุกคามเก็บเอาคดีที่ศาลโปริสภาตัดสินแล้ว มาฟ้องต่อศาลแพ่งศาลอาญา ก่อนได้รับอนุญาตของศาลสูงนั้น" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๑๗ หน้า ๑๕๔ - ๑๕๕

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๑๒ ประกาศเรื่องความที่ศาลโปริสภาตัดสินแล้วห้ามมิให้เอาความเรื่องนั้นมาฟ้องในศาลสูงอีก

"๑. ในความอาญาที่ดี ถ้าความแพ่งก็ดี ซึ่งศาลโบริสภามีอำนาจ ตัดสินเด็ดขาดตามพระราชบัญญัติตั้งศาลโบริสภา รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ แล ๑๑๓ แม้ว่าโจทก์จำเลยไม่พอใจในคำพิพากษานั้นก็ให้ฟ้องอุทธรณ์ในศาลอุทธรณ์ ณ สนามสถิตยยุติธรรมแรงเหวฯ ภายในกำหนดเวลา ซึ่งมีข้อบังคับไว้วิธีพิจารณาความทั้งปวง อย่าให้เอาความเรื่องเดียวกันไปฟ้องในศาลสูงอีกได้"

๒. ในคดีความอาญา ซึ่งศาลโบริสภาไม่มีอำนาจตัดสิน แต่ได้ไต่สวนเพื่อส่งกรมอัยการตามพระราชบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ราชการระหว่างกระทรวงนครบาลกับกระทรวงยุติธรรม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ เมื่อศาลเห็นว่าคดีนั้นไม่ใช่ความ ไม่ต้องส่งกรมอัยการ ตัดสินยกเสียตามมาตรา ๓ แล้ว อย่าให้คนหนึ่งผู้ใดเอาความเรื่องเดียวกันนั้นมาร้องฟ้องต่อศาลสูงอีกต่อไป ก่อนที่จะได้รับอนุญาตของศาลสูงนั้น

ก่อนที่ศาลสูงจะให้อนุญาตแล้ว ศาลต้องเรียกสำนวนมาตรวจดูว่าความนั้นเป็นความสมควรหรือไม่ แลก่อนที่ใดตรวจดูความครั้งนี้ อย่าให้ศาลออกหมายจับจำเลยเป็นอันขาด

ผู้ขออนุญาตจะต้องขอภายใน ๙ วัน นับตั้งแต่วันศาลโบริสภาตัดสินนั้น"^๑

^๑"ประกาศห้ามมิให้คุกคามเก็บเอากรณีที่ศาลโบริสภาตัดสินแล้ว มาฟ้องต่อศาลแพ่ง ศาลอาญา ก่อนได้รับอนุญาตของศาลสูงนั้น" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖ กฎหมาย ร.ก. ๑๑๖ - ๑๑๗ หน้า ๑๕๕

๒. การแก้ไขและเพิ่มเติมพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง

ร.ก. ๑๑๕

ในพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ก. ๑๑๕ ซึ่งตราขึ้นเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ร.ก. ๑๑๕^๑ นั้น มาตรา ๑๔๒ กำหนดไว้ว่า "บรรดาข้อพระราชกำหนดกฎหมายเดิม ข้อใดขัดขวางกับพระราชบัญญัติพิจารณาความแพ่งนี้ ให้ยกเลิกเสีย"^๒ แต่มีใ้กำหนดไว้ให้ชัดเจนว่า กฎหมายเดิมข้อใดบ้างที่ให้อยกเลิก ด้วยเหตุนี้ จึงมีคำสั่งของรัฐมนตรีสภาแห่งการขึ้นชุกหนึ่งเพื่อกำหนดให้ตรวจตรารวบรวมกฎหมายที่ควรยกเลิกตามข้อกำหนดของมาตรา ๑๔๒ นั้น คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย พระองค์เจ้าวัชรวิชัย หลวงดำรงธรรมสาร^๓ คณะกรรมการได้ประชุมปรึกษากันแล้วเห็นว่ากฎหมายที่ควรยกเลิกนั้นมี ลักษณะวิวิธ ๕ มาตรา ลักษณะที่ ๒๑ มาตรา ลักษณะผิวเมียบ ๑๓ มาตรา ลักษณะโจร ๑๒ มาตรา ลักษณะทาส ๘ มาตรา ลักษณะเบ็ดเสร็จ ๑๐ มาตรา ลักษณะอาญาหลวง ๑๙ มาตรา และ ลักษณะอาญาราชฎ ๑ มาตรา รวม ๘๘ มาตรา ครั้นแล้วจึงนำผลการประชุมปรึกษาและรายชื่อของกฎหมายที่เห็นว่าควรยกเลิกเสนอต่อที่ประชุมรัฐมนตรีสภาในวันที่ ๒๔ ธันวาคม ร.ก. ๑๑๕^๔ ซึ่งก็ได้รับการนำเข้าเป็น

^๑ ประกาศยกเลิกกฎหมายคตหายพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕^๑ ประชุมกฎหมายประจำก เล่ม ๑๖ กฎหมาย ร.ก. ๑๑๖ - ๑๑๗ หน้า ๔๒๓

^๒ พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕^๒ ประชุมกฎหมายประจำก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ก. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๒๖๖

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๙ สำเนาหนังสือกรรมการตรวจพระราชกำหนดกฎหมาย ถึงที่ประชุมรัฐมนตรีสภา ๒๔ ธันวาคม ร.ก. ๑๑๖

^๔ ก.

ระเบียบวาระสำหรับการประชุมรัฐมนตรีสภานัดครั้งที่ ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖^๑ ครั้งที่
 ประชุมรัฐมนตรีสภาเห็นชอบก้วยแล้วรัฐมนตรีสภาจึงนำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๙ เพื่อขอพระบรมราชวินิจฉัย^๒
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีกำลังประทับอยู่ที่บางปะอินก็ทรงอนุญาต ในวันที่
 ๑๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๙^๓ และได้ออกประกาศเป็นพระบรมราชโองการ ในวันที่ ๒๙
 พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๙ โดยในชื่อว่า "ประกาศยกเลิกกฎหมายถวายพระราชบัญญัติ
 กระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ใจความของประกาศฉบับนี้ได้ยกเลิก
 กฎหมายเดิมที่ล้าสมัยทั้งหลาย เช่น พระราชบัญญัติ จ.ศ. ๑๑๖๖ มาตรา ๒๑ ว่าควยห้าม
 ศาลอุทธรณ์ไม่ให้ว่าความเกิน ลักษณะพิสูธร มาตรา ๓ ว่าคาบวิธีพิสูทลุลยเพลิง พระราช
 กำหนดเกามาตรา ๑๔ ว่าควยให้ยื่นฟ้องตมูอนายโดยลำดับจนถึงฎีกา ฯลฯ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๔ หนังสือรัฐมนตรีสภา ที่ ๑๙/๒๕๐๕
หนังสือพระยาภิรมย์ภักดี สภาเสนาบดีการ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
สมมตอมรินทร์ รัฐมนตรี ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๔ หนังสือรัฐมนตรีสภาที่ ๔๑/๑๐๐๕
หนังสือขอพระเจ้าน้องยาเธอการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๙ ตุลาคม

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๔ หนังสือกรมราชเลขาการ ที่ ๓/๙๐๕
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง หมอขอพระเจ้าน้องยาเธอ ๒๐ ตุลาคม
 ร.ศ. ๑๑๙

^๔ "ประกาศยกเลิกกฎหมายถวายพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทร
 ศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำก ๑๖ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๑๙ หน้า ๔๒๓-๔๔๒

ในระยะที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนี้ นอกจากจะมีการเพิ่มเติมพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ โดยออกมาในรูปประกาศต่อท้ายคังกล่าวแล้ว ในปี ร.ศ. ๑๑๔ ยังมีการแก้ไขและเพิ่มเติมพระราชบัญญัติฉบับนี้อีกครั้งหนึ่ง สาเหตุของการที่จะมีการแก้ไขและเพิ่มเติมครั้งนี้ เนื่องด้วย กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเห็นว่า พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ นี้ยังมีข้อบกพร่องอีกหลายประการ กล่าวคือ

๑. พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ มาตรา ๔ นั้น

"... คนเขียนกล่าวกินไป แลไม่รู้กฎหมายไทยที่มีสินไหมกึ่งพินัยกึ่ง ..."๑ กล่าวคือบกพร่องในเรื่องที่ผู้ร่างเดิมพยายามอธิบายความหมายของความแพ่ง ๒ อันเป็นของที่อธิบายได้ยาก และอาจอธิบายไม่ได้ทีเดียว๓

กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายถึงเรื่องของแพ่งและอาญาไว้โดยละเอียดว่า

"กคหมายนั้นแบ่ง ๒ อย่าง แพ่งอย่างหนึ่ง อาญาอย่างหนึ่ง
ทำผิดอย่างไรเรียกว่าแพ่ง ทำผิดอย่างไรเรียกว่าอาญานั้นอธิบายไม่ได้
เพราะไม่มีสิ่งไรจะเป็นหลักเกณฑ์เลย ในครั้งโบราณโชนที่เรียกกันว่าอาญา
เดี๋ยวนี้เกือบไม่มี ไซ้ปรับเป็นพัน ครั้งแรกที่วางบทอาญานั้น ก็แต่ในส่วนการผิด

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๘๓/๔๔๓๙ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

๒ "พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมาย
ประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๕๔

๓ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวรพิพัฒน์กิติ วาควยแพ่งแล อาญา ไม่มีเลขบอกหน้า

ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ภาในราชการ ซึ่งจะเห็นได้ชัดในกฎหมายไทย ตามกฎหมาย ๒ เล่มที่แล้ว ความคิดที่เรียกว่าอาญามีน้อยกว่าในกฎหมายของประเทศอื่นที่ได้ คำนึงเจริญมากกว่าเมืองไทย ในสิ่งที่เขาเรียกว่าอาญา ตามกฎหมาย ๒ เล่ม เรียกแพ่งแพ่ง การที่ทำผิดต่อพระเจ้าแผ่นดินแลราชการให้ดูลักษณะอาญาหลวง ซึ่งกล่าวโดยความโดยละเอียดถึงเรื่องราวราชการถ่วงการที่จะทำให้เกิดจลาจล ขึ้นในแผ่นดิน ส่วนทำผิดต่อบุคคลคนเดียว เช่นลักขโมยถ่วงที่นั่นมีน้อยอาญาไม่มี เลย เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น จึงรู้ว่าการที่คนทำผิดบางอย่างนั้นจะทำโทษ แต่ทางแพ่งอย่างเดียวหาเพียงพอไม่ กฎหมายลงโทษอาญาจึงได้ขยายออก คล้ายกับที่ปรากฏในอังกฤษใจ แลตั้งแต่โคลงมือขยายออกแล้วก็มากขึ้นทุกที แต่ ในขณะนี้ก็ไม่บริบูรณ์แท้ ยังมีคนสงสัยว่าวิวัฒนาการจะเป็นอาญาใดๆไม่ ซึ่ง ในกฎหมายอื่นแยกเป็นอาญาแล้วมาชานาน

พงศาวดารกฎหมายในเรื่องนี้ เป็นการที่คล้ายกันทุกประเทศทั่วโลก บ้างก็ว่าการที่ทำผิดโทษส่วนแพ่ง แลการทำผิดโทษส่วนอาญาขึ้น ผิดกันด้วยเหตุว่า ในแห่งบุคคลทำผิดต่อบุคคล ในอาญาบุคคลทำผิดต่อประชุมชน ทั้งหลาย โทษหลายเสียครันครามทั่วไป เป็นการร้ายกาจกว่าที่ผิดทางแพ่ง แต่ ก่าอธิบายเรื่องนี้ทำให้เราเข้าใจกฎหมายดีขึ้นนัก เราจำต้องถามว่าการผิด อย่างไร ทำให้ประชุมชนหวาดหวั่น การอย่างไรที่ไม่หวาดหวั่นทั่วไป เหตุไร จึงว่าคนหวาดหวั่นในการลักการขโมย เหตุไรจึงไม่หวาดหวั่นในการตีกันฟันกัน ภาการเรือโค่นกัน ทั้งนี้ไม่เห็นมีข้อที่จะชักให้เห็นชัดอย่างไรได้ นอกจากจะเล่น ลำนวนคำพูดเท่านั้น

บางทีก็บอกว่า การที่ทำผิดโทษเพียงแพ่งนั้น ผิดกับการที่ทำผิดโทษถึงอาญา ด้วยเหตุว่า คนที่ทำผิดไม่ได้ทำโดยรู้สึกตนว่าที่กระทำอยู่นั้นเป็นการชั่ว ในอาญา นั้นรู้ในใจว่าคนทำสิ่งที่ไม่ควร อธิบายดังนี้คุ้มหมองยิ่งกว่าอื่น ที่เหมือนว่ากอง การเจตนาทุกรายไป ซึ่งไม่ตรงกับความจริงเพราะเล่นเล่ห์โดยแท้ก็จะหาไปทุกได้

มีแล้วไม่ใช่หนี้เขาก็ควรรู้ว่าไม่เป็นการที่ต้องกับความซื่อสัตย์ แต่โทษไม่ถึงอาญาเลย เช่นนี้เหมือนกันทุกประเทศ แท้จริงตกลงเสียดีกว่าว่าไม่มีหลักเกณฑ์ที่จะเกณฑ์เอาได้ เป็นสิ่งที่รัฐบาลจะกำหนดเท่านั้นเอง ว่าการอย่างไรจะทำโทษหนัก การอย่างไรจะทำโทษเบา เพิ่มขึ้นลดลงตามสมัยเช่นการทำผิดสัญญาอย่างหนึ่ง โศเพิ่มขึ้นเป็นอาญาในเร็วนี้ ที่แต่เดิมมาหาเป็นไม

เมื่อเรารู้ไม่ไควว่าการอย่างไรโทษเป็นอาญา อย่างไรโทษเพียงแพ่ง เรารู้ไควว่าอาญานั้นคืออะไร แม้โทษที่หนักถึงเจ็บปวดแกรางกาย เช่นประหารชีวิตร เชียน แลจำคุกบริบทพิชัยปรีไยแจว นั้นแลอาญา นอกนั้นเป็นแพ่งทั้งสิ้น แต่ขอเอนในกฎหมายไทยไปบีบหลายสิบแห่งทำโทษทั้ง ๒ อย่าง เช่นปรับสินไหมถึงพิไยถึง ถ้าทั้งจำแลปรับโทษควบในฟ้องเดียวกัน จะเรียกว่าแพ่งอาญาก็สันนิษฐานเพียงนี้ จะเรียกว่าแพ่งแลอาญาปนก็เป็นการขัดหูที่ไม่เคยได้ยิน แลเป็นปัญหาที่จะฟ้องศาลไหนในสนาบลิตยัตติธรรมที่แบ่งศาลเป็นแพ่งแลอาญาสองจำพวกเท่านั้น ที่จะรู้ไควว่าไหนแพ่ง ไหนอาญาก็ตกลงเป็นว่าเขาเคยเรียกกับอย่างไรมาก็ทำตามไปดั่งนั้น^๑

แต่ในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ อธิบายความหมายของความแพ่งไว้ว่า "คดีทั้งปวงฟ้องกันด้วยประการใด ๆ ก็คือ ที่ไม่ได้ร้องขอให้โทษอาญาหลวงตามกฎหมาย แลเป็นแจะตัดสินให้แล้วแก่กันไคควย ทอดสินไหมถ้าใช้ทุนทรัพย์ทั้งปวงนั้น เรียกว่าความแพ่ง"^๒ รุ่งกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงทำหน้าที่

^๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ว่าด้วยแพ่งแลอาญา ไม่มีเลขบอกหน้า

^๒ "พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๕๘

"เป็นครั้งแรกที่กฎหมายไทยตั้งใจจะอธิบายสิ่งที่จะอธิบายยังไม่ได้ ต้อง
ของให้พิจารณาให้ดี ที่ ๑ โจทย์ไม่ได้ขอให้จำเลยมีโทษอาญาหลวงตาม
กฎหมายและอาญาหลวงตามกฎหมายนี้ ต้องแปลว่าการที่ทำให้ร่างกายเจ็บปวด
ถูกรับเป็นวินัย มีโทษในลักษณะอาญาหลวง ซึ่งไม่ได้ความ เพราะยังมี
ลักษณะโจรคนอื่น ๆ อีกที่มีโทษอาญา ที่ ๑ ความที่ตัดสินให้แล้วกันได้ควยทอคลื่น
ใหม่ ๆ ไซ้หุ่นทรัพย์ ไม่ได้กล่าวถึงพิโนบรมความไคว่ นอกจากไม่ได้ขอให้
ทำโทษทางอาญา แลขอเพียงทอคลื่นใหม่ไซ้หุ่นทรัพย์แล้วความเป็นแพ่งไม่ได้
ความวิวาทซึ่งทอคลื่นใหม่อย่างเดียวไม่ได้ความมาตรานี้ต้องเป็นอะไรอย่างหนึ่ง
ไม่ใช่แพ่ง เพราะต้องทอพิณด้วย ซึ่งขัดกับมาตรา ๔ ไม่จำเป็นต้องทำ
บายชี้ในที่นี้ว่า ความมีมากเท่าไรที่เคยเรียกกันมาว่าแพ่ง ตามพระราชบัญญัติ
ใหม่กลายเป็นอื่นทั้งสิ้น ตั้งแต่วิวาทที่ไคว่กล่าวมาแล้ว จนถึงขายชุดเรื่องภาณี
อากรที่ศาลแพ่งสรรพากรเคยชำระอยู่ ศาลพระราชอาญา ควรจะต้องมีความ
ที่จะต้องพิจารณาอีกหลายเท่า ส่วนศาลแพ่งควรต้องเป็นอย่ง

กฎหมายใหม่ในเมืองไทย ไม่มีใครรู้จักตามกฎหมาย จะหาว่าตั้งแต่กาล
เองลงมาจนคนสามัญ การที่เป็นอย่างไรมา ก็เป็นอยู่อย่างนั้นไม่ผิดแปลก ก็มี
เป็นการชั่ว เพราะแนวทำตามตัวหนังสือพระราชบัญญัตินั้นแล้วจะยุ่งมากไม่นอย

อย่างไรเรียกว่าอาญา ยังไม่มีกฎหมายพยายามอธิบายเช่นแพ่ง แล
หวังว่าอย่ามีดีกว่า แม้พยายามแล้ว บางทีจะมีความบางอย่างที่ไม่เป็นแพ่งแล
อาญาทั้งสอง จึงจะแปลการขัดข้องมากกว่าเดิวนี้อ"

๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ว่าควยแพ่งแลอาญา

ส่วนร่างใหม่ของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งจะใช้แทนมาตรา ๔ เดิมนั้นมีว่า "

"มาตรา ๔ คดีทั้งปวงฟ้องกันด้วยประการใด ๆ

(๑) ที่ไม่ได้ร้องขอให้มีโทษอาญาหลวงอย่างเดียว

(๒) หรือร้องขอให้มีโทษอาญาหลวงพร้อมด้วยขอสิ่งอื่นด้วย แต่โทษ

อาญาหลวงนั้นไม่เป็นข้อสำคัญในกฎหมายแล้ว เรียกว่าความแพ่ง"^๑

กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงยอมรับว่า ที่พระองค์ร่างขึ้นใหม่นี้ "...เป็นที่ว่าอธิบายความแพ่งก็จริง แต่ที่จริงหาได้อธิบายไม่ เพราะชัดไปให้ผู้พิพากษาวินิจฉัยว่าฟ้องฐานไร โทษอาญาหลวงเป็นสำคัญแลไม่นำคัญ แม้จะต้องอธิบายว่าความแพ่งนั้นอะไรแล้ว อย่างที่ข้าพระพุทธเจ้าร่างมาถูกต้องกับกฎหมายไทยยิ่งกว่าร่างเดิม"^๒

๒. หมวด ๖ ในพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ ซึ่งว่าด้วยวิธีฟ้องคดีที่เกี่ยวข้องด้วยตัวผู้ฟ้องเงินและตัวส่งเงิน^๓ นั้น กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็นว่าควรยกเลิกเสียทั้งหมด เนื่องจาก "... คนที่ร่างเดิมไม่เข้าใจเรื่องตัวเงินเลย

^๑"ประกาศแก่พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕"
ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๔๔

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๘ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๓๓/๔๔๓๓ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมราชเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

^๓"พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ประชุม
กฎหมายประจำศก. เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๓๑ - ๑๓๔

อธิบายผิดทั้งสิ้น จะทิ้งไว้ก็จะเป็นเหตุให้เกิดโกลาหลเปล่า ๆ สู้ปล่อยให้ผู้พิพากษาวินิจฉัยตามเรื่องตามการไปคงไม่ผิดนัก"^๑

นอกจากจะแก้ไขสองประการดังกล่าวมาแล้วนี้ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ยังทรงเสนอให้เพิ่มความในมาตรา ๔๔ และ ๑๓๔ อีก การเพิ่มความลงไปอีกนี้ไม่ได้เปลี่ยนความเดิมแต่อย่างใด เป็นแต่กำหนดอายุความลงไปเท่านั้น^๒

"ประกาศแก่พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕"^๓
ซึ่ง กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นผู้เสนอนี้ ได้ออกประกาศเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔^๔

ในส่วนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ นี้ นอกจากการแก้ไขและเพิ่มเติมดังกล่าวแล้ว ยังมี "กฎหมายคดีกระทำความผิดวินัยที่ ๕๕ อธิบายค่าธรรมเนียมขึ้นศาลต่อท้ายพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. ๑๑๕" ออกมาเพิ่มเติมพระราชบัญญัตินี้อีกด้วย กฎเสนอบัดนี้ขึ้นประกาศไว้เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๕^๕

นอกจากนั้น ยังปรากฏว่า ในต้นปี ร.ศ. ๑๒๒ พระจักรปาณัตรีศีลวิสุทธิ ปลัด

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๘ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๓/๔๕๓๓
ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

^๒ ก.

^๓ "ประกาศแก่พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕"

^๔ "กฎหมายคดีกระทำความผิดวินัยที่ ๕๕ อธิบายค่าธรรมเนียมขึ้นศาลต่อท้ายพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประมวล เล่ม ๒๖ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๕ - ๑๒๖ หน้า ๑๐๓ - ๑๐๕

ทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ไคร่างพระราชบัญญัติเพิ่มเติมกระบวนการพิจารณาความแพ่งหมวด
 ยึดทรัพย์ขายทอดตลาด และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-
 อยู่หัว^๑ โดยกราบบังคมทูลเหตุผลที่ร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้นว่า

"... วิธียึดทรัพย์สมบัติอันเมื่ออยู่ในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาปี ๑๑๕ ยังหาพอเพียง
 แก่การเวลานี้ไม่ คือเป็นโอกาสให้จำเลยที่เป็นคนทุจริตคดโกงย้ายฤาภิคมึงทรัพย์
 สมบัติของตนไว้ได้ยิ่งกว่าการรับเฝ้ายามที่จะต้องเสียชื้อเวรธรณ และเมื่อคดีนั้น
 ฆ่าไปถึงปีหนึ่งฤาสองปีก็อาจจะทำให้โจทษผู้ชนะคดีนั้นไม่ได้รับผลประโยชน์เต็ม
 ตามคำตัดสินของศาล"^๒

ในรายงานการประชุมเสนาบดีวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔ กว้างร่าง
 พระราชบัญญัติฉบับนี้ว่า หลังจากทีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอด
 พระเนตรแลแล้วก็ทรง "... มีพระราชดำรัสว่า ร่างพระราชบัญญัตินี้ เห็นเป็นการกวัดข้น
 อยู่ ควรตีพิมพ์แจกก่อนที่ประชุมจะได้มีเวลาศึกษาให้ตลอด"^๓

อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่าร่างพระราชบัญญัตินี้ได้ประกาศออกมาใช้เป็น
 กฎหมายแต่อย่างใด

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒๑ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
 ที่ ๑๕/๔๒๔ หนังสือพระจักรปาณีสรีสีลวิสุทธิ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ๒๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๒

^๒ ค.

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒๑ รายงานประชุมเสนาบดี
 ๒๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๒

๓. ประกาศแกพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓

ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสด็จมาที่กระทรวงยุติธรรมทรงทูลเกล้าฯ ถวายร่างประกาศแกมาตรา ๖ ในพระราชบัญญัติลักษณะพยานแกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุที่ทรงเห็นว่าควรแก้ไขนั้น เนื่องจากในพระราชบัญญัติเดิมไม่ยอมให้จำเลยในคดีอาญาอ้างตนเอง บิดา มารดา และ บุตร เป็นพยาน แต่ยอมให้ฝ่ายโจทก์อ้างได้ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงประสงค์จะ ให้แก้ไขให้สามารถอ้างบุคคลดังกล่าวเป็นพยานได้ทั้งโจทก์และจำเลย^๑

ประกาศฉบับนี้เป็นใจความให้ยกเลิกมาตรา ๖ ในพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ และให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน

"มาตรา ๖ ในสรรพความแห่งทั้งปวง โจทก์จะอ้างจำเลยเป็นพยาน ถ้าจำเลยจะอ้างโจทก์เป็นพยานก็ได้ ถ้าตัวความจะอ้างตัวของตัวเองเป็นพยาน ฝ่ายตัดก็ตัด ถ้าโจทก์จำเลยจะอ้างบิดามารดาญาติบุตรสามีภรรยาชาวานของ ตนเองก็ได้ ถ้าคนใดคนหนึ่งนอกจากที่กล่าวมานี้ก็ได้ ก็ให้อ้างเป็นพยานได้ไม่ ห้ามปราม ยกเสียแทนซึ่งไม่สามารถจะให้การเป็นพยานได้ตามพระราชบัญญัติ นี้ แล้วในความอาชญาให้คู่เคียงกัน ห้ามแก้ไขให้โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยาน เท่านั้น"^๒

ประกาศฉบับนี้ประกาศในวันจันทร์ ที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔^๓ คือหลังจากที่ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงทูลเกล้าฯ ถวายร่างได้เพียง ๓ วัน

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๒ หนังสือกระทรวงยุติธรรมที่ ๙๘/๕๐๒๔
ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔

^๒ "ประกาศแกพระราชบัญญัติลักษณะพยาน" รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ ประชุมกฎหมาย
ประจำศก เล่ม ๑๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๘๖

๔. การปรับปรุงพิจารณาความอาญา

(ในระบอบคณปรี ร.ศ. ๑๒๐ นั้น กระทรวงยุติธรรมและกรมพลตระเวนได้ตกลงแก้ไขข้อขัดแย้งในการปฏิบัติราชการระหว่างกรมพลตระเวนและศาลต่าง ๆ จนกระทั่งเรียบร้อยไปได้เกือบทั้งหมด ที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นเรื่องที่เกิดจากคำพิพากษานี้ ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จึงร่างพระราชบัญญัติรวมกับกรมพลตระเวน เพื่อขจัดความขัดข้องนี้และทรงนำขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์นี้ประชุมเสนาบดีในพระบรมมหาราชวังในวันที่ ๒๙ เมษายน คณปรี เพื่อพิจารณาพระราชบัญญัติฉบับนี้ หลังจากนั้น พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญาศก ๑๒๐ ก็ออกประกาศใช้ในวันที่ ๒๙ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐ โดยมีข้อความสำคัญดังต่อไปนี้

"มาตรา ๑ ห้ามไม่ให้ศาลใดศาลหนึ่งออกหมายจับ เว้นไว้แต่จะได้อำนาจจากตัวโจทก์ผู้ฟ้องหมายมาชักใช้ได้เรียงสำเนาแล้วเรื่อง และถ้ายังไรให้มียานประคองคำควยเป็นค้ำ แลถ้าอัยการก็ตี ฎาเจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่จะขอหมายจับแล้ว ไม่จำเป็นต้องสำเนาให้การ ให้บอกเหตุพอสั้น ๆ ก็ใช้ได้

*ในที่นี้ไม่อาจทราบได้ว่าข้อขัดแย้งเหล่านี้มีอะไรบ้าง แต่สำหรับข้อขัดแย้งในเรื่องคำพิพากษานั้น จากพระราชบัญญัติที่ตราออกมาตอนนั้นทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการออกกฎหมาย

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ บ. ๒/๑๖ หนังสือกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓/๒๐๓ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๓ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐

๒๓.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๑๖ พระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา

พยานใดการประกอบคำทวงเป็นคดี แต่ถ้ายกการที่คดี ฎาเจ้าพนักงานเจานาที่ จะขอหมายจับแล้ว ไปจำเป่งต้องสามารถให้การ ไปบอกเหตุข้อสัน ๆ ก็ใช้ได้

มาตรา ๒ ห้ามไปให้ศาลรับฟ้องราษฎรเรียกขาราชการเป็นจำเลย ในความอาญาที่ข้อหาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ราชการ เว้นไว้แต่โจทก์จะได้นำ พยานมาตั้งบางแล้วขอเห็นโจทก์จำเลยพิรุธ จึงคอยให้ขอหมายจับไปถึงจำเลย นั้น แล้วถึงผู้บังคับเจ้าพนักงานนั้นไปทราบไว้ก่อนนั้น และหมายที่จะออกนั้น ให้เป็นหมายเรียกก่อน เมื่อเรียกไปมาจึงคอยให้ขอหมายจับ

มาตรา ๓ ในเขตกรุงเทพมหานคร ในหลวงาราชการเมือง อธิบดี รอง อธิบดี เจ้ากรม ปลัดกรม กองกระเวน ปลัดมณฑลเมืองนอกจากมณฑลกรุงเทพฯ ในหลวงาราชการเมือง นายอำเภอ มีอำนาจออกหมายจับตงจาก แลออกหมาย ทบตามเรือ๒ แลออกหมายเรียกพยาน ได้เหมือนอย่างผู้พิพากษาศาลไปริศสา ถาอธิบดี รองอธิบดี เจ้ากรม ปลัดกรม หลวาราชการเมือง นายอำเภอ ไปเอง จะจับคนใดโดยไม่มีหมาย

มาตรา ๔ ห้ามไปให้ผู้พิพากษาออกหมายจับจำเลยหรือบรรณานุกรมตั้งแต่ ขึ้นเลขอาชญาขึ้นไป เว้นไว้แต่ได้รับพระราชทานพร. บรรณานุกรม๑

แต่ปรากฏว่าพระราชบัญญัติการนี้เกิดกวางเกิดผลในตอนที่พิมพ์ใน ราชกิจจานุเบกษา^๒ จึงเป็นแรงความทรงระอาด้วยผลลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๐

๑ "พระราชบัญญัติเพิ่มแก้ไขวิธีพิจารณาคดีความอาชญา ร.ศ. ๑๒๐" ประชุมกฎหมาย ประจาวาด เล่ม ๑๔ ภาฎ ขาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑ หน้า ๒๒ - ๒๓

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ. ๕ ข. ๒/๑๒ นังชื่อพระยากรัณทรโวหาร ทรานหุสุมเถ็จพระ เจานองยาแหว เจ้าไปกรมพร ภาฎพื้นวังนวรเกช ประฐานที่ระฐุน ผสุาเรีวรราชการแบบคินอยุธิกษาบรรณกร ๑๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๐

บอกแก่เฉพาะส่วนที่พิมพ์ผิดพลาด ก็มาตรา ๒ ไว้ว่า ให้แก้ไขดังต่อไปนี้

"มาตรา ๒ ห้ามไม่ให้ศาลประทับฟ้องราษฎรเรียกข้าราชการตลอดถึง
กำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้สั่งการพระราชบัญญัติปกครอง ของที่ รัฐโกสินทรศก ๑๑๖
เป็นว่าเลยในความอาญา มีข้อหาในเรื่องที่เกี่ยวกับหน้าที่ราชการ เว้นไว้แต่
โจทก์จะได้นำพยานมาขึ้นมาลงแล้ว พอเห็นได้ว่าว่าเลยผิดจริง จึงได้ศาลสั่งฟ้อง
ไม่ให้แก้แย้งกับข้าราชการที่เป็นจำเลยนั้นให้ทราบก่อน ๓ วัน แล้วจึงได้ออก
หมายไปถึงจำเลยนั้น"

ตอบในวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๒ ก็มีพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณา
ความอาชญาออกประกาศใช้บังคับขึ้น ซึ่ง เป็นพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการที่เจ้าทรัพย์จะ
ฟ้องเรียกทรัพย์สินจากจำเลยในคดีอาญา แต่ที่ตราพระราชบัญญัตินี้ได้ออกมานั้นก็
เนื่องจากแต่เดิมนี้เป็นที่ยากลำบากแก่เจ้าทรัพย์มาก ในการที่จะติดตามเรียกทรัพย์สิน
คืนจากจำเลย แม้ศาลจะได้อำนาจมาลงโทษจำเลยแล้วก็ตาม ซึ่งทราบดีว่าคดีของพระราช
บัญญัติฉบับนี้โดยละเอียดจะมีดังต่อไปนี้

"มาตรา ๑ ในคดีเรื่องลักทรัพย์, แย่งชิง, ชิงทรัพย์, ปล้นทางบก
ทางน้ำ, กันโจก, ขโมย, ยักขุดทรัพย์อันเป็นประโยชน์ของชนในทาง

๑ แฉกความบทพระอาลักษณ์ออกแก้คำผิดในพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณา
ความอาชญา ศก ๑๒๐' ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑
หน้า ๑๓๕

๒ "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาชญา รัฐโกสินทรศก ๑๒๒' ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม ๒๐ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๕ - ๑๒๖ หน้า ๓๓๓

อาญา, แลรับของโจรใด ๆ ที่เจ้าพนักงานอัยการ เป็นผู้ยื่นคำกล่าวโทษผู้
กระทำความผิดตามมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญาที่โทษนั้น
แต่ไม่ผิดเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานอัยการที่กล่าวแล้วนั้น เป็นผู้ฟ้องแทนผู้ที่ได้รับ

มาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญาสำหรับใช้ไปพลางก่อน
ร.ศ. ๑๑๕ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๗. ความโหม่งลงไข่มุขโทษ ให้กระเป็นความแน่นอนตามกำหนด

มาตรา ๙ บรรดาความอาญาทั้งปวงซึ่งมีโทษหลวง เจนความอาญาชนิด
ประทุษร้าย ท้าวกระทำการผิดร้ายชกนตาย ท้าวกระทำโจรกรรม ปล้นสดม ท้าว
ลอบลักชิงไฟ ท้าวลอบชิงพระราชทรัพย์ ท้าวทำเงินหาอิทองแดงปลอม ท้าวกันโจก
ราษฎรกดขี่ท้าวอาทาลงเอาเงินทอง ท้าวรับสินบนท้าวคนพาล ท้าวขายขึ้นโทษหญิง
ท้าวทำร้ายท้าวพระศาสนา มีการทำลายพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ ท้าวลักขโมยเป็นปาราชิก
แลความอาญาอย่างอื่น บรรดาที่แกกันอันมีโทษหลวง ตามพระราชบัญญัติกาเป็นเช่นนั้น
ในกฎหมายเหล่านี้ ถ้าไข่มุขคนใดคนหนึ่งเป็นโทษฟ้องกล่าวโทษหลวงลเบิดกระราชอาญาที่
กาดำมิโทษ ฟ้องกล่าวโทษหลวงลเบิดกระราชอาญาแล้ว แต่มันไม่คิดใจความ
เรื่องนั้นต่อไป คอยเคปร่าารใด ๆ ก็ดี ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานกรบอัยการแล
ผู้รักมากุเบาย จะกองฟ้องกล่าวโทษหลวงลเบิดกระราชอาญา ในกวางที่ไม่มีคนอื่นเป็น
โทษ ถ้าจะกองว่าความเรื่องใดโทษเคปร่าคิดใจว่านั้นต่อไป เพื่อเห็นว่ามีเบานพอที่จะ
พิสพท์พิสพจริงไความหลวงลเบิดกระราชอาญานั้น มีข้อวิธีกระดำผิดกองกระราชกำหนด
กฎหมาย"

จาก "พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญาสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย .ร.ศ. ๑๑๕-๑๑๖ หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑

เสียไปโดยฉกฉกกฎหมายในคดีอาญาที่ว่ามาแล้วนั้น คืบจากผู้ต้องหาได้

มาตรา ๒ คดีฟ้องเรียกทรัพย์สินดังกล่าวแล้วนั้น ให้เจ้าพนักงานอัยการ ยื่นรวมกันกับข้อหาในความอาญา หรือให้ทำเป็นคำร้องยื่นในเวลาใดเวลาหนึ่งระหว่าง ที่ศาลเดิมพิจารณาความอาญานั้นอยู่ก็ได้ คำพิพากษาในเรื่องเรียกทรัพย์สินนี้ ให้ชี้ขาด ลงไว้ในคำพิพากษาคดีอาญาส่วนหนึ่งด้วย คดีเช่นนั้นจะแยกฟ้องเป็นความแพ่งเมื่อภายหลัง คำพิพากษาในความอาญานั้นถึงที่สุดแล้วก็ได้

มาตรา ๓ ในทางพิจารณา ถ้าพยานหลักฐานที่ได้นำสืบนั้นไม่เป็นที่เพียงพอ จะให้รู้ชัดได้ว่าจำนวนหรือราคาทรัพย์สินนั้นมากน้อยอย่างไร หรือใครเป็นเจ้าของทรัพย์สิน นั้นแล้ว ศาลมีอำนาจที่จะสั่งให้ไต่สวนต่อไป แลเรียกพยานหลักฐานมาสืบประกอบ เพิ่มเติมอีก

ในคดีเช่นนั้น ศาลจะยังไม่ทำคำชี้ขาดเรื่องเรียกทรัพย์สิน แลคำเสียหายนั้น ลงในคำพิพากษาคดีก่อน แลจะรอไว้วินิจฉัยเป็นคำสั่งต่อที่หลังก็ได้

มาตรา ๔ ถ้าการวินิจฉัยเพื่อความแน่ชัดว่า จำนวนทรัพย์สินที่ควรจะได้แก่ผู้ ต้องเสียหายมากน้อยเพียงไรนั้น จะทำให้เป็นการชักช้า แก่คดีที่พิจารณาอยู่ เช่น จะต้องคิดหักชำระบาญชีที่ยุ่งยากต่อกันเป็นต้นดังนี้แล้ว ศาลมีอำนาจจะสั่งให้แยก คดีที่ฟ้องเรียกทรัพย์สินนั้นออกเสียจากความอาญา แลให้พิจารณาคดีนั้นไปต่างหาก ส่วนหนึ่งได้ ตามความในมาตรา ๒ แห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๕ เมื่อศาลได้พิจารณาให้คืนทรัพย์สิน หรือให้ชดเชยราคาทรัพย์สิน แก่เจ้า พนักงานอัยการ แลทรัพย์สินนั้นไม่ได้อยู่ในความรักษาของศาลแล้วก็ให้เป็นที่ของผู ้ได้รับความเสียหาย จะต้องขอให้ศาลบังคับคดีไปตามคำตัดสิน และจะต้องทำการ อย่างใดอย่างหนึ่งที่จำเป็นเพื่อคนจะได้รับทรัพย์สิน หรือราคาทรัพย์สินนั้น

มาตรา ๖ ห้ามไม่ให้ศาลเรียกค่าธรรมเนียมแก่เจ้าพนักงานอัยการในการที่เป็น
 ที่เป็นผู้ฟ้องเคม หรือยื่นคำร้องเรียกทรัพย์สินนั้นเลย แต่ให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายนั้น
 เอง เป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการขึ้นหลังคำพิพากษา
 ทุกอย่าง จำเลยในคดีอาญาเรื่องนั้นจะต้องรับผิดชอบเสียค่าใช้จ่าย แลค่าธรรมเนียม
 ตามที่กล่าวข้างบนแล้วแทนทั้งสิ้น กับทั้งจะต้องใช้ค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ซึ่งจะมีขึ้น
 เหมือนกับคดีเรื่องนั้นใดวากล่าวกันในทางแพ่งธรรมดาด้วย เมื่อทรัพย์สินของจำเลย
 นั้นใดเอามาใช้ทุนทรัพย์ของผู้ต้องเสียหายเสร็จแล้ว แลยังเหลืออยู่เท่าใด จึงเอามาใช้
 ค่าเสียหายแลค่าธรรมเนียมที่กลาวนั้นตามมากแลน้อย"^๑

ต่อมาในปี ร.ศ. ๑๒๙ ก็มีการเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ศก ๑๒๙ ประกาศ
 ออกมาในวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๙ นั้น ประกาศฉบับนี้มีได้เพิ่มเติมในคำหลัก
 การอะไรใหม่ เพียงแต่เป็นประกาศกำหนดให้นายอำเภอในมณฑลกรุงเทพ ฯ มีอำนาจ
 ออกหมายจับหมายคน และหมายเรียกพยานได้ตามขอความในพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธี
 พิจารณาความอาญา ศก ๑๒๐ มาตรา ๓^๒ ซึ่งได้กลาวถึงมาแล้วเท่านั้น

^๑"พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา รัตนโกสินศก ๑๒๖" ประชุม
 กฎหมายประจำศก เล่ม ๒๑ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๕ - ๑๒๖ หน้า ๓๓๓ - ๓๓๔

^๒"ประกาศเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญาศก ๑๒๙" ประชุมกฎหมายประจำศก
 เล่ม ๒๒ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๙ หน้า ๕๔๑ - ๕๔๒

๕. การปรับปรุงการอุทธรณ์

ในระยะแรก ๆ ที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเข้ามาดำรงตำแหน่งเสนาบดีนั้น พระราชบัญญัติเกี่ยวกับการอุทธรณ์ที่สำคัญ ๆ คือพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕ หมวด ๕ ซึ่งว่าด้วยลักษณะอุทธรณ์^๑ และพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ หมวด ๑๘ ซึ่งว่าด้วยลักษณะอุทธรณ์^๒ แต่ปรากฏว่า สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในระยะนั้น "... ยังมีความอุทธรณ์ฎีกาที่ไม่ควรจะเป็นอุทธรณ์ฎีกาได้ตามพระราชบัญญัติส่งขึ้นมายังศาลสูง ทำให้เสียเวลาแก่ศาลสูงและการบังคับบัญชาของศาลล่างช้าไป ..."๓ ด้วยเหตุนี้ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๑ จึงมีกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๓๔ ออกประกาศบังคับใช้ โดยมีความสำคัญดังต่อไปนี้

"๑ ความฎีกาที่มีทุนทรัพย์ต่ำกว่า ๒ ซึ่ง ถ้าโทษจำคุกกว่า ๖ เดือน ซึ่งไม่มีผู้รับรองตามพระราชบัญญัตินั้น ห้ามไม่ให้ศาลต่าง ๆ ส่งฎีกาขึ้นมายังศาลฎีกาเป็นอันขาด ถ้ามีความอยากร้องให้ไต่ ไต่บอกให้ผู้ฎีกามาทำคำยื่นต่อศาลฎีกาเอง ขออนุญาตร้องฎีกา ๒ ห้ามไม่ให้ผู้พิพากษารับอุทธรณ์ฎีกาที่เกินกำหนดส่งขึ้นมายังศาลสูง ถ้ามีความชดเชยแล้ว ความอยากร้องให้ไต่แล้ว ให้ยื่นคำร้องแสดงเหตุผลขออนุญาตต่อศาลสูงที่จะพิจารณา

^๑"พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า ๑๑๘ - ๑๒๒

^๒"พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ค. หน้า ๒๐๔-๒๐๙

^๓"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๓๔" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๘ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑ หน้า ๕๔๓ - ๕๔๔

ความเรื่อนั้น ต่อจากสูงสั่งให้ศาลล่างรับอุทธรณ์ฎีกาขึ้นไว้จึงรับได้"^๑

อย่างไรก็ตาม คดีที่ฟ้องร้องกันขึ้นไปถึงชั้นอุทธรณ์ก็ยังมีมากอยู่ ดังจะเห็นได้จากรายงานศาลยุติธรรมประจำปี ร.ศ. ๑๒๒ ซึ่งกล่าวไว้ในตอนที่ว่าด้วยพระราชบัญญัติใหม่ว่า

"... ความอุทธรณ์นั้นมากเหลือเกินจนกระทำให้ศาลอุทธรณ์ใด ๆ เกือบจะวินิจฉัยคดีโดยเฉลี่ยไม่ได้ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ก็ได้พยายามโดยเต็มกำลัง เพื่อจะทำให้ความที่ค้างอยู่นั้นแล้วไปทุกปีแต่ก็ไม่สามารถสำเร็จไป เพราะผู้พิพากษาได้แบ่งแยกกันตรวจสำนวนอุทธรณ์ ถ้าหากว่าผู้พิพากษาจะนั่งประชุมตรวจพร้อม ๆ กันเสมอไปแล้ววินิจฉัยโดยเฉลี่ยทุกคดีแล้ว จำนวนความนี้จะให้แล้วสักครึ่งหนึ่งก็ไม่ได้"^๒

สำหรับวิธีแก้ไขในเรื่องนี้ซึ่งทางกระทรวงยุติธรรมก็คือนั้นมีอยู่สองวิธีคือเพิ่มศาลอุทธรณ์ขึ้นวิธีหนึ่ง และพยายามคัดความอุทธรณ์ให้น้อยลงอีกวิธีหนึ่ง สำหรับวิธีแรกนั้น ทางกระทรวงยุติธรรมตระหนักดีว่า กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะต้องคัดค้านอย่างแนบแน่น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเองที่จะต้องเลือกเอาวิธีที่สอง นอกจากนั้นการเลือกใช้วิธีที่สองนี้ยังให้ผลดีในอีกด้านหนึ่งด้วย กล่าวคือ คดีอุทธรณ์ที่ฟ้องกันอยู่นั้น โดยมากเป็นคดีที่ไม่มีสาเหตุจำเป็นอะไรเลยที่จะต้องอุทธรณ์

^๑"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๓๙" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔
กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑ หน้า ๕๔๔

^๒รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ หน้า ๒ - ๓

หากแต่ก็อุทธรณ์กันเพื่อถ่วงเวลาให้ยืดยาวไปอีกเท่านั้น^๑ เพราะ "... อุทธรณ์นั้นง่ายมากในเมืองนี้ ตามที่เป็นอยู่แล้วไม่มีอะไรห้ามความอุทธรณ์ นอกจากการเสียเงินร้อยละสองถึงใน ความแพงตามทุนทรัพย์ที่พิพาทกัน"^๒ รายงานกาลยุดิธรรม ร.ก. ๑๒๒ กล่าวถึงความยืดเยื้อของการพิจารณาคดีโบสถ์นั้นไว้ว่า "ตามวิธีที่ใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ คดีเรื่องหนึ่งเกือบต้องพิจารณาถึง ๔ หน จึงจะเป็นการแล้วเสร็จขาดไปไค คือตั้งคนฟ้องที่ศาลเมือง อุทธรณ์ไปยังศาลมณฑล อุทธรณ์ยังศาลชาหลวงพิเศษกรุงเทพฯ และที่สุดหลีกเกล้าฯ ถวายฎีกา"^๓

ด้วยเหตุทั้งหลายที่ไคกล่าวมานี้ จึงไคมีร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเรื่องการอุทธรณ์ขึ้น^๔ ถึงจะไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าพระราชบัญญัตินี้ผู้ใดเป็นผู้ร่าง แต่ก็พอจะเชื่อไคว่ากระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้น เนื่องจากกระทรวงยุติธรรมตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขการอุทธรณ์มาตั้งแต่ปี ๑๒๐๕ หรืออาจก่อนหน้านั้น อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เราทราบว่าพระราชบัญญัตินี้ใช้วิธีตัดความอุทธรณ์ด้วยการ "... ทำให้ค่าธรรมเนียมอุทธรณ์แรงขึ้น แลยอมให้ศาลล่างบังคับตามคำพิพากษาไค ถ้าผู้อุทธรณ์ไม่เต็มใจหาประกันเพื่อรับรองว่าอุทธรณ์นั้นไม่ไคเป็นไปโดยหามูลมิไค ..." ^๕ แต่ที่ประชุมเสนาบดีไม่เห็นด้วยกับร่างพระราชบัญญัตินี้

^๑ รายงานกาลยุดิธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ หน้า ๓

^๒ ค.

^๓ ค.

^๔ ค.

^๕ ค.

^๖ ค.

จึงได้เพิกถอนไป^๑ หลังจากนั้น ในวันที่ ๑๘ มีนาคม ร.ก. ๑๒๒ กระทรวงยุติธรรมก็ทูลเกล้าฯ ถวายร่างพระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่งเพื่อแก้ไขในเรื่องนี้ พระราชบัญญัติฉบับใหม่คือพระราช-
บัญญัติอุทธรณ์ ร.ศ. ๑๒๓ ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ก. ๑๒๒ ซึ่งมีใจความสำคัญ
๓ มาตรา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

"มาตรา ๑ ในคดีแพ่งและอาญาทั้งปวง เมื่อศาลได้ตัดสินปรับเป็นสินไหมก็ดี
พินัยก็ดี หรือเป็นค่าเสียหายอื่น ๆ ก็ดี ซึ่งมีทุนทรัพย์ไม่เกินกว่า ๒ ซึ่ง แลศาล
อุทธรณ์ชั้นหนึ่งได้พิพากษาขึ้นตามคำตัดสินศาลล่าง หรือเป็นแต่แก้ไขเล็กน้อยแล้ว
ห้ามไม่ให้ผู้แพ้คดีอุทธรณ์ต่อไป เว้นไว้แต่

๑. ผู้พิพากษาซึ่งได้ชำระคดีเดิมมา หรือผู้พิพากษาชั้นอุทธรณ์คิดเห็นว่าข้อความ
ที่ได้ตัดสินนั้นเป็นปัญหาสำคัญ โดยอมอนุญาตให้ฟ้องอุทธรณ์ต่อไปหรือ

๒. เมื่อเสนาคีกระทรวงหนึ่งกระทรวงใด หรือข้าหลวงเทศาภิบาล หรือ
ผู้ว่าราชการเมือง หรือเจ้ากรมอัยการ หรือเนติบัณฑิตยสภา ๒ นาย ได้ลงชื่อ
ในคำอุทธรณ์นั้น รับรองว่าที่ใดอุทธรณ์ครั้งนี้มีเหตุอันสมควร จึงจะอุทธรณ์ได้

มาตรา ๒ ในคดีแพ่งและอาญาทั้งปวง ซึ่งศาลได้ตัดสินปรับเป็นสินไหมก็ดี
พินัยก็ดี หรือเป็นค่าเสียหายอื่น ๆ ก็ดี ซึ่งมีทุนทรัพย์ไม่เกินกว่า ๕ ซึ่ง แล

รายงานการยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ หน้า ๓

^๑ กองจดหมายเทศุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๒๔/๓๑๑๖ หนังสือพระยาจักรปาณิกิริภักดิ์วิสุทธี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ มีนาคม ร.ก. ๑๒๓

ศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ หรือศาลอุทธรณ์ศาลหลวง-พิเศษ ได้พิพากษาขึ้นตามคำตัดสิน
ศาลกลางหรือเป็นแต่แก้ไขเล็กน้อยแล้ว ห้ามไม่ให้ผู้แพคดีทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา
เว้นไว้แต่

๑ ผู้พิพากษา ซึ่งได้ชำระแต่เดิมมา หรือผู้พิพากษาชั้นอุทธรณ์คดีเห็นว่า
ขอความที่ใดคดีนั้นเป็นปัญหาสำคัญ ได้ยอมอนุญาตให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา หรือ

๒ เมื่อเสนาบดีกระทรวงหนึ่งกระทรวงใดหรือศาลหลวงเทศาภิบาลหรือ
เจ้ากรมอัยการหรือเนติบัณฑิตยสภา ๒ นาย ได้ลงชื่อในฎีกานั้นรับรองว่าที่ใด
ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาดังนี้มีเหตุอันสมควร จึงจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้

มาตรา ๓ ขอความตามที่อยู่ในประกาศเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาลงวันที่
๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๗ * นั้น แม้ข้อใดขัดกับประกาศนี้ก็ให้ยกเลิกข้อนั้นเสีย"๑

*ดูภาคผนวก ๒ "ประกาศเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา"

๑"พระราชบัญญัติอุทธรณ์ รัตนโกสินทร กก ๑๒๓" ประชุมกฎหมายประจำตก
เดิม ๑๘ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๒ - ๑๒๓ หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖

๖. การตราพระธรรมบัญญัติธรรม และพระราชนิติบัญญัติ
วิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๒๕

ในระยะประมาณปี ร.ศ. ๑๒๕ นั้น พระธรรมบัญญัติและวิธีพิจารณาความแพ่ง
 กองจะยุ่งยากขึ้นจนอยู่มาก เนื่องจากมีการแก้ไขปรับปรุงแก้ไขกันมาหลายครั้ง
 กรมเนื้บรรณวิธีคดีฤทธิคดี เหนายกกระทรวงยุติธรรมจึงทรงให้มีนักกฎหมายไปตรวจตรา
 ต่าง ๆ เจ้ากรมอัยการ และนายความมางกาย มาประชุมกันเพื่อพิจารณาแก้ไขรวบรวม
 และจัดทำกฎหมายหมายในเวลานี้

การปฏิบัติงานครั้งนี้นับว่าออกตามผลงานได้เป็นสองส่วน ๆ คือ

๑. รวบรวมประกาศกระทรวงยุติธรรม พระราชบัญญัติแก้ไขเปลี่ยนแปลง
 ทั้งของส่วนราชการและยุติธรรมในหัวเมือง และประกาศเรื่องศาลเก่าๆ ถวายฎีกา
 เขากวบกกันเป็นพระธรรมนูญศาลยุติธรรม^๑
๒. ยึดพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งที่ใช้อยู่เป็นหลัก แล้วนำเอาประกาศ
 แก้ไขเพิ่มเติมต่าง ๆ เขามารวบรวม ถัดความที่ไปไวแล้ว ให้เพิ่มเติมในส่วนที่สมควรจะ
 ให้ได้เป็นพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง^๒

การพิจารณาแก้ไขรวบรวมและจัดทำกฎหมายครั้งนี้ดำเนินในปี ร.ศ. ๑๒๕
 และได้เป็นร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ๑๔๕ มาตรา และร่างพระธรรมนูญศาล
 ยุติธรรม ๓๗ มาตรา

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ. ๕ บ. ๒/๒๒ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
 ที่ ๕๕/๒๕๐๔ ค่ายพระอาทิตย์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมมังกุมพล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

๒.ค.

๓.ค.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ. ๕ บ. ๒/๒๒ หนังสือกรมมังกุมพล
 พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖

ในการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญพระราชมัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งครั้งนี้ มีบางท่านที่ดูเหมือนว่าจะเป็นของใหม่สำหรับกฎหมายไทย ซึ่งในเรื่องนี้ กรมพระราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าวถึงไว้ว่า การตรวจแผนพระราชบัญญัติทั้ง ๒ ตอนธรรมดาได้เกิดความเคืองใจ มีที่เคืองใจบางแห่งความไม่ชอบ ๒ ประการ คือในเรื่องยกทรัพย์สินก่อนคำตัดสิน และเรื่องขอทรัพย์ของวางเงินการรบไปม แต่ในเรื่องยกทรัพย์สินก่อนคำตัดสินจะว่าเป็นของใหม่ที่เคืองใจไปก็ วิธีนี้ก็ถือว่าขัดตาชกฎหมายเดิมมันเอง มันแต่ใครแก้ไขให้ชัดเจน ขึ้น..."๑

ในวันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖ ซึ่งเป็นขณะที่มีการร่างธรรมนูญศาลและพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งจะเสร็จลงนั้น นาย ยี่ ปาเชฐ ผู้ปรึกษาราชการยุโรป ได้ถวายบันทึกถวายเห็นชอบร่างนี้ ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เกี่ยวกับร่างกฎหมายฉบับนี้ บันทึกนั้นเปิดถวายตอนหนึ่งว่า

วิธีพิจารณาความแพ่งและธรรมนูญศาลที่ดำไว้ก่อนแล้วนั้นจะออกประกาศให้ใช้โดยพร้อมกันแต่ในเวลานี้ก็ยังไม่ควร เพราะคงจะหาวิธีการพิจารณาคดีได้แล้วแต่จะขึ้น ต่อเมื่อออกประกาศให้ออกกฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความอาญา แลกฎหมายแพ่งแก้ไข บางทีก็จะต้องแก้ไขเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความแพ่งนี้เสียใหม่

การที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างใดอีกนั้น ก็คงแล้วแล้ว มาช้านานจะเห็นสมควร ตามเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งในขณะเมื่อรวบรวมกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แลกฎหมายแพ่งแก้ไขแล้วไปเป็นข้อวินิจฉัย ถ้าจะเปลี่ยนแปลงวิธีพิจารณาความแพ่ง

กองกฎหมายและเทศาภิบาล ร.ศ. ๒/๒๖ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๔๔/๒๓๐๔ ลงพระที่นั่งราชโอรสราชกุมาร กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมมิ่งมณฑล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

และพระบรมมหาราชวังแล้ว เลื่อนยศ ข้าราชการและเจ้าพนักงานเสนาบดีให้
ตามหนังสือที่ข้าหลวงพระวราชเณรพระยาวังประเทศสยามแลประเทศฝรั่งเศส^๑

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศสยามและประเทศฝรั่งเศสที่นาย
ยี ปากู๊ กล่าวถึงในที่นี้คือวันที่ ๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ นั้นเอง สัญญานี้
มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"... จะเปลี่ยนอำนาจการปกครองประเทศไปเป็นอำนาจฝ่ายสยามตาม
ธรรมเนียมของบ้านเมือง เพื่อให้ประกาศใช้กฎหมายรวมลักษณะต่าง ๆ คือ
กฎหมาย ลักษณะอาญาไทย กฎหมายลักษณะแพ่ง และการค้าขาย กฎหมาย
ลักษณะวิธีพิจารณาการคดี และกฎหมายลักษณะเจ็ดถึงกาล "๒

(จะเห็นได้ว่า วาทะคำนี้ไม่ ปรากฏว่า นาย ยี ปากู๊ เป็นผู้ตั้งกระทู้ขึ้น
อย่างมากถึงประโยชน์ในการเอกราชทางการศาลอันจะไต่จากจากการประกาศใช้กฎหมาย
สองฉบับนี้ เป็นที่น่าเสียสละที่ไม่อาจทราบได้ว่า การที่กระทรวงยุติธรรมรวบรวมกฎหมาย
เก่า ๆ ออกมาเป็นพระบรมมหาราชวังด้วยธรรมเนียมพระวราชเณรพระยาวังประเทศสยามแลประเทศฝรั่งเศส
จะเป็นความมีความมั่นคงจากสัญญาที่ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสฉบับ ร.ศ. ๑๒๕ นั้นเพียงใด)

กรณีต่อมาในราวต้นเดือนธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖ นั้น นายยี ปากู๊ ได้กรอกร
ร่างกฎหมายสองฉบับนั้นอีกครั้งหนึ่ง^๓ ตามพระประสงค์ของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น

^๑ กองจากฉบับแปลแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๒๖ หนังสือของนาย ยี ปากู๊ กราบทูล
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชปรีดิโรถุทธิ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖

ตามถึงพระบรมมหาราชวังด้วย

^๒ หนังสือสัญญาระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส ลงวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก
๑๒๕" ประชุมกฎหมายประกาศก ฉบับ ๒๑ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๕ - ๑๒๖ หน้า ๑๔๐

^๓ กองจากฉบับแปลแห่งชาติ ก.

ราชบุรีดิเรกฤทธิ์^๑ ในครั้งนี้นาย ยี่ ปาคุว ก็ยืนยันความเห็นทำนองเดียวกันกับครั้งที่แล้ว
อย่างหนักแน่น กล่าวกือนาย ยี่ ปาคุว ได้มีหนังสือลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖ กราบทูล
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ โดยมีความสำคัญว่า

"ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจตราสอบสวนร่างนั้นอีก แลไปเปลี่ยนแปลงความเห็น
ในการที่จะได้ผลสำเร็จเป็นกฎหมายนั้นเลย เป็นอยู่แต่บางที่ ที่เมื่อเป็นตัวกฎหมาย
ขึ้นนั้นจะเป็นผลสำคัญมากชั้นกว่าที่ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดไว้แต่แรกตามที่ข้าพระพุทธเจ้า
ได้กราบทูลมาแล้วข้างตน แลได้สังเกตดูการงานซึ่งได้กระทำอยู่ในศาลต่างประเทศ
ตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีต่อประเทศฝรั่งเศสในเวลานี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็น
ควายเกล้าว่าจะเป็นการดีที่สุด ถ้าจะออกประกาศให้ใช้กฎหมายนั้นเสียทีเดียว ข้อ
ปัญหาในพิรณามักจะเกิดขึ้นในศาลต่างประเทศบ่อย ๆ ซึ่งจะต้องวินิจฉัยไปตาม
กฎหมายไทย บางทีข้อความในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ไม่บริบูรณ์
หรือไม่เป็นที่ชัดเจน กงสุลซึ่งมานั่งฟังคดีเช่นนี้ก็อาจจะเข้าใจวิธีพิจารณาของ
ศาลไทยไม่เป็นที่เพียงพอแลบรรดาคำต่างประเทศก็หาทำการโดยยุติธรรมไม่
เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าเห็นควายเกล้าว่า ถ้าได้ออกประกาศให้ใช้วิธี
พิจารณา ซึ่งได้รวมไว้ดังที่มีอยู่แล้วนี้ให้เป็นกฎหมายวิธีพิจารณาชั่วคราวได้แล้ว
การรอกัดค้านซึ่งจะเกิดขึ้นนั้นก็คงจะสงบไป"^๒

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๒๖ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๘๘/๒๓๐๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๒/๒๖ หนังสือนาย ยี่ ปาคุว กราบทูล
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖

เป็นอันฎีกาไม่ได้โดยชอบด้วยกฎหมายอีกต่อไป แต่เรื่องที่ไม่ได้เห็นว่าจะเสียประโยชน์ทางยุติธรรมอย่างไร ด้วยฎีกาสั่งเกตุคุณชั้นนี้ก็มีน้อย และจำไม่ได้ว่ามีเรื่องใดที่ทรงเคยทรงพิพากษาลงคำพิพากษากฎีกาสักเรื่องเดียว ถ้าหากว่ามีอธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้ที่ใกล้ชิดพระองค์อย่างเวณกรมขุนกิริยัต เห็นขอความอย่างไรแปลกประหลาดเกิดขึ้นรับเรียนพระราชปฏิบัติ หรือมีฉันทน์แม่เป็นผู้หาพระองค์ จะเพิกทอดเองไม่ได้ ถ้าเป็นผู้คอยสั่งเกตแลหาหรือคอยเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้ว ก็จะไม่มีความที่จะเสื่อมเสียใดเพราะเดิกรู้ฎีกาแล้ว"^๑

กฎหมายใหม่ซึ่งเลิกธรรมเนียมฎีกาชั้นที่สอง หรือฎีกา จึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงกับพระบรมมกุฎราชกุมาร ๙ นั้นเอง จึงมีข้อความว่า "มาตรา ๙ คำพิพากษาของศาลฎีกาที่คำพิพากษาเสร็จเด็ดขาดไปแล้ว ในคดีเรื่องใด ห้ามไปใหญ่ความมูลเกล้าฯ ถวายฎีกาชั้นที่ ๒ อีก"^๒

การฎีกาชั้นที่สอง หรือฎีกา นั้น สืบเนื่องมาจากว่า ราษฎรผู้ป้อนรถคิโปพอใจในคำพิพากษาของศาลชั้นต้น ก็ยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์อันเป็นศาลสูงสุดในกระทรวงยุติธรรม สำหรับหัวเมืองก็อุทธรณ์ไปที่ศาลอุทธรณ์หลวงพิเศษ แต่เมื่อราษฎรไม่พอใจในคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ทุกศาลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้อีก จึงตามประกาศ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๒/๒๖ หนังสือกระทรวงมหาดไทย
ที่ ๗๖/๒๓๕๔ ถวายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังนพคุณ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๗

^๒ "พระบรมมกุฎราชกุมารมัตถโกสินทร ศก ๑๒๗" ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่ม ๒๒ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๗ หน้า ๒๔๐

ตั้งกระทรวงยุติธรรมกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ตั้งองคมนตรีตรว้เป็นกรั้คราวเพื่อเรียบเรียงความเห็นขึ้นกราบบังคมทูลเป็นพิเษ^๑ แต่
เนื่องจากความฝ่ายใไม่พอใจในคำพิพากษา หรือถูกพิพากษาให้แพคดี ก็ยอมจะอุทธรณ์
ฎีกากันเป็นลำดับมาเรื่อย ๆ ทำให้คดีถึงทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาปีมากเกินกว่าที่พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงทวดพระเนตรได้ กรรมการองคมนตรีที่ทรงตั้งขึ้นจึงตัดสินใจ
ไปเองโดยถือว้าเป็นอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเป็นดังนั้น รูปการ
กักสินของคณะองคมนตรีตรว้ฎีกานี้ก็ค่อยแปรรูปมาเป็นเหมือนกาล ๆ หนึ่งมากขึ้นทุกที เป็น
อับว่าฎีกาก็เริ่มห่างจากพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมากขึ้น^๒ แลแล้วก็เกิดมีผู้ที่ไม่
พอใจในคำพิพากษาของคณะองคมนตรีที่เป็นกรรมการตรว้ฎีกา บล้วยบุคคลเหล่านั้นก็ทูลเกล้าฯ
ถวายฎีกาขึ้นที่สองอีกกรั้หนึ่ง พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเล้าถึงความ
วุ่นวายอันเกิดจากการ ฎีกาขึ้นที่สองนี้ไวว้า

"... เกิดโกลาหลขึ้นด้วยมีฎีกาอุทธรณ์กรรมการฎีกาขึ้นอีก ราษฎรเรียกกันว้าฎีกา
โดยยะาะ ก็อุทธรณ์ได้อีกชั้นหนึ่งแปลกมา คนทั้งเมืองเหมากันว้าจำนวนความ
ไขมีที่สุดแล้ว คนที่ต้องถูกเคื้อครอนกว่าจะได้ความคุชก็นาหนักดาไขเลย การ
เจียบขาดเกิดขึ้ดังนี้ประบาดถึง ๕ ปี ก็ระหว่างกิก ๑๑๕ แล ๑๑๘ แต่ในศก ๑๑๗
ทรงพระกรุณาโปรดมีประกาศเปลี่ยนตัวกรรมการทั้งสำรับ วิธีฎีกายังหาเปลี่ยนไม่..."^๓

^๑"ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เลม ๘ แนนที่ ๒

๑๐ เมษายน ร.ก. ๑๑๑ หน้า ๑๑

^๒พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในปัตยุบัน เลม ๒

หน้า ๘๘๐ - ๘๘๑

^๓ดู. หน้า ๘๘๑

อย่างไรก็ตาม ในปี ร.ศ. ๑๑๙ ก็ตกลงเป็นอันห้ามบู๊แก่เด็กชาด ให้ศาลฎีกา
เป็นศาลสูงสุด และ "... ไม่ขึ้นในกระหวงโค เปนกรบอยู่ในตัว รับผิดชอบต่อพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงต่อพระองค์ และฟังบังคับบัญชาโดยตรง ทำการโดยเปิดเผย
เหมือนศาลทุกประการ มีหน้าที่ตัดสินความได้เป้นเด็กชาดในเมืองไทย"^๑

หลังจากที่ได้มีการแก้ไขโดยคำในร่างพระธรรมนูญศาลยุติธรรมและพระราชบัญญัติ
วิธีพิจารณาความแพ่งบางแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตให้ไว้เป็นกฎหมายได้^๒ โดยมี "ประกาศให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม
กับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทร์ เล่ม ๑๒๙" ประกาศออกมาในวันที่
๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙^๓

ต่อมาในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรี-
ดิเรกฤทธิ์ ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่พระธรรมนูญศาลยุติธรรมกล่าวถึงทรงประสงค์จะแก้คำว่า

^๑พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในบัดยบัน เล่ม ๒
หน้า ๔๔๑ - ๔๔๒

^๒กองจดหมายเทศุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒๒ หนังสือกระทรวงเลขาธิการ
ที่ ๑๑/๓๔๑ หนังสือกราบทูลพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๔ มิถุนายน
ร.ศ. ๑๒๙

^๓"ประกาศให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม กับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง
รัตนโกสินทร์ เล่ม ๑๒๙" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๒ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๙
หน้า ๒๒๕ - ๒๒๖

"ศาลต่างประเทศ" เป็น "ศาลคดีต่างประเทศ" ทรงกราบบังคมทูลว่า การที่ผิด
เช่นนี้ ผิดมาตั้งแต่ในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมตั้งเดิมอยู่แล้ว^๑ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตตามพระประสงค์^๒
และได้ประกาศออกมาเป็น "ประกาศเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗"
ในวันที่ ๙ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘^๓

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ บ. ๒/๓๐ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๙ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๓๐ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๑๙ กรกฎ
า ร.ศ. ๑๒๘

^๓"ประกาศเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗" ประชุมกฎหมาย
ประจำศก เล่ม ๒๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๘ - ๑๒๙ หน้า ๖๒

บทที่ ๔

การปรับปรุงการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในระยะที่พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดี ตอนที่ ๒

การปรับปรุงศาลคานรายละเอียดยในทางปฏิบัติ

นอกจากการปรับปรุงด้านหลักการอันเกี่ยวกับศาลและการพิจารณาความดังกล่าวแล้ว คานรายละเอียดยในทางปฏิบัติของศาล และรายละเอียดยในทางปฏิบัติอื่น ๆ บางอย่างก็ควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วย การปรับปรุงศาลคานรายละเอียดยในทางปฏิบัติในระยะที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีนั้น ส่วนใหญ่ใช้วิธีตราออกมาเป็นกฎเสนาบดี และเป็นที่เห็นไคอย่างชัดเจนวา กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสมัยนั้น มีบังคับแต่ในเรื่องที่เกี่ยวกับการบริหารและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ไม่มีการกล่าวภายในเรื่องอำนาจศาลสำหรับการปรับปรุงศาลคานรายละเอียดยในทางปฏิบัตินั้นมีรายละเอียดยดังต่อไปนี้

๑. กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม หน้าที่ ๒ ว่าด้วยเรื่อง
รับอุทธรณ์ส่งอุทธรณ์

เนื่องด้วยกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมซึ่งดำรงตำแหน่งสภานายกศาลหลวงพิเศษด้วย ทรงสังเกตเห็นว่าการรับและส่งอุทธรณ์ยังไม่สะดวกดี จึงทรงนำเรื่องนี้ขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ ก็ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกกฎเสนานักกระทรวงยุติธรรม ว่า
 ควบเรื่องรับอุทธรณ์ส่งอุทธรณ์ เพื่อใช้บังคับในศาลในกระทรวงยุติธรรมและศาลขาดวง
 พิเศษ กฎเสนานักฉบับนี้มีข้อความสำคัญโดยละเอียดดังนี้

"๑ ถ้าความอุทธรณ์แล้ว ศาลควรต้องถามทั้งโจทก์และจำเลย
 ว่าจะไปถามจะแถลงทนายไปหรือไม่ ศาล ซึ่งจะไต่รับอุทธรณ์ไม่ไต่ความอย่างไร
 แล้วให้หมายเหตุไว้ถ้าในข้อกล่าวหา เพื่อศาลซึ่งรับอุทธรณ์นั้นจะไต่

๒ อนึ่ง ในการที่โจทก์ก็ จำเลยก็ ส่งใบอุทธรณ์ฎีกาต่อศาล
 ศาลควรต้องไต่ถามมากกว่าฉบับหนึ่ง เพื่อให้จะได้แจ้งในคดีของอุทธรณ์ ต้อง
 ฎีกาไว้เหมือนอย่างฟ้อง ถ้าเขาจะมีหนังสือแก้ความอย่างไรจะไต่รวมไว้ใน
 จำนวนควบ

๓ อนึ่ง เมื่ออุทธรณ์เกิด ผิดของอุทธรณ์เกิด ขอบว่าความในศาลซึ่ง
 ระกองพิจารณาอุทธรณ์นั้น ควรให้แถลงทนายไว้ในเมืองของศาลซึ่งจะรับ
 อุทธรณ์ เว้นไว้แต่ตนเองจะอยู่ในเมืองนั้น เพื่อที่ศาลนั้นจะได้ส่งหมายนัดไต่
 ง่าย ๆ"

๔ ในกรุงเทพฯ ศาลอุทธรณ์ แลศาลอุทธรณ์ขาดวงพิเศษ แลศาล
 ฎีกา จะนัดความในหนังสือพิพม์ เว้นไว้แต่จะได้นัดควบหมายไต่นัด"๒

"กฎเสนานักกระทรวงยุติธรรม ว่าด้วยเรื่องรับอุทธรณ์ส่งอุทธรณ์" ประชุม
 กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑ หน้า ๒๑๖

ในข้อนี้หมายถึงกรณีที่เป็นอุทธรณ์ในหัวเมือง

๒ ก. หน้า ๒๑๖ - ๒๑๗

๒. กฎหมายกึ่งระหวังกิจกรรม กฎที่ ๓๓ ให้ยกเลิกธรรมเนียมที่ศาลถาม
ถึงความถึงเรื่องการอุทธรณ์คำพิพากษาเมื่อเวลาตัดสิน

ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕
หมวดที่ ๕ ว่าด้วยลักษณะอุทธรณ์ มาตรา ๒๔ กล่าว "ถ้าฝ่ายโจทก์จำเลยเห็นว่า
คำพิพากษาคัดสินของศาลเกินนั้นไม่ถูกต้องควรยกฎหมายแลยกกิจกรรมแล้ว จะฟ้องอุทธรณ์
ก็ได้ แต่ต้องยื่นฟ้องต่อศาลนั้นในกำหนด ๑๕ วัน นับแต่วันอ่านคำพิพากษาคัดสินเป็นคน
ไป" และ ตามพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๑๕ หมวดที่ ๑๔
ว่าด้วยลักษณะอุทธรณ์ มาตรา ๑๑๑ ก็กล่าวไว้ก่อนหนึ่งว่า

"ขอ ๒ ถ้าความฝ่ายใดจะอุทธรณ์คำพิพากษาคัดสินเรื่องใด ในเรื่อง
ศาลต่อศาลซึ่งคำพิพากษาคัดสินเกินภายในกำหนดเก้าวันนับแต่วันที่ได้พิพากษา
แล้วให้ศาลยอมรับทูลเกล้าไว้เป็นเบื้องต้นแห่งการอุทธรณ์คดีเรื่องนั้น

ขอ ๓ เมื่อผู้อุทธรณ์ใดร้องทูลเกล้าแล้ว กองทัมเรื่องราวชี้แจงขออุทธรณ์
ยื่นต่อศาลซึ่งพิจารณาความเกินภายในห้าวัน แต่กำหนดสิบห้าวันนี้ ให้นับอยู่
ในเขตรื้อถอนหนึ่ง ที่ไต่ความในขอ ๒ นี้ด้วย"

แต่ปรากฏว่าผู้พิพากษาบางคนมักจะถือธรรมเนียมเดิมที่เคยปฏิบัติกันอยู่ในศาลไทย
กล่าวคือ เมื่อตัดสินแล้ว ผู้พิพากษาบางคนมักจะถามความว่าจะยอมตามคำตัดสินนั้นหรือจะ

"พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน รัตนโกสินทรศก
๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ - ๑๑๕ หน้า
๑๑๔ - ๑๑๕

๒. พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ก.
หน้า ๒๐๕

อุทธรณ์ ซึ่งเป็นการไปเหมาะสม เนื่องจากกลัวว่าไม่มีโอกาสได้ทริตรอง คดีที่ควรอุทธรณ์ ก็อาจบอกไปว่าไปอุทธรณ์ หรือคดีที่ไม่ควรอุทธรณ์ก็อาจบอกไปว่าจะอุทธรณ์ แล้วก็ตามใน การอุทธรณ์ เพราะเขาใจว่าต้องทำตามที่เขาบอกกับผืนผาขาว" กวดยเหตุนี้ กระทรวง ยุติธรรมจึงได้ออกกฎเสนานิติกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๑๓ ในวันที่ ๘ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งมีข้อความสำคัญว่า "ตั้งแต่บัดนี้ให้เลิกธรรมเนียมนี้เสีย คือเมื่อศาลได้ตัดสินความ เรืองไฉแล้ว ไม่ต้องถามถึงความว่าจะอุทธรณ์ถ้าจะยอม พอเมื่อพ้นกำหนดทูลเกล้าแล้ว ความไม่อุทธรณ์จึงให้ลงบัญชีว่ายอม ถ้าความผิดอุทธรณ์มาขึ้นในกำหนดก็ให้ลงบัญชีว่า อุทธรณ์"^๒

๓. กฎเสนานิติกระทรวงยุติธรรมกฎที่ ๓๔ เรื่องการว่าความ
อย่างถอนอรรถา

แท้จริงกฎเสนานิตินี้มิได้เป็นการกำหนดข้อบังคับกับใคร ๆ ขึ้นใหม่ หากแต่เป็น เพียงย้ำแนวการปฏิบัติ เนื่องจากแต่ที่ปฏิบัติกันอยู่ในศาลต่าง ๆ นั้น ยังไปกระทบถวน ความพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับการว่าความอย่างถอนอรรถา" กฎเสนานิติกระทรวงยุติธรรม ฉบับนี้ประกาศเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ร.ศ. ๑๒๑ โดยมีข้อความสำคัญดังต่อไปนี้

"กฎเสนานิติกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๓๔" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔
กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑ หน้า ๔๔๓

๒. ก.

"กฎเสนานิติกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๓๔" ก. หน้า ๔๔๐

"๑ ตั้งแต่นั้นต่อไป ผู้ใดจะว่าความอย่างคนอนาถา ต้องสาปสั่ว
 ยืนการร้องขอจนสุดทศกาล แล้วให้ศาลส่งการร้องของที่ว่าเปนอนาถาให้กับภรรยา
 อีกฝ่ายหนึ่ง เพื่ออีกฝ่ายหนึ่งจะได้มีโอกาสร้องแก้คดีกันได้ ศาลจะได้ไต่สวนให้
 ได้ความแท้จริง

๒ ถ้าความไม่ร้องคดีกัน หรือศาลไต่สวนได้ความนั้นอนาถาจริง
 ให้มีคำสั่งอนุญาตให้ยื่นว่าความอย่างคนอนาถาได้

๓ ถ้าศาลไต่สวนไม่ไต่ความจริง ในหยกการร้องขอผู้ขอว่าความ
 อย่างคนอนาถานั้นเสีย เมื่อฉนั้นแล้ว ห้ามไม่ให้ศาลรับฟ้องหรือคำอุทธรณ์
 หรือคำร้องใด ๆ ไวพิวารณาหรือคงขึ้นมายังศาลสูง เปนอันขาด"

๔. การกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมทนายความ

แต่เดิมมานั้นไม่มีการกำหนดเรื่องเกี่ยวกับค่าทนายความไว้เลย มีกำหนดไว้ก็แต่
 ในเรื่องค่าธรรมเนียมศาลและค่าป่วยการพยาน ซึ่งผู้แพคดีจะต้องเสียแทนตนทุกคดี^๑ ครั้น
 มาในวันที่ ๒๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๓ จึงมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติอัตราค่าธรรมเนียม
 ทนายความ ร.ศ. ๑๒๓ ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้ร่างและนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท

^๑"กฎเสนายคดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๓๘" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔
 กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๖ หน้า ๕๘๐

^๒รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๓ หน้า ๑

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงแก่วันที่ ๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๓^๑ กฎหมายฉบับนี้
เป็นฉบับแรกที่เกี่ยวกับเรื่องนี้

ในบันทึกของกระทรวงยุติธรรมซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกับร่างพระราชบัญญัติอัตราค่าธรรมเนียม
นายความนี้ กระทรวงยุติธรรมได้อธิบายเหตุผลที่ตองการให้มีพระราชบัญญัติขึ้นว่า

“ด้วยอรรถาธิบายว่า เมื่อมีความผิดขึ้นที่ศาลเป็นการเดือดร้อน
แก่ความที่จะตองขาดทุนเสมอ การเดือดร้อนนี้เป็นอุปแก่โจทก์จำเลยทั้งสอง
ฝ่าย เมื่อโจทก์ฟ้องเรียกเงินที่ติดค้าง การธรรมเนียมนายทนายมากสิ้นไป
หลายชั่ง ถึงจะเป็นความผิดของจำเลย ... โจทก์ก็ตองเสียเงินรายน้อย
เอง เมื่อจำเลยถูกฟ้องโดยผิด โดยมากจำเลยตองเสียทรัพย์สินมาก แล้ว
จะทักเอาแก่โจทก์ไม่ได้ เมื่อความรู้กันว่า ถ้าอรรถโดยไม่มีเหตุที่จะตอง
เสียค่าธรรมเนียมนายทนายแทนอีกฝ่ายหนึ่งแล้ว ก็จะทำให้ขอทรรดนั้นระวังมาก
ขึ้น และจะไม่ขอทรรดง่าย ๆ โดยประสงค์จะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความรำคาญ
และเสียหายเท่านั้น ...”^๒

เนื้อความสำคัญโดยละเอียดของพระราชบัญญัตินี้มีดังนี้

“มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้ชื่อว่าพระราชบัญญัติอัตราค่าธรรมเนียม
นายความ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒๕ หนังสือกระทรวงยุติธรรม
ที่ ๒๔/๑๑๒๒ หนังสือพระยาจักรีปากีศรีศรีวิสุทธิกรามบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๓

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒๕ เมฆโมแรนคำเรื่องพระราชบัญญัติ
อัตราค่าธรรมเนียมนายความ

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้ในคดีทั้งปวงที่ฟ้องร้องกันขึ้นภายหลัง
ตั้งแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ ได้ประกาศลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้วเป็นต้น
ไป*

มาตรา ๓ บรรดาคดีที่มีหมายว่าทางกฎหมายนั้น ให้ศาลพิพากษาใน
ขณะคดีได้รับในค่าธรรมเนียมความจากณแพคดี ตามอัตราที่คิกหาย
พระราชบัญญัตินี้**

มาตรา ๔ การที่ศาลจะกิกเงินค่าธรรมเนียมความมาให้แก่ผู้ชนะ
คดีนั้น ให้พิจารณาจากคดีทั้งปวงและยากเทียบกัอัตราค่าธรรมเนียมความ
ตามอย่างสูงอย่างกลาง อย่างต่ำ ของอัตรานั้น ตกแล้วแต่ศาลจะเห็นสมควร

มาตรา ๕ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้แต่ในกาลมณฑลกรุงเทพฯ
ส่วนในมณฑลหัวเมืองสมควรจะใช้พระราชบัญญัตินี้เมื่อไร จะได้
ประกาศเมื่อภายหลัง"๑

*พระราชบัญญัติฉบับนี้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาวันที่ ๔ กันยายน ร.ศ. ๑๒๓

** กถาราง ๑

๑ "พระราชบัญญัติค่าธรรมเนียมความ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓" ประชุม

กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๒ - ๑๒๓ หน้า ๒๕๐

ตาราง ๑ อัตราค่าธรรมเนียมพนักงานความ

ทุนทรัพย์	ศาลเกม			ศาลอุทธรณ์ กรุงเทพฯ และ ศาล อุทธรณ์เขตหลวง พิเศษ	ศาล กรรมการ ฎีกา
	อย่างต่ำ	อย่างกลาง	อย่างสูง		
ต่ำกว่า ๑๖๐ บาท	ไม่เกิน ๒๕ บาท	ไม่เกิน ๒๕ บาท	ไม่เกิน ๒๕ บาท	-	-
๑๖๐ - ๔๐๐ บาท	๒๕	๕๐	๑๐๐	๒๕	-
๔๐๐ - ๑,๐๐๐ บาท	๕๐	๑๐๐	๒๐๐	๒๕	๕๐
๑,๐๐๐ - ๒,๐๐๐ บาท	๑๐๐	๒๐๐	๓๐๐	๕๐	๑๐๐
๒,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ บาท	๑๕๐	๓๐๐	๔๕๐	๑๐๐	๒๐๐
เกินกว่า ๕,๐๐๐ บาท	ไม่เกิน ๑๐ %	ไม่เกิน ๑๐ %	ไม่เกิน ๑๐ %	ไม่เกิน ๔๐๐ บาท	ไม่เกิน ๘๐๐ บาท

หมายเหตุ หน่วยเป็นบาท

ปรับปรุงจาก "อัตราค่าธรรมเนียมพนักงานความ" ประชุมกฎหมายประจำศก

ในส่วนอัตรากำหนดความที่กำหนดมาในพระราชบัญญัตินี้ กระทรวงยุติธรรมอธิบาย

ว่า

"อัตราชั้นกลางนั้น เป็นจำนวนที่ศาลจะคิดให้ตามธรรมดา
อัตราชั้นค่านั้นจะคิดในคดีที่ง่าย ๆ เช่นคดีที่ไม่ต่อสู้ หรือหนี้สิน
ตามหนังสือฉ้อฉล ซึ่งไม่มีทางต่อสู้ไต่ถามเลยเป็นคน
อัตราชั้นสูงนั้นจะคิดในเฉพาะในคดีที่กินเวลามากหรือยากมาก"^๑

อีกประการหนึ่ง จะสังเกตเห็นได้ว่าค่าความชั้นอุทธรณ์และฎีกาไม่มากนัก ทั้งนี้
ทางกระทรวงยุติธรรมได้ให้เหตุผลไว้ว่า

"ส่วนค่าความในศาลชั้นอุทธรณ์นั้นก็มีอัตรากำหนดเงินลงไว้
เป็นแน่นอนทีเดียว แลเป็นจำนวนเงินไม่มากมายนัก เพราะเหตุว่าการที่
ทนายความจะต้องทำในชั้นนี้โดยมากก็มีแต่การเขียนแถลงฟ้องอุทธรณ์เท่านั้น จะ
มีความยาว เรื่องที่ทนายจะต้องขึ้นมาโต้เถียงชี้เหตุผลต่อศาลอุทธรณ์ก็น้อยเรื่อง
ที่สุด เพราะฉะนั้นคดีที่มีทุนทรัพย์ ๑,๕๐๐ บาทจึงยอมให้ทนายความ ๕๐ บาท
ในชั้นอุทธรณ์ แลค่าความชั้นนี้มาถึงศาลฎีกาก็ได้กำหนดเพียง ๑๐๐ บาท
เท่านั้น"^๒

การตราพระราชบัญญัติอัตราค่าธรรมเนียมทนายความนี้มีหลักฐานเห็นได้ว่า ได้
ประโยชน์สืบความมุ่งหมาย ทั้งนี้จะเห็นได้จากรายงานศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๔ ซึ่ง
กระทรวงยุติธรรมแสดงความกระตือรือร้นที่จะให้พระราชบัญญัตินี้ได้ขยายออกไปบังคับ

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๒๕ เมมโมแรนด์เรื่องพระราชบัญญัติ
อัตราค่าธรรมเนียมทนายความ

^๒รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๓ หน้า ๑

ไว้ในหัวเบื่องกวย โดยกระดางยุดิธรรมไ้ให้เหตุผลว่า

"พระราชบัญญัติกัฏฐกัฏฐการณนิยมตนายความ ที่ไ้ก้ออกใช้ตามศาลใน
มณฑลกรุงเทพระ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ สิงหาคม ศก ๑๒๓ นั้น เห็นไ้ความีประโยชน์
สพประสงค์แล้ว เพราะพระราชบัญญัตินี้กันไม่ให้โจทย์ฟ้องความจกจิกหมยหมย
แลกกันไปให้จำเลยพยายามที่จะกอสความในทางที่ไ้เป็นประโยชน์ ไ้แก่
เท่านั้น พระราชบัญญัตินี้ไ้ความยุติธรรมแก่โจทย์ซึ่งมีคดีอันบริสุทธิ์ ทั้งไ้
ความยุติธรรมแก่จำเลยซึ่งมีหลักฐานกัในการที่จะกอสคดีนี้แกวย โดยเหตุนี้
ควรจะขยายพระราชบัญญัติก้อออกไ้ให้แผ่ไ้ถึงศาลตามหัวเบื่องโดยเร็วตามแต่
จะเป็นไ้"

การปรับปรุงศาลตามรายละเอียดในทางปฏิบัติในระยะที่พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีนั้น นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีเรื่องอื่น ๆ
ที่น่าสนใจอีกทางพอสมควร เช่น การออกกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๔๐ ว่า
ด้วยวิธีตีพิมพ์พินิจจะบอกปวยลา^๒ การออกกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกฎที่ ๔๒ เรื่อง
การฟ้องร้องข้าราชการเป็นจำเลย ซึ่งเป็นการกำหนดความหมายของข้าทูลละอองธุลี
พระบาท หรือข้าราชการ ความประกาศสั่งฟ้องข้าทูลละอองธุลีพระบาทปี ๑๑๐^๓ และ
การออกกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๔๓ เรื่องเรียกการธรรมเนียมในคดีอาญา
ซึ่งฟ้องของให้ศาลลงโทษแต่อย่างเดียว^๔

^๑รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๔ หน้า ๔

^๒กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๔๐" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔
กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๑ หน้า ๔๗๕ - ๔๘๑

^๓"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๔๒" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๔
กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๒ - ๑๒๓ หน้า ๒๐

^๔"กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ ๔๓" กฎ หน้า ๓๔ - ๓๕

การปรับปรุงในด้านความเป็นอิสระของศาล

ธรรมเนียมอันสูงส่งของนานาอารยประเทศในปัจจุบันก็คือหลักนิติธรรม* หลักนิติธรรมนี้แม้ไควจะเป็นรากแก้วของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง* ศาสตราจารย์ เอ. วี. โคซีบี ผู้ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ทางนิติศาสตร์ของอังกฤษในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย^๒ ได้กล่าวไว้ว่า หลักนิติธรรม มีความหมายสำคัญสามประการคือ

๑. บุคคลทุกคนพึงได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยศาลยุติธรรม การนำตัวบุคคลไปลงโทษโดยประการอื่นย่อมเป็นการมิชอบ
๒. บุคคลทุกคนเสมอภาคกันในกฎหมาย กล่าวคือ ไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมาย หรือมีอภิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นเจ้าพนักงาน ข้าราชการ หรือราษฎรสามัญชน
๓. รัฐธรรมนูญนั้นมิใช่เป็นที่ยึดแห่งกฎหมาย หากแต่เป็นผลแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย กล่าวคือ การที่บุคคลมีสิทธิเสรีภาพประการต่าง ๆ นั้น หาใช่เพราะรัฐธรรมนูญยอมรับนับถือไม่ หากแต่มีศาลยุติธรรมยอมรับบังคับให้

* The Rule of Law

๑ ธานินทร์ กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๔๖๑ หน้า ๔๔

๒ ธานินทร์ กรัยวิเชียร "อนันตริจากข้อสังเกตบางประการในความไม่เรียบร้อยของสังคม กับกระบวนการยุติธรรม ของ พลโทเล็ก แนวมาลี" นิติศาสตร์ ๑(๒):๑๖๒ กันยายน ๒๕๑๒ หน้า ๑๖๒

๓ ก. หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓

จะเห็นได้ว่า คำนับแห่งความหมายของหลักนิธิธรรมข้อหนึ่งนั้น ศาลยุติธรรมจะเป็นสถาบันที่รับภาระการพิจารณาพิพากษาโดยตลอดทุกกรณี ดังนั้นจึงเป็นสถาบันที่ทรงความสำคัญสูงสุด จำเป็นต้องจัดให้ดีที่สุด และคำนับแห่งความหมายของหลักนิธิธรรมข้อสองก็แสดงว่า ศาลยุติธรรมจำเป็นต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอย่างเต็มที่ การพิจารณาพิพากษาของศาลจะตกอยู่ใตการบังคับบัญชาของผูใดหรือหน่วยงานใดมิได้

รัฐประศาสน์นโยบายอันเกี่ยวกับการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นว่าสอดคล้องกับหลักนิธิธรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี ทั้งนี้จะเห็นได้จากคำจารึกในพิธีปฏิวัติซึ่งบรรจุหีบสังกะสีสออยู่ในศาลาฤกษ์อาคารศาลแห่งหลังเดิม จารึกนี้จารึกในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ (ร.ศ. ๑๐๐)^๑ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระบรมราชโองบายด้านการศาลไว้ว่า

"... ทรงพระราชดำริเห็นว่าในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเกี่ยวเพน

การที่สำคัญยิ่งใหญ่นี้ เป็น ^{หลัก}ประธาน } การชำระตัดสินความทุกโรงศาลเป็นเครื่อง

ประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระอุทิศสาธิตส่วนใน

พระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการที่ ^{ลูกขุน}กระลาการ } ได้กระทำมาก่อน ๆ

สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดความมั่นคงเรียบร้อยแล้ว ทรงพระราชพินิจยสอบสวนกฎหมายอย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้อ่สือหาปรากฏกันว่า ราษฎรได้ความสุขเป็นอเนกอย่างนั้น ๆ โดยละเอียดตลอดแล้ว ทรง

^๑"ศาสตนิธิบัญญัติธรรม" ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแห่งและศาลฎีกา ๑๔ พฤษภาคม ๒๔๐๖ หน้า ๔

พระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียม พิจารณาตัดสินความมากมายหลาย
ศาล หลายกระทรวง และมีอำนาจต่าง ๆ ทั้งปวงบังคับบัญชาวาทกล่าวเอาเอง
แทบจะทุกกระทรวง พนักงานสืบสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเครื่อง
กีดกันในการยุติธรรมเกิดยาก จำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน

แล้วก็นำ พินิจพิจารณา } ปัญหาที่พนักงานแต่ที่จะทบทวนรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว

มิได้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ คักเหตุที่เป็นของของการที่ไม่เป็นธรรม แล
เพิ่มเติมเปิดของโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่กีดกัน

ไว้ในเวลาทุกสิ่ง } ..."

จากขอกวามในหิริยุติธรรมที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญอันสูงส่งของศาลในการรักษาความยุติธรรมของ
สังคม และทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องให้ศาลมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยมิให้
อำนาจอื่นใดเข้าบงการกาย

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปรับปรุง
การศาลตามหลักนิติธรรมเช่นนี้ และทรงปรับปรุงไปตามแนวทางนี้ตลอดมา นับเป็นการ
พัฒนาประเทศไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เนื่องจากหลักนิติธรรมเป็น
รากแก้วของประชาธิปไตย^๒ ดังกล่าวนี้อแล้ว

^๑"ศาลสถิตยุติธรรม" ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธี
เปิดอาคารที่ทำการศาลแขวงและศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ หน้า ๓ - ๔

^๒ธานินทร์ กรวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๐ หน้า ๔๔

จากรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด จะเห็นได้ว่า
การปฏิรูปการศาลครั้งนั้นได้นำหนักในเรื่องความเป็นอิสระของศาลกับโดยตลอดมา
ความเคลื่อนไหวในเรื่องนี้ครั้งแรกได้แก่เมื่อตอนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงให้ดูขุนพระอาการขุนศาลทุกกระทรวงย้ายไปทำงานรวมกันอยู่ที่ศาลาศักดิ์ยุติธรรม
ในปี ร.ศ. ๑๐๐ และหลังจากนั้นมาอีก ๑๐ ปี ก็ในปี ร.ศ. ๑๑๐ ก็มีการตั้งกระทรวง
ยุติธรรมขึ้น เพื่อให้ศาลต่าง ๆ เป็นอิสระจากฝ่ายบริหารอย่างแท้จริง และให้กระทรวง
ยุติธรรมที่สร้างขึ้นนี้ มีหน้าที่ความรับผิดชอบความสะอาดศาลเท่านั้น* ก่อมาในสมัยที่
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีก็เห็นได้อย่างชัดแจ้งว่าทรงยึดถือหลักการให้
ศาลเป็นอิสระโดยตลอด** กล่าวได้ว่า การปรับปรุงให้ศาลมีอิสระโดยแท้จริงนี้ นับเป็น
งานที่เด่นที่สุดชิ้นหนึ่งในงานปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว และงานปฏิรูปการศาลในครั้งนั้นจะไม่สมบูรณ์ไปโดยเสียหากปีใดปีการปรับปรุง
ในคามความเป็นอิสระของศาลนี้

* ดู ภาคผนวก "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม"

** ดู แนวความคิดในเรื่องนี้ของพระองค์ได้จาก พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น
ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในสมัยนั้น เล่ม ๑ หน้า ๑๕๒

อิทธิพลของแนวความคิดจากต่างประเทศในการปฏิรูป
การศาลกลางของไทย

ในการปฏิรูปการศาลกลางของไทยสมัยระบอบสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวนี้ แนวความคิดในการจัดกระบวนการยุติธรรม และระเบียบวิธีในศาลต่าง ๆ ได้
เล็งโผล่จากต่างประเทศเข้ามาสู่วงการศาลไทยมากมาย เช่น แนวความคิดในการพิจารณา
พิพากษาวรรคคดี แนวความคิดในเรื่องระบบกฎหมาย เป็นต้น

ระบบการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาเป็นสองระบบคือ

๑. ระบบกล่าวหา* ระบบนี้เป็นระบบที่ใช้อยู่ในศาลอังกฤษ เป็นระบบที่มี
ประวัติวิวัฒนาการ เคียงกับประวัติศาลกรีกอันเก่าแก่โบราณ** ระบบการพิจารณา
พิพากษาแบบนี้ถือว่า บุคคลแต่ละคนมีอิสระภาพที่จะกล่าวแต่ในเรื่อง ความผิดของคนเมื่อมี
ผู้กล่าวหา และกระบวนการพิจารณาคดีตามระบบนี้เน้น แต่ที่จริงก็คือการที่โจทก์และจำเลย
มาต่อสู้กันโดยทางศาลขอโทษค่าและลงโทษ เพื่อจะได้พิพากษาคดีตามผลที่ปรากฏออกมา
นั่นคือศาลจะตัดสินขึ้นฐานไว้วางใจว่าเลยเป็นผิดหรือดี จนกว่าโจทก์จะพิสูจน์ได้ว่าเลยได้
กระทำความผิดจริงตามฟ้อง และศาลทำหน้าที่เป็นเพียงกลางพิจารณาพิพากษาคดีตามแผน
หลักฐานที่ทั้งสองฝ่ายนำสืบ วิธีพิจารณาคดีตามระบบอังกฤษนี้จะมีการถามซัก***

* Accusatorial System

** พ. Plenton Howard, Criminal Justice in England,

pp. 381 - 382

*** examination - in - chief

ถามค้าน* และถามถึง** ประกอบด้วย°

๒. ระบบไต่สวน*** ระบบนี้เป็นระบบที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในศาลภาคพื้นยุโรป
 ดร.วิลโลเป่ กล่าวถึงหลักการของระบบการพิจารณาพิพากษาแบบนี้ว่า "หลักการที่เน้น
 อยู่ในระบบนี้ก็คือหลักการที่ว่า ความผิดในทางอาชญาเป็นการการร้าวร้าวต่อรัฐมากกว่า
 เป็นการการร้าวร้าวต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้นรัฐจึงต้องรับผิดชอบโดยตรงในการที่จะขอสั่ง

* cross - examination

** re - examination

° ฐานินทร ทรัพย์วิเชียร การปฏิรูปกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ หน้า ๕๕ - ๕๖

*** Inquisitorial System

และตัดสินความผิดของผู้รับผิดชอบ"^{๑*} ตามระบบไคสวนนี้ วิธีพิจารณาคดีเป็นไปในลักษณะเป็นการลับ เซมวงด ซัมซอน และเป็เวียตาศาสตร์ มากวาระบบกล่าวหาที่กล่าวถึงมาแล้ว^๒

ตัวอย่างเช่นในฝรั่งเศส เมื่อมีคดีร้ายแรงเกิดขึ้น จะมีผู้พิพากษาชั้นคน^{**} ทำหน้าที่ไคสวนเบื้องต้นเพื่อหาข้อเท็จจริงก่อนเสมอ ผู้พิพากษาชั้นคนนี้จะไม่เพียงแต่

¹Pendleton Howard, Criminal Justice in England, p. 384
(citing Principles of Judicial Administration, p. 203)

*ความคิดที่ว่า การประกอบอาชญากรรมนั้น นอกว เกจะค่าความเสียหายให้แก่บุคคลแล้ว ยังเป็นการการร้าวร้าวต่อรัฐด้วยนั้น เป็นความคิดที่ค่อนข้างใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมของอังกฤษ ความคิดเช่นนี้ปรากฏอยู่ในกฎหมายอาญาของอังกฤษแล้วก็จริง แต่ยังมีใจแพร่หลายไปเต็มพื้นที่ การที่ว แนวคิดเช่นนี้ยังมีใจแพร่หลายไปเต็มขนาดนั้น จะเห็นได้จากข้อสังเกตเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาของอังกฤษสามประการดังต่อไปนี้คือ

ก. การให้ดำเนินการฟ้องร้องด้วยตนเองยังมีอยู่ทั่วไปในวิธีพิจารณาความอาญา
ข. ข้อกำหนดใหม่ ๆ ที่ใหม่ำเงินสาธารณะมาเป็นค่าใช้จ่ายในกระบวนการพิจารณาความอาญานั้น ยังไม่เหมาะสม

ก. การไคสวนและตัดสินปัญหาข้อเท็จจริงในความแพ่งและความอาญายังคล้ายคลึงกันอยู่มาก

ก. Ibid., p. 383

²Ibid., p. 384

** juge d'instruction

พิจารณาว่ามีพยานหลักฐานเพียงพอที่จะฟ้องและสืบพยานไต่สวนหรือไม่เท่านั้น หากแต่จะพิจารณา
 ควบคู่กัน การกล่าวหาจะเป็นไปตามลักษณะอาชญาหรือไม่ ผู้พิพากษาชั้นต้นนี้จะไปค
 สถานที่เกิดเหตุและไต่สวนเรื่องราวทั้งหมด ขึ้นต่อไปก็จะมี การสอบสวนผู้ต้องหา ซึ่งจะ
 กระทำกันในห้องของผู้พิพากษาชั้นต้น และกระทำเป็นการลับ ผู้ต้องหาอาจมีทนายเป็นตัวแทน
 ก็ได้ การสอบสวนจะเป็นไปอย่างละเอียดลออมาก มีอัยการผู้ช่วยผู้พิพากษาชั้นต้นถึงประวั
 ติชีวิตโดยตลอด ถ้าผู้พิพากษาชั้นต้นพบว่าพยานหลักฐานเพียงพอที่จะดำเนินการฟ้องร้องไต่สวน
 สงฆ์ก็ไปโทษและกล่าวหา* ซึ่งประกอบด้วยผู้พิพากษาศาลอาชญากรรมทุกคน ดำเนินคดีเป็นฟ้อง
 เมื่อผู้ต้องหาถูกฟ้อง เขาจะถูกนำไปยังศาลของคณะตุลาการ** ต่อไป จะมีเจ้าหน้าที่หนึ่ง
 ทำหน้าที่ฟ้องกล่าวหาของผู้ต้องหา ในศาลฝรั่งเศสจะไม่มีการถามคำถามที่ปรากฏในวิธีพิจารณา
 แบบอังกฤษ — อเมริกา ผู้ต้องหาจะถูกสอบสวนอย่างหนัก ผู้พิพากษาจะเป็นประธานใน
 ที่นั้นจะเป็นผู้นำในการสอบสวน ผู้ต้องหาของพิสดารที่ทนายทนายเห็นว่ามีโอกาส
 ความผิด ตามความผิดแบบฝรั่งเศสจะไม่ยอมรับการดำเนินฐานะไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาบริสุทธิ์
 ลักษณะเด่นของระบบฝรั่งเศสก็คือ ผู้ต้องหาจะถูกซักถามอย่างเข้มงวดที่สำคัญขึ้น
 ของกระบวนการพิจารณา พยานหลักฐานต่างๆ จะถูกคัดกรองอย่างละเอียดลออระมัดระวัง
 ก่อนที่จะนำไปใช้ในการสืบพยาน และจะมีอัยการผู้ช่วยผู้พิพากษาแสดงบทบาทเป็น
 ผู้สอบสวนและทนายทนายฟ้องร้องไปเลย ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอัยการผู้ช่วย

* Chamber of Accusation

** Court of Assizes

¹ Pendleton Howard, Criminal Justice in England, pp. 384 - 385

² Ibid., p. 385

จะเห็นได้ว่าหากพิจารณาในแง่ของจำเลยแล้ว จำเลยในศาลอังกฤษยอมอยู่ในฐานะที่กว่าจำเลยในศาลฝรั่งเศสเป็นอันมาก

ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ตอนต้นว่าความไม่เหมาะสมของแนวการนำสืบว่า ในศาลไทยสมัยก่อนการปฏิรูปนั้น เมื่อผู้ใดถูกฟ้องร้องในคดีอาชญากรรมจะคงเดือดร้อนมาก เพราะศาลจะสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นผกระทำความผิด และจะพยายามมิให้จารีต นครบาลบีบบังคับเอาศาลาการภาพิไโค แต่เมื่อเกิดการปฏิรูปการศาลขึ้นในสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว แนวการพิจารณาพิพากษาของศาลจะเปลี่ยนไป กล่าวคือศาลจะสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาเป็นผบริสุทธิ์ไว้ก่อน จนกว่าโจทก์จะนำสืบได้ว่า ผู้ต้องหาผิดพิรุธ^๑ นั่นคือศาลไทยในสมัยที่เริ่มการปฏิรูปแล้วไต่กันไปในระบบกล่าวหาตาม แบบศาลอังกฤษนั่นเอง นอกจากนี้ กระบวนการพิจารณาพิพากษาในเรื่องอื่น ๆ ในศาลสมัย ที่เริ่มการปฏิรูปแล้วนั้นก็เป็นที่ไปตามแบบอังกฤษเช่นเดียวกัน^๒

เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้ง คณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อไต่สวนพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับเรือนจำและคุมขัง ซึ่งก็ได้ ผลิตที่ กล่าวคือ คำพิพากษาที่ทางศาลและบุคคลที่ต้องขังอยู่โดยไปเป็นธรรมเนียมในการพิจารณา แล้วเสิร์ฟไปอีกเป็นจำนวนมาก^๓

* ก. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนราชนฤธิ์เรกฤทธิ์ พระราชบัญญัติในรัชสมัย
 เสนม ๒ "จารีตนครบาล" หน้า ๒๒๐

^๑ ก.

^๒ ธานีสมทร์ กรวิชัยพร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์พระราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๔๑๑ หน้า ๕๖

^๓ ก.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขณะที่มีกฎการศาลไทยส่วนนั้นพยายามจัดระบบการศาลตามแบบอังกฤษอยู่แต่จะตกคานนั้น ปรากฏว่าหาไคน่าเอาระบบการพิจารณาแบบลูกขุน* ของอังกฤษมาใช้ด้วยไม ซึ่งเรื่องนี้เห็นว่า เป็นข้ออีกประการหนึ่ง เพราะถ้าหากนำเอาระบบนี้เข้ามาใช้ด้วยแล้ว ไมแน่ว่าจะใกล้เคียงกับที่ใช้อยู่ในประเทศอังกฤษ

* ศาสตราจารย์ ฉานิน กรัยวิเชียร กล่าวถึงระบบการพิจารณาคดีแบบลูกขุนกับศาลไทยไว้ว่า

“ระบบการพิจารณาแบบจURY (Jury) ของอังกฤษนี้ มักจะเรียกในภาษาไทยว่า ‘ลูกขุน’ ถ้าจะเรียกว่า ‘ลูกขุน’ ก็น่าจะค่อนข้างกว้างเขาใจกันก่อนในเบื้องต้นว่า ‘ลูกขุน’ ของศาลอังกฤษแตกต่างกับ ‘ลูกขุน’ ของระบบการศาลไทยตั้งแต่เริ่มในแง่ที่ว่า ‘ลูกขุน’ ของอังกฤษเป็นราษฎรธรรมดาถูกเกณฑ์เข้ามาตัดสินคดีอาญาและคดีแพ่งบางประเภทเฉพาะในปัญหาขอเท็จจริง ส่วนปัญหาข้อกฎหมายนั้นเป็นหน้าที่ของผู้พิพากษาศาลอังกฤษโดยเฉพาะ ส่วน ‘ลูกขุน’ ในระบบการศาลไทยตั้งแต่เริ่มถือได้ว่าเป็นผู้พิพากษาอาชญาประเภทหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ตรวจรับฟ้อง และเมื่อศาลพิจารณาขอเท็จจริงแล้ว ลูกขุนเป็นผู้ชี้ขาดอีกครั้งหนึ่งว่าจำเลยผิดหรือไม่

การที่เรามิไคน่าเอาระบบการพิจารณาคดีแบบจURY ของอังกฤษมาใช้ในศาลไทยนั้น น่าจะเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องในการปฏิรูปวิธีพิจารณาพิพากษาอรรถคดีแล้ว เพราะระบบการพิจารณาคดีแบบจURY นั้น ไม่เหมาะแก่สภาพการดเนินงานเบื้องต้นของเราในอณัยโค เพราะแผนกนี้หม่ปัญหาของไทยที่ป้ควางสำนึกในหน้าที่ของพลเมืองดี ระบบจURY ก็ยังขัดกับความรู้สึกนึกคิดของเราอยู่ในแง่ที่ว่า เราถือเป็นนิติราชประเพณีดั้งเดิมทรงสถิตยเป็นราชธานีมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า เป็นราชการระกิกขององค์พระมหากษัตริย์โดยตรงที่จะทรงเป็นผู้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีในระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ยิ่งกว่านั้น ราษฎรไทยส่วนใหญ่มีการศึกษา

น้อยและความระลึกในหน้าที่ของพลเมืองยังมีไม่เพียงพอที่จะเป็นจรรยา ส่วนระบบการพิจารณาคดีแบบจรรยาของอังกฤษนั้นราษฎรอังกฤษระดับการศึกษาสูง ความระลึกในหน้าที่ของพลเมืองก็มาก อังกฤษถือว่าราษฎรทุกคนมีส่วนมีเสียงในการปกครองแผ่นดินทั้งสามสาขาของอำนาจอธิปไตย กล่าวคือ ทางนิติบัญญัติด้วยการเป็นสมาชิกรัฐสภา ทางบริหารด้วยการร่วมบริหารงานแผ่นดินในคณะรัฐบาล และทางตุลาการด้วยการเป็นจรรยา^๑

แนวความคิดจากต่างประเทศที่มีอิทธิพลต่อการศาลไทยในยุคปฏิรูปอีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องของผลผูกพันของคำพิพากษาที่มีต่อศาล กล่าวคือ ตามระบบกฎหมายอังกฤษนั้นคำพิพากษาของศาลทุกชั้นมีผลผูกพันศาลชั้นเองและศาลล่าง เสมือนหนึ่งว่าเป็นกฎหมาย นั่นคือ แต่ละศาลต้องวินิจฉัยคดีที่ขึ้นมาสืบศาลในแนวเดียวกันกับคดีอื่น ๆ ซึ่งมีแนวทำนองเดียวกัน บัดศาลเคยวินิจฉัยไปแล้ว แต่ตามระบบกฎหมายของฝรั่งเศสนั้น คำพิพากษาของศาลจะมีผลลงใจศาลให้ถือปฏิบัติตามในการวินิจฉัยคดีอันมีรูปคดีทำนองเดียวกันนั้นคงเป็นคำพิพากษาที่ศาลได้พิจารณาในแนวเดียวกันนั้นมาหลายครั้งจนถือได้ว่าเป็นทางปฏิบัติของศาลนั้น ๆ แล้ว^๒

ศาลไทยในยุคปฏิรูปได้รับอิทธิพลจากระบบกฎหมายอังกฤษมาก ถึงนั้น แม้จะไม่มีกฎหมายระบุไว้ชัดแจ้งว่าคำพิพากษาของศาลสูงมีน้ำหนักเพียงใดต่อการวินิจฉัยคดีของศาลอื่น แต่ก็ปรากฏว่าศาลล่างถือปฏิบัติตามแนวทางของคำพิพากษาของศาลสูงโดยเคร่งครัดอย่างไรก็ตาม ในระยะหลัง ๆ ต่อมาปรากฏว่าแนวการปฏิบัติเช่นนั้นค่อยลงบางเหมือนกัน

^๑จานินทร ทรัพย์วิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ หน้า ๔๖

^๒ดู หน้า ๔๗

กล่าวคือมีการโน้มน้าวใจไปตามแนวทางของระบบกฎหมายของประเทศในภาคพื้นยุโรปบ้าง
ก็

"... แทนที่จะถือว่าคำพิพากษาของศาลเป็นผลผูกพันบังคับให้ศาลล่างวินิจฉัย
อรรถคดีซึ่งมีรูปคดีทำนองเดียวกันเสมือนเป็นกฎหมาย กลับถือแต่เพียงว่า
คำพิพากษาของศาลสูงนั้นเป็นน้ำหนักใจให้ศาลล่างถือปฏิบัติได้ ทั้งนี้โดยที่คำ
พิพากษาของศาลสูงนั้น ๆ มีส่วนที่เกิน กล่าวคือเหตุผลแห่งคำวินิจฉัยหนักแน่น
และปรับบทกฎหมายและตีความหมายใดถูกต้องตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย
ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ผู้พิพากษาแต่ละนายย่อมมีอำนาจอิสระ
ในการพิจารณาพิพากษาคดีและใช้ดุลยพินิจในการตีความกฎหมาย จึงไม่มี
พันธันใจที่จะต้องปฏิบัติตามแนววินิจฉัยของศาลสูงโดยเฉพา อย่างไรก็ตาม
ในทางปฏิบัติของศาลล่างโดยทั่วไปในยกต่อ ๆ มา ก็มักจะวินิจฉัยอรรถคดี
ตามแนวที่ศาลสูงเคยวินิจฉัยมาแล้ว แม้แต่เป็นเพียงคำพิพากษาหรือคำสั่งชั้น
เดียวก็ตาม ส่วนศาลฎีกาเองโดยปกติก็ถือตามแนวที่เคยวินิจฉัยจากจกกัน
สำหรับในกรณีที่ศาลฎีกาประสงค์จะแก้ไขหรือกลับแนววินิจฉัยไปจากที่เป็นอยู่เดิม
มักจะเป็นการวินิจฉัยโดยที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกาอันประกอบด้วยผู้พิพากษาของ
ศาลฎีกาทุกคน"^๑

จะเห็นได้ว่าในระหว่างการปฏิรูปการศาลนี้ แนวความคิดจากประเทศตะวันตก
ที่จะนำมาใช้ในศาลไทยนั้น จะถูกคัดเลือกเอาแต่เฉพาะที่เกิน ๆ และเหมาะสมกับสภาพ

^๑ชานินทร์ กรชัยวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ หน้า ๕๓

ของสังคมไทยเท่านั้น บางอย่างที่น่าบาปปฏิบัติแล้วน่าจะเป็นการไม่เหมาะสมก็มีการเปลี่ยนแปลงกันต่อมาอีกเรื่อย ๆ

การตั้งหม่อมเจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร เป็นรองเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรม

เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง เรื่องหนึ่งที่ทรงกราบบังคมทูลในครั้งนั้นคือเรื่องเกี่ยวกับพระวิถกของพระองค์เองในการที่จะทำงานในหน้าที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมลงไป กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงกราบบังคมทูลตอนหนึ่งว่า "... ความสามารถของข้าพระพุทธเจ้าน้อยกว่าเก่า กำลังแรงน้อยกว่าเก่า โทษมากกว่าเก่า ไม่ไกรรวบบังคมทูลเรื่องเหล่านี้มาเพราะเสนาบดีคนกระดานชนวนเกลี้ยงทำการไต่ถามกว่าคนกระดานชนวนที่เขียนเปรี๊ยะเสียแล้ว ..."^๑ ในระยะนั้นประจวบกับเกิดความยุ่งยากด้วยเรื่องที่ยุโรปจะทำการต่าง ๆ โดยพลการ และเป็นเวลาที่รัฐบาลไทยกำลังพยายามถึงอำนาจศาลเหนือคนในบังคับอังกฤษให้

^๑กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๖/๗ ฉายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔

มาอยู่ใตกฎหมายไทย^๑ ซึ่งเรื่องเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็นพ้องกันว่าเป็นเรื่องที่ตองไขความสามารถอย่างมาก
แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไปเห็นด้วยกับการที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรก
ฤทธิ์จะทรงลาออกไปเสียที่เกี่ยวในตอนนี้ หากแต่ทรงเห็นว่าควรไปวิธีตั้งรองเสนาบดีขึ้น
อีกตำแหน่งหนึ่งเพื่อช่วยราชการในกระทรวงยุติธรรม จึงคิดจะโหม่อมเจ้าจรูญเขามาทำ
หน้าที่ซึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งไว้ในพระราชหัตถเลขาถึง
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ลงวันที่ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔ ว่า

"ในการที่ออกแนกกำลังเจ้าให้เป็นคนแก่กระทรวงยุติธรรมนั้น เห็นว่า
ถ้าหากว่าผลัดเปลี่ยนเสนาบดีเฉพาะที่เป็นหัวต่อเช่นนี้ค่อย เหนจะเคียดการเป็น
แน แลนี้ใครซึ่งจะมานั่งที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเวลานี้ไม่มี พอหาตัวเปลี่ยน
ไม่ไ้ เว้นไว้นั้นตามทางซึ่งไกลลงมือหาไว้นั้น* ก็อั้งแต่ไ้พวกกันวันนั้น* ก็ไ้

^๑ดู กองจดหมายเทศแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๖/๗ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยา
เธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรามบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๓๐ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔, ร. ๕ บ. ๖/๗ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๒ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๒๔, และ "สัญญาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ ลงชื่อกันที่กรุงเทพฯ
ณวันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๗" กับ "สัญญาว่าคดีย่านาจอศาลในกรุงสยาม
สำหรับใจแก่กันในบังคับอังกฤษคดีคดีย่านาจอศาลลงวันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก
๑๒๗" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๕ หน้า
๔๓ - ๔๖, กับ ๕๐ - ๕๓

*ไม่อาจคนใดว่าทรงรับสั่งกับพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
ตั้งแต่เมื่อไ้ และมีรายละเอียดอย่างไ้

ซึ่งแจ้งขอความโดยหนังสือ* ไปให้จรรยา** ซึ่งบ้านนี้คงจะได้รับแล้ว ความ
 กิดของพอนั้นถือว่า ทุกวันนี้แต่เจาคนเดียว ซึ่งเป็นต้นบ่ออย่าเกรงจะโกธานกับ
 ฝรั่งเศส การที่เกี่ยวข้องด้วยฝรั่งเศสไม่เฉพาะแต่จะบังคับบัญชาที่ปกครองฝรั่งเศสเช่นกรณีอื่น ๆ
 บังคับฝรั่งเศส แต่มีการต่างประเทศอยู่ด้วยในกระทรวงเป็นอันมาก ซึ่งเสนายกก็จะ
 เป็นธุระทั้งการปกครองกระทรวง ตรวจตราคนฝรั่งเศสที่อยู่ในบังคับ แลโต้ตอบ
 กิดอันในการคิปลมแมตักด้วย เบนการแก้ข้อในหน้าที่เป็นอันมาก ถ้าเสนายก
 ที่มีร่างกายไม่บริบูรณ์ ก็จะบอบช้ำไม่ทนอยู่ได้เท่าใด จึงเห็นว่า ควรจะมี
 ตำแหน่งซึ่งอย่างเขาเรียกว่าช่วย เชนช่วยกลาโหม ผู้ช่วยกรมท่า ใน
 รัชกาลที่ ๔ ซึ่งเวลานี้เรียกกันว่ารองเสนายก ที่จะเปลี่ยนอังกฤษเป็น
 Vice Minister ... ตำแหน่งรองเสนายกในกระทรวงยุติธรรมนี้
 ควรจะเป็นเจ้าของการซึ่งเกี่ยวข้องการต่างประเทศ แต่เป็นผลสำหรับแทนเสนายก
 ในเวลาป่วยไข้ไม้อยู่เป็นธรรมดา ถ้าหากว่าจัดการได้เช่นนี้ จรรยาควรจะรับ
 หน้าที่รองเสนายกได้ เหตุกายเป็นผลที่ขาดความร่ำรวยใน แลยังไม่มีคนใดนิยม
 เชื่อถือมาก ถ้าได้ทำการเอาไสรยคำแนะนำของเจา ความร่ำรวยในจะดีขึ้น
 การที่เกี่ยวข้องของต่างประเทศซึ่งเขาหาไถ่โดยแล้วจะเป็นกำลังแก่เจา เห็นว่า
 จะจัดอย่างอื่นให้ดีกว่านี้ไปไม่ได้ จึงได้ใคร่เสนอไปถึงจรรยาฉบับหนึ่ง ได้คัด
 สำเนาส่งมาให้ทราบด้วย หวังว่าเจาจะเห็นชอบด้วยตามที่ใดจัดการดังนี้

* พระราชหัตถเลขาฉบับนี้กินไปพบ

** ทรงหมายถึงหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร ซึ่งขณะนั้นกำลังดำรงตำแหน่ง
 อัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๖/๗ พระราชหัตถเลขาพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔

ส่วนคานหมอบเจ้าจรูญศักดิ์กัญญาการนั้น หลังจากได้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโอรสเสวยสังเวยเตรียมกลับกรุงเทพฯ เพื่อมาช่วยราชการกระทรวงยุติธรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชหัตถเลขาอธิบายเรื่องราวโดยละเอียดในหมอบเจ้าจรูญศักดิ์กัญญาการตามอีกครั้งหนึ่ง พระราชหัตถเลขาฉบับนั้นมีข้อความตอนหนึ่งว่า

"... ว่าด้วยกระทรวงยุติธรรมนั้นเอง เป็นหน้าที่ซึ่งแปลกกว่ากระทรวงอื่น มีการปกครองกระทรวงตามธรรมเนียมอย่างหนึ่ง การบังคับบัญชาฝรั่งซึ่งอยู่ในกระทรวงซึ่งเรียกว่าที่ปลุกยาน้อยอย่างหนึ่ง การซึ่งเกี่ยวข้องของแกตางประเทศ ซึ่งต้องพุดจากกระทรวงการต่างประเทศแลงซูลต่าง ๆ ซึ่งเป็นการคิปลมมาติก* อีกส่วนหนึ่ง ในส่วนข้างไทย ๆ กณนิยมนับถือระพีมากเพราะเป็นผลปลูกสร้างมาแต่เดิม ไม่เป็นการยาก มาเกิดยากจึงก็ในเรื่องหาคนซึ่งเป็นปัญหาเกิดขึ้นใหม่ แลเกี่ยวข้องในกันเอง แต่ฝ่ายการบังคับบัญชาฝรั่งในกระทรวง ฝรั่งเหล่านี้ก็มีควมยากแกรงนับถืออยู่ แต่ไม่มีตัวรองเหมือนอย่างข้างไทย ซึ่งปลัดทูลฉลองเป็นตัวรองตาบไล้ไคตัน แต่ข้างฝ่ายฝรั่ง ปลัดทูลฉลองไม่มีนำหนักพอ กองอาโศรยเสนายก็ใช้กำลังมาก ยังการที่เกี่ยวข้องกับนา ๆ ประเทศ ซึ่งเสนายคณินไม่สันติค แลควมกำลังร่างกายไม่บริบูรณ์ ม.แบลค** จึงเขามาเป็นอำนาจ มักจะเป็นเหตุให้มีความลำบากเนื่อง ๆ ควมยากควมฉนวนฉนวนปรากฏจากความไม่สำเอียง ความบกพร่องของกระทรวงยุติธรรมที่เป็นมาแล้ว

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๗ พระราชโอรสเสวยสังเวย
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงหมอบเจ้าจรูญศักดิ์กัญญาการ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔
เวลา ๐.๓๐ น.

* ก่อ Diplomatic

** ที่ปรึกษาราชการกระทรวงยุติธรรม

เช่นนี้ ยิ่งมาเป็นข้อสำคัญมากขึ้นในเวลาที่จะเปลี่ยนอำนาจศาลนี้*

การซึ่งจะแก้ไขความบกพร่องอันนี้ ปีเตอร์งใหม่จึงควรแนะนำที่อื่นจะทำการไต่สวนทุกหน้า แด่หาหาว่าจะเปลี่ยนเสนาบดีเวลานี้ ซึ่งเป็นเวลาที่สำคัญ ถ้าเขาไปในกองจางงานไว้อยู่จะยิ่งเป็นการลำบากมากขึ้น จึงเป็นการจำเป็นที่จะคงให้ทรัพย์สินอยู่ในตำแหน่งเสนาบดี แด่หาไม่ออกหนนกล้างนากลัวจะเข้าไปไต่สวนใด เพราะเป็นผู้ที่มีกำลังอ่อน ทำงาน ๒ ชั่วโมงก็ขอมบเลว ทำมากกว่านั้นขึ้นไปไม่ได้ ถ้าวังใหม่มีความรอนรน เพราะเหนงามันเหลือมากกว่าแรง จึงคงคิดหาเปลี่ยนตามช่วย การที่จะหาเปลี่ยนเข้าไปทันทีในเวลาให้ไปไต่สวนที่กล่าวแล้ว แด่หาช่วยนี้ เห็นว่าเขาเหมาะสมกว่าผู้อื่นนาที่ซึ่งจะเป็นการประจำของผุช่วยก็คงจะ เป็นการที่เกี่ยวข้องของควบฝรั่งและการคิดมเมกิกซึ่งเชื่อว่าเขามีความสามารถพอ แด่หาบับถ้อยาเกรงในพวกฝรั่งก็มี เวทีไต่สวนภายในและข้างไทย การที่ยังอยู่ในนั้นคงจะไม่เกิดอาลวาคขึ้นพร้อมกันใด เขาจะไต่สวนมรแแต่ความนิยมนับถือขึ้นตามลำดับในหมคนไทย การที่จะเปลี่ยนแปลงสืบไปภายหน้าอย่างไรย่อมเป็นการง่าย

ได้นำความกิดอันนี้ไปปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี ปีเตอร์งใหม่ในนั้นถวยเห็นว่าเป็นการจำเป็น แด่หาทางที่สัดซึ่งจะทำได้ในเวลา นี้ จึงได้ให้ร่างโทรเลขในที่ประชุมออกมา ขอให้เขาเชื่อใจว่าเป็นความคิดที่ไต่สวนที่ตรงแล้วโดยถวนดี แด่หาจะกิดอกหนนประกัมปรกองเวาไต่สวนไป เขาจะไต่สวนกำลัง

* ในระยะนี้เป็นระยะที่ไทยได้อำนาจทางการศาลเหนือคนในบังคับอังกฤษเพิ่มขึ้น ตามสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ ร.ศ. ๑๓๓ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ในหาทางกระทรวงต่างประเทศต่าง ๆ ขอให้ถืออำนาจกลับเข้ามาโดยเร็วได้
จึงจะดี"^๑

หลังจากที่หม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการกราบบังคมทูลถึงกรุงเทพฯ แล้ว ในวันที่ ๑๒
กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชหัตถเลขา
เป็นทางราชการให้พระเจ้าอลองเซอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และหม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์
กัญญาการ ทรงถึงเรื่องที่จะให้หม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการดำรงตำแหน่งรองเสนาบดี^๒
และในวันเดียวกันนั้นก็มีประกาศตั้งหม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการ เป็นรองเสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรม^๓

เมื่อเห็นแจ้งแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามบำ
ไ้หม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการทราบทั่วกันว่า การตั้งรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
ครั้งนี้ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นผู้ริเริ่มความขึ้น^๔ การที่ทรงของกองข้าอยู่

^๑ กองจดหมายแทนแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๗ ร่างพระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงหม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔

^๒ กองจดหมายแทนแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๓/๗ หนังสือกรมราชเลขาการ
ที่ ๒๖/๒๐๓ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้า
อลองเซอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔ และ ร. ๕
บ. ๓/๗ หนังสือกรมราชเลขาการที่ ๒/๒๐๔ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงหม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการ ๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔

^๓ "ประกาศตั้งรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำดล
เล่ม ๒๓ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๕ หน้า ๓๒

^๔ กองจดหมายแทนแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๒/๗ พระราชโองการพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงหม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กัญญาการ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔
เวลา ๐.๓๐ น.

เจนนึกเพื่อที่จะให้ตนเองเจ้าวรฤทธิศักดิ์ฤทธาการรับตำแหน่งนี้ด้วยความสบายใจขึ้น

สิ่งที่น่าประหลาดประการหนึ่งก็คือ ในเวลาพระเกิดซึ่งเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถทรงมีขึ้นกรมมัทสพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่มีการตั้งรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมขึ้นในครั้งนั้นว่า เพื่อที่จะให้มอบเจ้าวรฤทธิศักดิ์เข้ามาบัญชาการกระทรวงแทนพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งไม่เป็นพระโอรสการของกระทรวง ในวันนี้จึงจะเป็นการยากที่จะสรุปให้ชัดแจ้งไปไควว่า เหตุที่ต้องมีรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเนื่องมาจากเหตุใด

การออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมของ

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ในตอนต้นปี ร.ศ. ๑๒๕ ก่อนหน้าที่จะเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะทรงออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมโดยเด็ดขาดนั้น มีความผันผวนทาง ๆ สืบเนื่องกันหลายเรื่อง นับแต่เรื่องคดีพิพาทระกา เรื่องชนหลวงพระยาไกรสีเป็นทนาย วาความให้เงินธง* ตลอดจนพระอาการประชวรของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เอง ซึ่งนำ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๒๕ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ กรมมัทสพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕

* รายละเอียดเรื่องขุนหลวงพระยาไกรสีเป็นทนายว่าความไป เงินธงนี้ถูกรายละเอียดไว้ในภาคผนวก

ไปสู่การทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ออก
จากตำแหน่งเสนาบดีไศยาบที่กราบบังคมทูลลาไว้ เหตุการณ์เดิมนี่เป็นเรื่องราวต่อเนื่อง
กันดังต่อไปนี้

๑. คดีพญาระกา

ประมาณวันที่ ๒๐ เมษายน ร.ก. ๑๒๙ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงมีลาย
พระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระอาการประชวร
ของพระองค์ว่า "... มีอาการปวดพระเศียรเป็นกำลัง รู้สึกว่าในสมองรอนเฝือกเหมือน
รอยพริกไต่พระหว่างขม่อมองยับกระตุก กัดและทำอะไรไม่ไค้ทั้งสิ้น ค้างงานแมแต่
นึกต๋นอยก็เห็น้อย หมอไรเตอร์ตรวจพระอาการแล้วว่าคงหยุดการทำงานพักรักษาพระองค์
เมื่อเป็นเช่นนี้รู้สึกว่าจะทำงานฉลองพระเดชพระคุณไม่ไค้ ..." ๑ กวดยเหตุนี้จึงทรงขอ
กราบบลาบบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี เพื่อเปิดโอกาสให้พระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งถนุอินชากำรงตำแหน่งต่อไป ๒ เจ้าพระยามหิธรเลาว่า
"... ลายพระหัตถ์ฉบับนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเก็บไว้ไม่กำรัสสั่ง
วาประการใด และไปทรงเปิดเผยใหญ่ไค้ทราบจนเกิดเรื่อง คดีพญาระกาขึ้น ..." ๓

๑ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร นิพนธ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร
(ลออ ไกรฤกษ์) ต.เบญจวิทย์เพศศิริบริหารวาต ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ หน้า ๙๕

๒ ก.

๓ ก.

เรื่องของคดีพญาระกามีเรื่องราวดังต่อไปนี้คือ

ในตอนปลายเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕ ได้มีบทละครชื่อ "ปักษีปรกณัม เรื่อง พญาระกา" เกิดขึ้น^๑ ณที่ทรงประทับเช็กชื่อ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชปรีชาประดิพัทธ์^๒ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็นว่าบทละครเรื่องนี้เป็นการเล่นประมาทพระองค์ท่าน^๓ เจ้าพระยามหิธรได้เลาถึงเรื่องนี้อย่าง

"... เมื่อมีผู้นำความเท็จไปทูลว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไล้ทอดพระเนตรบทละครนั้นแล้ว และไม่มีพระราชกระแสสั่งว่าอย่างไร กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็เห็นว่าพระเจ้าน้องยาเธอไม่ทรงเมตตาพอ องค์ท่านจนถึงปลดปล่อยโทษทัณฑ์ประมาทไถ่แล้ว ท่านจะอยุ่คนนานไม่ไค ต้องลาออกจากตำแหน่ง พอบายวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ก็เสด็จไปตั้งกระบวนขบวนประชันราชรถขึ้นผู้ใหญ่แจ่งเรื่องให้ทราบทั่วกันก็เสด็จลงเรือยนต์ไปประทับเสวยที่คลองรังสิต* โดยมิไคว่าลาไปไค ครั้นวันที่ ๒ มิถุนายน ข้าราชการในกระบวนขบวน ๒๔ คนรวมทั้งเจ้าพระยามหิธรปลักพหลดอง ซึ่งเวลานั้นเป็นพระยาจักรีปาดิ้า และ

^๑เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลวด ไกรฤกษ์) ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔ ๕๕ หน้า ๗๖

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ บัญชีสารบรรณเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๕ กระบวนขบวน เป็นที่น่าเสียดายที่บทละครเรื่องนี้ ซึ่งมีต้นฉบับอยู่ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ยังเป็นเอกสารที่ปกปิด ไม่เป็นที่เปิดเผย

^๓เรื่องของเจ้าพระยามหิธร หน้า ๗๖

*ในเขตตำบลกองกรักษ์ แขวงเมืองนครนายก ดู "เสด็จจากดัด" ไทย

๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๒

ขุนหลวงพระยาไกรสี(เทียม)* อธิบดีศาลคดีต่างประเทศ ไกลงซื้อควยกัน
 หลดเกล้าฯ ถวายฎีกาขอลาออกจากราชการตามกรมหลวงราชบุรีฯ ซึ่งทำให้
 ลาดอกไปจริง ๆ กระทรวงและศาลยุติธรรมก็จะดำเนินกิจการต่อไปไม่ได้
 เพราะขาดผู้มีมือไปถึง ๒๔ คน พวกที่ขอลาออกนี้จึงโกซื่อว่า พวก ๒๔
 บงกฏ* กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกริ้วพวกนี้
 มาก จนถึงกับให้เขียนชื่อปิดไปปลายพระแท่นบรรทมเพื่อทรงสาปแช่ง ขณะนั้น
 บังเอิญตรงกับเวลาที่พวกจีนในกรุงเทพฯ นักปราชญ์ระหวางวันที่ ๑ ถึงวันที่ ๔
 มิถุนายน** เหตุการณ์ในพระนครไปราบรื่นอยู่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุ
 ลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระโศกโศกมาก เพราะความจริงพระองค์ท่านหา
 ไครทรงอาฆมพินาศซึ่งมีอำนาจว่าไกลถวายเขาไปแล้วไม่ เมื่อใดถึงกรรมการศาล
 รับสั่งพิเศษขึ้นพิจารณาโดยฉันทัดเกล้าว่าหมิ่นประมาทกรมหลวงราชบุรีแล้ว ก็
 ไปรณเกล้าฯ ให้ดบอมเจ้าวรฤทธิศักดิ์ฤดากรรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมชี้แจง
 ข้อผิดและข้อดีเข้าราชการที่ขอลาออกทราบ เมื่อข้าราชการเหล่านั้นไทรบาย
 ความจริงแล้ว ต่างก็พากันสาธภาพรับผิดชอบที่ไครกระทำการไปอย่างวาม วนเป็น
 เหตุให้เกิดความยุ่งยากขึ้นในวงราชการ คงเป็นเหตุขุนหลวงพระยาไกรสีนี้เกี่ยว
 ที่ไม่ยอมรับผิดชอบ และกลับทำหนังสือหลดเกล้าฯ ถวายตอบจะราชการระแค้นตัวไป
 ความโหดร้ายนักกฎหมาย ซึ่งเป็นที่ขุนเคืองพระราชหฤทัยมาก จึงไปรณเกล้าฯ

* "พงษาวดารไกรสี" ไทย ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๒ กล่าวว่า
 "ตำแหน่งขุนหลวงพระยาไกรสีนี้ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา ว่ามี ๔ ท่านคือ ขุนหลวง
 พระยาไกรสี(หนุ) ขุนหลวงพระยาไกรสี(จันทร์) ขุนหลวงพระยาไกรสี(เปลง)
 ขุนหลวงพระยาไกรสี(เทียม)"

** ก. พลกุล อังทินันท์ บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญาโท "บทที่ ๙ บทบาทสำคัญของชาวจีนในรัชกาล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" หน้า ๑๓๒ - ๑๓๖

ให้ลงพระราชอาญาปลงคนหลวงพระยาไกรสีออกจากตำแหน่ง* ทั้งให้ถอนจาก
บรรดาศักดิ์ด้วย ส่วนข้าราชการอื่นที่ขอลาออกตามกรมหลวงราชบุรีฯ นั้น
โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยและคงให้รับราชการต่อไปตามเดิม ..."^๑

สำหรับกรมหนึ่งนามบุรีศรีเรกฤทธิ์นั้นก็ได้เสด็จกลับพระนครในวันศุกร์ที่ ๑๙ มิถุนายน
ร.ศ. ๑๒๕^๒ และเมื่อเสด็จกลับถึงพระนครแล้ว ก็ทรงเขาเฝ้ารับสารภาพผิดต่อพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรง
โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษใน

๒. การพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูล
ออกจากตำแหน่ง

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร เป็นรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั้น ก็ด้วยพระราชประสงค์
จะให้ราชการในกระทรวงยุติธรรมเป็นไปโดยสะดวกและเรียบร้อยยิ่งขึ้นถึงกลามาแล้ว

*หลังจากที่ออกจากตำแหน่งแล้ว ตามเอกสารหลักฐานต่าง ๆ มักจะออกนาม
ท่านนี้ว่า "นายเทียมไกรสี"

^๑ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร
(ลือ ไกรฤกษ์) ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๕ หน้า ๗๖ - ๗๗

^๒ "เสด็จกลับ" โดย ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๒

^๓ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร หน้า ๗๔

แต่ตามคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ แสดงให้เห็นว่าพระราชประสงค์นั้นไม่บรรลุผล กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๔ มีความสำคัญตอนหนึ่งว่า

"... เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จรรุญเข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณในหน้าที่รองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั้น พระราชประสงค์ก็เพื่อให้เขามาบัญชาการแทนกรมราชบุรี ... แต่พระราชประสงค์นั้นหาได้สำเร็จเสียแต่เพียงอย่างเดียว เพราะจรรุญมิได้สามารถจะสั่งการสิ่งใดเด็ดขาดจริงได้เลย เหตุว่าเสนาบดียังมีอยู่ จะไปสั่งเอาเองทำเอาเองตามใจอย่างไรก็ได้ ทำแต่การเล็กน้อย ๆ โกรปทุกขอาไรวในการสำคัญก็บอกวาทของเสนาบดี การที่จรรุญทำเช่นนั้นก็เป็นธรรมดา เพราะถ้านำการทั้งตั้งทำเองโดยลำพังก็เป็นแย่งที่เสนาบดี แลแย่งจากพระเจ้าลูกเธอด้วย ซึ่งเป็นการวิญญูควรเสีย ...

ที่จะแก้ไขการในกระทรวงยุติธรรมดำเนินไปโดยเรียบร้อยนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเห็นมีทางเดียวที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมราชบุรีออกเสียจากตำแหน่งเสนาบดี โดยให้มีพระอาการประชวรไม่ปรกติ แล้วให้จรรุญเป็นเสนาบดีมีอำนาจเต็ม"^๑

เนื่องจากเหตุผลต่าง ๆ หลายประการประกอบกันถึงกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมราชบุรีคดีแรกฤทธิ

^๑ กองกฎหมายพิเศษแห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๒๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๔

ทรงออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมตามที่ทรงกราบบังคมลาเอาไว้ และ
โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าจรรยาสุทนต์กัญญากร เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
สืบต่อไป โดยมีอำนาจเต็มเช่นเดียวกับเสนาบดีทุกประการ* พระบรมราชโองการเรื่อง
นี้ประกาศในวันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙ และหลังจากนั้นอีกประมาณ ๔ เดือน คือ
ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ
สวรรคต.

* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้า
จรรยาสุทนต์กัญญากรเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในวันที่ ๒๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๙ นั้นเอง
ดู "ประกาศตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๓ หมายเหตุ
ร.ศ. ๑๒๘ - ๑๒๙ หน้า ๔๖๖ - ๔๖๗

๑ "ประกาศตั้งผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ก. หน้า ๒๗๗

บทที่ ๕

บทสรุป

สรุปการปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยสุโขทัย ราษฎรที่มีความเดือดร้อนกวนอรรถคดีต่าง ๆ ก็อาจร้องเรียน
 ต่อพ่อเมือง ไทพ้อเมืองพิจารณาตัดสินได้โดยตรง ครั้นต่อมาในสมัยอยุธยา สังคม
 ซับซ้อนขึ้น จึงจำเป็นต้องมีระบบการศาลที่ละเอียดพิสดารมากขึ้น มีการออก
 กฎหมายวิธี บัญญัติต่าง ๆ เพื่อเป็นการวางแนวทาง ของกระบวนการยุติธรรม และกระบวนการ
 การยุติธรรมแบบอยุธยานี้ก็ใช้กันเรื่อยมาจนกระทั่งเกิดการปฏิรูปการศาลในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระบวนการยุติธรรมแบบอยุธยานั้น ศาล
 ต่าง ๆ จะแยกย้ายกันไปสังกัดตามหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น กรมนครบาล กรมวัง
 กรมท่า เป็นต้น แต่ละศาลก็มีเจ้าหน้าที่กระลาการที่จะไต่สวนอรรถคดีเป็นของตนเอง
 และมีลูกขุนและฉุปรับซึ่งจะทำหน้าที่ชี้ขาดและปรับสินไหมพินัยร่วมกันอยู่ ในหัวเมืองต่าง ๆ
 ก็มีศาลเมืองทางหาออกไป ศาลเมืองเหล่านี้ดำเนินการโดยข้าราชการส่วนภูมิภาคใน
 เมืองนั้น ๆ แต่ในกึ่งกลางกรณีนั้น ส่วนกลางก็มีอำนาจควบคุมได้ นอกจากนั้นยังมีศาล
 อหุธรณี ซึ่งมีหน้าที่รับคำอหุธรณีของความซึ่งจะกล่าวหาณพิพากษาคะลาการในศาลชั้นต้น
 กวนขอหาต่าง ๆ สำหรับความอหุธรณีในหัวเมืองก็มีศาลอหุธรณีของเจ้าเมืองทำหน้าที่
 พิจารณาพิพากษาอยู่ แลหากศาลอหุธรณีของเจ้าเมืองไม่อาจพิพากษาได้ ก็ขึ้น ๆ ก็
 ต้องส่งมายังส่วนกลาง สำหรับความที่เกรงจะไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือไม่พอใจ

ในกาพิพากษาของศาลก็อาจหละหลวม ปล่อยให้ศาลต่อพระมหากษัตริย์ได้ นอกจากนั้น ในเมื่อเกิดสภาวะการพิเสนที่ของการความแรงควน หรือความเอาใจใส่เป็นพิเศษ พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีอำนาจที่จะจัดตั้งศาลรับสั่งขึ้นเพื่อการนั้นโดยเฉพาะเป็นครั้งคราวไป

วิธีการในส่วนพิจารณาของศาลสมัยนั้นยืดยาวชักชามาก และบางครั้งก็มีแปลก ๆ เช่นมีการให้คนวางพิสนกันด้วยการกำน้ำ ลุยไฟ มีการกวาดชั้นเอากาสารภาพจากจำเลย ในคดีอาญาควยการไต่สวนก็ผิดเป็นกน เรื่องนี้ถ้าหากมองวากสายกาของกน ตะวันตกหรือคนสมัยปัจจุบัน จะเห็นไควว่าเป็นเรื่องเลี้ยหายาใหญ่หลวงมาก แต่กัปรากฏว่า ศาลไทยสมัยก่อนการปฏิรูปก็ถือเป็นแนวปฏิบัติยอยางเป็นปกติธรรมดา การที่เป็นเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้ชาวต่างประเทศสมัยนั้นเ้าชางโจมตีระบบการศาลไทย และไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจศาลไทยไค

กรันมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพสังคมไทยเปลี่ยนไปจากสมัยอยุธยามาก ระบบการศาลที่ต้งขึ้นมามาต้งแต่สมัยอยุธยา และใช้กันเรื่อยมาโดยแทบจะไม่ไคเปลี่ยนแปลงอะไรเลยนั้น กลายเป็นเกรืองถ่วงความเจริญของสังคมอย่างรุนแรง การที่ศาลตามแบบอยุธยาแยกย้ายกันอยตามกรมต่าง ๆ มากมายนั้น ทำให้เกิดปัญหาเรื่องอำนาจศาลบางศาลกาวยกัน และบางศาลก็ไมทราบขอบเขตอำนาจแน่นอน

ปัญหาทางการศาลไทยที่คนทั่วไปตระหนักก็ไคแก่เรื่องของความยุ่งยากลับสนและล่าช้า การพยายามแก้ปัญหานี้ไคววิธีต่าง ๆ บางอยาง เช่นการให้เสนาบดีรับเรื่องราวอหรรณ การตั้งผตรวจกำปรักบาของลูกขุน ก็กลับกลายเป็นการเพิ่มความสับสนยุ่งยากไคมากยิ่งขึ้น อรรถคดีต่าง ๆ ทั้บดหมัซซอนมากขึ้นจนกระทั่งผุกระทำผิดก็ไคไครับการลงโทษ เพราะคดีกา่งชಾಯมากมาย

นอกจากนั้น ความมึนงงจากต่างประเทศก็ไคเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ไคไคไ้รัฐบาลไทยต้องเร่งการปฏิรูปการศาลตามแบบตะวันตกไคไคเร็ว

ก่อนหน้าที่จะมีการตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปลายปี ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๕) นั้น ก็มีความเคลื่อนไหวที่แสดงถึงความคืบหน้าของรัฐบาลไทยในเรื่องความจำเป็นที่จะต้อง

ปฏิรูปการศาลอยู่แล้ว การปฏิรูปการศาลได้เริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจังเมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ การตั้งกระทรวงยุติธรรมครั้งนี้เป็นการรวมเอาศาลในส่วนกลางซึ่งแยกย้ายกันสังกัดอยู่ตามหน่วยราชการต่าง ๆ ในมารวมสังกัดอยู่ในที่แห่งเดียวกัน คือกระทรวงยุติธรรม อันเป็นแบบแผนของตะวันตก

ในระยะสองปีแรกหลังจากการตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้วนั้น เป็นสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ทรงเป็นเสนาบดี ถึงแม้ว่าในระยะนั้นจะยังไม่มีความเคลื่อนไหวอะไรมากนัก แต่ก็มิพุดึกดำบรรพ์อย่างใดที่แสดงถึงความพยายามของกระทรวงยุติธรรมในอันที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการศาลซึ่งกำลังพุ่งขึ้นถึงจุดสูงสุดอยู่ในขณะนั้น และความพยายามนั้นก็โดยบรรลุผลพอสมควรในแง่ที่เป็นความเคลื่อนไหวไปสู่ทางที่ดีขึ้นของการศาลไทย หลังจากที่อยู่ในสภาพล้นหลามมาเป็นเวลานาน

หลังจากสมัยพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณแล้ว ก็ถึงสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งนี้อยู่ประมาณสองปีเช่นกัน ในระยะที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นเสนาบดีนั้น งานปฏิรูปการศาลเน้นหนักทางด้านการเปลี่ยนแปลงระบบการศาลจากระบบเก่าของไทยมาเป็นระบบใหม่ตามแบบตะวันตก และชำระสะสางอรรถคดีจำนวนมหาศาลที่ค้างคั่งอยู่ พระองค์ทรงพยายามใช้วิธีการไต่สวนพิจารณาแบบใหม่ หากมีความรู้ความสามารถจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องงานอยู่ และเร่งรัดให้เจ้าหน้าที่ของศาลทำงานกันอย่างเต็มที่เพื่อให้คดีค้างศาลหมดไปโดยรวดเร็ว ขณะเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้ท้าวบวรฝีมือและศึกษาดมรงานของกระทรวงยุติธรรมไปการปฏิรูปการศาลส่วนกลางอย่างใกล้ชิด ในระยะนี้เป็นระยะที่ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ เริ่มมีบทบาทอย่างเต็มที่ในการให้คำแนะนำปรึกษาและช่วยเหลือการปฏิรูปการศาลของไทย

สมัยต่อมาก็เป็นสมัยซึ่งพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชนพวิศิษฎ์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่เป็นเวลาถึง ๑๔ ปี ในสมัยของพระองค์ งานปฏิรูปการศาลเน้นหนักในด้านการปรับปรุงในระบบและระเบียบวิธีทางการศาลถูกต้องตามแบบสากลนิยม ผลงานชิ้นยอดเยี่ยมของพระองค์คือการปรับปรุงคุณภาพของเจ้าหน้าที่ในศาลและการก่อสร้างเพื่อให้ศาลมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี นอกจากนี้ งานที่เด่นที่สุดอีกชิ้นหนึ่งของพระองค์ก็มีผลเป็นอย่างมาก

ต่อการศาลไทยก็ถือการบุกเบิกกิจการศึกษากฎหมาย อันเป็นการสร้างถนนใหม่ขึ้นมาให้
รับกับระบบการศาลแบบใหม่ของไทยภายหลังการปฏิรูป

นายวอลเตอร์ เกรม ชาวอังกฤษซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยนั้นกล่าวถึงกระบวนการ
ยุติธรรมของไทยในระบอบที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีไว้ว่า "ราชการกระทรวง
ยุติธรรมในยุคนั้นวิเศษและยุติธรรมอย่างที่เราคนไทยไม่เคยมีมาก่อน ผู้พิพากษาไทย
ในยุคนั้นอาจเปรียบเทียบกับผู้พิพากษาของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรปได้เป็นอย่างดี ก่อน
ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงยุติธรรมเปรียบประดุจ
ดวงดาวที่สุกสว่างเรืองรัศมีดวงหนึ่งในวงการบริหารราชการแผ่นดินไทย"

อย่างไรก็ตาม กระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวก็ทำการปฏิรูปศาลโดยตรงได้แก่เฉพาะศาลส่วนกลางที่สามารถรวมอยู่กับกระทรวงยุติธรรม
เท่านั้น ส่วนศาลอื่น ๆ นอกจากนี้เป็นศาลที่อยู่นอกเหนืออำนาจกระทรวงยุติธรรม เช่นศาล
หัวเมืองสมัยนั้นก็ยังอยู่ในอำนาจของฝ่ายมหาดไทย เป็นต้น ถึงแนวความคิดที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
จะทรงเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปศาลหัวเมือง แต่ก็ยังนับไม่ไควว่า กระทรวงยุติธรรมมี
บทบาทสำคัญในการปฏิรูปการศาลหัวเมือง

แง่คิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะเป็นมูลฐานของการศาลปัจจุบัน

การศาลไทยปัจจุบันยังเป็นการที่มีรากฐานจากการปฏิรูปการศาลในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นี้เอง รากฐานของการศาลปัจจุบันอันเกิดจากการปฏิรูป
การศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอจะแยกกล่าวได้เป็นสามทางคือ

๑. ธานินทร์ ทรวิจิตร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช อ้างอิงมาจาก Siam by Walter
A. Graham, 3rd ed., Vol. I, pp. 372 - 373.

๑. ด้านตัวบุคคล

ในการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สิ่งที่เป็นที่ยกย่องยิ่งประการหนึ่งก็คือการปรับปรุงด้านตัวบุคคลในสมัยที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดี ปีหลักฐานเพียงพอที่จะยืนยันให้เขาใจได้ว่าเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอยู่ในกระบวนการยุติธรรมโดยฉพาะก่อนการปฏิรูปนั้น มีจำนวนไม่น้อยที่ประพฤติคนไม่เหมาะสม มีการทุจริตต่าง ๆ ในสมัยที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดี ทรงพยายามเลือกเฟ้นคัดเลือกเอาคนที่เหมาะสมจริงเท่านั้น ใ้ทำงาน ทรงพยายามกำจัดคนทุจริตและประพฤติคนไม่เหมาะสมต่าง ๆ ออกไป นอกจากนั้นยังทรงหาทางป้องกันมิให้ผิดพิพากษาทุจริตกันต่อไปอีก ด้วยการเพิ่มเงินเดือนให้มากขึ้นจนเพียงพอที่จะดำรงตนอยู่ได้พอสมควร พระองค์เองก็ทรงพยายามเป็นตัวอย่างในด้านจรรยาของนักพิพากษากว

ในด้านการปรับปรุงความรูของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมนั้น เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า สถาบันการศึกษาทุกแห่งต่าง ๆ ในประเทศไทยปัจจุบันล้วนแล้วแต่มีรากฐานจากการบุกเบิกของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทั้งสิ้น พระองค์ทรงเริ่มการสอนกฎหมายและอบรมจรรยาของนักกฎหมายอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกในเมืองไทย ก่อนหน้านั้น การเรียนกฎหมายเป็นการศึกษาเอาจากประสบการณ์จากการฝึกฝนตามสำนักต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งย่อมจะทำให้ผู้มีความสามารถถึงขนาดใดครั้งละจำนวนน้อยมาก ไม่อาจสนองความต้องการของสังคมได้เพียงพอ นโยบายการสร้างคนขึ้นใช้เองของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์นับเป็นสิ่งที่ควรยกย่องถือเป็นตัวอย่างในการทำงานทั้งหลายทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๒. กระบวนการศาล

การตั้งกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเปิดฉากการปฏิรูประบบการศาลไทยครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ ระบบการศาลอันเป็นผลจากการปฏิรูปครั้งนั้นก็ยังใช้กันสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางอย่างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่นการโอนศาลฎีกาไปไว้ในกระทรวงยุติธรรมเป็นคน

เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวความคิดเกี่ยวกับแบบของการศาลที่ถูกต้องซึ่งมักกับปฏิรูปการศาลไทยสมัยนั้นถือเอา เป็นกรณีตัวอย่างจากแนวความคิดของไ โดยตามแบบฉบับโดยสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่น ความคิดในเรื่องที่ว่า ผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระเต็มที่ในการพิจารณาพิพากษา อรรถคดี เป็นคน ตามระบบการศาลของไ โดยแต่โบราณเห็น ศาลต่าง ๆ ต่างแยกย้ายกันไปสังกัดอยู่ตามหน่วยงานบริหารต่าง ๆ ขาดความ ฝอยศาลเท่านั้นที่มีได้สังกัดหน่วยงานบริหารใด การที่ศาลไปสังกัดอยู่ตามหน่วยงานบริหารต่าง ๆ นี้ บ่อนทำลายเจาณาที่ในศาลต้องอยู่ใต้มงกับบัญชาของเจาณาที่ฝ่ายบริหาร ทำให้อำนาจศาลตกถวากายไกองยกรันงาในยกปฏิรูปการศาล ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในเรื่องศาลใหม่ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปการศาลหลายท่าน เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นคน ทรงเห็นความสำคัญของการที่ศาลจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษา จารึกในหิรัญบัฏแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักในเรื่องนี้มาตั้งแต่ก่อนปี ร.ศ. ๑๐๐ เสียอีก ในเรื่องของการเป็นอิสระของศาลนี้ จะเห็นได้ว่า แม้เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ในสังคมไทยก็ยังคงมีการต่อสู้เพื่อสิ่งนี้กันอยู่ และนั่นอาจเป็นข้อหนึ่งซึ่งสามารถนำไปพิสูจน์ให้เห็นความก้าวหน้าทางความคิดของนักปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. งานอิทธิพลของระบบการศาลต่างประเทศ

การปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการรับเอาแนวทางของตะวันตกเข้ามาใช้ในสังคมไทย ในเมื่อเป็นที่ตระหนักกันทั่วไปว่า แนวทางของไทยเดิมซึ่งยึดถือกันมาเป็นเวลานานนั้นไม่อาจช่วยใหสังคมไทยบรรลุคดไปไกลเสียแล้ว แต่กลับจะเป็นเครื่องฉกให้เกิดความอลหม่านวนวาย การนำเอาแบบอย่างตะวันตกเข้ามาในประเทศไทยครั้งนี้ นอกจากจะอาศัยเจาขายไทยที่มีความสามารถสูง หรือที่ได้รับการศึกษามาจากตะวันตกแล้ว ยังมีผลงานอีกไม่น้อยที่อาศัยความสามารถของชาวต่างประเทศที่รัฐบาลไทยจ้างเข้ามาช่วยเหลือแนะนำ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวมาี้ จึงสรุปได้ว่าในยุคที่ไทยปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อิทธิพลของระบบการศาลต่างประเทศได้เข้ามาในเมืองไทยอย่างรวดเร็ว และได้มีอิทธิพลต่อการศาลไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายืนยันอย่างยิ่งที่ว่า ผู้มีบทบาทในการปฏิรูปการศาลไทยในครั้งนั้นมีไคมอง เลียนแบบการศาลของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่จงคัดเลือกเอาบทสวนที่เห็นวาคี และนำมาใช้กับสังคมไทยไปอย่างเหมาะสมเท่านั้น ตัวอย่างในเรื่องนี้ไคแก่การรับเอาวิธีพิจารณาความแบบกล่าวหาของอังกฤษมาใช้ แต่ไคนำเอาระบบลูกขุนมากวบ เป็นคน ถ้าหากผู้ที่ยับยบมาในการปฏิรูปการศาลไทยมุ่งลอกเลียนระบบการศาลระบบใดระบบหนึ่งมาโดยตรงทั้งหมด ยอมไคคงสงสัยเลยว่า บางส่วนบางตอนของระบบนั้น ๆ จึงไม่เหมาะจะสงกับสังคมไทย จะทำให้เกิดผลเสียขึ้นไคอย่างไม่มีปัญหา ตัวอย่างเช่น ถ้าหากคัดลอกเอาระบบศาลแบบอังกฤษมา ถึงแมจะมีข้อดีเคินที่ว่า ศาลจะเป็นกลางจริง ๆ จะพิจารณาจากพยานหลักฐานที่ปรากฏอยู่ตามทีถักความอ้างถึงการซักถามพยานในศาลเป็นเรื่องของกฎหมาย แต่จุดอ่อนของระบบนี้ก็คือ การมีลูกขุนคัดสินปัญหาขอจริงในไคคืออาญาและกั้แ่งบางประเภท ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทยหลายประการดังกลาวมาแคว หรือถ้าหากคัดลอกเอาระบบการศาลแบบฝรั่งเศสมา ก็

ยังน่าสงสัยอยู่ว่า การที่โหมพิพากษามีอำนาจในส่วนรวมนั้น อาจทำให้พิพากษามีอำนาจในส่วนรวมนั้น อาจทำให้พิพากษาหันกลับไปใช้อำนาจอย่างรุนแรงเหมือนยุติพิพากษาโดยสมัยก่อนการปฏิรูปไถ่ขาย การที่มีที่ปรึกษาชาวต่างประเทศหลายชาติเข้ามาทำงานร่วมกันอยู่ในกระทรวงยุติธรรมก็เป็นสิ่งที่ยังผลกึ๋นทำนองเดียวกันนี้ กล่าวคือ รัฐบาลไทยได้มีโอกาสเลือกเอาแต่แนวทางที่ดีและเหมาะสมกับสังคมไทยเท่านั้น

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแรงกดดันจากต่างประเทศนั้น สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยถูกการเมืองระหว่างประเทศและมหาอำนาจสมัยนั้นมีบีบคั้นมาก โดยเฉพาะในเรื่องที่ว่า ระบบการศาลของไทยล้าหลัง ไม่เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ เรื่องนี้ ทำให้รัฐบาลไทยสมัยนั้นขมขื่นใจมากก็จริง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นแรงคลไจสำคัญที่ทำให้การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลเป็นไปอย่างรวดเร็ว วริงอญ การปฏิรูปการศาลไทยเร็วทันตากวาประเทศอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่น เล็กน้อย แต่ก็นับว่าเป็นข้อดีในแง่ที่ทำให้รัฐบาลไทยได้มีโอกาสพิจารณาข้อดีและข้อผิดพลาดของผู้อื่นที่โคลงมีอกระทำไปก่อน

การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมนั้น นับได้ว่าได้ดำเนินไปในทางที่ถูกตอ้งเหมาะสมที่สุดแล้ว และไ้บรรลุผลโดยสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่ปัจจัยทั้งหลายอำนวย นับเป็นรากฐานอันมั่นคงของระบบการศาลไทยในยุคหลัง ๆ ต่อมา แม้กระทั่งในปัจจุบัน ผลแห่งการปฏิรูปครั้งนั้นก็ยังเป็นสิ่งที่เหมาะสม ทันสมัยอยู่ และอาจกล่าวได้ว่า การปฏิรูปในสมัยนั้น ถ้าหากกระทำไปในทิศทางอย่างอื่นให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยยิ่งไปกว่าที่ได้ปฏิรูปกันมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ไม้อาจกระทำไ้ และหากจะมีการปฏิรูปครั้งใหม่ในปัจจุบัน เพื่อให้ไ้กระบวนการยุติธรรมใหม่ที่เหมาะสมยิ่งขึ้นไปกว่าเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็ไม้อาจกระทำไ้ได้ดีเท่าเทียมกับการปฏิรูปในครั้งนั้น

๖ ขอเสนอแนะ

สิ่งที่ควรแก่การศึกษาอีกต่อไปอันเกี่ยวเนื่องกับการปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมครั้งนี้ยังมีอีกมาก เช่นการแบ่งอำนาจในเรื่องสิทธิฎีกา นอกอาณาเขตระหว่างไทยและนานาประเทศ ตลอดจนรายละเอียดของศาลสูงสุดและศาลคดีต่างประเทศต่าง ๆ การปฏิรูปการศาลหัวเมือง และเรื่องของศาลต่าง ๆ ที่สมัยนั้นยังอยู่นอกเหนือสังกัดกระทรวงยุติธรรม และบทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศโดยละเอียด เป็นต้น การถกเถียงในเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ จะทำให้ความกระจ่างชัดใจเกี่ยวกับการปฏิรูปการศาล ภาวภูษณ และการปฏิรูปการปกครอง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีมากขึ้น และถูกต้องยิ่งขึ้นอย่างไม่สงสัยสำหรับการศึกษาในส่วที่เกี่ยวกับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ ซึ่งก็มีบทบาทในการปฏิรูปการศาลไทยอยู่เป็นอย่างมากนั้น หลักฐานในไทยในปัจจุบันมีกล่าวถึงไว้น้อยมาก ผู้ประสงค์จะศึกษากันควาเรื่องเช่นนั้นต่อไปสมควรจะหาทางค้นคว้าจากหลักฐานในต่างประเทศด้วย.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

๑. ประเภทเอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารที่ยังไม่ได้พิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑๓ ร่างกำหนดศาลสยามและสำรวจกฎหมาย
ฉบับตรา ๓ กวงที่มีคนฉบับอยู่ ๖ - ๗ พฤษภาคม ๒๔๓๒, ๔๔ แผ่น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑ เรื่องพระองค์เจ้าสายฯ เป็นหนี้ชาวต่างประเทศ ๑๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๘ - ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔, ๗๔ แผ่น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๓ ราชการเบ็จเสร็จในกระทรวงยุติธรรม
 ๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๘ - ๑๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑, ๔๓ แผ่น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๗ สารบบความทั้งกรุงเทพฯและหัวเมือง ชก,
 ๑๑๓ ถึง ๑๑๖, ๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔, ๕๓ แผ่น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๕ เรื่องจัดการเลาสนามสถิตยยุติธรรม แล
ทั้งศาลโปริสภา แลประกาศตั้งศาลโปริสภา แลมันแขวงศาลโปริสภา แลประกาศ
ลงโทษแพคดี ๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔, ๕๕ แผ่น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑๐ เบิกเกลี้ยยุติธรรม ๑๖ เมษายน
 ร.ศ. ๑๑๒ - ๒๔ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔, ๓๔ แผ่น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑๓ ขอตั้งกรรมการชำระความที่ค้างใน
กระทรวงยุติธรรม ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔,
 ๑๐ แผ่น

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑๔ กระทรวงยุติธรรมขอที่ดินสำหรับตั้งศาล
โบริสภา ๒๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๓, ๑ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑๕ เรื่องเลิกศาลที่ ๔ ไปรวมศาลที่ ๓
กรุงเทพฯ ๑ - ๒๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔, ๙ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๑๘ กฎหมายที่กำหนดเวลาพิพากษาคดี
๕ - ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕, ๕ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๒๒ เรื่องมณฑลไทยส่งคดีความหัวเมืองไปยัง
ศาลยุติธรรม ฯ ไปรับ ๙ ธันวาคม - ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔, ๘ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๒๖ เรื่อง มร. สอนัน กระทรวงยุติธรรม
ทำการไม่มีประโยชน์ ๒๓ - ๒๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๔, ๔ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๔๐ รายงาน มร. เจริญ เรื่องความ
ศาลแพ่ง ๒๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐, ๕ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๔๕ พระยาประจักษ์จกรจักรกล่าวประวัติที่ได้
รับราชการ ๒ - ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔, ๖ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๕๒ พระราชดำริเรื่องเจานาที่ทำผิด (เช่น
ไปลักเป็นนราย) โทษหนักกว่าคนสามัญ ๒๗ - ๒๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕,
๘ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๖๔ ไปรเวทเรื่องราชการกระทรวงยุติธรรม
มีเรื่องกรบขึ้นราชบุรีและเรื่องนายเทียมไกรสีเพนทนายว่าความให้เงินสง
๑๔ - ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕, ๓๕ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑/๗๐ บรรพทิศการสนทนาระหว่างกรมหลวง
เทววงศ์กับมิสเตอร์บิลวากวีย พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์วรวงศ์แห่งที่ปรึกษา
๑๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕, ๕ แผน

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๑ พระราชบัญญัติคนอนาถาทองกดี

๓๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๓, ๑๒ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๒ เรื่องพระราชบัญญัติลักษณะพยาน

๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ - ๒๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔, ๗๒ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๔ ประกาศให้ศาลพระราชอาญายกโทษทวน

แก้ประพจน์คดี ๑ สิงหาคม - ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๔, ๕ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๕ พระราชบัญญัติโทษทรัพย์สิน ๑๔ กันยายน

ร.ศ. ๑๑๔ - ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕, ๑๗ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๗ เรื่องพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง

๒๐ - ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕, ๑๕ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๘ พระราชบัญญัติขึ้นคดีความมาศาล

๒ - ๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕, ๔๓ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๙ พระราชบัญญัติกระบวนการวิธีพิจารณาความแพ่ง

๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๖, ๓๒ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๑๐ พระราชบัญญัติกำหนดพระราชอาญาจำ

๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕, ๒๕ หน้า

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๑๑ เรื่องประกาศเลิกการรับการชำระความนา

๒๔ - ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕, ๕ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๑๒ ประกาศเรื่องความที่ศาลไม่รับพิจารณาคดี

แล้วตามไม่ในเอาความเรื่องนั้นมาฟ้องในศาลสูงอีก ๓๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๖,

๒ แผ่น

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง ร. ๕ ย. ๒/๑๖ พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความ

อาญา ๒๓ เมษายน - ๑๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖, ๒ แผ่น

- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๒/๒๐ ประกาศพระราชบัญญัติให้เลิกออกเบี้ย
ในจำนวนเงินที่ศาลตัดสินให้ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑, ๑๕ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๒/๒๑ พระราชบัญญัติวิธีขึ้นทรัพย์สมบัติเพิ่มเติม
 ๒๒ - ๒๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๒, ๗ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๒/๒๕ พระราชบัญญัติอัตราภาษากบฏ
 ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗, ๑๖ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๒/๒๖ พระบรมมัญจาคยัตติธรรม และพระราชบัญญัติ
วิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๒๗, ๑๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖ - ๖ พฤศจิกายน
 ร.ศ. ๑๒๘, ๔๖ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๒/๓๐ ประกาศพระบรมมัญจาคยัตติธรรม
คือกาที่เรียกว่าศาลทางประเทศให้เรียกว่าศาลกึ่งทางประเทศ ๑๕ กรกฎาคม
 ร.ศ. ๑๒๘, ๔ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๓/๑ เรื่องจัดตำแหน่งในกระทรวงยุติธรรมและ
ศาลต่าง ๆ ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘, ๕๗ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๓/๒ เรื่องตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และ
เรื่องจัดราชการ ๑๘ - ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓, ๑๔ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๓/๖ กรมขึ้นที่จัดการแทนปลัดทูลฉลองกระทรวง
ยุติธรรม ๑๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๓, ๓ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๓/๗ ตั้งตำแหน่งเสนาบดีและรองเสนาบดี
ยุติธรรม ๑๒ - ๑๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘, ๗ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๕/๑ เรื่องรายงานมหาดเล็กตรวจศาลต่าง ๆ
 ๑๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๔ - ๓๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๖, ๒๖๗ แผน
- จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๕/๒ รายงานมหาดเล็กตรวจศาล ๕ เมษายน
 - ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕, ๗ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๕/๔ เรื่องรายงานกลาวหาศาลแพ่งตามประโยชน์

๒๔ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖, ๓ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๖/๖ เรื่องทักท้วงและตั้งแก้สละคนบางฟังก์ที่

ศาลไทย ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔ - ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕, ๑๓ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๖/๗ เรื่องอำนาจศาลที่จะทำตามสัญญาด้วยอังกฤษ

มีเรื่องเกี่ยวกับตัวเสนาบดียักธรรม และเรื่องเรียกหม่อมเจ้าบุญเชษฐา

๓๐ เมษายน - ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕, ๓๔ แผน

จดหมายเทศน์ทางชาติ, กอง ร. ๕ บ. ๑๓/๓๔ เรื่องพระสรรเพชญ์เป็นความกับวันทอง

๑๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐ - ๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕, ๓๓ แผน

ยุติธรรม, ห้องสมุดกระทรวง แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลแล กระทรวงพิจารณาความอย่างเก่า

๕๕ แผน

๗. เอกสารที่พิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ องค์การศาลของกรุงสุโขทัย ๒๕๐๕, ๓๒๕ หน้า

กฎหมายไทย ก่อพระราชบัญญัติและประกาศซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เล่ม ๔ โรงพิมพ์วิชาการ กรุงเทพฯ

ร.ศ. ๑๑๓ นับจำนวนหน้าไม่ไค

กิตติสิทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. โครงการกฎในกฎ โรงพิมพ์วิทยุคดี พระนคร ๒๕๐๔,

๑๓๑ หน้า

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุมนนุประกาศรัชกาลที่ ๕ ร.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๑

องค์การศาลของกรุงสุโขทัย พระนคร ๒๕๐๔, ๒๕๐ หน้า

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ จุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสาทสมเด็จเจ้าพระยา
รัชกาลที่ ๕ เสกเมืองสิงคโปร์แลเมืองเบกา เวียงวังแรก (แลเสกเจ้าประพาส
อินเเกีย) พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศร
อุดมเดช ๒๔๖๔, ๗๗ หน้า

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชดำรัสใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงไผ่ เกษมสุขการี ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๕๓, ๕๕ หน้า
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ระเบียบทางเที่ยวชวากวาสองเคื่อน พิมพ์ในงาน
พระศพ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา
๒๔๖๔, ๓๖๔ หน้า

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความขึ้นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓
และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ จุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรม
ราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานศพหม่อมสนิท กฤดากร ๖ มีนาคม
๒๔๑๐, ๑๐๘ หน้า

เจ้า ทองคำวรรณ กิตติวาริกลุโขทัยลำดับที่ ๑ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๔ นับจำนวน
หน้าไม่ไค ภาพประกอบ

ตำราพระราชภาพ, สมเด็จพระบรมราชา "พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิต
ปรีชากร" ประชุมพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พิมพ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ หงอบสุขี กักนางค์ ณ อยุธยา ๕ มีนาคม ๒๔๕๓
หน้า (๑) - (๒๐)

ท.ว.ส. วัดนาโง(นามแฝง) "บัคเภาทนาย" กุฎิภาคนพจนกิจ เล่ม ๒ โรงพิมพ์
ศิริลลภบรรณนิกร กรุงเทพฯ ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑๗๓๘ - ๑๗๔๐

"ตำแหน่งข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา ๕(๔๔):๓๕๑ - ๓๕๓
๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๑

พิพากษารอง, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

องค์การกาของกรุงสภา พระนคร ๒๕๐๔, ๑๙๒ หน้า

"ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา ๕(๒):๕ - ๑๒, ๑๐ เมษายน

ร.ก. ๑๑๑

"ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี" ราชกิจจานุเบกษา ๕(๔):๒๕ - ๒๘, ๒๔ เมษายน

ร.ก. ๑๑๑

"ประกาศตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลของกระแวนสำหรับกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นอีกสามศาล

ร.ก. ๑๑๓" ราชกิจจานุเบกษา ๑๑(๔๐):๓๑๗ - ๓๒๐, ๓๐ ธันวาคม

ร.ก. ๑๑๓

"ประกาศตั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา ๑๑(๑๑):๒๓๕, ๒๘ ตุลาคม

ร.ก. ๑๑๓

"ประกาศวางควยแบ่งแขวงศาลโปริสภาทั้ง ๔ ศาลในกรุงเทพฯ" ราชกิจจานุเบกษา

๑๑(๔๕):๔๔๘ - ๔๕๐, ๓ มีนาคม ร.ก. ๑๑๓

"ประกาศตั้งคณินายพิพากษาแลหาหลวง" ราชกิจจานุเบกษา ๕(๒๔):๑๔๕ - ๑๔๗,

๑๑ กันยายน ร.ก. ๑๑๑

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ - ๒๓ ร.ค.ท.เสถียร ลายลักษณ์ บุญเรือง นาคีนพคุณ

และ บุญธรรม ศิริฤทธิ์ รวบรวม โรงพิมพ์เกิลเบิ้ล พระนคร ๒๔๗๗ - ๒๔๗๘

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานา

ประเทศสมัยแรก ร.ค.ท.เสถียร ลายลักษณ์ บุญเรือง นาคีนพคุณ และ บุญธรรม

ศิริฤทธิ์ รวบรวม โรงพิมพ์เกิลเบิ้ล พระนคร ๒๔๗๘, ๓๕๔ หน้า

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ - ๒ สุชาติ จีวะชาติ และ สัก กอแสงเรือง

รวบรวม สำนักพิมพ์นิติบรรณการ ชนบุรี ๒๕๑๒, ๕๔๔ หน้า

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พร้อมควมคำพิพากษาศาลฎีกา สุ่มัน พลุพัชร์

รวบรวม โรงพิมพ์เลียงเชียงจูงเจริญ พระนคร ๒๕๐๗, ๖๔๖ หน้า

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พร้อมควมพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม พระราช

บัญญัติการเปรียบเทียบก็อาญา กฎกระทรวงมหาดไทย และกฎกระทรวงยุติธรรม

ออกตามควมในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายนี้ กับประกาศของคณะปฏิวัติ

ฉบับที่ ๑๒ ร.ท.ท.เสถียร วิชัยลักษณ์ รวบรวม นิตินเวช พระนคร ๒๕๑๓,

๑๐๘ หน้า

"พงศาวดารไกรสี" ไทย ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๘ หน้า ๒

"พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓" ราชกิจจานุเบกษา ๑๐(๔๙):๓๘๘ - ๔๓๘,

๑๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๓

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จดกักราช ๑๐๖๖

ม.ป.ท. ม.ป.ป. ๓ เล่ม

ยุติธรรม, กระทรวง รายงานกองเรือนจำปรีทันโกสินทรศก ๑๒๐ โรงพิมพ์กองละหุโทษ

กรุงเทพฯ ม.ป.ป. ๒๕ หน้า

รายงานกระทรวงยุติธรรมสำหรับปรีทันโกสินทรศก ๑๑๘ ฉบับที่ ๑ โรงพิมพ์กองละหุโทษ

กรุงเทพฯ ๒๔๔๓, ๕๓ หน้า

รายงานกระทรวงยุติธรรมสำหรับปรีทันโกสินทรศก ๑๒๐ ฉบับที่ ๑ โรงพิมพ์กองละหุโทษ

กรุงเทพฯ ม.ป.ป. ๔๐ หน้า

รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปรีทันโกสินทรศก ๑๒๒ โรงพิมพ์กองละหุโทษ พระนคร ม.ป.ป.

๑๗๗ หน้า

รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปรีทันโกสินทรศก ๑๒๓ โรงพิมพ์กองละหุโทษ กรุงเทพฯ

ม.ป.ป. ๓๖๔ หน้า

รายงานการยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๔ โรงพิมพ์กองสดุโทย กรุงเตพา
ม.ป.ป. ๓๖๒ หนา

รายงานการยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๕ โรงพิมพ์กองสดุโทย กรุงเตพา
ม.ป.ป. ๓๔๘ หนา

รายงานการยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๖ โรงพิมพ์กองสดุโทย กรุงเตพา
ม.ป.ป. ๓๔๘ หนา

รายงานการยุติธรรมปีพระพุทธรักกราช ๒๔๕๑ ถึงปีพระพุทธรักกราช ๒๔๕๕ ม.ป.ท. ม.ป.ป.
๓๓ หนา

เรื่องของเจ้าพระยามหิธร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์)
๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘, ๓๕๗ หนา

เรื่องเบิกพระรูป เล็กเชอร์กฎหมายที่ดินและกฎหมายฉัวเมียบ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพหมอมเจ้า
วิมาตติย ธิพัฒน์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒, ๑๐๐ หนา

ศิลปากร, กรม กฎหมายเทศบาลรัชกาลที่ ๔ และนครรัชกาลที่ ๕ พิมพ์ในงานกรีน
พระราชทานสภามแทนราษฎร ณ วัดอนงกราม ๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๘, ๓๒ หนา

"เสด็จกลับ" ไทย ๒๐ ปิถุนายน ร.ก. ๑๒๘ หนา ๒

เหรียญ กริจันทร์, ร.ก. และ ร.ค. นคร พนวิวัฒน์ เรื่องการปฏิวัติครั้งแรกของไทย
ร.ก. ๑๓๐ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ค. เหรียญ กริจันทร์ ๖ พฤศจิกายน

๒๕๑๔, ๑๒๐ หนา

แฮร์ริส, เทาเชนค บันทึกกรายวันของเทาเชนค แฮร์ริส นันทา วรเนติวงค์ แปล กรม
ศิลปากร จัดพิมพ์ โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๑๕, ๑๒๘ หนา

๒. ประเภทเอกสารชั้นที่สอง

กมล สมวิเชียร พัฒนาการเมืองไทย แผนกวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๐๓, ๘๕ หน้า

กริสโวลด์, เอ บี และ ประเสริฐ ณ นคร "อารัมภบท" มั่งรายนการ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงโคตรกิตยานุพัทธิ(อาสา โศตระกิตย์) ๕ เมษายน ๒๕๐๔ หน้า (๑๗) - (๒๔)

เกษม กิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์ แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์จาก สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (ธันวาคม ๒๕๐๐ - กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑) หน้า ๒๔ - ๔๖, หางศูนย์ส่วนจำกัดคิวพร ๒๕๐๐, ๒๒ หน้า

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา ความทรงจำ สมาคมสังกตศาสตร์แห่งประเทศไทย พระนคร ๒๕๐๖, ๒๔๒ หน้า ภาพประกอบ

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา นิทานโบราณคดี "นิทานที่ ๔ เรื่องเจ้าพระยาอภัยราชา(โรลังก์มินส)" เขมบรรณกิจ พระนคร ๒๕๐๓, หน้า ๑๓๓ - ๑๔๑

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ องค์การคาสองกรุงสภา พระนคร ๒๕๐๔, ๓๗๕ หน้า

คำรณราชานุภาพ, สบแก้วพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายปานจัตก์ เอนกวิช ๓ เมษายน ๒๕๐๕ หน้า ๑ - ๒๔

ทรงศรี อัจฉอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญาโท อ.ม. คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๐๒ สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนักการศึกษแห่งประเทศไทย
 พระนคร ๒๕๐๒, ๓๕๙ หน้า

ฉานินทร์ กรัยวิเชียร การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแก
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๔๑๑, ๙๑ หน้า

ฉานินทร์ กรัยวิเชียร กฎหมายไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๔, ๑๙๔ หน้า

ฉานินทร์ กรัยวิเชียร "อนุสนธิวิจารณ์สังเกตนางประการในความไม่เรียบร้อยของสังคม กับ
 กระบวนการยุติธรรม ของ พลโท เล็ก แนวมาลี" นิติศาสตร์ ๑(๒):๑๔๔ - ๑๖๕
 กันยายน ๒๕๑๒

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา ถ่านารการ โรงพิมพ์กิมดัดทอง พระนคร ๒๔๒๒,
 ๑๔๘ หน้า

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา หัวข้อเล็กเชอร์ธรรมศาสตร์ ม.ป.ท. ม.ป.ป. ๑๙๓๓ หน้า
 ประเสริฐรศภยาศรา, ชุน เค้าโครงการมาตรฐานการสอบวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย
ทั่วไป มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ม.ป.ท. จ.ป.ป.
 ๒๔๔๙ หน้า

พลกมล อังคินันท์ บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ปริญญาโท กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ๒๕๑๔
 พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๑๕, ๒๑๔ หน้า

ไพฑูรย์ มีกุล การปฏิรูปการปกครองมณฑลในส่วนสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
สรรพสิทธิประสงค์ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่(พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๔๓) ปริญญาโท
 กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ๒๕๑๕, ๑๔๕ หน้า อุดรธานี

ยุติธรรม, กระทรวง ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการ
ศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖, ๑๘๒ หน้า

ยุติธรรม, กระทรวง ศาลและกระทรวงยุติธรรม(โดยย่อ) พิมพ์เนื่องในงานฉลอง
รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๒, ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๒

ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น พระราชบัญญัติฉบับที่ ๒๒๖ โรงพิมพ์กอง
สิทธิไทย ร.ศ. ๑๒๐, ๒ เล่ม

ราชสกุลวงศ์ พระนางเจ้าฟ้าเสพระองค์เจ้าในทูลกระหม่อมโกสสินทร์ พิมพ์ในงานถวายพระเพลิง
พระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง
๒๔๖๓, ๑๓๘ หน้า

กิลปากร, กรม ราชสกุลวงศ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสนั่น บุญยศิริพันธุ์
๒๗ มกราคม ๒๕๑๖, ๒๐๕ หน้า

กิลปากร, กรม เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมหลวงชชาติ กำภู ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๒, ๑๒๒ หน้า ภาพประกอบ

สถาพร มลิกา พระประวัติและพระกรณียกิจของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ โรงพิมพ์ไทยเกษม
พระนคร ๒๔๙๖, ๒๖ หน้า ภาพประกอบ

สรรเสริญ ไกรจิกติ และ วนมิตี ใจสุนทร เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาความรู้เบื้องต้น
เกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป อักษรประเสริฐ ๒๕๑๔, ๔ หน้า

สารนัยประศาสน์, หลวง (วิญญา ๗ สงขลา) พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาหิรัญ (ลออ ไกรฤกษ์) ๑๔ พฤศจิกายน
๒๔๙๙, ๑๑๗ หน้า

สุจริตถาวรสุข การจัดตั้งหัวเมืองกรุงเก่า พิมพ์ในงานถวายผ้ากฐินพระราชทานของ
กระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษา
ภาค ๑ กับ ศาลแขวงพระนครและธนบุรี จ. วิศวกรรมกิจการ
๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๗, หน้า ๔ - ๗๓

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. กฎหมายสมัยอยุธยา ห้างหุ้นส่วนจำกัดกวีพร ประมวล
๒๕๑๐, ๘๒ หน้า

หยุก แสงอุทัย "การลดอาชญากรรมโดยการออกกฎหมายกำหนดแนวทางให้ศาลใช้ดุลพินิจ
ในการกำหนดโทษ" ชุมนุมบทความทางวิชาการ นิติศาสตร์และการต่างประเทศ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดพิมพ์ โรงพิมพ์ไทยวัฒนาจำกั
พระนคร ๒๕๑๔, ๒๔ หน้า

Bowring, Sir John, The Kingdom and People of Siam, Oxford
University Press, London, 1969, 2 vols., illust.

Graham, Walter A., Siam, Vol. I, 3rd ed., Alexander Moring,
London, 1924, 396 pp., map, illust.

Howard, Pendleton, Criminal Justice in England, The Macmillan
Company, New York, 1931, 436 pp.

The Kingdom of Siam, edit. by A. Cecil Carter, G. P. Putnam's
Sons, New York, 1904, 280 pp.

Law in Japan, edit. by Arthur Taylor Mehren, Harvard University
Press, Cambridge, Massachusetts, 1963, 706 pp.

Masao, T. "The New Penal Code of Siam," Journal of the Siam
Society, 5(2):1 - 23, 19๐8.

Masao, T. "Rearches into Indigenous Law of Siam as a Study of Comparative Jurisprudence," Journal of the Siam Society, 2(1):14 - 18, 1905.

Thompson, Virginia, Thailand the New Siam, Part I, University Microfilms, Inc., London, 1960, 440 pp.

การคำนวณ

ภาคผนวก ก.

คัดทอนมาจาก กองจดหมายใต้แห่งชาติ ร. ๕ บ. ๑/๓
ลายพระหัตถ์ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๐๕

ข้อ ๑ ในกระทรวงกลางนี้ ปีที่ทำการปลัดทูลฉลอง ๑ แบ่งหน้าที่ออกเป็น ๓ กอง คือ

(ก) กองร่าง มีสมุหยาตรา ๑	เสมียน	เอก โท สามัญ
(ข) กองรับและลงหนังสือ มีสมุหยาตรา ๑	เสมียน	เอก โท สามัญ
(ข) กองรายงาน มีสมุหยาตรา ๒	เสมียน	เอก โท สามัญ

ในกระทรวงนี้ ปลัดทูลฉลองเป็นผู้บังคับการทั่วไป มีเสมียนตรา ๑ และที่ปลัดทูล
 ฎหมายต่างประเทศ ๑ และผู้ช่วย และตามวัน พงา ฝรั่ง
 แชก }

ข้อ ๒ กรมเก็บภาษีหนังสือราชการต่าง ๆ แลค่าปลัดทูลที่สืบสารบบความ
 ทุก ๆ ศาสด ปลัดทูลที่สืบสารบบความใดเป็นเจ้ากรมบังคับบัญชา ในกรมนี้แบ่งเป็น ๒ กอง คือ

(ก) กองเก็บสารบบภาษีใบรับหนังสือ มีสมุหยาตรา ๑	เสมียน	เอก โท สามัญ

(ข) กองลงพิมพ์ มีปลั๊กกรม ๑ เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

ข้อ ๓ กรมคลัง เป็นเจ้าพนักงานคลังสำหรับกระทรวงยุติธรรม มีเจ้ากรม
ผู้ ๑ ไต่บังกับบัญชาปลั๊กกรมผู้หนึ่ง แลกรมคลังนี้เป็น ๓ กอง คือ

(ก) กองบานชีเงิน แลเบิกเงิน มีสัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

(ข) กองจาย มีสัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

(ข) กองเก็บรักษาเงิน (ภาควรรวษาบัญชี) มีสัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน
เอก
โท
สามัญ

ข้อ ๔ กรมรับฟ้อง เป็นเจ้าพนักงานสำหรับกักฟ้องประทับฟ้องส่งไปตามศาล
ที่ไต่พิจารณา มีอธิบดีผู้รับฟ้องไต่บังกับบัญชา ๑ ปลั๊กกรม ๑ ในกรมนี้แบ่งออกเป็น
๓ กอง คือ

(ก) กองรับแก้คดีเทียบฟ้อง มีสัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

(ข) กองสั่งและปลุกษาฟ้อง ย่นความในฟ้อง มีสัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน

เอก
โท
สามัญ

(ข) กองประทับฟ้องแลเก็บค่าธรรมเนียม สัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

ในกองประทับฟ้องอธิบดีเป็นผู้ประทับ

ข้อ ๕ กรมออกกฎหมายแลเก็บรายงาน มีเจ้ากรม ๑ สัญญาชื่อนาย ๑ เสมียน

เอก
โท
สามัญ } และนักการผู้เกินนายมากและน้อยตามสมควร

ข้อ ๖ กรมอัยการเป็นเจ้าพนักงานสำหรับเป็นโจทก์เป็นทนายในความแผ่นดิน
คือความนกราชซึ่งมีโทษในคดีอาญาตลอดจนเป็นอรรถุโทษมหันตโทษ และเป็นเจ้า
พนักงานที่ปกครองกฎหมายของข้าราชการ มีตำแหน่ง เจ้ากรม ๑ เนติบัณฑิต ๔

เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

ข้อ ๗ ศาลราชอาณาจักร มีอธิบดีพิพากษา ๑ ผู้พิพากษา ๒ ผู้พิจารณา
(ตามมากแลน้อยกำหนดยังไม่ได้) ปลัดบัญชาสำหรับศาล ๑ สมุหบัญชียุติธรรมสำหรับกฎหมายเหตุ

เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

ในกาลที่มีผู้พิพากษาพิจารณาแห่ง ๑ ปีคือการสำหรับทำบาญชีว่านายเหตุ
และเรียงว่าปกครองคดีและเก็บกักเทียบจำนวนความในระหว่างพิจารณาแห่ง ๑

ข้อ ๘ ศาลนกราช ๑ ศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ๑ ศาล
สรรพากรและมอรรฎก ๑ ศาลทางประเทศ ๑ รวม ๕ ศาลนี้ มีตำแหน่งที่เจ้าพนักงาน
เหมือนศาลราชอาณาจักร

ข้อ ๙ ศาลอุทธรณ์ในความหลวง ๑ แลศาลอุทธรณ์ในความแขวง ๒ ศาลนี้มี
นา เจ้าพนักงานเหมือนกัน คืออธิบดีผู้พิพากษา ๑ ผู้พิพากษา ๔ ผู้พิจารณา ๔
ปลัดบัญชา ๑ สมุหบัญชียุติธรรม ๒ เสมียน }
เอก
โท
สามัญ

ข้อ ๑๐ ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์ที่สถิตนั้นเป็นศาลวิเศษที่จะไปรุดเกล้า ฯ
ตั้งขึ้นเป็นคราว ๆ ศาลนี้ไม่ไ้ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และไม่มีเจ้าพนักงาน
ผู้พิพากษา ผู้พิจารณาเป็นกำหนดแน่นอน

ชื่อกา กรรมนิยม	กาลหัวเมือง ทั้งปวง	กาลกอง กระเวร	กาลในกระทรวง ยุติธรรม และ ศาลข้าหลวง	กาลอัคร ในกระทรวง ยุติธรรม	กาลฎีกา
ฟ้อง	๔ บาท	๔ บาท	๑๐๐ ละ ๒ กิ่ง ตาม รูปการ	๑๐๐ ละ ๘ ตามรูปการ	๑๐๐ ละ ๖ ตามรูปการ
ประกัน	๒ บาท	๒ บาท	๒ บาท	๒ บาท	๒ บาท
สืบ	๖ บาท	๖ บาท	๖ บาท	๖ บาท	๖ บาท
คัดสำเนา	๔ บาท	๔ บาท	๒๐ บาท	๔๐ บาท	๔๐ บาท
ทูลเกล้าฯ	๘ บาท	๘ บาท	๘ บาท	๘ บาท	๘ บาท
ยอม	๖ บาท	๖ บาท	๑๐ บาท	๒๐ บาท	—
คัดสำเนา	๔ บาท	๘ บาท	๘ บาท	๘ บาท	๘ บาท

ข้อ ๔ การธรรมเนียมความซึ่งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยต้องเสียนั้น แก่นีต่อไป
ให้ผูกพันต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๕ เดือนมีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐ เป็นวันที่
๔๕๓๖ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

จึงรีบสั่งให้ประกาศไว้เหมือนกันกับสำเนาข่าวใน หนังสือ ค ๗ ตามหนังสือติดต่อกับกรม
ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ในโอกาสต่าง ๆ ทาง รัฐบาลกระทรวงการเคหะฯ ส่งจำนวนและข้อความ
ซึ่งกรมสารบรรณแจกจ่ายไป ให้มาโดยเร็วทางความในประกาศวันถึง ซึ่งลงวันที่ ๒๐
เดือน พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ นั้น แล้วให้สารบรรณมีแก่กรมสารบรรณใน วันที่ ๓๐
มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ให้มีความชัดเจนว่า ความแก่ซึ่งกรมสารบรรณแจกจ่ายไป
ก็เรื่อง ราชการ เกินกว่าจำนวนและข้อความมาส่ง เร็วแล้วก็เรื่อง ยังมีใจสงสัยเรื่อง
ความชั่วเมื่อส่งมาแล้วก็เรื่อง กรมวังเองประพาศกษัตริย์ก็เรื่อง และในศาลก็
ทางประเทศนั้นต่างต่างประเภท ๆ ใด* สงสัยว่า ใจว่าเรื่องก็เรื่อง ให้เห็นว่าสารบรรณที่
ส่งไปตามกำหนด

ข้อ ๒ ถ้าศาลปกครองมาบอกให้ โจทย์ว่าความว่าความด้วยว่าไว้ข้อ ๔
ในประกาศวันถึงซึ่งลงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ นั้น กรมวังวันเวลา
ฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยมาบอกให้มาตามนัด ให้โดยความบอกช่วยตอบให้ตามการ
ดังนี้ ก็อย่าให้ผู้ใดมาบอกฟ้องด้วยมาบอกนั้นเป็นอันขาด ให้ถือว่าโจทก์หรือจำเลยจากนั้น
เว้นไว้แต่

(๑) ถ้าโจทก์ว่ามาบอกวันจริง มีอาการหนักมาไม่สามารถจะมาศาล
ให้ตามกำหนดนัดนั้น ก็ต้องให้แพทย์รักษาตามการตามรักษาจากที่ของ มา
แจ้งความบอกว่าการป่วยไข้ของตัวโจทก์จำเลย แต่โดยสัตย์โดยจริงต่อผู้รักษา
ราชการ

(๒) ถ้าฝ่ายโจทก์จำเลยมีใจขาดนั้นร้องทูลให้สงไสยว่า ไม่บอกช่วย
ก็ป่วยไข้จริง ถ้าป่วยอาการไม่หนักมา จะมาศาลได้ แต่ถ้าเกิดป่วยจริงเสียถึงนี้
ก็ให้แพทย์รักษาตามการบังคับโดยผู้มาบอกช่วยให้สามารถตัวเสียว่า โจทก์ว่ามาบอก
ป่วยนั้นป่วยไข้โรคอย่างนั้น มีอาการหนักมาไม่สามารถจะมาศาลได้ ถ้าแพทย์มาบอก
ดังนี้ ก็ให้ถือว่าโจทก์จำเลยนั้นป่วยเจ็บอาการหนักจริง อย่าฟ้องไปเข้าศาล

* เข้าใจว่าที่ติดต่อกันจะเป็น ... ทางต่างประเภท ๆ ใดสงมาที่เรื่อง ..."

ให้เสียเวลาเปล่า เวทีว้าโจทยุทธาจำเลยซึ่งมีลูกชากนักให้เจอร่องเป็นบ้นดอให้ไปจัดเสฐร์จริงได้
แล้ว ถ้าผู้มีเอกนามังคัย ผู้เป็นเอกนอกบโลกนกลงไปวิฆัสสุคร์ร่อบกวยนักการ

หนึ่ง ถ้าผู้บงออกปวยผายาคไม่ไ้ควาโจทยุทธาจำเลย ผู้บงออกปวย ๆ เจิมมีอาการ
นักจมนใบสาบารจะมาศาคโลก ถ้าไปยอบลามาสมอกความตามฉักตามจริงแล้ว ก็ไ้ถ้อว่า
โจทยุทธาจำเลยผู้บงออกปวยนั้นชากนัก แล้วให้สาออกหมายเกาะตัวมาลงโงมตามอาตุา
ตระการการ

ประกาศมาณวันแ่ ๑๘ เดือนพฤษายน รัชชโกสินทรศก ๑๑๑

สวัศศิริโสภณ

ภาคผนวก ง.

ประกาศเรื่องศาลเกล้าฯ ถวายฎีกา^๖

ฝ่ายบรมราชโองการ ในระบอบสหกรณ์ระบอบศาลเกล้าฯ จาวยฎีกา^๖ ให้
ประกาศให้ทราบกันว่า

ตั้งแต่วันที่ ๖ ไป ข้างท้ายพระราชบัญญัติมาตรา ๑๑๖ แห่งพระราชบัญญัติกระบวน
พิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทร ศก ๑๑๕ ใหม่นี้มีความเพิ่มเติมดังนี้

"แต่เมื่อฎีกานั้น เป็นฎีกาตัดสินคดีอาญาศาลอุทธรณ์ ในคดีซึ่งศาลโลกตัดสิน
ปรับเป็นสินไหมชดเชย หรือโทษทัณฑ์เสียรายก็ เป็นเงินไม่เกินกว่า ๒ ซึ่ง
ถือว่าถูกไม่เกินกว่า ๒ เดือนแล้วความไม่ผิดเกล้าฯ ถวายฎีกา เว้นแต่

๑ ผู้ต้องหาซึ่งไต่อาชญากรรมเดิมมาเรื่องผู้ต้องหาชั้นอาชญากรรมหนักเห็นว่าความ
ที่โลกตัดสินนั้นเป็นปัญหาสำคัญ โดยความอุทธรณ์ผู้ต้องหา ถวายฎีกา เช่นอย่างความ
เกินการณคดีซึ่งโลกอาจมาแลดู ฤา

๒ เมื่อเห็นว่ากรณีควรขอทวงโทษหรือเสาะหาโทษหรือเจ้ากรมบัญชาการ หรือแก้ไข
บทบัญญัติตาม ๒ กณ โองการซึ่งในหนังสือฎีกานั้น รับรองว่าที่โลกตัดสินเกล้าฯ ถวายฎีกา
ดังนี้เมื่อต้นลงกรรจึงจะเป็นฎีกาได้"

แล้วอีกประการหนึ่ง ในร่างมาตรา ๓๔ กับ ๓๕ แห่งพระราชบัญญัติพิจารณา
ความแพ่งสำหรับใช้ไปข้างหน้า รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ ใหม่นี้ มาตรา ๑ ดังนี้

"มาตรา ๓๔ (ก) เมื่อความขอทวงเกล้าฯ ถวายฎีกาตัดสินคดีอาญา
ศาลอุทธรณ์แล้ว แลว่าเป็นโทษคงเหลือเกล้าฯ ถวายฎีกาภายใน ๑๕ วัน แลว่า

"ประกาศเรื่องศาลเกล้าฯ ถวายฎีกา" ประมวลกฎหมายประจำศก เดิม ๑๖
กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๑๗ หน้า ๓๕๗ - ๓๕๘

เป็นว่าเลขทองตลอดเกล้าฯ ถวายฎีกาภายใน ๑ เดือน

แต่ ฎีกาถักถักงานกำนิพากษา ซึ่งไกลงโทษจำคุก ๒ เดือน หรือต่ำกว่า ๒ เดือน หรือปรับเป็นสินไหมชดเชย ๒ ชั่ง หรือต่ำกว่า ๒ ชั่ง ห้ามไม่ให้ตลอดเกล้าฯ ถวายฎีกา เว้นไว้แต่

๑ ผู้พิพากษา ซึ่งไกลงชำระแต่เกมมาหรือผู้พิพากษาชั้นอุทธรณ์ คิดเห็นว่าข้อความที่ไกลงตัดสินนั้นเป็นปัญหาสำคัญ โดยยอมอนุญาตให้ตลอดเกล้าฯ ถวายฎีกา เช่นขอขงความเกินกำหนด ฯลฯ

๒ เมื่อเสนาบดีกระทรวงหนึ่งกระทรวงใด หรือเทศาภิบาล เรือเจ้ากรม ดีย หรือเนติบริพัตรยัสยาบ ๒ คน ไกลงชื่อในหนังสือฎีกานั้นรับรองว่า ที่ไกลงตลอดเกล้าฯ ถวายถึงนี้มีเหตุอันสมควรจึงจะเปฎีกาไกล"

ประกาศมา ณ วันที่ ๕ เดือนพฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ เป็นวันที่ ๑๐๗๒๘ ในรัชกาลมีดังนี้.

ภาคผนวก จ.

เรื่องขุนหลวงพระยาไกรสีเป็นนายว่าความให้เงินยืม

ระหว่างที่เกิดคดีแพ่งระกา และกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เสด็จไปประทับที่คลองรังสิตในเดือน มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๔ นั้น ประจวบกับเป็นเวลาที่กำลังคดีต่างประเทศกำลังพิจารณาถึงระหว่างพระสรวพรการนิรญาติ โจทก์ กับจำเลย และเงินยืมโก่ง * จำเลย คดีนี้มีทุนทรัพย์ ๑๔๓,๖๐๐ บาท ครั้นพอขุนหลวงพระยาไกรสี อธิบดีศาลต่างประเทศซึ่งกำลังพิจารณาคดีนี้อยู่ ถูกปลดออกจากราชการ ก็ได้ไปรับเป็นนายว่าความให้เงินยืมโก่ง จึงเป็นคนในบังคับฝรั่งเศษ โดยเงินยืมโก่งได้ให้บำเหน็จเป็นเงินถึง ๑๔,๐๐๐ บาท หรือ ๒๐๐ ชั่ง เนื่องจากเห็นว่าคดีขุนหลวงพระยาไกรสีนี้ผู้ใดตรวจสำนวนคดีเรื่องนี้มาตลอดแล้ว เว้นแต่ยังไม่ได้อภิปรายเท่านั้น เป็นอันว่าคดีเรื่องนี้

*เงินยืม หรือเงินยืมโก่งนี้ เป็นชาวจีนที่ร่ำรวยมาก และมีอิทธิพลและบทบาทในฐานะผู้นำชาวจีนในสมัยนั้นคนหนึ่ง เป็นผู้นำในการดำเนินการเรียกร้องของตั้งโสมสการคา และไต่บริจาตเงินไปช่วยเหือดทางประเทศจีนบ่อย ๆ จนรัฐบาลจีนตั้งให้เป็นขุนนางจีน ดู พลภูล อังกินันท์ บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๑๖๐ - ๑๖๕ และ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๖๔ หนังสือฉบับหม่อมเจ้าจรรยาสุวิมลกิจกฤษดากร ทราบถึงกรมหลวงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาษาอังกฤษ) ๒๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๙๐

๑"นายกรังโหล" ไทย ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๓

ยังไม่ได้พิจารณาเท่านั้น^๑ เป็นอันมากคือเรื่องนี้ฝ่ายจำเลยมีพยานถึงหกคนคือ นายแมกกุเค นายไรค์ หลวงวิเกษศิลปกร หลวงมนู จีฬาวุฒ และนายเทียมไกรสีหรือขุนหลวงพระยา ไกรสีเค็มนั่นเอง ส่วนฝ่ายโจทก์มีนายคิเล็ก เจ้ากรมอัยการว่าความอยู่คนเดียว^๒ การที่อดีตอธิบดีศาลคดีต่างประเทศไปรับเป็นพยานให้โจทก์ครั้งนี้ หนังสือพิมพ์ไทยได้โจมตีอย่างรุนแรง ว่า

"... แลยังกล่าวกันต่อไปว่า นายเทียมไคเคยกล่าวว่า คดีเรื่องนี้ พระเพทพระคุณ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์หนึ่ง มีแต่เกอรับราชการที่ปรึกษากฎหมายศาลต่างประเทศคนหนึ่ง แลนายเทียมเองคนหนึ่ง เป็นผู้รู้ตัวใจหรือข้อแพะชนะของ คดีนี้ เพราะเวลาที่เอนความมาศาลต่างประเทศนั้น พระเดชพระคุณ เสนาบดีไคทรงปรึกษาหารือทวน ผู้ที่เคยรับราชการรู้ความล้นแค้นกันก็ แต่เมื่อพินหนาท มาแล้วจะเอาความรู้ในราชการนั้นมาหาเกินเพื่อประโยชน์ส่วนตัวจะไคหรือ ?"^๓

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้านายผู้ใหญ่อันมีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และหม่อมเจ้าจรัญศักดิ์ กฤษดากร ต่างก็ทรงพยายามอย่างเต็มที่ในอันที่จะชักขวางการที่นายเทียมไกรสีจะมาเป็นพยานครั้งนี้ แต่ก็นามাত্রการที่เหมาะสมเพื่อโรชักขวางไม่ได้ ในส่วนนายเทียมไกรสีเองนั้น ก็ได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะดึงเอาฝรั่งเศษเข้ามาช่วยพันควย เพื่อให้รัฐบาลไทย แต่ก็ไม่สำเร็จนัก^๔

^๑"บำเหน็จนอกราชการ" ไทย ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๓

^๒"พยานกริ่งโหล" ก.

^๓"บำเหน็จนอกราชการ" ก.

อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ารัฐบาลไทยขัดขวางขายเพิ่มเติมได้สำเร็จ ทั้งนี้ น่าจะเนื่องจากเหตุผลใหญ่ ๆ ดังที่หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือประการหนึ่ง หากรัฐบาลไทยกระทำการใดรุนแรงเกินไป ฝรั่งเศสอาจถอนกีดจากราคาไปเสียเลยก็ได้ และอีกประการหนึ่ง เท้าที่ปฏิบัติกันมาก็มีตัวอย่างอยู่ถึงสองกรณีซึ่งผู้พิพากษาถูกปลดไปแล้ว แต่ก็ยังเป็นทนายความได้ และหนึ่งในสองกรณีนั้นปรากฏว่าผู้พิพากษาที่ถูกปลดนั้นถูกจำคุกฐานฉ้อโกงด้วย ซึ่งนับได้ว่า

๑. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๖๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเขอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙, ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเขอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙ หนังสือฉบับหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาษาอังกฤษ) ๔๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ หนังสือฉบับหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาษาอังกฤษ) ๒๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเขอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙ และลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเขอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙

๒. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ข. ๑/๖๔ ลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกยาเขอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙ และ ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเขอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙

รายนามการดำเนินการปลดนายเทียมไกรสินเสียวอีก

๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๖๔ หนังสือลับหมอมเจ้า
จรูญศักดิ์กฤษดากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาษาอังกฤษ)
๑๔ มิถุนายน ร.ก. ๑๙๖๐ และ ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์
วโรประการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ มิถุนายน
ร.ก. ๑๘๔

ประวัติของยูเจียน

นายมน อุดมเวช เป็นบุตรนาย ฆอน นางนอม อุดมเวช เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่ตำบลทาดร่าย อำเภอเมืองนกรนายก จังหวัดนกรนายก

การศึกษา

ระดับประถมศึกษา

จากโรงเรียนวัดใหญ่โพธาราม(อินทปัตถ์อนุสรณ์) และโรงเรียนธณายสังเคราะห์ อำเภอเมืองนกรนายก จังหวัดนกรนายก

ระดับมัธยมศึกษา

จากโรงเรียนนายกวิศนากร วัดอุ้มธานี อำเภอเมืองนกรนายก จังหวัดนกรนายก และจากโรงเรียนวัดเขมาภิรตาราม อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี

ระดับอุดมศึกษา

สำเร็จประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา จากวิทยาลัยครูเทพสตรี จังหวัดลพบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔

สำเร็จปริญญาการศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาประถมศึกษา วิชาเอกภาษาอังกฤษ จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓

สำเร็จปริญญามหาบัณฑิต สาขาอุดมศึกษาและการฝึกหัดครู วิชาคณิตศาสตร์ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

การทำงาน

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับการบรรจุแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ที่วิทยาลัยครูเพชรบุรี อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จนถึงปัจจุบันนี้